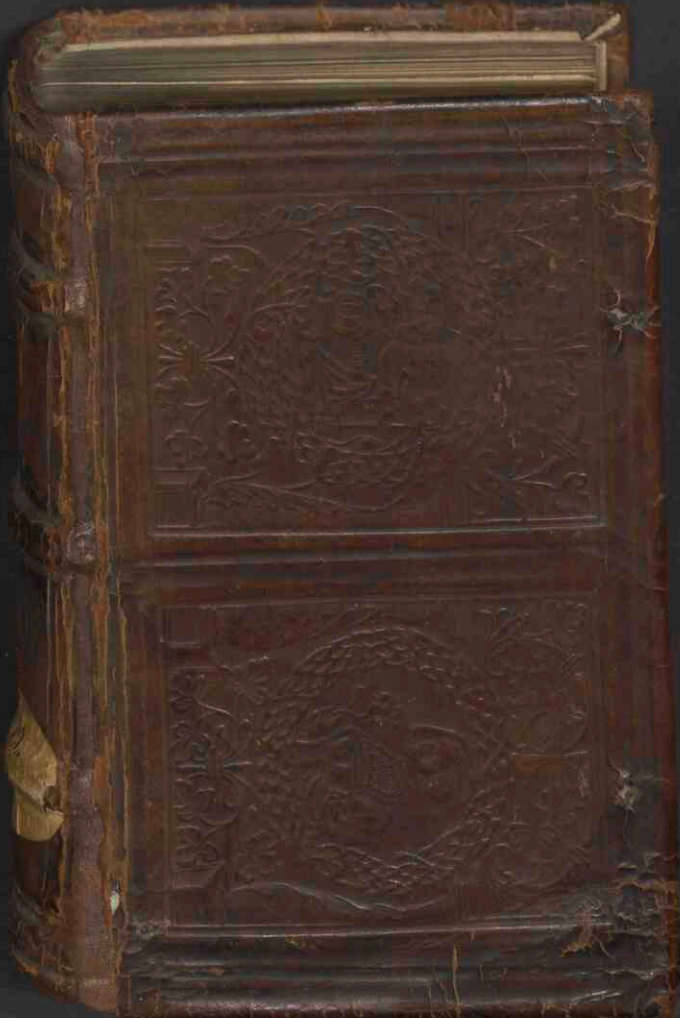

Institutionum imperialium, siue (si malis) Elementorum iuris prude[n]tiae, libri Quatuor.

<https://hdl.handle.net/1874/433864>

**Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell
Huybert van Buchell (1513-1599)**

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
  - de kopsnede
  - de frontsnede
  - de staartsnede
  - het achterplat

**This book is part of the Van Buchell Collection
Huybert van Buchell (1513-1599)**

More information on this collection is available at:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

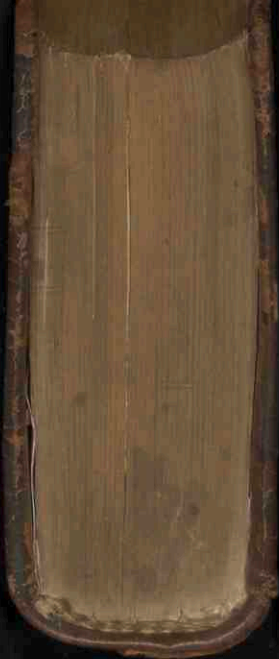
Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

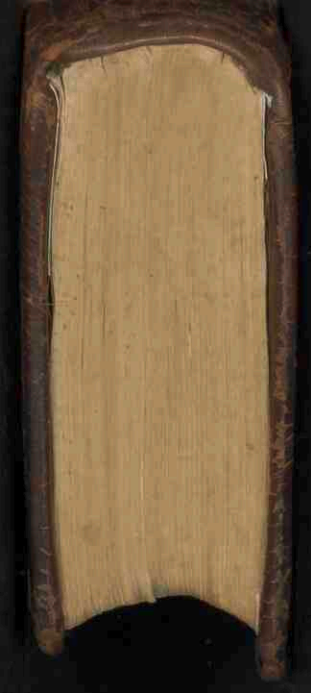
Ll oct.

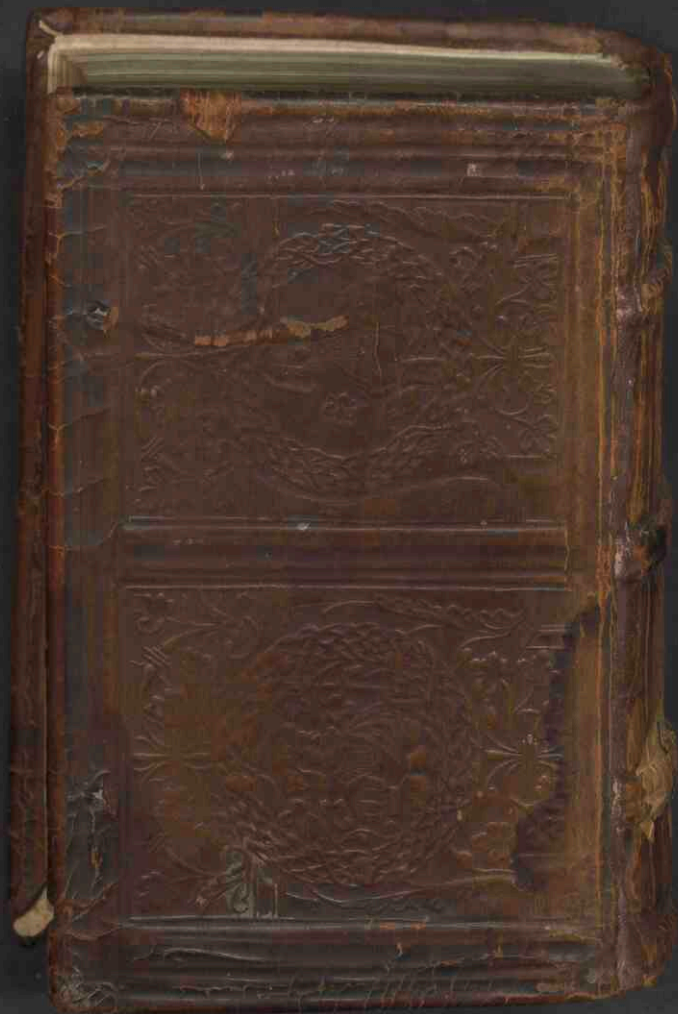
239

Jus positivum et Interpretos

Octavo n°. 352.

perustantur du. 6. 06

Ἰωάννης Βοχάλιος διαφύλαξι
ἐπιβάλλει, πρὸς τὴν

352

N° 146. k.k.

N 55. c.

... .
... .
... .

R
... .
... .

... .
... .
... .

T
... .
... .

F
... .
... .

K
... .
... .

... .

... .

... .

... .

... .

... .

... .

... .

... .

... .

... .

... .

... .

... .

... .

... .

... .

... .

gel **INSTITV**

TIONVM IMPERIA

liū, siue (si malis) Elemen-
torum iuris prudētia,
libri Quatuor.

Q. d. d. d.
B. m. d. l. ii

Parisijs, ex officina Claudij Che-
uallonij, Anno 1533

Angelus Politianus Mi-
scellaneorum, cap.
LXXXIII.

Institutiões, hæ
quæ vocatur in
iure ciuili, Iusti-
niani principis
nomine æditæ,
sed à Tribonia-
no tamen doctisq; alijs uiris cõ-
positæ, etiam Græcè scripte sub
eodem prorsus intellectu repe-
riuntur, nisi quia ritus quidam,
cõsuetudinésque Romanorum
veteres vberius aliquanto & la-
xius in Græco ipso quàm in La-
tino codice referuntur, vt pere-
grinis hominibus atq; à Roma-
norum more consuetudinèque
alienis res tota penitus innotes-
ceret.

IN NOMINE

DOMINI NOSTRI IE-

su Christi. *Imperator Cęsar Fla-

uius Iustinianus, Alemanic9,

Gotthic9, Fręc9, * Germa-

nicus, Attic9, * Alanic9,

Slauicus, * Vvädali9

cus, Aphricanus,

Pi9, Fęelix, In-

clyt9, victor,

ac trium-

phator semper Augustus

cupidę legum iuuentuti S.

*non
sunt

hec. In

nomi-

ne dñi

nostri

Iesu

Chri-

sti.

*Fran-

cicus.

* Anti-

cus.

*deest

Slau-

cus.

Imperatoriam

maiestatę, nō

solū armis de-

coratā, sed et

tiam legib9 o-

portet esse ar-

matā: vt vtrū-

q; tempus, &

bellorū, & pa-

cis, rectę possit gubernari: & prin-

ceps Romanus, nō solū in hostilibus

pręlijs victor existat, sed etiam per

legitimos tramites, calumniantium

iniquitates expellat: & fiat tā iuris

a ñ religio-

PROOEMIUM

religiosissimus, quàm victis hostib⁹
 triumphator magnificus. Quorum
 vtranq; viam cum summis vigilis,
 summâq; providentiâ, annuete deo
 perfecimus. ¶ Et bellicos quidem su-
 dores nostros Barbaricæ gentes sub
 sub iuga nostra redactæ cognoscunt: &
 iugo tam Africâ, quàm aliâ innumeræ
 nostro provinciæ post tanta temporū spa-
 dedu tia, nostris victorib⁹ à cœlesti numi-
 clæ. ne præstitis, iterū ditioni Romanæ,
 nostrôq; additæ imperio, protestan-
 tur. ¶ Omnes verò populi legibus tã
 à nobis promulgatis, quàm cõposi-
 tis, reguntur. ¶ Et cum sacratissimas
 constitutiones antea confusas, in lu-
 culentam creximus consonantiam:
 tunc nostram extēdimus curam ad
 immensa veteris prudentiæ volumi-
 na: & opus desperatum, quasi per
 medium profundum euntes, cœlesti
 favore iam adimpleuimus. ¶ Cumq;
 hoc deo propitio peractū est: Tribor-
 niano viro magnifico, magistro &
 ex quæstori sacri palatij nostri, necnō
 *stori. Theophilo & Dorotheo viris illu-
 ante- stribus antecessoribus nostris (quo-
 rum omniū solertiam, & legū sciē-
 tiam,

INSTITUTIONVM. 3

tiam, & circa nostras iussiones fidē,
iam ex multis rerum argumētis ac
cepimus) conuocatis, mandauimus
specialiter, vt ipsi nostra authorita
te, nostrisq; suasionibus institutiōes
componerent: vt liceat vobis prima
legum cunabula, non ab antiquis fa
bulis discere, sed ab imperiali splen
dore appetere: & tam aures, q̄ ani
mi vestri nihil inutile, nihilq; perper
ram positū, sed quod in ipsis rerum
obtinēt argumentis, accipiant. Et q̄
priori tempore vix post quadriēniū
prioribus cōtingebat, vt tunc consti
tutiones imperatorias legerent: hoc
vos à primordio ingrediamini: digni
tanto honore, tantaq; reperti fœlici
tate, vt & initium vobis & finis le
gū eruditionis, à voce principali p̄
cedat. ¶ Igitur post libros quinquā
ginta Digestorum, seu Pandectarū,
in quibus omne ius antiquum colle
ctum est, quos per eundem virū ex
cellsum Tribonianum, necnon & cæ
teros viros illustres & facūdissimos
consecimus: in hos quatuor libros e
asdem Institutiones partiri iussim⁹:
vt sint totius legitimæ scientiæ pri

essorū
bus. i.
antese
dentis
b⁹, seu
præsi
dētib⁹
q̄ prin
cipem
locū ī
cōuē
tibus
publi
cis ob
tinent.
E.P.

PROOEMIUM INSTIT.

ma elementa: in quibus breuiter expositum est, & quod antea obtinebat, & quod postea defuetudine inumbratum, ab imperiali remedio illuminatum est. Quas ex omnibus antiquorum Institutionibus, & praeipue ex commentarijs Caes. nostri tam Institutionum, quam rerum cottidianarum, alijsque multis commentarijs compositas, cum tres viri prudentes predicti nobis obtulerunt: & legimus, & recognouimus, & plenissimum nostrarum constitutionum robur eis accommodauimus. ¶ Summa itaque ope, & alacri studio has leges nostras accipite: & vosmetipsos sic eruditos estedite, ut spes vos pulcherrima foueat, toto legitimo opere perlecto, posse etiam nostram rempublicam in partibus eius vobis credendis gubernari. Datum Constantinopoli * xj. Calen. Decemb. D. Iustiniano P P. III. Cons.

* CP.

¶ Institutionum, seu elementorum, D. Iustiniani sacratiss. principis. Liber. I.

DE IUSTITIA & IVRE.

Titulus. I.

Iustitia

*W. G. S. I. x. c. d. v. n. b.
x. c. i. n. o. n. o. u.*

DE IVSTITIA & IVRE. 4

IVSTITIA, est constans
& perpetua voluntas,
ius suum vnicuique tri-
buens. * ¶ Juris pruden-
tia, est diuinarum atque

Iustitia quid
δικαιοσύνη
* τρι *νομικη*
βουηδι.

humanarum rerum notitia, iusti at-
que iniusti scientia. ¶ His igitur gene-
raliter cognitis, & incipientibus no-
bis exponere iura populi Romani:
ita maxime videntur posse tradi co-
modissime, si primo leui ac simplici
via, post deinde diligentissima atque
exactissima interpretatione singula
tradantur: alioqui si statim ab initio
rudem adhuc & infirmum animum
studiosi, multitudine ac varietate re-
rum onerauerim: duorum alterum, aut
desertorem studiorum efficiemus, aut
cum magno labore saepe etiam cum diffi-
dencia, quae plerumque iuuenes auertit,
serius ad id perducem, ad quod leuiore
via ductus, sine magno labore, & si-
ne vlla diffidentia maturus perducere po-
tuisset. ¶ Juris praecipua sunt haec: ho-
neste viuere, alterum non laedere, suum
cuique tribuere. ¶ Huius studii duas
sunt positiones: publicum, & privatum.
Publicum ius est, quod ad statum rei Romae

δικαιοσύνη
παρανομιαν
δουλο
σπουδης
δου

LIB. I. INSTIT.

næ spectat. Priuatū est, quod ad singulorum vtilitatem. Dicendum est quod igitur de iure priuato, quod est tripartitè collectum. Est enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus.

quod tripartitum est.

ἰδιωτικόν, νόμος, ἰδιωτικόν, νόμος, ἰδιωτικόν, νόμος

Collertū est enim &c.

DE IVRE NATVRALI, GENTIVM, ET CIVILI.

Titulus. II.

VS naturale est, quæ natura omnia animalia docuit. Nam ius istud, non solum humani generis proprium est: sed & omnium animalium quæ in cælo, quæ in terra, quæ in mari nascuntur. Hinc descendit maris atq; sceminae coniugatio, quam nos matrimonium appellamus. Hinc liberorum procreatio & educatio. Videmus etenim cetera quoq; animalia istius iuris peritia censer. Ius autem ciuile, vel gentiū, ita diuiditur: Omnes populi quire gen legibus & morib9 reguntur: partim tū di suo proprio, partim cōmuni omnium stin hominum iure vtuntur. Nam quod guit. quisq; populus ipe sibi ius cōstituit, id ipsius proprium ciuitatis est: vocaturq;

solis. als, de est, solum.

ἰδιωτικόν, νόμος, ἰδιωτικόν, νόμος

ἰδιωτικόν, νόμος, ἰδιωτικόν, νόμος

fa iure gen tū di stin guit.

ἰδιωτικόν, νόμος, ἰδιωτικόν, νόμος

DE IV. NA. GEN. & CI. 5

catūq; ius ciuile, quasi ius propriū
 ipsius ciuitatis. ¶ Quod verò natura
 lis ratio inter omnes gentes consti-
 tuit, id apud omnes populos per æq;
 custoditur: vocatūq; ius gentium,
 quasi quo iure omnes gentes vtunt.
 Populus itaq; Romanus partim suo
 proprio, partim communi omnium
 hominum iure vtitur. Quæ singula
 qualia sint, suis locis proponemus.
 ¶ Sed ius quidem ciuile ex vnaqua-
 que ciuitate appellatur: veluti Athe-
 nienſium. Nam si quis velit Soloniſ
 vel Draconis leges appellare ius ci-
 uile Athenienſium, nō errauerit. Sic
 enim & ius quo Romanus populus
 vtitur, ius ciuile Romanorū appelli-
 lamus: vel ius Quiritum, quo Quiri-
 tes vtuntur. Romani enim à Roma
 lo, Quirites à Quirino appellantur.
 Sed quoties non addimus nomē cur-
 ius sit ciuitatis, nostrū ius significar-
 mus: sicuti cūm poetam dicim⁹, nec
 addimus nomē, subauditur apud
 Græcos egregi⁹ Homer⁹, apud nos
 Virgilius. ¶ Ius autem gētium omni
 humano generi commune est. Nam
 vsu exigente, & humanis necessita-
 tib⁹,

ἄβριον νόμι-
 νον τι
 φουδίων

οὐδὲν ῥωμαί-
 ον. ὡς δὲ μὲν
 πῶς ἴσως πῶς
 δὲ ἄβριον καὶ
 φουδίων ῥωμαί-
 ον

ὡς δὲ ἄβριον ῥο-
 μαί-
 ον

ῥωμαί-
 ον καὶ
 κούριον πῶς
 ὡς δὲ ἄβριον
 φουδίων

ὡς δὲ ἄβριον
 κούριον πῶς
 ὡς δὲ ἄβριον
 φουδίων ῥωμαί-
 ον

καὶ γὰρ ἀνε
 ἔφρασαν τὸ αὐτὸ
 μοι καὶ τὰ ἄλλα
 ἐπιπευθεύθησαν
 ἀπὸ μαθησίου

tibus, gentes humanæ iura quædam sibi constituerunt. Bella etenim orta sunt, & captiuitates secute, & seruitutes: quæ sunt naturali iuri contrariæ. Iure enim naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur. Et ex hoc iure gentiū, omnes penè cōtractū^{αὐτοῦ} introducti sunt: vt emptio & venditio, locatio & conductio, societas, depositum, mutuum, & alij innumerabiles.

Ἐπιπέφρασαν
 γὰρ οἱ αὐτοὶ
 ἑαυτοῦ ἀπὸ
 μαθησίου.

DE IVRE SCRIPTO
 & non scripto. Titulus. III.

*aut
 scri
 pto,

aut si
 pto.

Onstat autē ius nostrū quo vtimur, aut ex scripto, aut ex nō scripto: * vt apud Græcos τὸ μὴ ἄγραφον, τὸ δὲ νομιμὸν.

¶ Scriptū autē ius est, lex, plebiscita, senatuscōsulta, principū placita, magistratū edicta, respōsa prudentū.

¶ Lex est, quod popul⁹ Roman⁹ senatorio magistratu interrogate, veluti Consule, constituebat.

¶ Plebiscitū est, quod plebs plebeio magistratu interrogante, veluti Tribuno, cōstituebat.

¶ Plebs autē à populo eo differt, quo species à genere. Nā appellatione

τὸ δὲ παρὰ τὸ
 δίκαιον νομιμὸν
 τὸ μὴ ἄγραφον, ἢ
 νόμιμον, ἢ
 τὸ δὲ παρὰ τὸ
 δίκαιον νομιμὸν
 τὸ μὴ ἄγραφον, ἢ
 νόμιμον, ἢ
 κατὰ τὸν νόμον
 ἢ.

DE IV. SCRI. & NON SCRI. *Ἐλευθερία*
pellatione populū, vniuersi ciues si-
gnificantur, connumeratis etiam pa-
tricis & senatoribus. Plebis autem *τοῦ λαοῦ ὄνομα*
appellatione, sine patricis & sena-
toribus cæteri ciues significantur.
Sed & plebiscita, lege Hortensia la-
ta, nō minus valere quā leges cœ-
perunt. ¶ Senatuscōsultum est, quod *ἡ ἀπόφασις τοῦ*
senatus iubet atque constituit. Nam *ἡ ἀπόφασις*
quum auctus esset populus Roma-
nus in eum modum, vt difficile esset *ἡ ἀπόφασις*
in vnum eum conuocari legis san-
ctiōis causa: æquum visum est, sena-
tum vice populū consuli. ¶ Sed & quod *ἡ ἀπόφασις*
principi placuit, legis habet vigorē:
quum lege Regia, quæ de eius im-
perio lata est, populus ei, & in eum,
omne imperium suum, & potestātē
concesserit. ¶ Quodcunque ergo Im-
perator per epistolam constituit, vel
cognoscens decreuit, vel edictio præ-
cepit, legem esse constat. Et hæc * *Ἡ* Hęc.
sunt quæ constitutiones appellan-
tur. Planē ex his quædam sunt per-
sonales, quæ nec ad exemplum tra-
huntur, quoniam non hoc Princeps
vult. Nam quod ob meritū indulget
alicui, vel si cui * pœnam irrogauit, * quæ
vel si

LIB. I. INSTIT.

vel si cui sine exemplo subuenit, per
 sonam non transgreditur. Aliæ autē
 quum generales sint, omnes procul
 dubio tenent. ¶ Prætorū quoq; edi-
 cta, non modicam obtinēt iuris au-
 thoritatem. Hoc etiā ius honorariū
 solem⁹ appellare: quod qui honores
 gerūt, id est magistratus, authorita-
 tem huic iurī dederunt. ¶ Propone-
 bant, & Aediles Curules edictū de
 quibusdam causis: quod edictum, iu-
 ris honorariū portio est. ¶ Respon-
 prudentū sunt sententiæ & opinio-
 nes eorū, quibus permissum erat iu-
 ra condere. * Nam antiquitus consti-
 tutum erat, vt essent qui iura publi-
 cē interpretarentur: quibus à Cæsar-
 re ius respondendi datum est, qui lu-
 ris consulti appellabantur: quorum
 omnium sententiæ & opiniones eam
 authoritatem tenebant, vt iudici re-
 cedere à responsis eorū non liceret,
 vt est constitutum. ¶ Ex nō scripto *
 ius venit, quod vsus approbavit. Nā
 diuturni mores, consensu vtentium
 cōprobatī, legem imitantur. ¶ Et nō
 ineleganter in duas species ius civile
 distributum esse videtur. Nā origo
 eius,

*ἡ ἀρχὴ τῆς ὑποκει-
 μένης*

*ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπιπέ-
 τῆς*

*ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπιπέ-
 τῆς*

*de iu-
 rere:
 spon-
 dere.

*ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπιπέ-
 τῆς*

*sine
 scripto

*ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπιπέ-
 τῆς*

DE IV. PERSONARVM. 7

eius, ab institutis duarum ciuitatū,
 Athenarum scilicet, & Lacedæmo-
 niorum, fluxisse videtur. In his enim
 ciuitatibus ita agi solitum erat, vt
 Lacedæmonij quidem magis ea quę
 pro legibus obseruabant, memorię
 mandarent: Athenienses verò ea quę
 in legibus scripta comprehēdissent,
 custodirent. ¶ Sed naturalia quidem
 iura, quę apud omnes gentes per
 que obseruantur, diuina quadā pro-
 uidentia cōstituta, semper firma at-
 que immutabilia permanent: ea ve-
 ro quę ipsa sibi quęq; ciuitas consti-
 tuit, saepe mutari solēt, vel tacito cō-
 sēsu populi, vel alia postea lege lata.

¶ Omne autē ius quo vtimur, vel ad
 personas pertinet, vel ad res, vel ad
 actiōes. Et prius de psonis videam.
 Nā parū est ius nosse, si psonę qua-
 rū causa constitutū est, ignorentur.

DE IVRE PERSONARVM

Titulus. III.

Summa itaq; diuisio de
 iure personarū hæc est,
 quod omnes homines
 aut liberi sunt, aut ser-
 ui. ¶ Et libertas quidē,
 ex qua

τὰ ἐθνικὰ νόμιμα τὰ ἀγαθὰ καὶ βλάβαινα τῶν πολιτῶν καὶ ἀλλοτρίων καὶ ἀλλοτρίων τῶν πολιτῶν τῶν ἀλλοτρίων τῶν πολιτῶν

ἐλευθερία τῶν ἐπιχθονίων φύσιν, ἐκείνη δὲ καὶ ἐλευθερία
 τῶν ἀνθρώπων ἢ δουλεία.

LIB. I. INSTIT.

*quid.
 δουλεία δὲ τῶν
 ἀνθρώπων νομίμου
 διατάξεως ἐστὶν ἢ
 τῶν ὑποβάλλεται
 τὰς ἐπιχθονίων
 φύσιν ἢ τῶν
 ἀνθρώπων νομίμου
 διατάξεως.

οἱ δὲ δούλοι, ἢ
 τῶν ἀνθρώπων ἢ
 τῶν ἀνθρώπων
 τῶν.

ἢ τῶν ἀνθρώπων
 δουλεία, ἢ τῶν
 ἀνθρώπων νομίμου
 διατάξεως ἐστὶν ἢ
 τῶν ὑποβάλλεται
 τὰς ἐπιχθονίων
 φύσιν ἢ τῶν
 ἀνθρώπων νομίμου
 διατάξεως.

ἐλευθερία τῶν
 ἀνθρώπων ἢ
 τῶν ἀνθρώπων
 νομίμου διατάξεως
 ἐστὶν ἢ τῶν
 ἀνθρώπων ὑποβάλλεται
 τὰς ἐπιχθονίων
 φύσιν ἢ τῶν
 ἀνθρώπων νομίμου
 διατάξεως.

ex qua etiam liberi vocantur, est naturalis facultas ei⁹, quod cui⁹q; face-
 re libet, nisi quod * vi aut iure prohi-
 betur. ¶ Seruitus autem, est cōstitu-
 tio iuris gentium, qua quis dominio
 alieno cōtra naturā subicitur. ¶ Ser-
 ui autē ex eo appellati sunt, q̄ imper-
 ratores captiuos v̄dere, ac per hoc
 seruare, nec occidere solent. qui etiā
 mancipia dicti sunt, eo quòd ab ho-
 stibus manu capiuntur. ¶ Serui autem
 aut nascuntur, aut fiunt, Nascuntur
 ex ancillis nostris: fiunt, aut iure gēs-
 tium, id est, ex captiuitate: aut iure
 ciuili, cum homo liber maior viginti
 annis ad precium participandū sese
 v̄nundari passus est. ¶ In seruorum
 conditione nulla est differentia, in li-
 beris autem multā. Aut enim inge-
 nui, aut libertini sunt.

DE INGENVIS.

Titulus. V.

Ingenuus est is, qui sta-
 tim vt nat⁹ est, liber est:
 siue ex duobus ingenuis
 matrimonio æditus est,
 siue ex libertinis duob⁹,
 siue ex altero libertino, & altero in-
 genuo.

DE INGENVIS.

genuo. ¶ Sed & si quis ex matre natus sit, licet pater servus: ingenius nihilominus nascitur: quemadmodum qui ex matre libera, & incerto patre natus est, quoniam vulgo conceptus est. ¶ Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore quo nascitur, licet ancilla conceperit. Et e contrario, si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat: placuit eum qui nascitur, liberum nasci: quia non debet calamitas matris ei nocere qui utero est. ¶ Ex his illud quaesitum est: si ancilla praegrans manumissa sit, deinde ancilla facta postea pepererit: liberum, an servum pariat. Et Martianus probat liberum nasci. Sufficit enim ei qui in utero est, liberam matrem, vel medio tempore habuisse, ut liber nascatur. quod & verum est.

¶ Cum autem ingenuus aliquis natus sit, non officit ei in servitute fuisse, & postea manumissum esse. Saepe enim constitutum est, natalibus non officere manumissionem.

DE LIBERTINIS.

Titulus. VI.

Libertini

LIB. I. INSTIT.

* de
manu
datio.

* non
est à
dñi

libertini sunt, qui ex iur-
ta seruitute manumissi
sunt. ¶ Manumissio aut
est datio * libertatis. Nā
quādiu aliquis in serui-
tute est, manui & potestati suppositus
est: & manumissus liberatur à
dñi potestate. * Quæ res à iure gen-
tium originem sumpsit: vtpote quū
iure naturali omnes homines liberi na-
scerentur, nec esset nota manumissio,
cū seruitus esset incognita. Sed post-
quam iure gentiū seruitus ingenui-
tatem inuasit, secutum est beneficiū
manumissionis. Et cū vno cōmuni
nomine omnes homines appellaretur,
iure gentium, tria hominum ge-
nera esse cœperunt: liberi, & his cō-
trarium, serui: & tertium genus li-
bertini, qui desierāt esse serui. ¶ Mul-
tis autē modis manumissio pcedit.
Aut enim ex sacris constitutionibus
in sacrosāctis Ecclesijs manumittuntur:
aut vindicta, aut inter amicos,
aut per epistolam, aut per testamen-
tum, aut per aliam quālibet vltimā
voluntatem Sed & alijs multis mo-
dis libertas seruo competere potest,
qui

Αποδοτικὸν ἐστὶν
ἐκ τῆς ἀνάγκης
ἀλλὰ τὸ ἀποδοτικόν
ἐστὶν

τῆς ἀνάγκης
ἐκ τῆς ἀνάγκης
ἐκ τῆς ἀνάγκης
ἐκ τῆς ἀνάγκης
ἐκ τῆς ἀνάγκης

ἐκ τῆς ἀνάγκης
ἐκ τῆς ἀνάγκης
ἐκ τῆς ἀνάγκης

ἐκ τῆς ἀνάγκης
ἐκ τῆς ἀνάγκης
ἐκ τῆς ἀνάγκης
ἐκ τῆς ἀνάγκης

DE LIBERTINIS. 9

qui tã ex veteribus, q̄ ex nostris con-
 stitutionibus introducti sunt. ¶ Ser-
 ui verò à dominis semper manumit-
 ti solent: adeò vt vel in transitu ma-
 numittantur: veluti quum Prætor aut
 Præses, aut Proconsul in balneũ, vel
 in theatrum eunt. ¶ Libertinorũ au-
 tem status tripartitus antea fuerat.
 Nam qui manumittebantur: modo
 maiorem & iustam libertatem con-
 sequebantur, & fiebãt ciues Roma-
 ni: modo minorem, & Latini ex le-
 ge Iunia Norbana fiebant: modo in-
 feriorẽ, & fiebant ex lege Aelia Sã-
 tia de dedititiorum numero. Sed de-
 ditionum quidem pessima cõditio
 iam ex multis temporibus in desue-
 tudinem abiit: Latinorum verò no-
 men non frequentabatur: ideòque
 nostra pietas omnia augere, & i me-
 liorem statum reducere desiderans,
 duabus constitutionibus hoc emen-
 dauit, & in pristinum statum redu-
 xit: quia & à primis vrbis Romę cu-
 nabulis vna atq; simplex libertas cõ-
 petebat: id est, eadem quã habebat
 manumissor: nisi quòd scilicet liber-
 tinus sit, qui manumittitur, licet ma-
 numissor

LIB. I. INSTIT.

numissor ingenuus sit. ¶ Et dediti-
 os quidem per cōstitutionem nostrā
 expulimus, quam promulgauimus
 inter nostras decisiones: p̄ quas, sug-
 gerēte nobis Triboniano viro excel-
 so quæstore nostro, antiqui iuris al-
 tercationes placauim⁹. ¶ Latinos au-
 tem Iunianos, & omnem quæ circa
 eos fuerat obseruantia, alia cōstitu-
 tione per eiusdem quæstoris sugge-
 stionem correxim⁹, quæ inter impe-
 riales radiat sanctiones. ¶ Et omnes
 libertos, nullo nec ętatis manumissi,
 nec domini manumissoris, nec in ma-
 numissionis modo, discrimine habi-
 to (sicut iam antè obseruabatur) ci-
 uitate Romana decorauim⁹: multis
 modis additis, per quos possit liber-
 tas seruis eū ciuitate Romana, quæ
 sola est in præsentī, præstari.

QVIBVS EX CAVSIS
 manumittere non licet.

Titulus. VII.

Non tamen cuiq; volēti
 manumittere, licet. Nā
 is, qui in fraudē credi-
 torū manumittit, nihil
 agit: quia lex Aelia Sē-
 tia

*Ἰνστιτούτων ἐπιπέ-
 τῶν ἀποδοῦναι τὴν
 ἐλευθερίαν.*

*ὅτι τῶν ἀποδοῦναι
 τὴν ἀποδοῦναι τὴν
 ἐλευθερίαν.*

*ὅτι τῶν ἀποδοῦναι
 τὴν ἀποδοῦναι τὴν
 ἐλευθερίαν.*

*Ἰνστιτούτων ἐπιπέ-
 τῶν ἀποδοῦναι τὴν
 ἐλευθερίαν.*

tia impedit libertatē. ¶ Licet autem domino, qui soluendo non est, in testamento seruum suū cum libertate hæredem instituere, vt liber fiat, hæresq; ei solus & necessarius: si modo ei nemo alius ex eo testamento hæres extiterit: aut quia nemo hæres scriptus sit, aut quia is qui scriptus est, qualibet ex causa hæres ei non extiterit. Idq; eadē lege Aelia Sentia prouisum est: & recte. Valde enim prospiciendū erat, vt egentes homines, quib; alius hæres extiturus nō esset, vel seruum suum necessarium hæredem haberēt: qui satisfactorius esset creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hæreditarias serui nomine vendāt, ne iniuria defuncti afficiat. ¶ Idemq; iuris est, & si sine libertate seruus hæres institutus est. ¶ Quod nostra constitutio nō solum in domino, qui soluendo non est, sed generaliter cōstituit, noua humanitatis ratione: vt ex ipsa scriptura institutionis etiā libertas ei competere videatur: quū non sit verisimile, eū quem hæredem sibi elegit: si prætermiserit libertatis dationem, seruum miserit libertatis dationem, seruum

b n remanere

Νέγν τὸ ἀποφύ
 οὐ ἀλλοτ. ἰδὲ τ
 εἰ ἄτι δὲ ἐξ ἑλ
 ἴνα τοῦτο ἴπα
 φαι ἀποφύνα
 οὐ ἀλλοτ
 εἰ μὴ τὰ τὰ ἰ
 γινέσθαι αὐτῷ
 ἀποφύνατ ἐκ
 ἀναγκῆ καὶ ἰου
 ρὸς. σὺλ. μετὰ
 οὐ γὰρ ἐστὶ π
 ἄλλοτ. μὴ ἰου
 ἀλλοτ. τὸν δὲ
 πῶς τὸν ἀποφύ
 ἴνα ἐκ τῶν
 εἰ καὶ αὐτῷ
 οὐ ἀποφύνατ
 ἴνα, ἀλλ' ἐμ
 εἰ τὸν ἀποφύ
 ἴνα ἐκ τῶν
 ἀποφύνατ
 ἀποφύνατ.

LIB. I. INSTIT.

remanere voluisse, & neminem sibi hæredem fore. ¶ In fraudem autem creditorū manumittere videtur, qui vel iam eo tēpore, quo manumittit, soluendo non est: vel qui datis liber-
 tatibus, desiturus est soluendo esse. ¶ Præualuisse tamē videtur, nisi animum quoq; fraudandi manumissor habuerit, nō impediri libertates, quan-
 uis bona eius creditoribus non suffi-
 ciant. Sæpe enim de facultatib; suis
 amplius, q̄ in his est sperāt homines. ¶ Itaq; tunc intelligimus impediri li-
 bertatem; quum utroq; modo frau-
 dantur creditores: id est, & consilio manumittentis, & ipsa re, eo q̄ eius bona nō sunt suffectura creditorib;. ¶ Eadem lege Aelia Sentia domino
 minori. xx. annis nō aliter manumit-
 tere permittitur, q̄ si vindicta apud
 conciliū, iusta causa manumissionis
 approbata, fuerint manumissi. ¶ Iu-
 stæ autem manumissionis causæ hæ-
 sunt: veluti si quis patrē, aut matrē,
 filiū, filiāmq;ve, aut fratres sororesve
 naturales, aut pædagogum, aut nu-
 tricem, aut educatorem, aut alūnum,
 alumnāmq;ve, aut collataneum ma-
 numittat;

lib. i. tit. i. de manumissionibus
 §. si quis in fraudem creditorum
 manumiserit
 in fraudem creditorum
 §. si quis in fraudem creditorum
 §. si quis in fraudem creditorum
 §. si quis in fraudem creditorum

Consilio euetus

§. si quis in fraudem creditorum
 §. si quis in fraudem creditorum

QVIB. EX CAV. MA. II ^{u' oritur i' dicitur}
numittat: aut seruū, procuratoris ha ^{probat hōdōmā}
bendi gratia: aut ancillam matrimo ^{invenit dicitur q' dicitur}
nū habendi causa: dum tamen intra ^{u' dicitur dicitur}
sex menses in vxorē ducatur, nisi lu ^{probat hōdōmā}
sta causa impediatur: & seru⁹, qui ma ^{u' dicitur dicitur}
numittitur pcuratoris habendi gra ^{u' dicitur dicitur}
tia, non minor decem & septē annis
manumittatur. ¶ Semel autem cau
sa approbata, siue vera sit, siue falsa:
non retractetur. ¶ Cum ergo certus *pos
modus manumittēdi minorib⁹, xx. set.
annis dominis per legem Aeliā Sē ^{*nam}
tiam constitutus esset: eueniebat, vt cui
qui quatuordecim ānos expleuerat, &c.
licet testamentū facere, & in eo sibi *non
hæredem instituere, legatāq; relin sunt
quere posset: tamen si adhuc minor hęc, v'
esset. xx. annis, libertatem seruo da ni ser.
re non poterat. * Quod non erat fe dare
rendum, * si is cui totorū suorū bo liber.
norum in testamento dispositio data uō p'
erat, vni seruo dare libertatem non mitte
permittebatur. * Quare nos *simili batur.
ter ei, quemadmodū alias res, ita vt *non.
seruos suos * i vltima volūate dispo * ita
nere, quēadmodū voluerit, permitti de ser.
mus, vt & libertatem eis possit præ uis su
stare? ¶ Sed quum libertas inēstima is.

LIB. I. INSTIT.

bilis res sit: & ppter hoc ante vice-
 simum ætatis annū antiquitas liber-
 tatē seruo dari prohibebat: ideo nos
 mediā quodammodo viā eligentes,
 non aliter minorī. xx. annis libertatē
 in testamento dare seruo suo conce-
 dim⁹, nisi decimumseptimum annū
 impleuerit, & decimū octauum at-
 tigerit. Cū enim antiquitas huius-
 modi etati, & pro alijs postulare cō-
 cesserit, cur non etiam sui iudicij sta-
 bilitas, ita eos adiuuare credatur, vt
 ad libertatem dandā seruis suis possi-
 sint peruenire?

DE LEGE FUSIA CANINIA
 tollenda. Titulus. VIII.

Ege Fusia Caninia cer-
 tus modus constitutus
 erat in seruis testamēto
 manumittendis: quam
 quasi libertates impedi-
 entem, & quodammodo inuidam,
 tollendā esse celsimus: cū satis fue-
 rit inhumanum, viuos quidē licen-
 tiam habere totam suam familiam li-
 bertate donare, nisi alia causa impe-
 diat libertatem: morientibus autem
 huiusmodi licentiam adimere.

*NU DE ETIAPD VO
 MOB ETIPI EXCUBI
 GIAB SIADYAMZOB,
 O QUUPIOB, DI
 PAUPUR VAMU
 EUBHIBALOB IPICOU
 RABANUB, IOTI TA E
 XUDIPIA, NAXQUE
 VOV, IAI TA TABUS
 QBOVDVIA SEBII
 TU OXVIA B'AVIDE
 SIADYAMZOB*

*fue-
 rat.

De ijs

DE IIS QUI SUI, VEL 12
alieni iuris sunt.

Titulus. IX.

Equitur de iure perso-
narum alia diuisio. Nam
quædam personæ sui iuris
sunt, quædam alieno iuri
subiectæ. ¶ Rursus ea-

*Ἡ ἰσότης τῶν
ἀποβιβαίων διαίρει
τὴν βίβιν διὰ τὸν
δικαίου ἑαίβιν*

rum quæ alieno iuri subiectæ sunt,
aliæ sunt in potestate parètum, aliæ
in potestate dominorum. Videam⁹
itaq; de his, quæ alieno iuri subiectæ
sunt. Nam si cognouerimus quæ istæ
personæ sunt: simul intelligem⁹, quæ
sui iuris sunt. Ac prius inspiciam⁹ de
his, quæ in potestate dominorū sūt.
¶ In potestate itaq; dominorū sunt
serui. Quæ quidem potestas, iuris
gentium est. Nam apud omnes per-
æque gentes animaduertere possu-
mus, dominis in seruos vitæ, necesse
que potestatem fuisse: & quodcum-
que per seruum acquiritur, id domi-
no acquiri. Sed hoc tempore nullis
hominibus qui sub imperio nostro
sunt, licet, sine causa legibus cog-
nita, in seruos suos supra modum ser-
uire. Nam ex constitutione diuī Pij

1

*ἡ δὲ ἐν τῷ
τῶν ἀλλοτρίων
ἐπιβιβαίων ἡ
ἐπιβιβαίων
καὶ ἐπιβιβαίων
ἐπιβιβαίων
καὶ ἐπιβιβαίων
ἐπιβιβαίων
καὶ ἐπιβιβαίων
ἐπιβιβαίων*

b iiij Antonini,

ὁμοίως δὲ δούλοι
ἐπιβουλεύοντες ἰσο
τήρ πωμαίων ἔ
δοῦναι βλάβην
ἵπσοι δὲ καὶ αὐτοὶ
ἐν τοῖς ἰσσοῖς
ἐπιβουλεύοντες
δοῦναι βλάβην
αὐτοῖς καὶ ἄλλοι
ἐπιβουλεύοντες
τοῖς ἰσσοῖς

LIB. I. INSTIT.

ἵπσοι δὲ καὶ αὐτοὶ
ἐπιβουλεύοντες ἰσο
τήρ πωμαίων ἔ
δοῦναι βλάβην
ἵπσοι δὲ καὶ αὐτοὶ
ἐν τοῖς ἰσσοῖς
ἐπιβουλεύοντες
δοῦναι βλάβην
αὐτοῖς καὶ ἄλλοι
ἐπιβουλεύοντες
τοῖς ἰσσοῖς
ἵπσοι δὲ καὶ αὐτοὶ
ἐπιβουλεύοντες ἰσο
τήρ πωμαίων ἔ
δοῦναι βλάβην
ἵπσοι δὲ καὶ αὐτοὶ
ἐν τοῖς ἰσσοῖς
ἐπιβουλεύοντες
δοῦναι βλάβην
αὐτοῖς καὶ ἄλλοι
ἐπιβουλεύοντες
τοῖς ἰσσοῖς
ἵπσοι δὲ καὶ αὐτοὶ
ἐπιβουλεύοντες ἰσο
τήρ πωμαίων ἔ
δοῦναι βλάβην
ἵπσοι δὲ καὶ αὐτοὶ
ἐν τοῖς ἰσσοῖς
ἐπιβουλεύοντες
δοῦναι βλάβην
αὐτοῖς καὶ ἄλλοι
ἐπιβουλεύοντες
τοῖς ἰσσοῖς

Antonini, qui sine causa seruū suum
occiderit: non minus puniri iubetur,
quā si alienum seruum occiderit.
Sed & maior asperitas dominorū,
eiusdem principis constitutione co
ercetur. Nam Antoninus cōsultus
à quibusdā præsidiibus prouinciarū
de his seruis qui ad eadem sacram, vel
ad statuas principū cōfugiunt: præ
cepit, vt si intolerabilis videat̄ sæui
tia dñorū, cogantur seruos suos bo
nis conditionibus vendere: vt precii
dominis daretur. & rectē. Expedi
enim reipublicæ, ne sua re quis ma
lē vtatur. Cui⁹ rescripti, ad Aelium
Martianū missi, verba sunt hæc: Do
minorū quidem potestatē in seruos
suos, illibatam esse oportet, nec cui
quam hominum ius suū detrahi: sed
& dominorum interest, ne auxiliū
contra sæuitiam, vel famem, vel in
tolerabilem iniuriam denegetur his,
qui iustē deprecantur. Ideoq; cogno
sce de querelis eorum, qui ex familia
Iulij Sabini ad sacram statuam cōfu
gerunt: & si vel durius habitos q̄ æ
quū est, vel immani iniuria affectos
esse cognoueris: venundari iube, ita
vt in

DE PATRIA POTESTA. 13
vt in potestatem domini non reuer-
tantur. Qui Sabinus si meæ consti-
tutioni fraudem fecerit, sciat me hoc
admissum aduersus se seuerius exer-
cuturum.

DE PATRIA POTESTATE

Titulus. X.

N potestate nostra sūt
liberi nostri, quos ex iu-
stis nuptiis pcreauim⁹.

Nuptiæ autem, siue ma-
trimonium, est viri &

mulieris coniunctio, indiuiduam vi-
tæ consuetudinem retinens. ¶ Plus au-
tem potestatis, quod in liberos habe-
mus, proprium est ciuium Roma-
norum. Nulli enim alijs sūt homines
qui talem in liberos habeant pote-
statem, qualem nos habemus. ¶ Qui
igitur ex te & vxore tua nascitur,
in tua potestate est. Item qui ex fi-
lio tuo & vxore eius nascitur, id est,
nepos tuus & neptis, æque in tua
sunt potestate: & pronepos, & pro-
neptis, & deinceps cæteri omnes.

¶ Qui tamen ex filia tua nascuntur,
in potestate tua non sunt, sed patris
eorum.

De nuptiis.

Handwritten notes in a cursive script, likely a later addition or commentary, written in a dark ink. The notes are interspersed with the main text, often appearing to the right of the main lines. Some words are written in red ink (rubrics). The notes appear to be a translation or commentary on the Latin text, possibly in a medieval or early modern vernacular.

ἡ γὰρ γάμος

ἐν νόμοις τῆς γαμου
πῶς ἀλλήλων τῶν
ἰσῶς, ἢ ἄλλοι
ἄνθρωποι τῶν
γάμων τοῖς νόμοις
διωροῦνται ἢ
λατῶσι.

δὲ δὲ τοῦ, ἢ
ἀφ' ἑαυτῶν ἢ ἄλλοι
ἄνθρωποι τῶν
γάμων τοῖς νόμοις
διωροῦνται ἢ
λατῶσι.

ἡ γὰρ γάμος
κατὰ τὸν νόμον
ἢ ἄλλοι ἄνθρωποι
τῶν νόμων τῶν
γάμων τοῖς νόμοις
διωροῦνται ἢ
λατῶσι.

LIB. I. INSTIT.
DE NUPTIIS.

Titulus. XI.

Vitas autem nuptias in-
ter se ciues Romani con-
trahunt, qui secundum pre-
cepta legum coeunt: ma-
sculi quidem puberes, fe-
minae autem viripotentes: siue patres
familias sint, siue filij familias: du-
men si filij familias sint, consensum ha-
beant parentum quorum in potestate
sunt. Nam hoc fieri debere, & ciuili-
& naturalis ratio suadet: intantum ut
iussus parentis praecedere debeat.

Vnde quaesitum est, an furiosi filia nu-
bere, aut furiosi filius vxorem ducere
possit. Cumque super filio variabatur,
nostra processit decisio, qua permittum
est ad exemplum filiae furiosi, filium
quoque furiosi posse, & sine patris in-
teruentu matrimonium sibi copulare,
secundum datum ex nostra constitu-
tione modum. ¶ Ergo non omnes no-
bis vxores ducere licet. Nam a qua-
rundam nuptijs abstinendum est. Inter
eas enim personas quae parentum liber-
rorumve locum inter se obtinent, con-
trahi nuptiae non possunt: veluti inter
patrem

DE NVPTIIS.

14

patrem & filiã, vel auum & neptẽ,
 vel matrẽ & filium, vel auã & ne-
 potem, & vsq; in infinitum. Et si tai-

les personæ inter se coierint: nefarias
 atq; incestas nuptias cõtraxisse dicũ-
 tur. Et hæc adeo vera sunt, vt quan-

uis per adoptionem, parentũ libero-
 rumve loco sibi esse cõeperint, non
 possint inter se matrimonio iũgi: in-
 ratũ vt etiã dissoluta adoptione, idẽ

iuris maneat. Itaq; eam quæ tibi per
 adoptionẽ filia, vel neptis esse cõpe-
 rit: non poteris vxorem ducere, quã

uis eam emancipaueris. ¶ Inter eas
 quoq; personas quæ ex transuerso
 gradu cognationis iũguntur: est que

dam similis obseruatio, sed non tãta.
 Sanè enim inter fratrem sororemq;
 nuptiæ prohibitæ sunt, siue ab eodẽ
 patre eadẽq; matre nati fuerint, si-
 ue ex altero eorum. ¶ Sed si qua per

adoptionem soror tibi esse cõperit,
 quamdiu quidem constat adoptio,
 sanè inter te, & eam nuptiæ cõsiste-
 re non possunt. quũ verò per eman-

cipationem adoptio sit dissoluta, po-
 teris eam vxorem ducere. Sed &
 si tu emancipatus fueris, nihil est

impedimẽto

ἐὰν γὰρ γάρνα τε
 χωλονίζοι. ἐὰν γὰρ
 οὐ λάβῃ τὴν ἰδίαν
 μητέρα ἢ ἀδελφὴν
 ἢ θογατρία τε

ὅτι δοῦναι γὰρ
 οὐδὲ λαμβάνειν
 ἢ πατρὶν ἢ υἱ-
 γονίαν εἰς τοσοῦτον
 ἔστιν. ἐπεὶ ἄρα
 ἐκ καὶ τῆς φύσεως
 ἢ ἀδελφὴν ἢ υἱὸν
 ἢ θυγατέρα οὐκ ἐπι-
 τειοῦται

ἐπιτοῦται

ἢ θυγατέρα δὲ
 πύλας ἕως ἑξίας

ἕως ἑξίας. ἕως
 καὶ ὑπὸ τῆς αἰσῆς
 ἕως ἑξίας.

ἕως ἑξίας. οὐκ ἔστι
 ἐν αἰσῆσι οὐκ ἔστι
 ἕως ἑξίας.

ἕως ἑξίας. οὐκ ἔστι
 ἐν αἰσῆσι οὐκ ἔστι
 ἕως ἑξίας.

ἕως ἑξίας. οὐκ ἔστι
 ἐν αἰσῆσι οὐκ ἔστι
 ἕως ἑξίας.

ἕως ἑξίας. οὐκ ἔστι
 ἐν αἰσῆσι οὐκ ἔστι
 ἕως ἑξίας.

ἕως ἑξίας. οὐκ ἔστι
 ἐν αἰσῆσι οὐκ ἔστι
 ἕως ἑξίας.

ἕως ἑξίας. οὐκ ἔστι
 ἐν αἰσῆσι οὐκ ἔστι
 ἕως ἑξίας.

Ἰὸς ἐστὶν ἡδὲ τὸν
ἰδίαν γαμβρὸν εἰς
ἄλλου θύρας
καθὼς τὸν υἱὸν
ἑαυτοῦ, ἡμάρτυρα
ἐπιπέσει τὸν υἱὸν
ἐπιπέσει τὸν υἱὸν

LIB. I. INSTIT.

impedimento nuptijs. Et ideo con-
stat, si quis generum adoptare velit,
debere eum antea filiam suam emā-
cipare: & si quis velit nurū adopta-
re, debere eū antea filium suū emā-
cipare. ¶ Fratris verò vř̄ sororis filiā,
vxorē ducere nō licet, sed nec neptē
fratris vř̄ sororis quis ducere potest,
quāuis quarto gradu sint. Cuius em-
filiam vxorem ducere nō licet, neq̄
eius neptem permittitur. ¶ Eius ve-
rō mulieris quā pater tuus adopta-
uit, filiam non videris impediri vxorē
ducere: quia neq̄ naturali, neq̄
ciuili iure tibi coniungitur. ¶ Duorū
autem fratrum vel sororū liberi, vel
fratris & sororis, coniungi possunt.
¶ Item amitam, licet adoptiuam, du-
cere vxorem non licet: item nec ma-
terteram, quia parentū loco habentur.
Qua ratione verum est, magnā
quoq̄ amitā, & materterā magnā
prohiberi vxorē ducere. ¶ Affinita-
tis quoq̄ veneratione, à quarūdam
nuptijs abstinere necesse est, vt ecce
priuignam aut nurum vxorem du-
cere non licet: quia vtræq̄ filię loco
sunt. Quod ita scilicet accipi debet,
si fuit

Ἰὸς ἐστὶν ἡδὲ τὸν
ἰδίαν γαμβρὸν εἰς
ἄλλου θύρας
καθὼς τὸν υἱὸν
ἑαυτοῦ, ἡμάρτυρα
ἐπιπέσει τὸν υἱὸν
ἐπιπέσει τὸν υἱὸν

Ἰὸς ἐστὶν ἡδὲ τὸν
ἰδίαν γαμβρὸν εἰς
ἄλλου θύρας
καθὼς τὸν υἱὸν
ἑαυτοῦ, ἡμάρτυρα
ἐπιπέσει τὸν υἱὸν
ἐπιπέσει τὸν υἱὸν

Ἰὸς ἐστὶν ἡδὲ τὸν
ἰδίαν γαμβρὸν εἰς
ἄλλου θύρας
καθὼς τὸν υἱὸν
ἑαυτοῦ, ἡμάρτυρα
ἐπιπέσει τὸν υἱὸν
ἐπιπέσει τὸν υἱὸν

Ἰὸς ἐστὶν ἡδὲ τὸν
ἰδίαν γαμβρὸν εἰς
ἄλλου θύρας
καθὼς τὸν υἱὸν
ἑαυτοῦ, ἡμάρτυρα
ἐπιπέσει τὸν υἱὸν
ἐπιπέσει τὸν υἱὸν

Ἰὸς ἐστὶν ἡδὲ τὸν
ἰδίαν γαμβρὸν εἰς
ἄλλου θύρας
καθὼς τὸν υἱὸν
ἑαυτοῦ, ἡμάρτυρα
ἐπιπέσει τὸν υἱὸν
ἐπιπέσει τὸν υἱὸν

ἀρχισυνεργὸς ἐστὶν ὁ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ βασιλείου ἐκ γομφίων ἡμετέρας ἐν
ἐκείνῃ τῇ ἐποχῇ τῶν βασιλέων ἐκείνων. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπιμένει

DE NUPTIIS. 15

si fuit nurus aut priuigna tua. Nam ^{νύμφη μὲν ἐστὶ}
si adhuc nur⁹ tua est: id est, si adhuc ^{ἢ τῆς οἰκίας γαμῶν}
nupta est filio tuo, alta ratione vxorē
eam ducere non possis: quia eadem
duobus nupta esse non potest. Item
si adhuc priuigna tua est, id est, si ^{το πορὰν ἢ ἐστὶ}
mater eius tibi nupta est, ideo eam ^{ἢ τῶν ἐπιπέτων γοναί}
vxorē ducere nō poteris, quia duas ^{καὶ θυγατέρας}
vxores eodem tempore habere non
licet. ¶ Socrum quoq; & nouercam ^{οὐ δύνασαι λα}
prohibitum est vxorem ducere, quia ^{θεῖν ἢ τῶν οἰκίας}
matris loco sunt. Quod & ipsū dis- ^{τοῦ οἴκου, ἢ τῶν}
soluta demū affinitate procedit. alio ^{τοῦ οἴκου, ἢ τῶν}
quī si adhuc nouerca est, id est, si ad- ^{ἢ τῶν οἰκίας}
huc patri tuo nupta est, communi
iure impeditur tibi nubere: quia ea-
dem duobus nupta esse non potest.
Item si adhuc socrus est, id est, si ad-
huc filia eius tibi nupta est, ideo im- ^{καὶ τῶν οἰκίας}
pediūtur tibi nuptiē, quia duas vxo- ^{οἰκίας ἀπὸ τῶν οἰκίας}
res habere non potes. ¶ Mariti tamē ^{καὶ τῶν οἰκίας}
filius ex alia vxore, & vxoris filia ex ^{τοῦ οἴκου γοναί}
alio marito, vel contrā: matrimoniū ^{καὶ θυγατέρας}
rectē contrahunt, licet habeant fra- ^{τοῦ οἴκου, ἢ τῶν}
trē sororē mve ex matrimonio post- ^{οἴκου, ἢ τῶν οἰκίας}
ea p̄tracto natos. ¶ Si vxor tua post ^{τοῦ οἴκου, ἢ τῶν οἰκίας}
diuortium ex alio filiam procreauerit, ^{ἐκείνη οὐκ ἐστὶ θυγάτηρ}
hæc nō est quidem priuigna tua; ^{ἀλλὰ θυγάτηρ}
sed ^{καὶ τῶν οἰκίας}

DE ADOPTIONIBVS. 16

soluto tali coitu: nec dotis, nec dona-
 tionis a^{ct}ioni locus sit. ¶ Qui autem
 phibitas nuptias contrahūt, & alias
 p^{er}enas patitur, quæ sacris constitu-
 tionibus cōtinentur. ¶ Aliquādo au-
 tem euenit vt liberi, qui statim vt na-
 ti sunt, in potestate parentū nō sūt,
 postea redigātur in potestātē patris
 qualis est is qui dū naturalis fuerat,
 postea curiæ datus, potestati patris
 subijcitur. Necnō is qui à muliere li-
 bera procreatur, cuius matrimoniū
 minimē legib⁹ interdictum fuerat,
 sed ad quam pater consuetudinē ha-
 buerat, postea ex nostra constitutio-
 ne dotalibus instrumentis cōpositis,
 in potestate patris efficit. Quod &
 alijs liberis qui ex eodem matrimo-
 nio postea fuerint p^{er}creati, similiter
 nostra constitutio pr^{ae}buit.

DE ADOPTIONIBVS.

Titulus. XII.

Non solū autē naturales
 liberi, secūdū ea, quæ d^{ic}-
 xim⁹, ī potestate nostra
 sūt, verū etiā nō, quos ad-
 optam⁹. ¶ Adoptio autē
 duob⁹ modis fit, aut p^{ri}ncipali rescri-
 pto,

Handwritten notes in a cursive script, likely a commentary or gloss on the main text. The notes are written in the right margin and partially overlap the main text.

Handwritten note: "adoptionem"

Handwritten notes: "adoptionem", "in potestate patris", "in potestate matris", "in potestate patris", "in potestate matris"

Utrubia est dicitur, sub adoptione non est, quod non est

Utrubia yiridat sup

ipso, in ex parte

sub adoptione, in

ex parte, ut supra

et in ex parte

quibus habet ad locum

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

sub adoptione, ut supra

LIB. I. INSTIT.

pto, aut imperio magistrat⁹. ¶ Impe-
ratoris autoritate adoptare q^s po-
test eos e^sve q^u qu^æve sui iuris s^ut,
qu^æ species adoptionis dicitur arro-
gatio. ¶ Imperio magistrat⁹ adopta-
mus eos e^sve q^u qu^æve in potestate
parent^u sunt, siue prim^u gradum li-
berorum obtinent, qualis est filij fi-
lia: siue inferiorem, qualis est nepos
neptis, pronepos proneptis. ¶ Sed
hodie ex nostra c^ostitutione cum fi-
liussfamili^{as} a patre naturali extra-
ne^æ person^æ in adoptionem datur:
iura potestatis patris naturalis mini-
m^e dissolventur, nec quicqu^{am} ad pa-
trem adoptivum transit: nec in po-
testate eius est, licet ab intestato iu-
ra successi^ois ei a nobis tributa sint.
¶ Si ver^o pater naturalis non extra-
neo, sed auo filij sui materno, vel si
ipse pater naturalis fuerit emancipa-
tus, etiam auo vel proauo simili mo-
do paterno vel materno filij suum
dederit in adoptionem: in hoc casu
quia c^ocurr^ut in vn^a person^{am} & na-
turalia, & adopti^ois iura, manet sta-
bile ius patris adoptivi, & naturali
vinculo copulat^u: & legitimo ado-
ptionis

DE ADOPTIONIBVS. 17

ptionis modo constitutum: vt & in
 familia, & i potestate huiusmodi pa
 tris adoptiui sit. ¶ Cum autem impu
 bes per principale rescriptum arro
 gatur, causa cognita arrogatio fieri
 permittitur: & exquiritur causa ar
 rogatiōis, an honesta sit, expediatq
 pupillo, & cum quibusdam cōditio
 nibus arrogatio fit, id est, vt caueat
 arrogator personæ publicæ, hoc est
 tabellioni, si intra pubertatē pupill
 decesserit, restitutum se bona illis
 qui, si adoptio facta nō esset, ad suc
 cessionem eius vēturi essent. ¶ item
 non aliter emancipare eū potest ar
 rogator, nisi causa cognita dignus e
 mancipatione fuerit, & tunc sua bo
 na ei reddat. Sed & si decedens pa
 ter eum exhæredauerit, vel viuus si
 ne iusta causa emācipauerit, iubetur
 quartam partem bonorū suorū ei re
 linquere: videlicet præter bona quæ
 ad patrem adoptiuum transtulit, &
 quorum commodū ei postea acqui
 siuit. ¶ Minorem natu, maiorem non
 posse adoptare, placet. Adoptio em
 naturā imitatur, & pro monstro est,
 vt maior sit fili⁹ quàm pater. Debet

c itaq

LIB. I. INSTIT.

itaque is, qui sibi filium per adoptionem vel arrogationem facit, plena pubertate, id est. xvij. annis precedere. ¶ Licet autem & in locum nepotis vel neptis, pronepotis vel proneptis, vel deinceps adoptare, quanvis filium quis non habeat. Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare potest, quam nepotem in locum filii. ¶ Sed si quis nepotis loco adoptet, vel quasi ex eo filio, quem habet iam adoptatum: vel quasi ex illo, quem naturalem in sua potestate habet: in eo casu, & filius consentire debet, ne ei invito suus hæres adnascatur. Sed ex contrario, si avus ex filio nepotem det in adoptionem, non est necesse filium consentire. ¶ In plurimis autem causis assimilatur is, qui adoptatus vel arrogatus est, ei qui ex legitimo matrimonio natus est: & ideo si quis per Imperatorem, siue apud Prætores, vel Præsides provinciarum non extraneum adoptaverit, potest eundem in adoptionem alii dare. ¶ Sed & illud utriusque adoptionis commune est, quod & non, qui generare non possunt (quales sunt spades

in vobis, hunc est qui vultis. quoniam de his est qui in vobis est. et de his est qui in vobis est. et de his est qui in vobis est.

DE ADOPTIONIBVS. 18

donec) adoptare possunt: castrati autem non possunt. ¶ Fœminæ quoque adoptare non possunt: quia nec naturales liberos in sua potestate habent, sed ex indulgentia Principis, ad solatium liberorum amissorum, adoptare possunt. ¶ Illud proprium est adoptionis illius quæ per sacrû oraculum fit, quòd is, qui liberos in potestate habet: si se adrogandum dederit, non solum ipse potestati adrogatoris subicitur: sed etiã liberi eius in eiusdem fiunt potestate, tanquam nepotes. Sic etenim diuus Augustus non antè Tiberium adoptauit, quàm is Germanicum adoptasset: vt protinus adoptione facta inciperet Germanicus Augusti nepos esse. ¶ Apud Catonem bene scriptum refert antiquitas, seruos, si à domino adoptati sint, ex hoc ipso posse liberari. Vnde & nos eruditi, in nostra constitutione etiam eum seruum quem dominus actis interuenientibus filium suum nominauerit, liberum esse constituimus, licet hoc ad ius filij accipiendum ei non sufficiat.

*non idem est dicitur
non idem est dicitur
non idem est dicitur
non idem est dicitur
non idem est dicitur
non idem est dicitur
non idem est dicitur
non idem est dicitur*

DE Q VIBVS

*ἡ δὲ ἐκείνη ἡμετέρα τῶν
ἐπιτομῶν ἐστὶν ἀδελφεία*

LIB. I. INSTIT.

*ὅταν ἐκείνη ἡμετέρα
ἴσῃ ἀδελφεία ἡμετέρα
τῶν ἐπιτομῶν*

QVIBVS MODIS IVS
patriæ potestatis soluitur.

Titulus. XIII.

Idem nūc, quib⁹ mo-
dis ἢ, qui alieno iuri sunt
subiecti, eo iure liberent̄.
¶ Et quidem quēadmo-
dum liberētur serui à po-

*τὸ δὲ ἐκείνη ἡμετέρα
ἴσῃ τῶν ἐπιτομῶν
ἀδελφεία ἡμετέρα
τῶν ἐπιτομῶν ἢ τῶν
ἐπιτομῶν ἀδελφεία,
ἐπιτομῶν ἀδελφεία
ἐπιτομῶν ἀδελφεία*

*ἢ τῶν ἐπιτομῶν ἀδελφεία
ἢ τῶν ἐπιτομῶν ἀδελφεία
ἢ τῶν ἐπιτομῶν ἀδελφεία*

*ἢ τῶν ἐπιτομῶν ἀδελφεία
ἢ τῶν ἐπιτομῶν ἀδελφεία
ἢ τῶν ἐπιτομῶν ἀδελφεία*

testate: ex ἢs intelligere possumus,
quæ de seruis manumittendis super-
ius exposuimus. Ij verò qui in pote-
state parētis sunt: mortuo eo, sui iu-
ris fiunt. Sed hoc distinctionem reci-
pit. Nam mortuo patre, sanè omni
modo filij filiæve sui iuris efficiūtur.

Mortuo verò auo, nō omimodo ne-
potes neptēsq; sui iuris fiunt: sed ita,
si post mortem aui in potestatē pa-
tris sui recasuri non sunt. Ita q; si mo-
riente auo pater eorum viuit, & in
potestate patris sui est: tūc post obi-
tum aui, in potestate patris sui fiunt.
Sī verò is, quo tempore auus mori-
tur: aut iam mortuus est, aut p̄ emā-
cipationē exijt de potestate patris:
tunc ἢ, qui in potestatem eius cade-
re non possunt, sui iuris fiūt. ¶ Cum
a. item is, qui ob aliquod maleficiū
in

QVI. MO. IVS PA. PO. SOL. 19
in insulam deportatur, ciuitatē amittit: sequit̄, vt qui eo modo ex numero ciuium Romanorū tollitur, perinde quasi eo mortuo desinat liberū in potestate eius esse. ¶ Parī ratione & si is, qui in potestate parentis sit, in insulam deportatus fuerit, desinat esse in potestate parentis. Sed si ex indulgētia Principis restituti fuerit, per omnia pristinum statum recipiunt. ¶ Relegati autem patres in insulā, in potestate liberos suos retinent. Et ex contrario, liberi relegati, in potestate parentum remanent. ¶ Poenā seruus effectus, filios in potestate habere desinit. Serui autem poenā efficiuntur, qui in metallum dānantur, & qui bestijs subiciuntur. ¶ Filius familiās etfi militauerit, vel senator, vel consul factus fuerit, manet in potestate patris. Militia enim vel cōsularis dignitas, de patris potestate filium non liberat. ¶ Sed ex constitutione nostra, summa patriciatus dignitas, illico imperialibus codicillis prāstitis, filium à patria potestate liberat. Quis enim patiatur patrem quidē posse per emancipationis mor-

LIB. I. INSTIT.

numissione tutelam eius nāciscitur.
 ¶ Admonēdi autem sumus, liberum
 arbitrium esse ei, qui filium, & ex eo
 nepotem vel neptē in potestate ha-
 bet: filium quidē de potestate dimit-
 tere, nepotē verò vel neptē retine-
 re: & econuerso filiū quidem in po-
 testate retinere, nepotē verò vel ne-
 ptem manumittere, vel oēs sui iuris
 efficere. Eadem & de pronepote, &
 pronepte dicta esse intelligātur. ¶ Sed
 & si pater filium, quem in potestate
 habet, auo vel proauo naturali secū-
 dū nostras constitutiones super his
 habitas, in adoptionē dederit: id est,
 si hoc ipsum actū interuenientibus
 apud competentem iudicem mani-
 festauerit, præsente eo, qui adoptat,
 & non contradicente: necnō eo præs-
 sente qui adoptat: soluitur quidē ius
 potestatis patris naturalis: trāsit au-
 tem in huiusmodi parentem adopti-
 uum, in cuius persona & adoptionē
 esse plenissimam antea dixim⁹. ¶ Il-
 lud autem scire oportet, quòd si nu-
 rus tua ex filio tuo conceperit: & fi-
 lium postea emancipaueris, vel in
 adoptionē dederis, prægante nuru
 tua:

*ἡ δὲ ἐπιτροπή ἐστὶν ἐπιτροπὴ τῶν ἑκείνου ἕνεκα
ἡ δὲ ἐπιτροπή ἐστὶν ἐπιτροπὴ τῶν ἑκείνου ἕνεκα
ἡ δὲ ἐπιτροπή ἐστὶν ἐπιτροπὴ τῶν ἑκείνου ἕνεκα*

LIB. I. INSTIT.

*ἡ δὲ ἐπιτροπή ἐστὶν ἐπιτροπὴ τῶν ἑκείνου ἕνεκα
ἡ δὲ ἐπιτροπή ἐστὶν ἐπιτροπὴ τῶν ἑκείνου ἕνεκα
ἡ δὲ ἐπιτροπή ἐστὶν ἐπιτροπὴ τῶν ἑκείνου ἕνεκα*

nomen acceperunt. Itaque appellātur tutores, quasi tuitores atque defensores: sicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur. ¶ Permissum est itaque parētibus, liberis impuberibus, quos in potestate habent, testamento tutores dare. Et hoc in filios filiāque procedit omnimodo: nepotibus verò, neptibusque ita demum parētes possunt testamento tutores dare, si post mortem eorum in patris sui potestatem non sunt recasuri. Itaque si filius tuus mortis tuæ tempore in potestate tua sit, nepotes ex eo non poterunt ex testamento tuo tutores habere, quanvis in potestate tua fuerint: scilicet quia mortuo te, in patris sui potestatem recasuri sūt. ¶ Cum autem in compluribus alijs causis posthumi pro iam natis habeantur: & in hac causa placuit, nō minus posthumis, quàm iam natis testamento tutores dari posse: si modo in ea causa sint, vt si viuis parentibus nascerentur, sui hæredes, & in potestate eorum fierent. ¶ Sed & si emancipato filio tutor à patre datus fuerit testamento, confirmandus est

ex sententia Præsidis omnimodo, id est, sine inquisitione.

QVI TESTAMENTO

tutores dari possint.

Titulus. XV.

ARI autē tutor potest
testamento, non solū pa-
terfamiliās, sed etiam fi-
liusfamiliās. ¶ Sed & ser-
uus proprius testamen-

to cum libertate rectē tutor dari po-
test. ¶ Sed sciendum est, eum & sine
libertate tutorem datum, tacitē li-
bertatem directam accepisse videris
& per hoc rectē tutorem esse. Pla-
nē si per errorē quasi liber, tutor da-
tus sit: aliud dicendum est. ¶ Servus
autem alienus purē inutiliter testa-
mento datur tutor: sed ita, cum liber
erit, utiliter datur. ¶ Proprius autem
servus inutiliter eo modo tutor da-
tur. ¶ Furiosus, vel minor vigintiquin-
que annis tutor testamento datus,
tutor tunc erit, quum compos men-
tis, aut maior vigintiquinq; annis fue-
rit factus. ¶ Ad certum tempus, vel
ex certo tēpore, vel sub cōditiōe, vel
ante hæredis institutionē, posse dari
tutorem,

*Ἐπιπέδου δὲ ἑστῆσθαι ἐ
τοῖς ποταμοῖς ἐν τοῖς
ἑσπέραις ἀντιπαραπλεύροις*

*καὶ ἀπὸ τῆς ἀριστερῆς
ἐν τῷ ποταμῷ ἐπιπέδου
οὐδὲ ἀπὸ τῆς δεξιῆς
ἐπιπέδου*

*καὶ τὸν ἑσπέραιον
ἐπιπέδον ἐν τῷ ποταμῷ
ἐπιπέδου ἐπιπέδου ἐπιπέδου
ἐπιπέδου*

*ἐν τῷ ποταμῷ ἐπιπέδου
ἐπιπέδου ἐπιπέδου ἐπιπέδου
ἐπιπέδου ἐπιπέδου ἐπιπέδου
ἐπιπέδου ἐπιπέδου ἐπιπέδου*

*ἐπιπέδου ἐπιπέδου ἐπιπέδου
ἐπιπέδου ἐπιπέδου ἐπιπέδου
ἐπιπέδου ἐπιπέδου ἐπιπέδου
ἐπιπέδου ἐπιπέδου ἐπιπέδου*

*ἐπιπέδου ἐπιπέδου ἐπιπέδου
ἐπιπέδου ἐπιπέδου ἐπιπέδου
ἐπιπέδου ἐπιπέδου ἐπιπέδου
ἐπιπέδου ἐπιπέδου ἐπιπέδου*

*ἐπιπέδου ἐπιπέδου ἐπιπέδου
ἐπιπέδου ἐπιπέδου ἐπιπέδου
ἐπιπέδου ἐπιπέδου ἐπιπέδου
ἐπιπέδου ἐπιπέδου ἐπιπέδου*

LIB. I. INSTIT.

tutorem, non dubitatur. ¶ Certę au-
 tem rei, vel causę tutor dari nō po-
 test: quia personę, non causę, vel rei
 tutor datur. ¶ Si quis filiab⁹ suis, vel
 filijs tutores dederit: etiam posthu-
 mę vel posthumo dedisse videtur:
 quia filij vel filię appellatione, &
 posthumus, & posthuma continen-
 tur. Quid si nepotes sint? an appel-
 latione filiorum, & ipsis tutores da-
 ti sunt? Dicendū est, vt & ipsis quo-
 que dati videantur, si modo liberos
 dixerit. Cęterum si filios dixerit, nō
 continebuntur. Aliter enim filij, ali-
 ter nepotes appellant. Planē si post-
 humis dederit, tam filij posthumij,
 quā cęteri liberi continebuntur.

*aliās,
 Quod
 si.

*poste-
 ris.

DE LEGITIMA AGNATA-
 torum tutela. Titulus. XVI.

Vibus autem testamē-
 to tutor datus non est:
 nis ex lege. XII. Tabu-
 agnati* sunt tutores, q
 vocantur legitimi. Sunt
 autem agnati, cognati per virilis se-
 xus cognationem coniuncti, quasi a
 patre connati: veluti frater ex eodē
 patre natus, fratris filius, neposve
 ex

*Εἰς τὴν αὐτὴν ἐκείνην
 ἀποφασίᾳ ἐν τῷ
 νόμῳ ἐπιπέσει ἡ
 παρὰ τὸν νόμον, καὶ
 τὰς ἀποφασίᾳ ἐν
 τῷ νόμῳ ἐπιπέσει
 καὶ τὰς ἀποφασίᾳ ἐν
 τῷ νόμῳ ἐπιπέσει*

*τὸ ἐπιπέσει ἐν τῷ νόμῳ
 ἀποφασίᾳ ἐν τῷ νόμῳ
 ἐπιπέσει*

*ἀδελφὸς ἢ ἐκ τῆς
 γυναικὸς ἀποφασίᾳ
 ἐπιπέσει ἐν τῷ νόμῳ*

* ad
 nati.

*ἐπιπέσει ἐν τῷ νόμῳ
 ἀποφασίᾳ ἐν τῷ νόμῳ
 ἐπιπέσει ἐν τῷ νόμῳ
 ἀποφασίᾳ ἐν τῷ νόμῳ
 ἐπιπέσει ἐν τῷ νόμῳ*

εἰ δὲ ἀδελφοὶ ἀδελφαὶ καὶ ἀδελφοὶ, ἀδελφαὶ καὶ ἀδελφοὶ,
τοῦ αὐτοῦ πατρὸς

DE LEGI. AGNA. T. VI. 23

ex eo: item patruus, & patruī filius, ^{αὐτὸν δὲ πατέρα}
nepōsve ex eo. ¶ At qui per feminin ^{αὐτὸν δὲ μητέρα}
niexus personas cognatione iungū ^{αὐτὸν δὲ γυναῖκα}
tur, agnati nō sunt, sed aliās naturalis ^{αὐτὸν δὲ λέγουσιν}
iure cognati. Itaq; amitæ tuæ filius

non est tibi agnatus, sed cognatus:
& inuicem tu illi eodem iure cōiun-
geris: quia qui agnascūtur, * patris, * qui
non matrīs familiam sequuntur. ex ea
nascū-
tur.

¶ Quod autem lex. XII. Tabu. ab in-
testato vocat ad tutelā agnatos: non
hanc habet significationem, si omni-
no non fecerit testamentum is, qui
poterat tutores dare: sed si quantum
ad tutelam pertinet, intestat⁹ dece-
serit. quod tunc quoque accidere in-
telligitur, cum is, qui dat⁹ est tutor,
vivo testatore decesserit. ¶ Sed agna-
tionis quidē ius oībus modis capitis
diminutione plærunque perimitur
Nam agnatio, iuris ciuīlis nomē est.
Cognationis verò ius non omnibus
modis commutatur: quia ciuīlis ra-
tio, ciuīlia quidem iura corrumpere
potest: naturalia verò non utiq;.

DE CAPITIS DIMI-
nutione. Titulus. XVII.
Est

αὐτὸν δὲ πατέρα
αὐτὸν δὲ μητέρα
αὐτὸν δὲ γυναῖκα
αὐτὸν δὲ λέγουσιν
αὐτὸν δὲ πατέρα
αὐτὸν δὲ μητέρα
αὐτὸν δὲ λέγουσιν
αὐτὸν δὲ λέγουσιν

Capitis diminutio 2 248 πορτα παθ κατασάβων εν αλλαγη
 η εινωτ. παθλοβια το εφισάβων νόμου ευνδαίλον, κατασάβω
 σμείβων, 2 τοι Διαταξην LIB. I. INSTIT.
 του παδχαριου

*non
 est, pri
 oris,

ST autem capitis dimi
 nutio, prioris status cō
 mutatio. Eaque tribus
 modis accidit. Nā aut
 maxima est capitis di
 minutio, aut minor, (quam quidam
 mediam vocant) aut minima. ¶ Ma
 xima capitis diminutio est, cum ali
 quis simul, & ciuitatem, & libertatē
 amittit. quod accidit hīs, qui serui pœ
 næ efficiuntur atrocitate sententiæ:
 vel libertis, vt īgratis erga patronos
 condemnatis: vel hīs, qui se ad preciū
 participandū vānundari passi sunt.
 ¶ Minor, siue media capitis diminu
 tio est, cum ciuitas quidē amittitur,
 libertas verò retinetur. quod accidit
 ei, cui aqua & igni interdictū fuerit:
 vel ei, qui in insulam deportatus est.
 ¶ Minima capitis diminutio est, quā
 ciuitas retinet & libertas, sed status
 hominis cōmutat. quod accidit hīs, q
 quum sui iuris fuerint, cœperūt alie
 no iuri subiecti esse, vel cōtrā: veluti
 si filius familiās à patre emancipatus
 fuerit, est capite diminut⁹. ¶ Seruus
 autem manumissus, capite non mi
 nuitur: quia nullum caput habuit.

Quibus

μαγιστη εστι σπουδ
 ης αμα, και την
 δυναστηα, και την
 πολιτειαν κατασάβ
 ων, εταρ ευνδαί
 λον και εφισάβων
 οι εφισάβων και
 της δυναστηα

μίνω εστι σπουδ
 ης την πολιτειαν
 κατασάβων, ην ε
 δυναστηα μίνω
 κατασάβων.

ελαχιστη εστι
 εταρ μινω του
 δυναστηα και η δυνα
 στηα κατασάβων
 εταρ η δυναστηα
 κατασάβων, ην ε
 κατασάβων και ε
 δυναστηα

DE LEGI. PATRO. TV. 24

¶ Quibus autem dignitas magis, q̄ status permutat̄, capite nō minuuntur: & ideo senatu motos, capite nō minui constat. ¶ Quod autem dictū est, manere cognationis ius etiā post capitis diminutionem: hoc ita est, si minima capitis diminutio interueniat: manet enim cognatio. Nā si maxima capitis diminutio interueniat, ius quoq; cognationis perit: vtpatuitate alicuius cognati: & ne quidem si manumissus fuerit, recipit cognationem. ¶ Sed & si in insulā quis deportatus sit, cognatio soluitur. ¶ Quū autē ad agnatos tutela pertinet, non simul ad oēs pertinet: sed ad eos tantū, qui pximiores gradus sunt. Sed si * plures eiusdem gradus sunt, ad oēs pertinet: veluti si plures fratres sunt, qui vnum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.

DE LEGITIMA PATRONORUM TUTELA. Tit. XVIII.

X eadē lege. XII. tab. libertorum & libertarū tutela ad patronos liberosq; eorū pertinet: quæ & ipsa, legitima tutela vocatur:

LIB. I. INSTIT.

vocatur: non quia nominatim in ea lege de hac tutela caueatur: sed quia perinde accepta est per interpretationem, ac si verbis legis introducta esset. Eo enim ipso, quod hereditates libertorum libertarumque, si intestati decessissent, iusserat lex ad patronos liberosve eorum pertinere: crediderunt veteres voluisse, legem etiam tutelam ad eos pertinere: cum & agnatos, quos ad hereditatem lex vocat, eodem & tutores esse iusserit: quia plerumque ubi successionis est emolumentum, ibi & tutelae onus esse debet. Ideo autem diximus plerumque, quia si a femina impubes manumittatur: ut ipsa ad hereditatem vocetur, tamen alius est tutor. *

DE LEGITIMA PATRUM TUTELA. Titu. XIX.

Tutela in exemplo patronorum, recepta est & alia tutela, quae & ipsa legitima vocatur. Nam si quis filium, aut filiam, nepotem, aut neptem ex filio, & deinceps impubes emancipauerit, legitimus eorum tutor erit.

DE

DE FIDUCIARIA 25
tutela.

Titulus. XX.

ST & alia tutela, quæ fi-
duciaria appellat. Nā si
pater filiū vel filiam, ne-
potē, vel neptē, vel de-

inceps ipuberes manu-
miserit, legitimam nascitur eorum
tutelam. Quo defuncto, si liberi eius
virilis sex⁹ existāt: fiduciarī tutores
filiorū suorū, vel fratris, vel sororis,
& ceterorū efficiūtur. *¶ Atqui pa-

trono legitimo tutore mortuo, liberi
quoq; eius legitimi sūt tutores: quo-
niam filius quidem defuncti, etsi nō
esset à viuo patre emancipatus, post

obitū ei⁹ sui iuris efficeretur, nec in
fratrū potestatem recideret, ideōq;

nec in tutelā: libertus autē, si seruus
mansisset, vtiq; eodē iure apud libe-

ros dñi post mortem eius futurus es-

set. ¶ Ita tamē hi ad tutelā vocātur
si perfectæ sint ætatis. qđ nostra cō-

stitutio in oībus tutelis, & curationi-
bus obseruari, generaliter præcepit.

DE ATTILIANO TV-

tore, & eo qui ex lege Iulia

& Titia dabatur.

Titulus. XXI.

d Sicuti

τὸ ἐπὶ τῆς φησὶ
τῆς ἐπιτροπῆς

τὸ ἐπὶ τῆς φησὶ
τῆς ἐπιτροπῆς
τῆς ἐπιτροπῆς
τῆς ἐπιτροπῆς
τῆς ἐπιτροπῆς
τῆς ἐπιτροπῆς
τῆς ἐπιτροπῆς
τῆς ἐπιτροπῆς
τῆς ἐπιτροπῆς
τῆς ἐπιτροπῆς

* tutor
res, vñ
fratris
vel so-
roris
efficiū-
tur.

τὸ ἐπὶ τῆς φησὶ
τῆς ἐπιτροπῆς

τὸ ἐπὶ τῆς φησὶ
τῆς ἐπιτροπῆς
τῆς ἐπιτροπῆς
τῆς ἐπιτροπῆς

LIB. I. INSTIT.

¶ tutor
dari
pote-
rat.

Icui nullus omnino tutor
datus fuerat: ei dabatur
in vrbe quidem Roma-
na à Prætore urbano,
& maiore parte tribu-
norum plebis tutor ex lege Attilia:
in prouincijs verò à præsidibus pro-
uinciarum ex lege Iulia & Titia. ¶ Sed
& si in testamento tutor sub cõditio-
ne, aut ex die certo dat⁹ fuerat: quan-
diu conditio aut dies pēdebat, ex eis-
dem legibus tutor alius interim dari
potebat. * Item si purè datus fuerat:
quamdiu ex testamento nemo hæres
existebat, tamdiu ex eisdem legibus
tutor petendus erat: q̄ desinebat esse
tutor, si conditio existeret, aut dies
veniret, aut hæres existeret. ¶ Ab ho-
stib⁹ quoq; tutore capto, ex his legis-
bus tutor petebat: qui desinebat esse
tutor, si is qui captus erat, in ciuitatē
reuersus fuerat: nā reuersus recipie-
bat tutelā iure postlimini. ¶ Sed ex
his legibus tutores pupillis desierūt
dari, postea quàm primo Consules
pupillis vtriusque sexus tutores ex
inquisitione dare cœperunt, deinde
Prætores ex constitutionibus. Nam
supradictis

DE ATTILIA. TUTORĒ. 26

supradictis legibus, neq; de cautio-
 ne à tutoribus exigenda rem saluam
 pupillis fore: neque de compellēdis
 tutorib⁹ ad tutelæ administrationē,
 quicquam cauebatur. ¶ Sed hoc iure
 utimur, vt Romæ quidem præfect⁹
 vrbis* vel prætor, secundum suam iur
 * vrbis
 risdictionem: in prouincijs autē præ-
 fides ex inquisitione tutores crearet:
 vel magistratus iussu præsidū, si non
 sint magnę pupilli facultates. ¶ Nos
 autem per constitutionem nostram
 huiusmodi difficultates hominū re-
 secātes, nec expectata iussione præ-
 sidum, disposuimus, si facultates pu-
 pilli vel adulti vsque ad quingentos
 solidos valeāt, defensores ciuitatum
 vnā cum eiusdem ciuitatis religiosis-
 simo antistite, vel alias publicas per-
 * vel
 sonas, id est, magistratus, veluti iur-
 ridicum Alexandrinę ciuitatis, tutor-
 res vꝑ curatores creare: legitima cau-
 tela secundum eiusdem cōstitutionis
 normam præstanda: videlicet eorum
 periculo, qui eam accipiunt. ¶ Impu-
 beres autē in tutela esse, naturali iuri
 conueniens est: vt is, qui perfectę æ-
 tatis non est, alterius tutela regatur.

d n Cūm

LIB. I. INSTIT.

Cum ergo pupillorū pupillarūq̄
tutores negocia gerāt: post pubertatē,
tutelæ iudicio rationē reddūt.

DE AVTHORITATE
tutorum. Titulus. XXII.

Avthoritas autem tuto-
ris in quibusdam causis
necessaria pupillis est,
in quibusdā non est ne-
cessaria: vt ecce si quid
dari sibi stipulentur, nō est necessa-
ria tutoris avthoritas. Quod si alijs
pmittant pupilli, necessaria est tuto-
ris avthoritas. Namq̄ placuit melio-
rem quidem suam conditionem lice-
re eis facere, etiā sine tutoris avtho-
ritate: deterio-rem verò non aliter, q̄
cum tutoris avthoritate. Vnde in his
causis, ex quib⁹ obligationes mutuae
nascuntur, vt in emptionibus, vendi-
tionibus, locationibus, conduccioni-
bus, mādatis, depositis, si tutoris au-
thoritas nō interueniat: ipsi quidem
qui cum his contrahunt, obligantur,
at inuicem pupilli non obligantur.
Neq̄ tamen hæreditatē adire, neq̄
honorum possessionem petere, neq̄
hæreditatem ex fideicommissō susci-
pere

QVIBVS MODIS TVT. 27

pere aliter possūt, nisi tutoris auctoritate, quanuis illis lucrosa sit: ne vllum damnū habeant. ¶ Tutor autem statim in ipso negotio præsens debet auctor fieri, si hoc pupillo pdesse existimauerit. Post tempus vero, vel per epistolam, aut nuncium* interposita auctoritas, nihil agit. *non est, aut nūcium.

¶ Si inter tutorem, pupillumq; iudicium agendum sit: quia ipse tutor in rem suam auctor esse non potest: nō prætorius tutor, vt olim, cōstituitur: sed curator in locū eius datur: quo curatore interueniente, iudiciū peragitur: & eo peractō, curator esse desinit.

QVIBVS MODIS TVT.
tela finitur. Tit. XXIII.

Pupilli pupillęque quum puberes esse cœperint, à tutela liberantur. ¶ Pubertatem autem veteres quidem non solū ex annis, sed etiam ex habitu corporis in masculis æstimari volebant. Nostra autem maiestas indignum id esse castitate nostrorum temporum existimās, bene putauit, quod in scēminis,

d iij antiquis

LIB. I. INSTIT. 79

antiquis impudicum esse visum est, id est, inspectionem habitudinis corporis: hoc etiam in masculos extēdere. Et ideo nostra sancta constitutio ne promulgata, pubertatem in masculis post decimumquartum annū completum illico inīitium accipere disposuimus: antiquitatis normā in fœminis bene positam, in suo ordine relinquētes: vt post duodecim annos completos viripotentes esse credantur. ¶ Item finitur tutela, si adrogati sint adhuc impuberes, vꝫ deportati. Item si in seruitutē pupillus redigatur, vel si ab hostibus captus fuerit. ¶ Sed & si vsq; ad certam conditionem datus sit tutor testamēto: æquē euenit, vt desinat esse tutor existente conditione. ¶ Simili modo finitur tutela morte, vel pupillorū, vel tutorum. ¶ Sed & capitis diminutiōe tutoris, per quam libertas vel ciuitas amittit, omnis tutela perit. Minima autē capitis diminutione tutoris, veluti si se in adoptionem dederit: legitima tantum tutela perit, cæterę nō pereunt. ¶ Sed pupilli & pupillæ capitis diminutio, licēt minima sit, oēs tutelas

DE CURATORIBVS. 28

tutelas tollit. ¶ Præterea qui ad certum tempus testamento dantur tutores: finito eo deponunt tutelam.

¶ Desinunt autem * tutores esse, qui * etiã. vel remouentur à tutela ob id quòd suspecti uisi sunt: vel qui ex iusta causa sese excusant, & onus administrandæ tutelæ deponunt, secundū ea quæ inferius proponemus.

DE CURATORIBVS.

Titulus. XXIII.

Asculi quidē puberes, & fœminæ viripotētes, usq; ad vicesimum quintum annum completū curatores accipiūt: quia

licet puberes sint, adhuc tamē eius ætatis sunt, vt sua negotia tueri non possint. ¶ Dantur autē curatores ab eisdem magistratibus, à quibus & tutores. Sed curator testamento nō datur: datus tamen confirmatur decreto Prætoris, vel præsidis. ¶ Itē inuiti adolescentes, curatores non accipiūt, præterquā in litē. Curator em̄ * autē. & ad certā causam dari potest. ¶ Furiosi quoq; & prodigi, licet maiores

xxv. annis sint, tamen in curatione

d iij sunt

LIB. I. INSTIT.

sunt agnatorum, ex lege XII. tabu-
 * præ- Sed solent Romæ præfecti vrbis, *
 fectus vel prætores, & in prouincijs præsi-
 vrbis. des ex inquisitione eis curatores dar-
 re. ¶ Sed & mente captis, & surdis,
 & mutis, & qui perpetuo morbo la-
 borant (quia rebus suis superesse nō
 possunt) curatores dandi sunt. ¶ In-
 terdum autem & pupilli curatores
 accipiunt: vtputa si legitimus tutor
 non sit idoneus: quoniā habenti tu-
 torem, tutor dari non potest. ¶ Item
 si testamento datus tutor, vel a Præ-
 tore, aut præside, idoneus non sit ad
 administrationē, nec tamen fraudu-
 lenter negotia administrat, solet ei
 curator adiungi. ¶ Item loco tutorū,
 qui non in perpetuum, sed ad tēpus
 à tutela excusantur, solent curatores
 dari. ¶ Quòd si tutor aduersa valetu-
 dine, vel alia necessitate impediatur,
 quo minus negotia pupilli admini-
 strare possit, & pupillus, vel absit,
 vel infans sit: quem velit actore peric-
 culo ipsius tutoris, Prætor, vel q. p.
 uinciae præerit, decreto constituet.

DE SATISDAZIONE
 tutorū vel curatorū. Tit. XXV.

Ne

E tamen pupillorū pu-
 pillarūve, & eorū, qui
 quæve in curatione sūt,
 negotia à curatorib⁹ tu-
 toribusve consumātur,
 vel diminuantur: curet prætor, vt &
 tutores & curatores eo nomine satis-
 dent. Sed hoc non est perpetuū. Nā
 tutores testamento dati, satisfidare nō
 coguntur: quia fides eorum & dili-
 gentia ab ipso testatore approbata
 est. ¶ Itē ex inquisitione tutores, vel
 curatores dati: satisfidatione non oner-
 rantur, quia idonei electi sunt. ¶ Sed
 si ex testamēto, vel inquisitione duo
 pluresve dati fuerint, potest vn⁹ of-
 ferre satisfidationem de indemnitate
 pupilli vel adolescentis: & contutori
 suo vel concuratori præferri, vt solus
 administret, vel contutor aut concu-
 rator satis offerens, præponatur ei,
 & ipse solus administret. Itaq; p se
 non potest petere satisfidationē à cō-
 tutore suo vel cōcuratore, sed offer-
 re debet: vt electionem det concu-
 ratori vel contutori suo vtrum velit sa-
 tis accipere, an satisfidare. ¶ Quod si
 nemo eorum satis offerat, si quidem
 ascriptum

LIB. I. INSTIT.

ascriptum fuerit à testatore quis gerat, ille gerere debet. Quòd si nò fuerit ascriptū, quē maior pars elegerit, ipse gerere debet, vt edicto Prætoris cauetur. Sin autem ipsi tutores dissenserint circa eligēdum eum, vel eos, qui gerere debēt: prætor partes suas interponere debet. ¶ Idem & in pluribus ex inquisitione datis cōprobandū est, id est, vt maior pars eligere possit, per quē administratio fiat. ¶ Sciēdū autē est, nò solū tutores, vel curatores pupillis, vel adultis, cæterisq; personis ex administratione rerum teneri, sed etiā in eos, qui satisfactionē accipiunt, subsidiariā actionem esse, quæ vltimum eis præsidium possit afferre. ¶ Subsidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutorib⁹ vel curatoribus satisfdari nò curauerunt, aut non idonee passi sūt caueri. Quæ quidem tā ex prudentū responsis, q̄ ex cōstitutionib⁹ imperialibus, etiā in heredes eorū extenditur. ¶ Quibus constitutionibus & illud exprimit, vt nisi caueant tutores & curatores, pignoribus captis coercantur. ¶ Neq; autem præfectus
vibi,

vrbi, neq; prætor, neq; præses pro-
uinciæ, neq; quisquam alius, cui tu-
tores dandi ius est, hac actione tene-
bitur: sed ñ tãtummodo qui satisfac-
tionem exigere solent.

DE EXCVSATIONIBVS

tutorũ, vñ curatorũ. Tit. XXVI.

Xcusantur autem tuto-
res & curatores varijs
ex causis: plærũq; aut *tamẽ

propter liberos, siue in
potestate sint, siue emã-
cipati. Si em tres liberos superstites
Romæ quis habeat, vel in Italia qua-
tuor, vel in prouincijs quinq; à tute-
la vel cura potest excusari, exemplo
cæterorũ munerũ. Nã & tutelã, &
curã placuit publicum munus esse.
¶ Sed adoptiui liberi non profunt: in
adoptionẽ autẽ dati, naturali patri
profunt. ¶ Item nepotes ex filio pro-
funt, vt in locũ patris sui succedant:
ex filia nõ profunt. ¶ Filij aut super-
stites tantũ ad tutelẽ vel curẽ mune-
ris excusationẽ psunt: defuncti autẽ
nõ psunt. Sed si in bello amissi sunt,
quæsitũ est an psint. Et constat eos
solos pdesse, qui in acie amittuntur.

Ij enim

LIB. I. INSTIT.

Ij enim, qui pro republica ceciderunt,
 in perpetuum per gloriam vivere in-
 telliguntur. ¶ Item diuus Marcus in
 semestribus rescripsit, eum, qui res fi-
 sci administrat, à tutela vel cura,
 quãdiu administrat, excusari posse.
 ¶ Item qui reipublicæ causa absunt,
 à tutela vel cura excusantur. ¶ Sed &
 si fuerint tutores vel curatores dati,
 deinde reipublicæ causa abesse ce-
 perint, à tutela vel cura excusantur,
 quatenus reipublicæ causa absunt, &
 interea curator loco eorum dat. Qui si
 reuersi fuerint, recipiunt onus tutelæ.
 Nam nec anni habent vacationem,
 vt Papinianus lib. v. Responsorum scri-
 psit. Nam hoc spatium habet ad no-
 uas tutelas vocati. ¶ Et qui potesta-
 tem aliquam habet, se excusare possunt:
 vt diuus Marcus rescripsit, sed
 susceptam tutelam deserere non possunt.
 ¶ Item propter litem, quã cum pu-
 pillo vel adulto tutor, vel curator ha-
 bet, excusari non potest: nisi forte de
 omnibus bonis, vel hereditate contro-
 uersia sit. ¶ Item tria onera tutelæ
 non affectatæ, vel curæ, præstāt va-
 cationem quamdiu administrantur,

DE EXCVSA. TVTO. 31

vt tamen plurium pupillorum tutela, vel cura, eorundem bonorum veluti fratrum, pro vna computetur. ¶ Sed & propter paupertatem, excusationem tribui, tam diui fratres, quam per se diuus Marc⁹ rescripsit, si quis imparē se oneri iniuncto possit docere. ¶ Item propter aduersam valetudinem, propter quam ne suis quidē negocijs interesse potest, excusatio locū habet. ¶ Similiter eos, qui literas nesciunt: esse excusandos, diuus Pius rescripsit, quanuis imperiti literarum possint ad administrationem negociorum sufficere. ¶ Item si propter inimicitias aliquē testamēto tutorem pater dederit, hoc ipsum præstat ei excusationem: sicut per contrariū non excusantur, qui se tutelam administraturos, patri pupillorum promiserunt. ¶ Non esse autē admittēdam excusationem eius, qui hoc solo vtitur, quòd ignotus patri pupillorū sit, diui fratres rescripserunt. ¶ Inimicitia, quas quis cum patre pupillorum vel adutorum exercuit: si capitales fuerunt, nec reconciliatio interuenit, à tutela vel cura solent

LIB. I. INSTIT.

lent excusare. ¶ Itē is, qui status con-
 trouersiā à pupillorum patre passus
 est, excusatur à tutela. ¶ Item maior
 lxx. annis, à tutela & cura se potest
 excusare: minores autem. xxv. annis
 olim quidē excusabātur: nostra autē
 constitutione phibent ad tutelā vel
 curā aspirare, adeo vt nec excusatio-
 ne opus sit. Qua cōstitutione caue-
 tur, vt nec pupillus ad legitimā tute-
 lam vocet, nec adultus: quū sit inci-
 uile, eos qui alieno auxilio in rebus
 suis administrādis egere noscunt, &
 sub alijs regunt, aliorū tutelā vel cu-
 ram subire. ¶ Idē & in milite obser-
 uandum est, vt nec volens ad tutelā
 onus admittatur. ¶ Itē Romæ gram-
 matici, rhetores, & medici, & q̄ in
 patria sua has artes exercēt, & intra
 numerū sunt: à tutela & cura habēt
 vacationē. ¶ Qui autem vult se excu-
 sare, si plures habeat excusatiōes, &
 de quibusdā non pbauerit, alijs vti
 intra tempora constituta non prohi-
 betur. ¶ Qui excusare se volunt, non
 appellāt: sed itra quinquaginta dies
 cōtinuos, ex quo cognouerint se esse
 tutores vel curatores datos, se excu-
 sare

DE EXCVSA. TVTO. 32

fare debent, cuiuscunq; generis sint, id est, qualitercunq; dati fuerint tutores, si intra centesimum lapidē sūt ab eo loco, vbi tutores dati sūt: si verò vltra centesimum lapidē habitāt, diuinatione facta viginti milium diurnorum, & amplius triginta dierum: qui tamen, vt Sc̄uola dicebat, sic debent computari, ne minus sint, quàm quinquaginta dies. ¶ Dat⁹ autem tutor, ad vniuersum patrimoniū datus esse creditur. ¶ Qui tutelā alicuius gessit, inuitus curator eiusdem fieri nō compellitur, intantū, vt licet paterfamiliās, qui testamento tutorem dedit, adiecerit se eundem curatorem dare: tamē inuitum eum curam suscipere non cogendum, diuī Seuerus & Antoninus rescripserunt. ¶ Idem rescripserunt, maritum vxorisuæ curatorem datum: excusare se posse, licet se immisceat. ¶ Si q̄s autem falsis allegationibus excusationem tutelę meruerit, non est liberatus onere tutelæ.

DE SVSPECTIS TVTO-

ribus, vel curatoribus.

Titulus. XXVII.

Sciendum

LIB. I. INSTIT.

Sciendū est suspecti cri-
 men ex lege. XII. tab.
 descendere. ¶ Datū est
 autē ius remouēdi tu-
 tores suspectos Romae
 praetori, & in prouincijs praesidibus
 earum, & legato procōsulis. ¶ Offē-
 dimus qui possunt de suspecto cog-
 noscere, nunc videamus qui suspe-
 cti fieri possunt. Et quidē omnes tu-
 tores possunt fieri suspecti, siue sint
 testamentarij, siue non sint, sed alie-
 rius generis tutores. Quare & si le-
 gitim⁹ fuerit tutor, accusari poterit.
 Quid si patronus sit? Adhuc idem
 erit dicēdum: dummodo meminerit
 mus famae patroni parcendum esse,
 licet vt suspecti⁹ remot⁹ fuerit. ¶ Cō-
 sequēs est, vt videamus qui possunt
 suspectos postulare. Et sciēdum est,
 quasi publicam esse hanc accusatio-
 nem: hoc est, omnibus patere. Quin-
 immo, & mulieres admittuntur, ex
 rescripto diuorum Seueri & Anto-
 nini, sed ea solae, quae pietatis neces-
 situdine ductae ad hoc procedunt: vt
 puta mater: nutrix quoque & au-
 tē possunt: * potest & soror. Sed & si
 qua

*non
 est pos-
 sunt.

qua alia mulier fuerit, * cuius Prætor * quā
 propensam pietatem intellexerit, nō Præ-
 tor p-
 sexus verecundiam egredientis, sed pensa
 pietate producta, non continere in-
 iuriam pupillorum: admittet eā ad pieta-
 accusationem. ¶ Impuberes nō pos- te itel-
 sunt tutores suos suspectos postula- legerit
 re: puberes autem, curatores suos ex sexus
 consilio necessariorū suspectos pos- vere-
 sunt arguere: & ita diui Severus & cūdiā
 Antoninus rescripserūt. ¶ Suspect⁹ non e-
 rit, licet solūdo sit: vt Iulianus quo- grediē
 que scripsit. ¶ Sed & antē quā in- pieta-
 cipiat tutelā gerere tutor, posse eū te p-
 quasi suspectum remoueri idem Iu- ductā,
 lianus scripsit, & secundum eū con- non su-
 stitutum est. ¶ Suspectus autem re- stinere
 mot⁹, si quidem ob dolum, famosus iniuriā
 est: si ob culpam, non æquē. ¶ Si quis pupil-
 autem suspectus postulatur, quoad lorum
 cognitio finiatur, interdictū ei admi- & c.
 nistratio: vt Papinianovisū est. ¶ Sed
 si suspecti cognitio suscepta fuerit:
 postea q; tutor v; curator decesserit,
 extinguitur suspecti cognitio. ¶ Si qs
 tutor copiā sui non faciat, vt alimen-
 ta pupillo decernantur: cauetur epi-
 c stola

LIB. I. INSTIT.

stola diuorum Seueri & Antonini,
 vt in possessionem bonorum eius pu-
 pillus mittat: & quæ mora deterio-
 ra futura sunt, dato curatore distrahi
 iubetur. Ergo, vt suspectus, remoueri
 poterit, qui non præstat alimenta.

¶ Sed si quis præsens negat propter
 inopiam alimenta posse decerni: si
 hoc per mendacium dicat, remittentur

*vrbis. dum eum esse ad præfectum vrbis
 puniendum placuit: sicut ille remittitur,
 qui data pecunia ministerium tu-
 telæ acquisierit, vel redemerit. ¶ Li-

*vrbis. bertus quoque si fraudulenter tutelam
 filiorum, vel nepotum patroni gessisse
 probetur, ad præfectum vrbis remitte-
 titur puniendus. ¶ Nouissime autem

sciendum est eos, qui fraudulenter tu-
 telam administrant: etiam si satis of-
 ferant, remouendos esse à tutela: quia
 satisfactio, tutoris propositum male-
 uolum non mutat: sed diutius grassan-
 di in re familiaris facultatem præstat.

* etiã. ¶ Suspectum eum putamus, qui mor-
 ribus talis est, vt suspectus sit. Enim-
 uero tutor vel curator quamuis pau-
 per sit, fidelis tamen & diligens, re-
 mouendus non est quasi suspectus.

INSTI

34
INSTITVTIONVM,

seu elementorum, D. Iustini

niani sacratissimi prin-

cipis. Liber. II.

DE RERVM DIVISIONE,

& acquirēdo ipsarum do-

minio. Titulus. I.

UPERIORE li-
bro de iure perso-
narum exposui-
mus: modo videa-
mus de reb⁹, quę
vel in nostro pa-
trimonio, vel ex-
tra patrimonium

nostrū habent. Quędā em̄ naturali
iure cōmunia sūt omniū, quędā pu-
blica, quędā vniuersitatis, quędā nul-
lius, pleraq; singulorū: quę ex varijs
causis cuiq; acquirunt, sicut ex subier-
ctis apparebit. ¶ Et quidē naturali iu-
re cōia sūt oim̄ hęc: aer, aqua pfluēs,
& mare, & p hoc littora maris. Ne-
mo igit̄ ad litt⁹ maris accedere phi-
bet: dū tamē à villis, & monumētis,
& ædificijs abstineat: q̄a nō sūt iuris
gentiū, sicut est mare. ¶ Flumina aut̄
omnia & portus, publica sūt: ideoq;
ius

LIB. II. INSTIT.

ius piscandi oib⁹ cōmune est i portu,
 fluminib⁹sq³. Est autem litt⁹ maris,
 quatenus hybernus fluctus maxim⁹
 excurrit. ¶ Riparum quoq³ vsus pu-
 blicus est, & iuris gētiū, * sicut ipsi⁹
 fluminis. Itaq³ naues ad eas applica-
 re, * funes arboribus ibi natis religa-
 re, onus aliquod in his reponere cui-
 libet liberum est, sicut per ipsum flu-
 men nauigare: sed proprietates earum
 illorū est, quorum prædijs adhærēt:
 qua de causa arbores quoq³ in eis de-
 natae, eorundem sunt. ¶ Littorū quo-
 que vsus publicus est, & iuris gētiū,
 sicut & ipsius maris: & ob id cui-
 bet liberum est casam ibi ponere, in
 quam se recipiat: sicut retia siccare,
 & ex mari deducere. Proprietates au-
 tem eorū potest intelligi nulli⁹ esse:
 sed eiusdem iuris esse, cuius & ma-
 re, & quæ subiacet mari terra vel ar-
 rena. ¶ Vniuersitatis sunt, non singu-
 lorum, veluti * quæ in ciuitatib⁹ sunt
 theatra, stadia, & si qua alia commu-
 nia sunt ciuitatum. ¶ Nullius autem
 sūt res sacræ, & religiosæ, & sanctæ.
 Quod enim diuini iuris est, id nulli⁹
 in bonis est. ¶ Sacræ res sunt, quæ ri-
 tē per

*iure
gētiū.*adpel-
lere.*non
est, ve-
luti.

tè per pontifices deo cōsecratę sunt:
 veluti ædes sacrę, & donaria quę ri-
 tē ad ministerium dei dedicata sunt:
 quę etiam per nostram constitutio-
 nem alienari, & obligari prohibui-
 mus, excepta causa redemptionis ca-
 ptiuorum. ¶ Si quis autē authorita-
 te sua, quasi sacrum sibi cōstituerit:
 sacrum non est, sed prophanū. ¶ Lo-
 cus autē in quo ædes sacrę sunt ædi-
 ficatę, etiam diruto ædificio sacer ad-
 huc manet: vt & Papinian⁹ scripsit.
 ¶ Religiosum locum vnusquisq; sua
 voluntate facit, dū mortuum infert
 in locum suum. ¶ In comunē autē
 locum purum inuito socio inferre nō
 licet: in commune verò sepulchrum
 etiam inuitis cæteris licet inferre. ¶ Itē
 si alienus vsusfructus est: proprietar-
 rium placet, nisi consentiente vsufu-
 ctuario locum religiosum nō facere.
 ¶ In alienum locum consentiente do-
 mino licet inferre: & licet postea ra-
 tum non habuerit, quàm illatus est
 mortuus, tamen locus religiosus fit.
 ¶ Sanctę quoq; res, veluti muri &
 portę ciuitatis, quodammodo diui-
 ni iuris sunt: & ideo nullius in bonis

LIB. II. INSTIT.

sunt. Ideo autem muros sanctos dicimus, quia pœna capitis cōstituta est in eos qui aliquid in muros deliquerint. Ideo & legum eas partes quibus pœnas constituimus aduersus eos, & contra leges fecerint, sanctiones vocamus. ¶ Singulorum autem hominum multis modis res fiunt. Quarundam enim rerum dominum nascimur iure naturali: quod, sicut diximus, appellatur ius gentiū: quarundam verò iure ciuili. Commodius est itaq; à vetustiori iure incipere. Palam est autē vetustius esse ius naturale: quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit. Ciuilia autē iura tunc esse cœperunt, quum & ciuitates condi, & magistratū creati, & leges scribi cœperūt. ¶ Ferae igitur bestiae, & volucres, & pisces, & omnia animalia quæ in mari, cœlo, & terra nascuntur: simul atq; ab aliquo capta fuerint, iure gētium statim illius esse incipiunt. Quod enim antè nullius est: id naturali ratione occupanti cōceditur. Nec interest, feras bestias, & volucres vtrum in suo fundo quis capiat, an in alieno. Planè qui alienū fundū

DE RERVM DIVISIONE. 36

fundum ingreditur venandi, aut aucupandi gratia, potest à domino, si is præuiderit, prohiberi ne ingrediatur. ¶ Quicquid autem eorum ceperis, eousq; tuum esse intelligitur, donec tua custodia coërcetur. Quò verò tuam euaserit custodiam, & in libertatem naturalem sese receperit: tuum esse desinit, & rursus occupātis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, quum vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in cōspēctū tuo, vt difficilis sit eius persecutio. ¶ Illud quæsitum est, an si fera bestia ita vulnerata sit vt capi possit, statim tua esse intelligatur. Et quibusdam placuit statim esse tuam: & eousque tuam videri, donec eam persequaris. Quòd si desieris persequi, desinere esse tuam, & rursum fieri occupantis. Alij verò putauerunt non aliter tuam esse, quàm si eam ceperis. Sed posteriorem sententiam nos confirmamus, quòd multatiam nos confirmamus, quòd multatiam nos confirmamus, quòd multa accidere soleant vt eam non capias. ¶ Apium quoq; fera natura est. Itaq; apes quæ in arbore tua confederint: antequàm à te alueo includantur, non

LIB. II. INSTIT.

magis tuæ intelliguntur esse, quàm volucres quæ in arbore tua nidū fecerint: ideóq; si alius eas incluserit, is earum dominus erit. Fauos quoq; si quos effecerint, eximere quilibet potest. Planè integra re, si præuideris ingrediētem fundum tuum: poteris eum iure prohibere ne ingrediatur. ¶ Examen quoq; quod ex alueo tuo euolauerit: eousq; intelligit esse tuū, donec in conspectu tuo est, nec difficilis persecutio eius est: alioqui occupatis fit. ¶ Pauonū quoq; & columbarū fera natura est: nec ad rem pertinet, quòd ex consuetudine euolare & reuolare solent. Nam & apes idē faciunt, quarū constat feram esse naturam. Ceruos quoq; quidā ita mansuetos habēt, vt in syluam ire, & redire soleant: quorum & ipsorum feram esse naturam nemo negat. ¶ In rīs autem animalibus quæ ex consuetudine abire & redire solēt: talia regula comprobata est, vt eousq; tuæ esse intelligantur: donec animum reuertendi habeant. Nam si reuertēdi animū habere desierint: etiā tua esse desinunt, & fiunt occupantium. Reuertendi

DE RERVM DIVISIONE. 37

uertendi autem animū videntur de
 finire habere, cum reuertendi cōsue
 tudinem deseruerint. ¶ Gallinarū au
 tem & anserum nō est fera natura:
 id quod ex eo possumus intelligere,
 q̄ aliæ sunt gallinæ quas feras voca
 mus: item alij sūt anseres quos feros
 appellam⁹. Ideoq̄ si anseres tui, aut
 gallinæ tuæ, aliquo modo turbati tur
 batae uolauerint: licet conspectū
 tuum effugerint, quocunque tamen
 loco sint, tui tuæ esse intelligūtur:
 & qui lucrandi animo ea animalia
 detinet, furtū committere intelligit.
 ¶ Item ea quæ ex hostibus capim⁹,
 iure gentiū statim nostra sūt: adeo
 quidem, ut & liberi homines in ser
 uitudinem nostram deducantur: qui ta
 men si euaserint à nostra potestate,
 & ad suos reuersi fuerint, pristinum
 statum recipiūt. ¶ Item lapilli & gē
 mæ, & cætera quæ in littore maris
 inueniuntur, iure naturali statim in
 uentoris fiunt. ¶ Item ea, quæ ex ani
 malibus dominio tuo subiectis natæ
 sunt, eodem iure tibi acquiruntur.
 ¶ Præterea quod per alluionem agro
 tuo flumen adijcit, iure gentium tibi
 acquiritur.

LIB. II. INSTIT.

acquiritur. Est autem alluuió, in cre-
 métum latens. Per alluuióné autem
 id videtur adñci, quod ita paulatim
 adñcitur, vt intelligi non possit quã-
 tum quoq; momento temporis adñ-
 ciatur. ¶ Quòd si vis fluminis de tuo
 prædio aliquam partem detraxerit,
 & vicini prædio appulerit, palàm est
 eam tuam permanere. Planè si lon-
 giori tempore fundo vicini tui hæse-
 rit: arborésq; quas secum traxerit, in
 eum fundum radices egerint, ex eo
 tempore videtur vicini fundo acqui-
 sitæ esse. ¶ Insula quæ in mari nata
 est, (quod raro accidit) occupantis
 fit: nullius enim esse creditur. At in-
 sula in flumine nata, (quod frequen-
 ter accidit) si quidem mediam parté
 fluminis tenet: communis est eorum
 qui ab vtraq; parte fluminis prope
 ripam prædia possident: scilicet pro
 modo latitudinis cuiusq; fundi, quæ
 latitudo prope ripam sit. Quòd si al-
 teri parti proximior sit, eorū est tan-
 tum qui ab ea parte prope ripã præ-
 dia possident. Quòd si i aliqua par-
 te diuisum sit flumen: deinde infra
 vnitum, agrum alicuius in formam
 insulæ

DE RERVM DIVISIONE. 38

insulæ redegerit: eiusdem permā-
 net is ager, cuius & fuerat. Quòd si
 naturali alueo in vniuersum dereli-
 cto, ad aliam partē fluere cœperit:
 prior quidem alueus eorum est, qui
 prope ripam eius prædia possident.
 pro modo scilicet latitudinis cuiusq̃
 agri, quæ latitudo prope ripam sit:
 nouus autem alueus, eius iuris esse
 incipit, cuius & ipsum flumen est id
 est publicus. Quòd si post aliquod
 tempus ad priorem alueum reuer-
 sum fuerit flumen: rursus nouus al-
 ueus eorum esse incipit, qui prope
 ripam eius prædia possident. Alia
 sanè causa est, si cuius totus ager in-
 undatus fuerit. Neq̃ enim inunda-
 tio, fundi speciem commutat: & ob
 id, si recesserit aqua, palam est eum
 fundum eius manere, cuius & fuit.
 ¶ Quum ex aliena materia species
 aliqua facta sit ab aliquo: queri solet
 quis eorū naturali ratione dominus
 sit: vtrum is qui fecerit, an potius ille
 qui materiæ dominus fuerit: vt ecce,
 si quis ex alienis uuis, aut oliuis, aut
 spicis, vinum, aut oleum, aut frumē-
 tū fecerit: aut ex alieno auro, vel ar-
 gento;

LIB. II. INSTIT.

gento, vel ære vas aliquod fecerit, vel ex alieno vino & melle mulsum miscuerit, vel ex medicamentis alienis emplastrum aut collyrium cōposuerit, vel ex aliena lana vestimentū fecerit, vel ex alienis tabulis nauē, vel armarium, vel subsellium fabricauerit. Et post multam Sabinianorū & Proculianorum ambiguitatem, placuit mediā sententiā existimantium, si ea species ad priorem, & rudem materiam reduci possit: eum videri dominum esse, qui materiæ dominus fuerit. si non possit reduci: eū potius intelligi dominum, qui fecerit: vt ecce, vas conflatum potest ad rudem materiam æris, vel argenti, vel auri reduci: vinum autem vel oleum, aut frumentū ad vuas, vel oliuas, vel spicas reuerti nō potest: at ne mulsum quidem ad vinum & mel resolui potest. Quòd si partim ex sua materia, partim ex aliena speciem aliquā fecerit quis: veluti ex suo vino, & alieno melle, mulsum miscuerit: aut ex suis & alienis medicamentis emplastrum, aut collyrium, aut ex sua lana & aliena vestimentum fecerit, dubitandum

DE RERVM DIVISIONE. 39

tandum non est hoc casu eū esse do-
minum, qui fecerit, quum nō solum
operam suam dederit, sed & partē
eiusdem materiæ præstiterit. ¶ Si ta-
men alienam purpuram vestimēto
suo quis intexuerit: licet preciosior
sit purpura, tamē accessionis vice ce-
dit vestimento: & qui dominus fuit
purpuræ, aduersus eū qui surripuit,
habet furti actionem & cōdictionē,
siue ipse sit qui vestimentum fecit, si-
ue alius. Nam extinctæ res, licet vē-
dicari non possint, condici tamen à
furib⁹, & quibusdam alijs possesso-
ribus possunt. ¶ Si duorum materiæ,
ex voluntate dominorum confusæ
sint: totum id corpus quod ex confu-
sione sit, vtriusq; cōmune est: veluti
si qui vina sua confuderint, aut mas-
sas argēti, vel auri cōflauerint. ¶ Sed
& si diuersæ materiæ sint, & ob id
propria species facta sit, fortē ex vi-
no & melle mulsum, aut ex auro &
argēto electrum: idem iuris est. nam
& hoc casu cōmunem esse speciem
non dubitatur. Quod si fortuito, &
non voluntate dominorum confusæ
fuerint, vel diuersæ materiæ, vel quæ
eiusdem

LIB. II. INSTIT.

Eiusdem generis sunt, idem iuris esse
 placuit. ¶ Quod si frumentum Titij,
 frumento tuo mixtum fuerit: si qui-
 dem ex voluntate vestra, commune
 est: quia singula corpora, id est, sin-
 gula grana que cuiusque propria fue-
 runt, ex consensu vestro communicata
 sunt. Quod si casu id mixtum fue-
 rit, vel Titius id miscuerit sine tua
 voluntate, non videtur commune esse:
 quia singula corpora in sua substan-
 tia durant. ¶ Sed nec magis istis ca-
 sibus commune fit frumentum, quam
 grex intelligitur esse communis, si pe-
 cora Titij tuis pecoribus mixta fue-
 rint. ¶ Sed si ab alterutro vestrum to-
 tum id frumentum retineatur: in rem
 quidem actio pro modo frumenti cui-
 usque competit: arbitrio autem iudi-
 cis continetur, ut ipse aestimet quale
 cuiusque frumentum fuerit. ¶ Cum
 in suo solo aliquis domum ex aliena
 materia edificauerit, ipse intelligitur
 dominus edificiij: quia omne quod so-
 lo inaedificatur, solo cedit. Nec tamen
 ideo is qui materiae dominus fuerat,
 definit dominus eius esse: sed tantum
 per, neque vendicare eam potest, neque
 ad

DE RERVM DIVISIONE. 40

ad exhibendū de ea re agere, ppter legē. XII. tabu. qua cauetur ne quis tignum alienum ædibus suis iniūctū eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet per actionē quæ vocatur de tigno iniuncto. (Appellatione autē tigni, omnis materia significatur ex qua ædificia fiunt.) Quod ideo pūisū est, ne ædificia rescindi necesse sit.

¶ Quod si aliqua ex causa dirutū sit ædificium: poterit materiæ domin⁹, si nō fuerit duplum iam consecutus, tunc eā vendicare, & ad exhibendū de ea re agere. ¶ Ex diuerso, si q̄s in alieno solo ex sua materia domum ædificauerit: illius sit dom⁹, cuius & solum est. Sed hoc casu, materiæ dominus proprietatē eius amittit: quia volūtate eius intelligitur esse alienata: utiq; si non ignorabat se in alieno solo ædificare. & ideo licet diruta sit domus: materiam tamen vendicare non potest. ¶ Certē illud constat, si in possessione cōstituto ædificatore, soli dominus petat domū suā esse, nec soluat preciū materiæ, & mercedes fabrorū: posse eum per exceptionē doli mali repelli: utique si bonæ fidei possessor

LIB. II. INSTIT.

possessor fuerit qui ædificauit. Nam
 scienti alienū solum esse, potest obiri
 ei culpa, quòd edificauerit temerè in
 eo solo quod intelligebat alienū esse.
 ¶ Si Titius alienam plantam in solo
 suo posuerit, ipsius erit. Et ex diuer-
 so, si Titius suam plantam in Meui
 solo posuerit: Meui plāta erit, si mo-
 do utroq; casu radices egerit. Ante-
 quam enim radices egerit, eius per-
 manet cuius fuerat. Adeo autem ex
 eo tempore quo radices egerit plan-
 ta, proprietas eius commutatur, ut
 si vicini arbor ita terram Titij pre-
 serit, ut in eius fundum radices ege-
 rit: Titij effici arborem dicamus. Ra-
 tio enim non permittit, ut alterius
 arbor esse intelligatur, quàm cuius
 in fundum radices egerit. Et ideo
 prope confinium arbor posita, si eti-
 am in vicini fundum radices ege-
 rit, communis fit. ¶ Qua ratione au-
 tem plantæ quæ terræ coalescunt, so-
 lo cedunt: eadem ratione frumenta
 quoq; quæ sata sunt, solo cedere in-
 telliguntur. ¶ Cæterum sicut is, qui
 in alieno solo ædificauit: si ab eo do-
 minus petat ædificium, defendi po-
 test

DE RERVM DIVISIONE. 41

test per exceptionē doli mali, secū-
 dum ea quæ diximus: ita eiusdē ex-
 ceptionis auxilio tutus esse potest is
 qui alienum fundū sua impensa bo-
 na fide conseuit. ¶ Literæ quoq; li-
 cēt aureæ sint, perinde chartis mem-
 branisve cedunt, ac solo cedere solēt
 ea quæ inædificantur aut inserūtur.
 ideōq; si ī chartis membranisve tuis
 carmen, vel historiam, vel orationē
 Titius scripserit: huius corporis non
 Titius, sed tu dominus esse videris.
 Sed si à Titio petas tuos libros, tu-
 asve membranas, nec impensas scri-
 pturæ soluere paratus sis: poterit se
 Titius defendere per exceptionem
 doli mali, utiq; si earum chartarum
 membranarūve possessionem bo-
 na fide nact⁹ est. Si quis in aliena ta-
 bula pinxerit, quidam putant tabu-
 lam picturæ cedere: alijs videtur, pi-
 cturam, qualiscunq; sit, tabulæ ceder-
 re: sed nobis videtur melius esse, ta-
 bulam picturæ cedere. Ridiculū est
 enim, picturā Apellis, vel Parrhasij
 in accessionem vilissimæ tabulæ ce-
 dere. Vnde si à domino tabulæ, ima-
 ginem possidente, is qui pinxit, eam
 petat,

LIB. II. INSTIT.

petat, nec soluat precium tabule: poterit per exceptionem doli mali sumi moueri. At si is qui pinxit, eam possideat: consequens est, ut utilis actio domino tabule aduersus eum detur. quod casu si non soluat impensam picture: poterit per exceptionem doli mali repelli, utique si bonae fidei possessor fuerit ille qui picturam imposuit. Illud enim palam est, quod siue is qui pinxit, surripuit tabulas: siue alius: competit domino tabularum, furti actio.

¶ Si quis a non domino, quem dominum esse crediderit, bona fide fundum emerit, vel ex donatione aliaue quaelibet iusta causa aequae bona fide acceperit: naturali ratione placuit fructus quos percepit, eius esse, pro cultura & cura. Et ideo si postea dominus superuenerit, & fundum vendiderit: de fructibus ab eo consumptis agere non potest. ¶ Et si vero, qui alienum fundum sciens possederit: non idem concessum est. Itaque cum fundo etiam fructus, licet consumpti sint, cogitur restituere. ¶ Is vero ad quem ususfructus fundi pertinet: non aliter fructum dominus efficitur, quam si ipse eos

DE RERVM DIVISIONE. 42

eos perceperit. Et ideo licet maturis
 fructibus, nōdum tamen perceptis,
 decesserit: ad hæredes eius non per-
 tinent, sed domino proprietatis acq-
 ruitur. Eadē ferè, & de colono dicū-
 tur. ¶ In pecudum fructu etiam fœ-
 tus est: sicuti lac, pilus, & lana. Itaq-
 agni, hœdi, & vituli, & equuli, & su-
 culi statim naturali iure dominij fru-
 ctuarij sunt. Partus verò ancillæ in
 fructu non est. Itaq- ad dominū p-
 prietatis pertinet. Absurdū enim vi-
 debatur, hominē in fructu esse: cum
 omnes fructus rerum natura gratia
 hominis comparauerit. ¶ Sed si gre-
 gis vsum fructum quis habeat, in lo-
 cum demortuorum capitum ex fœ-
 tu fructuarius summittere debet, vt
 & Iuliano visum est: & in vinearum
 demortuarum, vel arborū locū alias
 debet substituere. Rectè em̄ colere,
 & quasi bonus paterfamiliās vtī de-
 bet. ¶ Thesauros quos q̄s in loco suo
 inuenerit: diuus Adrianus naturalē
 æquitatē secutus, ei concessit qui eos
 inuenerit. Idemq- statuit, si quis in sa-
 cro aut religioso loco fortuito casu in-
 uenerit. At si quis in alieno loco, non

LIB. II. INSTIT.

data ad hoc opera, sed fortuito inuenit: dimidium domino soli concessit, & dimidium inuentori. Et conuenienter, si quis in Cæsaris loco inuenit: dimidium inuentoris, & dimidium esse Cæsaris statuit. Cui conueniens est, ut si quis in fiscali loco, vel publico, vel ciuitatis inuenit: dimidium ipsius esse debeat, & dimidium fisci, vel ciuitatis. ¶ Per traditionem quoque iure naturali res nobis acquiruntur. Nihil enim tam conueniens est naturali æquitati, quam uoluntatem domini uolentis rem suam in alium transferre, ratam haberi. & ideo cuiuscunque generis sit corporalis res, tradi potest: & à domino tradita alienatur. Itaque stipendiaria quoque, & tributaria prædia eodem modo alienantur. Vocantur autem stipendiaria & tributaria prædia, quæ in prouincijs sunt: inter quæ, necnon & Italica prædia, ex nostra cõstitutione nulla est differentia: sed si quidẽ ex causa donationis aut dotis, aut qualibet alia ex causa tradantur, sine dubio transferuntur. ¶ Veditæ uerò res, & traditæ, non aliter emptori acquiruntur,

DE RERVM DIVISIONE. 43

tur, quàm si is venditori preciũ sol-
uerit, vel alio modo ei satisfecerit, ve-
luti expromissore aut pignore dato:
quod quidem* cauetur lege. XII. ta- *q̄q̄
bu. tamen rectè dicitur, & iure gen-
tium, id est, iure naturali id effici-
¶ Sed si is, qui vendidit, fidẽ empto-
ris sequutus fuerit: dicendum est, sta-
tim rem emptoris fieri. ¶ Nihil autẽ
interest, vtrum ipse dominus tradat
alicui rem suam: an voluntate eius
alius, cui eius rei possessio permessa
fit. Qua ratione, si cui libera vniuer-
sorum negotiorũ administratio per-
missa fuerit à domino: isq̄ ex his ne-
gocijs rem vendiderit, & tradiderit,
facit eam accipiẽtis. ¶ Interdũ etiam
sine traditione, nuda voluntas domi-
ni sufficit ad rem transferendam: ve-
luti si rem, quam tibi aliquis cõmo-
dauerit, aut locauerit, aut apud te
deposuerit: postea aut vendiderit ti-
bi, aut donauerit, aut dotis nomine
dederit. Quauis enim ex ea causa
tibi eam nõ tradiderit: eo tamẽ ipso,
quòd patitur tuã esse, statim tibi ac-
quiritur proprietates, perinde ac si eo
nomine tibi tradita fuisset. ¶ Item si
f iñ quis

LIB. II. INSTIT.

quis merces in horreo depositas vē
 diderit: simul atq; clauēs horrei tra
 diderit emptori, transfert proprietate
 tem mercium ad emptorem. ¶ Hoc
 amplius, interdum & in incertā per
 sonam collata voluntas domini trā
 fert rei proprietatem: vt ecce Præto
 res & consules, quum missilia iactāt
 quod in vulgus, ignorant quid eorū quis
 que sit accepturus: & tamē quia vo
 lunt, quod quisque acceperit, eius es
 se, statim eum dominum efficiunt.
 ¶ Qua ratione verius esse videtur, si
 rem pro derelicto à domino habitā
 occupauerit quis, statim eum domi
 num effici. ¶ Pro derelicto autem ha
 betur, quod dominus ea mente ab
 iecerit, vt id in numero rerum suarū
 esse nolit: ideòq; statim dominus eius
 esse definit. ¶ Alia sanè causa est ear
 rum rerum, quæ in tempestate mar
 *non ris, *leuandę nauis causa enīciuntur.
 est ma Hæ enim dominorum permanent:
 ris. quia palàm est eas non eo animo enī
 ci, quòd quis eas habere nolit, sed
 quò magis cum ipa nauī maris peri
 culum effugiat. Qua de causa si quis
 eas fluctibus expulsas, vel etiam in
 ipso

DE REBUS CORPORA. 44
ipso mari nactus, lucrandi animo
abstulerit, furtū committit. Nec lon-
gè videntur discedere ab ijs, quæ de
theda currente non intelligentibus
dominis cadunt.

DE REBUS CORPORA-
libus, & incorporalibus.

Titulus. II.

Quædam præterea res
corporales sūt, & quæ
dā incorporales. ¶ Cor-
porales eæ sūt, quæ sui
natura tangi possunt:
veluti fundus, homo, veliis, aurum,
argentum, & deniq; aliæ res innu-
merabiles. ¶ Incorporales autē sunt,
quæ tangi non possunt: qualia sunt
ea, quæ in iure consistunt: sicut heredi-
tatis, vsusfructus, vsus, & obligatio-
nes quoquo modo cōtractæ. Nec ad
rem pertinet, quod in hereditate res
corporales continentur. nam & fru-
ctus qui ex fundo percipiuntur, cor-
porales sūt: & id, quod ex aliqua ob-
ligatione nobis debet, prærunq; cor-
porale est: veluti fundus, homo, pecu-
nia: tamen *ipsum ius hereditatis, & *nam.
ipsum ius vtēdi fruēdi, & ipsum ius
f iij obliga-

LIB. II. INSTIT.

obligationis, incorporale est. Eodem numero sunt iura prædiorum urbanorum, & rusticorum, quæ etiã seruitutes vocantur.

DE SERVITVTIBVS rusticorũ prædiorũ. Tit. III.

Rusticorum prædiorum iura sunt hæc: iter, actus, via, aquæ ductus. Iter, est ius eundi ambulandi hominis, non etiam iuramentum agendi, vel vehiculũ. Actus, est ius eundi ambulandi hominis, agendi iumentum, vel vehiculum. Itaque qui habet iter, actum non habet: sed qui habet actum, iter habet, eoque uti potest etiam sine iumento. ¶ Via, est ius eundi, & agendi, & ambulandi hominis. nam iter & actũ, via in se continet. ¶ Aquæ ductus, est ius aquæ ducendæ per fundum alienum.

Ius agendi vel iumentũ vñ vehiculũ &c.

¶ Prædiorum urbanorum seruitutes sunt eæ, quæ ædificijs in hærent: ideo urbanorum prædiorum dictæ, quoniam ædificia omnia, urbana prædia appellamur, etsi in villa ædificata sint. ¶ Item urbanorum prædiorum seruitutes sunt hæ: vt vicinus onera vicini

DE SERVI. RVST. PRAE. 45

cini sustineat: vt in parietem eius liceat vicino tignū immittere: vt stillicidium vel flumen recipiat quis in aedes suas, vel in areā, vel in cloacā: & ne alius quis tollat aedes suas, ne luminibus vicini sui officiant. ¶ Inter rusticorum praediorū seruitutes quaedam computari rectē putant aquae haustum, pecoris ad aquam appulsū, ius pascendi, calcis coquendae, arenae fodiendae. ¶ Ideo autem haec seruitutes praediorum appellantur, quoniam sine praedijs constitui non possunt. Nemo enim seruitutem potest acquirere vrbani vel rustici praedij, nisi qui habet praediū: * nec quisquam debere, nisi qui praedium habet. ¶ Si quis velit vicino aliquod ius constituere: pactionibus atq; stipulationibus id efficere debet. Potest etiam testamento quis heredē suum damnare, ne alius tollat aedes suas, ne luminibus aedium vicini officiat: vel vt patiatur eum tignum in parietem suum immittere, stillicidiumve aduersus eum habere: vel vt patiatur eum per fundum ire, agere, aquamve ex eo ducere.

DE

LIB. II. INSTIT.
DE VSFRUCTV.

Titulus. III.

Susfructus, est ius alienis
vtendi fruendi reb⁹, sal
ua rerum substantia. Est
autem ius i corpore: quo
sublato, & ipsū tolli ne
cesse est. ¶ Vsumfructus à proprietate
separationem recipit, idq; plurib⁹
modis accidit: vt ecce, si quis vsufruc
tū alicui legauerit. nam hæres nu
dam habet proprietatem, legatari⁹
verò vsumfructum. Et contra, si fun
dum legauerit deducto vsufructu: le
gatarius nudam habet proprietatē,
hæres verò vsumfructum. Item ali⁹
vsumfructū, ali⁹ deducto eo fundū
legare potest. ¶ Sine testamento ve
rò si quis velit vsumfructum ali⁹ cō
stituire, pactionibus & stipulationib⁹
id efficere debet. ¶ Ne tamen in
vniuersum inutiles essent proprietat
es, semper abscedēte vsufructu, pla
cuit certis modis extinguī vsumfruc
tū, & ad proprietatem reuertī.
¶ Constituitur autem vsufruct⁹, nō
tantum in fundo & ædibus, verum
etiam in seruis, & iumentis, & ceter
ris

ris rebus, exceptis hīs, quæ ipso vsu
 confumuntur. Nam hæ res, neq; na-
 turali ratione, neque ciuili recipiunt
 vsufructū: quo in numero sunt, vi-
 num, oleum, frumentū, vestimenta:
 quibus proxima est pecunia nume-
 rata. Namq; in ipso vsu assidua per-
 mutatione quodammodo extinguit.
 ¶ Sed utilitatis causa Senatus cēsuit
 posse etiam earum rerum vsufruc-
 tum constitui: vt tamen eo nomine
 heredi vtiliter caueatur. ¶ Itaq; si pe-
 cuniæ vsufructus legatus sit: ita dat
 legatario, vt eius fiat, & legatarius
 satisfdet heredi de tanta pecunia re-
 stituenda, si morietur, aut capite mi-
 nuetur. Cæteræ quoq; res ita tradū-
 tur legatario, vt eius fiāt, sed æstima-
 tis his, satisfdatur: vt si moriatur, aut
 capite minuatur, tāta pecunia resti-
 tuatur, quanti hæ fuerint æstimatæ.
 Ergo Senatus non fecit quidem ear-
 rum rerū vsufructū, (nec enim po-
 terat) sed per cautionē, quasi vsuf-
 ructū cōstituit. ¶ Finitur autē vsuf-
 ructus morte vsufructuarij: & dua-
 bus capitibus diminutionib⁹, maxima,
 & media, & nō vtendo per modum
 & tempus:

LIB. II. INSTIT.

& tēpus. quæ omnia, nostra statuit
 constitutio. ¶ Itē finitur vsusfructus,
 si domino proprietatis ab vsusufructuario
 cedatur: (nam cedēdo extraneo, nihil agitur) vel ex contrario: si
 vsusufructuari⁹ proprietatem rei ac-
 quisierit, quæ res consolidatio appel-
 latur. ¶ Eo amplius constat, si ædes
 incendio consumptę fuerint, vel etiā
 terræmotu, vel vitio suo corruerint,
 extingui vsusufructū necesse esse, &
 ne aræ quidem vsusufructū debe-
 ri. ¶ Cū autem finitus fuerit totus
 vsusfructus, reuertitur scilicet ad pro-
 prietatem: & ex eo tempore nudæ
 proprietatis domin⁹ incipit plenam
 in re habere potestatem.

DE VSV & HABITATIONE. Titulus. V.

Iisdem illis modis, quib⁹
 vsusfructus cōstituitur:
 etiam nudus vsus con-
 stitui solet: n̄sdēmq; illis
 modis finitur, quib⁹ &
 vsusfructus desinit. ¶ Minus autem
 iuris est in vsu, quā in vsusufructu.
 Nam is, qui fundi nudum vsu ha-
 bet: nihil vltērius habere intelligitur,
 quā

DE VSV & HABITA. 47

quàm vt oleribus, pomis, florib⁹, fræ-
no, stramentis, & lignis, ad vsū cot-
tidianum vtatur, in eoque fundo har-
ctenus ei morari licet, vt neq; demin-
no fundi molestus sit; neq; n̄s p̄ quos
opera rustica fiunt impedimēto; nec
vlli aliū ius quod habet, aut locare,
aut vendere, aut gratis concedere po-
test; cum is qui vsum fructum habet,
possit hæc omnia facere. ¶ Itē is, qui
ædium vsum habet; hæctenus ius ha-
bere intelligitur, vt ipse tantum in-
habitet; nec hoc ius ad alium trāsfer-
re potest, & vix receptum esse vide-
tur, vt hospitem ei recipere liceat. Et
cum vxore liberisq; suis, itē libertis,
nec non personis alijs liberis, quibus
non minus quàm seruis vtitur, habi-
tandi ius habeat. Et conuenienter si
ad mulierem vsus ædium pertineat,
cum marito ei habitare liceat. ¶ Item
is ad quem serui vsus pertinet, ipse
tātum opera atq; ministerio eius vti
potest: ad aliū verò nullo modo ius
suum transferre ei cōcessum est. Idē
scilicet iuris est, & in iumento. ¶ Sed
& si pecorum vel ouium vsus lega-
tus sit; neq; lacte, neq; agnis, neq; iar-
na

LIB. II. INSTIT.

na utetur usufructu, quia ea in fructu sunt. Planè ad stercoreandum agrum suum, pecoribus uti potest. ¶ Sed si cui habitatio legata, siue aliquo modo constituta sit: neque usus videtur, neque usufructus: sed quasi proprium aliquod ius, quãquam habitationem habentibus propter rerum utilitatẽ, secundum Marcelli sententiam, non sicut in decisione promulgata permittimus, non solum in ea degere, sed etiam alijs locare. ¶ Hæc de hereditatibus, & usufructu, & usu, & habitatione dixisse sufficiat. De hæreditatibus autem & obligationibus, suis locis proponemus. ¶ Exposuimus summatim quibus modis iure gentium res acquiruntur, modo videamus quibus modis legitimo & civili iure acquiruntur.

DE VSVSCAPIO-

nibus, & longi temporis præscriptionibus.

Titulus. VI.

IURE civili constitutum fuerat, ut qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cum crederet eum dominum esse, rem emer-

rit,

DE VSVSCAPIONI. &c. 48

rit, vel ex donatione, aliave quavis
 iusta causa acceperit: is eam rem, si
 mobilis erat, anno vbiq; vno: si imo-
 bilis, biennio tantum in Italico solo vsu-
 caperet, ne rerum dominia in incer-
 to essent. Et quum hoc placitum erat
 putantibus antiquioribus, dominis
 sufficere ad inquirendas res suas pre-
 fata tempora: nobis melior senten-
 tia resedit, ne domini maturius suis
 rebus defraudentur, neque certo lo-
 co beneficium hoc concludatur, &
 ideo constitutionem super hoc pro-
 mulgauimus, qua cautum est, vt res
 quidem mobiles per triennium, im-
 mobiles vero per longi temporis pos-
 sessionem, id est, inter presentes de-
 cennio, inter absentes viginti annis,
 vsucapiantur, & his modis non solum in
 Italia, sed etiam in omni terra quae no-
 stro imperio gubernatur, dominia re-
 rum iusta causa possessionis praecedente
 acquirant. ¶ Sed aliquando etiam si
 maxime quis bona fide rem possede-
 rit, non tamen illi vsuscapio villo tempo-
 re praecedit: veluti si quis liberum homi-
 nem, vel rem sacram, vel religiosam, vel
 seruum fugitiuum, possideat. ¶ Furtivae
 quoque

LIB. II. INSTIT.

quoque res, & quæ vi possessæ sunt, nec si prædicto longo tempore bona fide possessæ fuerint, vsucapi possunt. Nam furtiuarum rerum, lex. XII. tab. & lex Attilia inhihet vsuscapiorem: vi possessorum, lex Iulia & Plautia. ¶ Quod autem dictum est: furtiuarum & vi possessorum rerum vsuscapiorem per leges prohibitam esse: non eo pertinet, ut ne ipse fur, qui vi per vim possidet, vsucapere possit, (nam his alia ratione vsuscipio non competit, quia scilicet mala fide possident) sed nec ullus alius: quauis ab eis bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit, vsucapiendi ius habeat. Unde in rebus mobilibus non facile vsuscipio competat. Nam qui sciens alienam rem vendiderit, vel ex alia causa tradiderit: furtum eius committit. Sed tamen id aliquando aliter se habet. Nam si hæres rem defuncto commodatam aut locatam, vel apud eum depositam, existimans hæreditariam esse, bona fide accipienti vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit: quin is, qui acceperit vsucapere

DE VSVS. & LON. TEM. 49

vsucapere possit, dubiū nō est: quip-
pe cū ea res in furti vitiū non ce-
ciderit, cū vtiq; hæres qui bona fide
de tanquam suam alienauerit, furtū
non committat. ¶ Item si is ad quem
ancillæ vsusfructus pertinet: partum
suum esse credens, vëdiderit aut do-
nauerit, furtum non committit. Fur-
tum enim sine affectu furandi non
cōmittitur. ¶ Alijs quoq; modis acci-
dere potest, vt quis sine vitio furti, rē
alienā ad aliquem transferat, & effu-
ciat, vt à possessore vsucapiatur.

¶ Quod autem ad eas res, quæ solo
cōtinentur, expedit: ius ita procedit,
vt si quis loci vacantis possessionem
propter absentiam aut negligētiam
domini, aut quia sine successore de-
cesserit, sine vi nanciscatur, quanuis
ipse mala fide possideat, quia intelli-
git se alienū fundū occupasse: tamen
si aliū bona fide accipiēti tradiderit,
poterit ei longa possessione res acq-
ri: quia neq; furtiuū, neq; vi posses-
sum acceperit. Abolita est enim quo-
rundam veterū sententia, existimarē
tium etiam fūdi locūve furtum fieri,
& eorum vtilitati qui res soli possi-
dent,

LIB. II. INSTIT.

dent, principalibus constitutionibus
 prospicit, ne cui longa & indubitata
 possessio debeat auferri. ¶ Aliquādo
 etiā furtiua, vel vi possessa res vsu
 capi potest: veluti si in domini pote-
 statem reuerſa fuerit: tunc enim vsu
 rei purgato, procedit eius vsucap-
 tio. ¶ Res fisci nostri vsucapi non po-
 test, sed Papinian⁹ scripsit, bonis vacan-
 tibus fisco nondum denunciatis, si
 bonæ fidei emptorem traditam sibi
 rem ex his bonis vsucapere posse. &
 ita diuus Pius, & diui Seuerus, &
 Antoninus rescripserunt. ¶ Nouissi-
 mē sciendum est rem talem esse de-
 bere, vt in se non habeat vitium, vt a
 bonæ fidei emptore vsucapi possit,
 vel qui ex alia iusta causa possidet.
 ¶ Error autē falsæ causæ, vsucapio-
 nem non parit: veluti si quis cum nō
 emerit, emisse se existimans posside-
 at, vel cum ei donatum non fuerit,
 quasi ex donatione possideat. ¶ Diu-
 tina possessio quæ prodesse cœperat
 defuncto, & hæredi, & bonerū pos-
 sessori continuatur, licet ipse sciat
 prædium alienum esse. Quod si ille
 initium iustum non habuit: hæredi &
 bonorum

bonorum possessori, licet ignorantis, possessio non prodest. Quod nostra constitutio similiter & in vscapionibus obseruari constituit, vt tempora continuentur. ¶ Inter venditorem quoq; & emptorem coniungi tempora, diui Severus & Antonin⁹ rescripserunt. ¶ Edicto diui Marci cautur, eū, qui a fisco rem alienā emit, si post venditionem quinquennium præterierit, posse dominum rei exceptione repellere. Constitutio autem diuæ memoriæ Zenonis bene prospexit nōs, qui a fisco per venditionē aut donationem, vel aliū titulū accipiūt aliquid, vt ipsi quidem securi statim fiant, & victores existant siue experiantur, siue conueniātur. Aduersus autem sacratissimum ærariū vsq; ad quadriennium liceat nōs intēdere, qui pro dominio, vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ sūt, putauerint sibi quasdam competere actiones. Nostra autem diuina constitutio, quam nuper promulgauim⁹, etiam de nōs, qui a nostra, vel venerabilis Augustæ domo aliquid acceperint, hæc statuit, quæ in fiscalib⁹ alienationibus

LIB. II. INSTIT.

nibus præfatæ Zenonianæ constitutionis continentur.

DE DONATIONIBVS.

Titulus. VII.

EST & aliud gen⁹ acquisitionis, donatio. Donationum autem duo sunt genera, mortis causa, & nō mortis causa. Mortis causa donatio est, quæ propter mortis fit suspicionem: cum quis ita donat, vt si quid humanitus ei contigeret, haberet is, qui accepit. si autem superuixisset: is, qui donauit, reciperet. vel si eū donationis pœnituisset, aut prior decesserit is, cui donatū sit.

¶ Hæ mortis causa donationes, ad exemplum legatorum redactæ sunt per omnia. Nam quum prudentibus ambiguum fuerat, vtrū donationis an legati instar eā obtinere oporteret, & vtriusq; causæ quædā habebat insignia, & alij ad aliud genus eam retrahebant: à nobis constitutū est, vt per omnia ferè legatis connumeretur, & sic procedat quemadmodū nostra constitutio eā formauit. Et in summa, mortis causa donatio est, cum magis

DE DONATIONIBVS. Si
magis se quis velit habere, q̄ eum,
cui donat: magisq̄ eum cui donat,
quàm hæredem suum. Sic & apud
Homerum Telemachus donat Pi-
rao. ¶ Aliæ autem donationes sunt,
quæ sine vlla mortis cogitatioe fiūt,
quas inter viuos appellam⁹, quæ nō
omnino comparantur legatis: quæ si
fuerint p̄fectæ, temerè reuocari non
possunt. Perficiuntur autē, cum do-
nator suam voluntatem scriptis, aut
sine scriptis manifestauerit. Et ad ex-
emplum venditionis nostra cōstitu-
tio eas etiam in se habere necessita-
tem traditionis voluit: vt etiam si nō
tradantur, habeant plenissimum &
perfectum robur, & traditionis ne-
cessitas incumbat donatori. Et quū
retro principū dispositiones insinua-
ri eas actis interueniētibus volebāt,
si maiores fuerant ducentorum sol-
dorum: constitutio nostra eam quā-
titatem vsq̄ ad quingentos solidos
ampliauit, quam stare etiam sine in-
sinuatione statuit: & quasdā dona-
tiones inuenit, quæ penitus insinua-
tionem fieri minimè desiderant, sed
in se plenissimam habēt firmitatem.

LIB. II. INSTIT.

Alia insuper multa ad vberiorē exten-
tum donationum inuenimus: quæ om-
nia ex nostris cōstitutionib⁹, quas
super his exposuimus, colligēda sūt.

¶ Sciendum est tamen, quod etsi ple-
nissimæ sint donationes: si tamen in-
grati existāt homines, in quos bene-
ficiū collatum est, donatorib⁹ per
nostram cōstitutionem licentiā præ-
stauimus * certis ex causis eas reuo-
care: ne illi, qui suas res in alios cōtra-
lerint, ab his quandam patiantur ini-
uriam vel iacturam, secundum enu-
meratos in constitutione nostra mo-
dos. ¶ Est & aliud genus inter viuos
donationis, quod veteribus quidem
prudētibus penitus erat incognitū:
postea autem à iunioribus diuis prin-
cipibus introductum est, quod ante
nuptias vocabatur: & tacitam in se-
conditionem habebat, vt tūc ratum
esset, cum matrimonium esset inse-
cutum. Ideoq; ante nuptias appella-
batur, quod ante matrimonium effi-
ciebatur, & nunquam post nuptias
celebratas talis donatio procedebat.
Sed primus quidem diuis Iustinus
pater noster, cum augeri dotes, &
post

* præ-
stiti-
mus.

DE DONATIONIBVS. §2
post nuptias fuerat permiffum: fi
quid tale eueniret, & ante nuptias
augeri donationem, & cōfante ma-
trimonio, fua cōftributione permiffit:
fed tamen nomen inconueniens re-
manebat: cū ante nuptias quidem
vocabatur, poft nuptias autem tale
accipiebat incrementū. Sed nos ple-
niffimo fini tradere fāctiones cu-
pientes, & confequentia nomina re-
bus effe ftudentes, conftituimus vt
tales donationes non augeantur tām-
tum, fed etiam cōfante matrimo-
nio initium accipiant: & non ante nu-
ptias, fed propter nuptias vocētur:
& dotib⁹ in hoc exæquētur, vt quē-
admodum dotes cōfante matrimo-
nio, non folum augeantur, fed etiam
fiunt: ita & iftæ donationes, quæ p-
pter nuptias introductæ fūnt, non fo-
lum antecedant matrimonium, fed eo
etiā cōtracto augeantur, & confti-
tuantur. ¶ Erat olim, & alius modus
ciuilis acquisitionis, per ius accrefcē-
di, quod eft tale: Si cōmunem feruū
habens aliquis cū Titio, folus libertatē
ei impofuerit, vel vindicta, vel ter-
ramēto, eo cafu pars ei⁹ amittebat,

LIB. II. INSTIT.

& socio accrescebat. Sed cum pessimum fuerat exemplo, & libertate seruum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, seuerioribus autem dominis
 * acce- lucrū accrescere: * hoc quasi inuidia
 dere. plenum, pio remedio per nostrā cō-
 stitutionem mederi, necessarium du-
 ximus: & inuenimus viam, per quā
 & manumissor, & socius eius, & qui
 libertatem accepit, nostro beneficio
 fruantur, libertate cum effectu pro-
 cedēte: (cuius fauore antiquos legū-
 latores multa etiam contra commu-
 nes regulas statuisse manifestū est)
 & eo, qui eam libertatem imposuit,
 suæ liberalitatis stabilitate gaudēte:
 & socio indēni conseruato, precium
 que serui secundum partem dominū
 quod nos definimus, accipiente.

QVIBVS ALIENARE LI-
 cet, vel non. Titu. VIII.

Accidit aliquādo, vt qui
 dominus rei sit, alienari
 re non possit: & contra
 qui dominus non sit, al-
 lienāda rei potestatem
 habeat. Nam dotale prædium mari-
 tus

QVIB. ALIE. LI. VEL NON. 53

tus inuita muliere per legem Iuliam
 prohibet alienare, quanuis ipsius sit,
 dotis causa ei datum. quod nos, legē
 Iuliam corrigentes, in meliorem sta-
 tum deduximus. Cum enim lex in
 soli tantummodo rebus locum habe-
 bat quæ Italicę fuerant: & alienatio-
 nes inhibebat, quę inuita muliere fie-
 bāt: hypothecas autem earum rerū,
 etiam volente ea, vtrique remedium
 imposuimus: vt etiam in eas res, quę
 in prouinciali solo positę sunt, inter-
 dicta sit alienatio vel obligatio: vt
 neutrum eorū, neq; consentientibus
 mulieribus procedat, ne sexus mu-
 liebris fragilitas, in perniciē substan-
 tię earum conuertatur. ¶ Contrā au-
 tē creditor pignus ex pactione, quā-
 uis eius ea res nō sit, alienare potest.
 Sed hoc forsitan ideo videtur fieri,
 quod volūtate debitoris intelligitur
 pignus alienari: quia ab initio cōtra-
 ctus pactū est, vt liceret creditori pi-
 gnus vendere, si pecunia non soluat.
 ¶ Sed ne creditores ius suū persequi
 impedirentur, neq; debitores teme-
 re suarum rerum dominium amitte-
 re videātur, nostra constitutione cō-
 sultum

LIB. II. INSTIT.

fultum est: & certus modus imposi-
 tus est, per quē pignorum distractio
 possit procedere: cuius tenore vtrique
 parti creditorum & debitorum satis
 abundē prouisum est. ¶ Nunc admo-
 nendi sumus, neque pupillū, neque pu-
 pillam, vllā rem sine tutoris authori-
 tate alienare posse. Ideoq; si mutua-
 am pecuniam sine tutoris authorita-
 te alicui dederit, non contrahit obli-
 gationem, quia pecuniam non facit
 accipientis: Ideoq; vendicari nummi
 possunt, sicubi extant. Sed si nummi
 quos mutuo minor dederit: ab eo, qui
 accepit, bona fide cōsumpti sunt, cō-
 dici possunt: si mala fide, ad exhiben-
 dū de his agi potest. ¶ At ex contrari-
 o, omnes res pupillo & pupillæ si-
 ne tutoris authoritate rectē dari pos-
 sunt. Ideoque si debitor pupillo sol-
 uat, necessaria est debitori tutoris au-
 thoritas, alioqui non liberabit. ¶ Sed
 hoc etiam euidentissima ratione sta-
 tutum est in constitutione, quam ad
 Cæsarienses aduocatos ex suggestio-
 ne Tribonianī viri cōtinētissimi que-
 storis sacri palatij nostri promulga-
 uimus: qua dispositum est, ita licere
 tutori

QVIB. ALI. LI. VEL NON. 54
tutori vel curatori debitorem pupil-
larem soluere, vt prius iudicialis sen-
tentia sine omni damno celebrata
hoc permittat: quo subsecuto, si &
iudex pronūciauerit, & debitor sol-
uerit: sequatur huiusmodi solutionē
plenissima securitas. Sin autem ali-
ter, quā disposuimus solutio facta
fuerit: pecuniam autem saluam ha-
beat pupillus, aut ex ea locupletior
sit: & adhuc eandem pecuniæ sum-
mam petat, per exceptionē doli ma-
li poterit summoueri. Quòd si male
consumpserit, aut furto, aut vi ami-
serit: nihil proderit debitori doli ma-
li exceptio, sed nihilominus conde-
mnabitur, quia temerè sine tutoris
authoritate, & non secundum no-
stram dispositionem soluerit. ¶ Sed
ex diuerso, pupilli vel pupillæ solue-
re sine tutoris authoritate non pos-
sunt: quia id, quod soluunt, non fit
alienatio eis sine tutoris authoritate
concessa sit.

PER QVAS PERSO-

nas nobis acquiritur.

Titulus. IX.

Acquiritus

LIB. II. INSTIT.

Cquiritur vobis, non solum per vosmetipsos, sed etiam per eos quos in potestate habetis: item per seruos, in quibus vsus fructum habetis: item per homines liberos, & per seruos alienos quos bona fide possidetis: de quibus singulis diligentius dispiciamus. ¶ Igitur liberi vestri vtriusque sexus, quos in potestate habetis, olim quidem quicquid ad eos puenerat, (exceptis videlicet castrensibus pecuniis) hoc parentibus suis acquirebant, sine vlla distinctione: & hoc ita parentum fidebat, vt etiam esset eis licentia, quod per vnum vel vnam eorum acquisitum esset, alii filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocumque modo voluerat applicare. Quod nobis inhumanum visum est: & generali constitutione emissa, & liberis pepercimus, & parentibus honorem debitum reseruauimus. Sarcitum etenim a nobis est, vt si quid ex re patris ei obueniat, hoc secundum antiquam obseruationem totum parenti acquirat. Quae enim inuidia est, quod ex patris occasione profectum est,

PER QVAS PERSO. NO. 55

est, hoc ad eum reuerti? Quod autē
ex alia causa sibi filiū familiās acqui-
sivit: huius vsum fructum patri qui-
dem acquirat, dominium autē apud
eum remaneat: ne quod ei suis labori-
bus vel prospera fortuna accesserit,
hoc in aliū perueniens, luctuosum ei
pcedat. ¶ Hoc quoq; à nobis dispo-
sitū est, & i ea specie, vbi parēs emā-
cipando liberum suū, ex rebus quæ
acquisitionem patris effugiunt, sibi * non
tertiam partē retinere (si voluerat) est, pa-
trīs.
licentiā ex anterioribus constitutio-
nibus habebat, quasi pro precio quo-
dammodo emancipationis. Et inhu-
manum quiddam accidebat, vt filius
rerum suarum ex hac emancipatione
dominio p parte tertia defraude: * de-
& quod honoris ei ex emancipatio- fraudā
ne additū est, quod sui iuris effectus retur.
est: hoc per rerū diminutionē decre-
scat. * Ideo q; statuimus, vt parens p * decre-
taria parte domini, quam retinere sceret,
poterat, dimidiam nō domini rerū,
sed vsu fructus retineat. Ita etenim
res intactæ apud filium remanebūt:
& pater ampliore summa fruatur,
pro tertia, dimidia potiturus. ¶ Item
vobis

LIB. II. INSTIT.

vobis acquiritur, quod serui vestri
 ex traditione nanciscuntur, siue quid
 stipulentur, vel ex donatione, vel ex
 legato, siue ex qualibet alia causa ac-
 quirant. Hoc enim vobis ignorantibus,
 & inuitis obuenit. Ipse enim ser-
 uus, qui in potestate alterius est, ni-
 hil suum habere potest. Sed si hæres
 institutus sit, nõ aliàs nisi vestro ius-
 su hæreditatem adire potest. Et si vo-
 bis iubentibus adierit, vobis hæredi-
 tas acquiritur, perinde ac si vos ipsi
 hæredes instituti essetis. Et conueni-
 enter scilicet vobis legatum per eos
 acquiritur. ¶ Non solum autem præ-
 prietas per eos, quos in potestate ha-
 betis, vobis acquiritur, sed etiã pos-
 sessio. Cuiuscunque enim rei posses-
 sionem adepti fuerint, id vos possi-
 dere videmini. Vnde etiam per eos
 vsuscapio, vel longi temporis pos-
 sessio vobis accedit. ¶ De his autem
 seruis, in quibus tantummodo vsu-
 fructum habetis, ita placuit: vt quic-
 quid ex re vestra, vel ex operis suis
 acquirunt, id vobis adijciatur: quod
 verò extra eas causas cõsecuti sunt,
 id ad dominum proprietatis perti-
 neat.

PER QVAS PERSO. NO. 56
neat. Itaque si is seruus hæres institutus sit, legatumve quid ei, aut donatum fuerit: non usufructuario, sed domino proprietatis acquirit. ¶ Idem placet, & de eo, qui à vobis bona fide possidetur: siue is liber sit, siue alienus seruus. Quod enim placuit de usufructuario: idem placet, & de bonæ fidei possessore. Itaque quod extra istas duas causas acquirit: id vel ad ipsum pertinet, si liber est: vel ad dominum, si seruus est. ¶ Sed bonæ fidei possessor cum vsuceperit seruum: quia eo modo dominus fit, ex omnibus causis per eum sibi acquirere potest. Fructuarii vero vsucapere non potest: primum, quia non possidet, sed habet ius vtendi fruendi: deinde, quia scit seruum alienum esse. ¶ Non solum autem proprietates per eos seruos in quibus vsufructum habetis, vel quos bona fide possidetis, aut per liberam personam quæ bona fide vobis seruit, vobis acquiritur, sed etiam possessio. Loquimur autem in vtriusque persona secundum distinctionem quam proxime exposuimus: id est, si quæ possessionem

LIB. II. INSTIT.

ex re vestra, vel ex suis operis adepti fuerint. ¶ Ex his itaq; apparet, per liberos homines, quos neq; vestro iuri subiectos habetis, neque bona fide possidetis, item per alienos seruos, in quibus neq; vsumfructum habetis, neq; possessionem iustam, nulla ex causa vobis acqri posse. Et hoc est, quod dicitur, per extraneam personam nihil acquiri posse: excepto eo, quod per liberam personam, veluti per procuratorem, placet non solum scientibus, sed & ignorantibus vobis acquiri possessionem, secūdam diuisi Seueri constitutionem: & per hanc possessionem, etiam dominiū, si dominus fuerit, qui tradidit: vel vsusceptionem, aut longi temporis prescriptionē, si dominus non sit. ¶ Hactenus tantisper admonuisse sufficiat, quemadmodū singulæ res vobis acquirantur. Nam legatorum ius, quo & ipso singulæ res vobis acquirunt, item fideicommissorum, vbi singulæ res vobis relinquuntur, opportunius inferiori loco referem. ¶ Videam⁹ itaq; nunc quibus modis per vniuersitatē res vobis acquirantur. ¶ Si cui ergo

DE TESTAMEN. ORDI. 57

ergo hæredes facti sitis, siue cuius bonorum possessionem petieritis, vel si quem arrogaueritis, vel si cuius bona libertatum conseruandarum causa vobis addicta fuerint: eius res omnes ad vos transeunt. ¶ Ac prius de hæreditatibus dispiciamus: quarum duplex conditio est. Nam vel ex testamento, vel ab intestato ad vos pertinent. Et prius est, vt de his dispiciamus, quæ ex testamento vobis obueniunt: quæ in re necessarium est initio de ordinandis testamentis exponere.

DE TESTAMENTIS ORDINANDIS. Titulus. X.

Testamentum ex eo appellatur, quod testatio mentis sit. Sed vt nihil antiquitatis penitus ignoretur: sciendum est, olim quidam duo genera testamentorum in usu fuisse: quorum altero in pace & ocio utebantur, quod calatis comitibus appellabant: altero, cum in prælium exituri essent: quod procinctum dicebatur. Accessit deinde tertium genus testamentorum, quod dicebatur per aes & libram: scilicet quod per emancipationem.

LIB. II. INSTIT.

*man-
cipati-
onem. cipationem, *id est, imaginariam
quandam venditionem agebatur,
quinque testibus, & libripende, ci-
uibus Romanis puberibus præsenti-
bus, & eo, qui familiæ emptor di-
cebatur. ¶ Sed illa quidem priora
duo genera testamentorum, ex ve-
teribus temporibus in desuetudinem
abierunt: quod verò per æs & librā
fiēbat, licet diutius permanserit, at-
tamen partim & hoc in vsu esse de-
siit. Sed prædicta quidem nomina
testamentorum ad ius ciuile referen-
bantur: postea verò ex edicto Præ-
toris forma alia faciendorum testa-
mentorum introducta est. Iure enim

*māci
patio. honorario nulla emancipatio * des-
derabatur: sed septem testium signa
sufficiebant: quum iure ciuili signa
testium non essent necessaria. ¶ Sed
cum paulatim tā ex vsu hominum,
quàm ex constitutionum emēdationi-
bus ccepit in vnam consonantiam
ius ciuile, & prætorium iungi: cōsti-
tutum est, vt vno eodemq; tēpore,
quod ius ciuile quodāmodo exige-
bat, septem testib⁹ adhibitis, & sub-
scriptio testium, quod ex constitutio-
nibus

DE TESTAMEN. ORDI. 58
hibus inuentū est: & (ex edicto Prætoris) signacula testamenti imponerentur: ita, ut hoc ius tripartitū esse videatur: ut testes quidem, & eorū * &.
præsentia, vno contextu, testamenti celebrandi gratia, à iure civili descēdāt: subscriptiones autem testatoris, & testium, ex sacrarum constitutionū obseruatione abhibeantur: signacula autem, & testium numerus, ex edicto Prætoris. ¶ Sed his omnibus à nostra constitutione, propter testamētorum synceritatē, ut nulla fraus adhibeatur, hoc additum est, ut per manus testatoris vel testium, nomē hæredis exprimatur, & omnia secundum illius cōstitutionis tenorē procedant. ¶ Possunt autem omnes testes & vno annulo signare testamētū: quid enim si septem annuli vna sculptura fuerint, secundum quod Papiniano visum est? ¶ Sed & alieno quoque annulo licet signare testamētum. ¶ Testes autem adhiberi possunt ñ, cum quibus testamenti factio est. Sed neque mulier, neque impubes, neque seruus, neque furiolus, neque mutus, neque surdus, neque is, cui bonis

h ñ interdictū

LIB. II. INSTIT.

interdictum est, neque enim, quos leges
iubent improbos intestabilesque esse,
possunt in numerum testium adhiberi.
¶ Sed cum aliquis ex testibus, testa-
menti quidem faciendi tempore liber
existimabatur, postea autem seruus
apparuit: tamen diuus Adrianus Cato-
ni, quam postea diuus Seuerus & An-
toninus rescripserunt, subuenire se
ex sua liberalitate testamento, ut sic
habeatur firmum, ac si, ut oportebat,
factum esset: quum eo tempore, quo
testamentum signaretur, omnium con-
sensu hic testis liberi loco fuerit, neque
quisquam esset, qui status ei quæstio-
nem moueret. ¶ Pater, nec non is, qui
in potestate eius est, item duo fratres,
qui in eiusdem patris potestate sunt,
utique testes in vno testamento fieri
possunt: quia nihil nocet, ex vna do-
mo plures testes alieno negotio adhi-
beri. ¶ In testibus autem non debet esse
is, qui in potestate testatoris est. ¶ Sed
& si filius familiaris de castrensi pecu-
nio post missionem faciat testamētum:
nec pater eius recte adhibetur testis,
nec is qui in potestate eiusdem patris
est. Reprobatur enim in ea re
domesticum

DE TESTAMEN. ORDI. 59

domesticum testimoniū. ¶ Sed neq̄
 heres script⁹, neq̄ is, qui in potesta-
 te eius est, neq̄ pater eius, qui eum
 habet in potestate, neq̄ fratres, qui
 in eiusdem patris potestate sunt, te-
 stes adhiberi possunt: quia hoc totū
 negocium, quod agitur, testamenti
 ordinandi gratia, creditur hodie in-
 ter testatorem & hæredē agi. Licet
 enim totum ius tale conturbatū fue-
 rat, & veteres quidem familiæ em-
 ptorem, & eos, qui per potestatem
 ei coniuncti fuerant, à testamētarijs
 testimonijs repellebant: hæredi autē
 & ijs, qui per potestatem ei coniuncti
 fuerant, concedebant testimonia in
 testamentis præstare: (licet ijs, qui id
 permittebāt, hoc iure minimè abuti
 eos debere suadebāt) tamen nos eā-
 dem obseruationem corrigentes, &
 quod ab illis suatum est, in legis ne-
 cessitatē transferentes, ad imitationē
 pristini familię emptoris, merito nec
 hæredi, qui imaginem vetustissimi fa-
 miliæ emptoris obtinet, neque alijs
 personis, quæ ei, vt dictum est, con-
 iunctæ sunt, licentiã cōcedimus, sibi
 quodammodo testimonia præstare:

h iij   ideòq̄

LIB. II. INSTIT.

ideóque nec eiusmodi veteres cōstituti-
 ones nostro Codici inferi permittimus. ¶ Legataris autem & fideicom-
 missaris, quia non iuris successores
 sunt, & alijs personis eis cōiunctis,
 testimonium nō denegamus: imò in
 quadam nostra cōstitutione, & hoc
 specialiter eis concessimus. Et multo
 magis his, qui in eorū potestate sūt,
 vel qui eos habēt in potestate huius-
 modi licentiam damus. ¶ Nihil autē
 interest, testamentum in tabulis, an
 in chartis, membranisve, vel in alia
 materia fiat. Sed & vnum testamē-
 tum plurib⁹ codicibus cōficere quis
 potest, secundum obtinentem tamen
 obseruationem omnib⁹ factis, quod
 interdum etiam necessarium est: vel
 luti si quis nauigaturus, & secū fer-
 re, & domi relinquere iudiciorum
 suorum contestationem velit: vel p-
 pter alias innumerabiles causas, que
 humanis necessitatibus imminēt.
 ¶ Sed hæc quidem de testamentis,
 quæ in scriptis conficiūtur, sufficiūt.
 Si quis autem sine scriptis voluerit
 ordinare iure ciuili testamētū: septē
 testibus adhibitis, & sua voluntate
 coram

DE MILITARI TESTA. 60

coram eis nuncupata, sciat hoc perfectissimum testamentum iure civili validum firmumque constitutum.

DE MILITARI TESTA-

mento.

Titulus. XI.

Vpradicta diligens obseruatio in ordinandis testamētis militibus propter nimiam imperitiā eorum, constitutionib9 principalibus remissa est. Nam quāuis n̄ neq; legitimum numerum testium adhibuerint, neq; aliam testamentorum solennitatem obseruaerint: rectē nihilominus testantur, videlicet quum in expeditionib9 occupati sunt. Quod merito nostra constitutio introduxit. Quoquo enim modo voluntas eius suprema inueniat, siue scripta, siue non scripta: valet testamentū ex voluntate eius. ¶ Illis autem tēporibus, per quæ citra expeditionum necessitatem, in alijs locis, vel in suis ædibus degūt: minimē ad vendicandū tale priuilegiū adiuantur: sed testari quidem, etsi filiæ familiæ sint, propter militiā conceduntur, iure tamen cōmuni: eadē obseruatione,

* filiæ familiarum.

h iij uatione,

LIB. II. INSTIT.

uatione, & in eorum testamētis adhibenda, quam in testamentis paganorum proximè exposuimus. ¶ Placuit de testamentis militū diuus Tra-

*Cati-
lio.

ianus Statilio* Seuero ita rescripsit: Id priuilegiū, quod militantibus datum est, vt quoquo modo facta ab his testamenta, rata sint: sic intelligi debet, vt utiq; prius cōstare debeat, testamentum factū esse: quod & sine scriptura à non militantibus quoque fieri potest. Is ergo miles, de cuius bonis apud te quæritur: si cōuocatis ad hoc hominibus, vt voluntatem suam testaretur, ita locutus est, vt declararet, quem vellet sibi hæredem esse, & cui libertatē tribueret: potest videri sine scripto hoc modo esse testatus, & volūtas eius rata habēda est. Cæterum si, vt plæruncq; sermonibus fieri solet, dixit alicui: Ego te hæredē facio: vel, Bona mea tibi relinquo: nō oportet hoc pro testamento seruari. Nec vllorum magis interest, quam ipsorum, quibus id priuilegium datum est, huiusmodi exemplum non admitti: alioqui non difficulter post mortem alicuius militis testes existerent,

DE MILITARI TESTA. 61

rent, qui affirmarent se audisse dicē-
 tem aliquem se relinquere bona sua,
 cui visum sit: & per hoc vera iudicia
 subuerterētur. ¶ Quinimò, & mutus,
 & surdus miles testamentum facere
 potest. Sed hæc tenus hoc illis à prin-
 cipalibus constitutionibus concedit,
 quatenus militāt, & in castris degūt.
 Post missionē verò, veterani, vel ex-
 tra castra alij, si faciāt adhuc militā-
 tes testamentū: communi omniū ci-
 uium Romanorū iure id facere de-
 bēt. Et quod in castris fecerint testar-
 mentum, nō communi iure, sed quo-
 modo voluerint: post missionem in-
 tra annum tantū valebit. Quid ergo
 si intra annū quis decesserit, cōditio
 autem hæredi ascripta, post annum
 exiterit: an quasi militis testamentū
 valeat? Et placet valere quasi mili-
 tis. ¶ Sed & si quis ante militiam nō
 iure fecit testamētū, & miles factus,
 & in expeditione degens resignauit
 illud, & quædam adiecit, siue detra-
 xit, vel aliàs manifesta est militis vo-
 luntas hoc valere volentis: dicendum
 est valere hoc testamētum, quasi ex
 noua militis voluntate. ¶ Deniq; &
 si in

LIB. II. INSTIT.

si in arrogationē datus fuerit miles,
 vel filius familiās emancipatus est: te-
 *quasi stamētū eius, quasi militis ex noua
 ex no/ voluntate valet, nec videtur capitis
 ua mi- diminutione irritum fieri. ¶ Sciendū
 litis. tamen est, q̄ ad exemplū castrensis
 peculij, tam anteriores leges, quam
 *dede quasi castrensia dederūt *peculia: &
 rant. horum quibusdam permissum erat,
 etiam in potestate degentibus testa-
 *No- ri. Quod nostra constitutio *latius
 fra id extendens, permisit omnibus in his
 consti tantummodo peculij testari quidē,
 tutio. sed iure communi. Cuius cōstitutio-
 nis tenore perspecto, licētia est nihil
 eorum, quæ ad præfatum ius perti-
 nent, ignorare.

Q V I B V S N O N E S T
 permittum facere testamē-
 tum. Titulus. XII.

NON tamen omnibus li-
 cet facere testamētum.
 Statim enim ij, q̄ alieno
 iuri subiecti sunt, testa-
 menti faciendi ius non
 habent: adeo quidem, vt quanuis pa-
 tētes eis p̄miserint, nihilo magis iu-
 re

QVI. NON EST PER. FA. 62

re testari possint: exceptis n̄s, quos
 antea enumerauimus, & præcipue
 militibus qui in potestate parentum
 sunt: quibus de eo quod in castris ac-
 quisierunt, permissum est ex consti-
 tutionibus principum testamentum
 facere. Quod quidem ius ab initio
 tantum militantibus datum est, tam
 ex autoritate diui Augusti, quam
 Neruæ, necnon optimi imperatoris
 Traiani: postea verò subscriptione
 diui Adriani, etiã dimissis à militia,
 id est, veteranis, concessum est. Itaq;
 si quidem fecerint de castrensi pecu-
 lio testamentum: pertinebit hoc ad
 eum, quem hæredem reliquerint. Si
 verò intestati decesserint, nullis libe-
 ris, vel fratrib⁹ superstitib⁹: ad parē-
 tes eorū iure cōmuni ptinebit. ¶ Ex
 hoc intelligere possumus, quod in ca-
 stris acquisierit miles, qui in potestate
 patris est, neq; ipsum patrē adimere
 posse, neq; patris creditores id vēde-
 re, vel aliter inquietare, neque patre
 mortuo cum fratribus cōmune esse,
 sed scilicet propriū eius esse, id quod
 in* castris acquisierit, quāquā iure ciuī * qui
 in omniū, q̄ in potestate parētū sūt, id in
 peculia

LIB. II. INSTIT.

*de
 est, si.
 *nu-
 merā-
 tur.

pecunia perinde in bonis parentum
 computetur, ac si *seruorum pecunia
 in bonis dominorum numerentur: *
 exceptis videlicet ijs, quæ ex sacris
 cōstitutionibus, & præcipuè nostris,
 ppter diuersas causas non acquirū-
 tur. ¶ Præter hos igitur, qui castræse
 peculium, vel quali castrense habēt:
 si quis alius filiusfamiliās testamētū
 fecerit, inutile est: licet suę potestatis
 fact⁹ decesserit. ¶ Præterea testamē-
 tum facere non possunt impuberes:
 quia nullum eorū animi iudiciū est.
 Item furiosi: quia mente carent. Nec
 ad rem pertinet, si impubes, postea
 pubes: aut furiosus, postea compos
 mentis factus fuerit, & decesserit. fu-
 riosi autem, si per id temp⁹ fecerint
 testamētum, quo furor eorum inter-
 missus est: iure testati esse videntur,
 certè eo quod ante furorē fecerint,
 testamento valente. Nam neque te-
 stamento rectè factum, neq; vllū
 aliud negocium rectè gestū, postea
 furor interueniens perimit. ¶ Itē p-
 digus, cui bonorum suorum admini-
 stratio interdicta est, testamētū fa-
 cere non potest: sed id, quod antè fe-
 cerit,

QVI. NON EST PER. FA. 63
cerit, q̄ interdictio bonorum suorum
ei fiat, ratum est. ¶ Itē surdus & mu-
tus non semper testamentum facere
possunt. Vtq̄ autem de eo surdo lo-
quimur, qui omnino nō exaudit, nō
qui tardē exaudit. Nam & mut⁹ is
intelligitur, q̄ eloqui nihil potest, nō
qui tardē loquitur. Sæpe enim etiā
literati, & eruditi homines varijs ca-
sibus, & audiendi, & loquēdi facul-
tatem amittunt. Vnde nostra consti-
tutio etiam his subuenit, vt certis ca-
sibus & modis secundum normam
eius possint testari, aliāq̄ facere, que
eis permitta sunt. ¶ Sed si quis post
testamentum factum, aduersa vale-
tudine, aut alio quolibet casu mut⁹,
aut surdus esse cœperit, ratū nihilo-
minus manet eius testamentū. ¶ Cæ-
cus autē non potest facere testamen-
tum, nisi per obseruationem, quam
lex diui Iustini patris nostri introdu-
xit. ¶ Eius, qui apud hostes est, testa-
mentū, quod ibi fecit, nō valet, quā-
uis redierit. Sed quod, dum in ciuita-
te fuerat, fecit: siue redierit, valet iur
re postliminiū, siue illic decesserit, va-
let ex lege Cornelia.

DE

LIB. II. INSTIT.
DE EXHAEREDATI
tione liberorum.

Titulus. XIII.

NON tamen vt omnino
valeat testamētum, suffi-
citur hęc obseruatio, quā
supra exposuimus: sed
qui filiū in potestate ha-
bet, curare debet, vt eum hæredem
instituat: vel exhæredem eum nomi-
natim faciat: alioqui si eum silentio
preterierit, inutiliter testabitur: adeo
quidem, vt si viuo patre filius mor-
tuus sit, nemo hæres ex eo testamēto
existere possit: quia scilicet ab initio
non constiterit testamentum. Sed
non ita de filiabus, & alijs per viri-
lem sexum descendantibus liberis vi-
triusque sexus, antiquitati fuerat ob-
seruatum: sed si non fuerant scripti
hæredes, scriptęve, vel exhæredati,
exhæredatęve: testamētum quidem
non infirmabatur, sed ius accrescere
di eis ad certam portionem præsta-
batur. Sed nec nominatim eas per-
sonas exhæredare parentibus neces-
se erat: sed licebat inter cæteros hoc
facere. ¶ Nominatim autem quis
exhæredari

DE EXHAERE. LIBERO. 64.

exhæredari videtur, siue ita exhære-
 det, Titius filius meus exhæres esto:
 siue ita, filius meus exhæres esto: nō
 adiecto proprio nomine, scilicet si
 alius filius non extet. ¶ Posthumū
 quoq; liberi, vel hæredes institui de-
 bent, vel exhæredari. Et in eo par
 omnium conditio est, quod & filio
 posthumō, ut quolibet ex ceteris li- * &
 beris, siue fœminini sex⁹, siue mascu-
 lini, præterito, valet quidē testamen-
 tum: sed postea agnatiōe posthumū,
 siue posthumæ rumpitur, & ea rā-
 tione totum infirmatur. Ideoque si
 mulier, ex qua posthumus aut post-
 huma sperabatur, abortum fecerit:
 nihil impedimento est scriptis hære-
 dibus ad hæreditatem adeundā. Sed
 fœminini quidē sexus personæ, vel
 nominatim, vel inter cæteros exhæ-
 redari solebant, dum tamen si inter
 cæteros exhæredarentur, aliquid eis
 legaretur, ne viderentur præteritæ
 esse per obliuionem: masculos verò
 posthumos, id est filios, & deinceps,
 placuit non aliter rectē exhæredari,
 nisi nominatim exhæredarēt, hoc scū
 licet modo, Quicūq; mihi fili⁹ geni-
 tus

LIB. II. INSTIT.

tus fuerit, exheres esto. ¶ Posthumorum autem loco sunt & n̄, qui in sui hæredis locum succedendo, quasi agnascendo fiunt parentibus sui hæredes: vt ecce; si quis filium, & ex eo nepotem neptemve in potestate habeat, quia filius gradu præcedit: is filius iura sui hæredis habet, quãuis nepos quoq; & neptis ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius eius viuo eo moriatur: aut qualibet alia ratione exeat de potestate eius, incipit nepos neptisve in eius locum succedere: & eo modo iura suorum hæredum,

*nãci
fcunt.

quasi agnatione nanciscitur. *Ne ergo eo modo rumpatur eius testamētum: sicut ipsum filium, vel hæredem instituere, vel nominatim exheredare debet testator, ne non iure faciat testamentum: ita & nepotem neptemve ex filio necesse est ei, vel hæredem instituere, vel exheredare, ne forte eo viuo, filio mortuo succedendo in locum eius nepos neptisve quasi agnatione rumpat testamētum.

*Vel
lea.

Idquæ lege Iulia Velleia *prouisum est, in qua similis exheredatiōis modus ad similitudinem posthumorum demonstratur.

DE EXHAERE. LIBERO. 65

demonstratur. ¶ Emancipatos liberos, iure ciuili, neq; heredes instituerent, neq; exheredare necesse est: quia non sunt sui heredes. Sed prætor ordinis, tam feminini sexus, q̄ masculini, si heredes non instituantur, exheredari iubet: virilis sexus nominatim, feminini verò inter cæteros.

Quod si neq; heredes instituti fuerint, neq; ita, vt diximus, exheredati: permittit eis Prætor contra tabulas testamenti honorum possessionem.

¶ Adoptiuus liberis quamdiu sunt in potestate patris adoptiuus, eiusdem iuris habetur, cuius sunt iustis nuptiis que fiti: itaq; heredes instituendi, vel exheredandi sunt, secundum ea quæ de naturalibus exposuimus. Emancipati verò à patre adoptiuo, neq; iure ciuili, neq; eo quod ad edictum Prætoris attinet, inter liberos connumerantur.

Qua ratione accidit, vt ex diuerso (quod ad naturalem partem attinet) quamdiu quidem sunt in adoptiuam familiam, extraneorum numero habeantur: vt eos neque heredes instituere, neq; exheredare necesse sit: cum verò emancipati fuerint ab adoptiuo patre,

LIB. II. INSTIT.

patre, tunc incipiāt in ea causa esse
 in qua futuri essent, si à naturali pa-
 tre emancipati fuissent. ¶ Sed hæc
 quidem vetustas introducebat: no-
 stra verò constitutio inter masculos
 & fæminas in hoc iure nihil interse-
 se existimans, quia vtraque persona
 in hominum procreatione simili na-
 turæ officio fūgitur: & lege antiqua
 XII. Tabu. omnes similiter ad suc-
 cessionem ab intestato vocabantur
 (quod & prætores postea secuti esse
 videntur) ideo simplex ac simile ius
 & in filiis, & in filiabus, & in cæteris
 descendens pervirilē sexum
 personis, non solum iam natis, sed et
 tiam posthumis, introduxit: vt oēs,
 siue sui, siue emancipati sint, vel hæ-
 redes instituātur, vel nominatim ex-
 heredentur, & eundem habeant ef-
 fectum circa testamenta parentum
 suorum infirmāda, & hæreditatem
 auferendam, quem filij sui vel emā-
 cipati habent, siue iam nati sint, siue
 adhuc in vtero constituti postea nati
 sint. Circa adoptiuos autē filios cen-
 tam induximus diuisionem, quæ in
 nostra constitutione, quam super
 adoptiuis

DE EXHAERE. LIBERO. 65

adoptiuis tulimus, continetur. ¶ Sed
si in expeditione occupatus miles te-
stamentum faciat, & liberos suos iã
natos, vel posthumos nominatim
non exhæredauerit, sed silentio præ-
terierit, non ignorans, an habeat li-
beros: silentium eius pro exhæreda-
tione nominatim facta valere, con-
stitutionib9 principum cautum est.
¶ Mater, vel auus maternus, necesse
non habet liberos suos, aut hæredes
instituire, aut exhæredare, sed pos-
sunt eos silentio ommittere. Nam silẽ-
tium matris, aut aui materni, & cæ-
terorum per matrem ascendetium,
tantum facit, quantum exhæredatio
patris. Neq; enim matri filiũ filiã
ve, neq; auo materno nepotem ne-
ptemve ex filia, si eum eãve hære-
dem nõ instituat, exhæredare neces-
se est, siue de iure ciuili quæram9, si-
ue de edicto Prætoris, quo Prætor
præteritis liberis contra tabulas ho-
norum possessionem permittit: sed
aliud eis adminiculũ seruatur: quod
paulopost vobis manifestum fiet.

DE HAEREDIBVS

instituentis. Titu. XIII.

i n Hæredes

LIB. II. INSTIT.

HAEREDES instituere
 permiffum est tam liber-
 ros homines, quàm ser-
 uos: & tam proprios, quàm
 alienos. Proprios autem
 olim quidem, secundum plurium sen-
 tentias, non aliter, quàm cū libertate
 rectè instituere, licebat: hodie verò
 etiā sine libertate ex nostra constitu-
 tione, hæredes eos instituere permis-
 sum est. Quod non per innouationem
 induximus, sed quoniā æquius erat
 & Attilicino placuisse Paulus Sabi-
 nis, quos tam ad Masurium Sabi-
 num, quàm ad Plautium scripsit, re-
 fert. ¶ Proprius autem seruus etiam
 is intelligitur, in quo nudam proprie-
 tatem testator habet, alio vsumfru-
 ctum habente. ¶ Est autem casus,
 quo nec cum libertate vtiliter seruus
 à domina hæres instituitur: vt con-
 stituitur in constitutione diuorum Seueri & Antonini
 cuius verba hæc sunt: Seruus
 adulterio maculatum, non iure
 testamēto manumissum ante senten-
 tiam ab ea muliere videri, quæ rea
 fuerat eiusdem criminis postulata, ra-
 tionis est. Quare sequitur, vt in eun-
 dem

DE HAEREDI. INSTIT. 67

dem à domina collata hæredis institutio nullius momenti habeatur.

Alienus seruus etiã is intelligitur, in quo vsumfructum testator habet.

¶ Seruus autem à domino suo hæres institutus: si quidem in eadem causa manserit, fit ex testamento liber, hæresque ei necessarius. Si verò à viuo testatore manumissus fuerit, suo arbitrio adire hæreditatem potest: quia non fit hæres necessarius, cum vtrūque ex domini testamento non consequatur. Quòd si alienatus fuerit, iussu noui domini adire hæreditatem debet: & ea ratione per eum dominus fit hæres. Nam ipse alienatus, neque liber, neque hæres esse potest, etiã si cum libertate hæres institutus fuerit. Destitisse enim à libertatis datione videtur dominus, qui eum alienauit. ¶ Alienus quoque seruus hæres institutus, si in eadem causa durauerit, iussu eius domini adire hæreditatem debet. Si verò alienatus fuerit ab eo, aut viuo testatore, aut post mortem eius, antequã adeat, debet iussu noui domini adire. At si manumissus est viuo testatore, vel

i in mortuo,

LIB. II. INSTIT.

mortuo, antequam adeat: suo arbitrio adire potest hereditatem. ¶ Servus autem alienus post domini mortem recte heres instituitur: quia & cum hereditarius servus est testamenti factio. Nondum enim adita hereditas, personae vicem sustinet, non heredis futuri, sed defuncti: quum etiam eius, qui in utero est, servus recte heres instituat. ¶ Servus autem plurium, cum quibus testamenti factio est, ab extraneo institutus heres, unicuique dominorum, cuius iussu adierit, pro portione dominum acquirat hereditatem. ¶ Et unum hominem, & plures usque in infinitum, quot quis heredes velit facere, licet. ¶ Hereditas plerumque dividitur in duodecim uncias, quae assis appellatione continentur. Habent enim haec partes propria nomina ab uncia usque ad assem: ut puta haec, sescunx, sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextas, deunx, as. ¶ Non autem utique semper per duodecim uncias esse oportet. Nam tot unciae assem efficiunt, quot testator voluerit. ¶ Et si unum tantum

*autē.

DE HAEREDI. INSTIT. 68

tum quis ex semisse (verbi gratia) hæredem scripserit: totus as in semisse erit. Neque enim idem ex parte testatus, & ex parte intestatus decedere potest, nisi sit miles, cuius sola voluntas in testando spectatur. Et e contrario potest quis in quantacunque * voluerit plurimas vi-

* quot
cunq;

¶ Si plures instituantur hæredes: ita demum in hoc casu partium distributio necessaria est, si nolit testator eos ex æquis partibus hæredes esse. Satis enim constat, nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos hæredes esse. Partibus autem in quorundam personis expressis: si quis alius sine parte nominatus erit: si quidem aliqua pars assignaverit, ex ea parte hæres fit. Et si plures sine parte scripti sunt: omnes in eandem partem concurrunt. Si verò totus as completus sit: si, qui nominatim expressas partes habent, in dimidia partem vocantur: & ille vel illi omnes in altera dimidiam. Nec interest, primus, an medius, an novissimus, sine parte hæres scriptus sit: ea enim pars data

à iij intelli

LIB. II. INSTIT.

Intelligitur, quæ vacat. ¶ Videam⁹,
 si pars aliqua vacet, nec tamen quis-
 quam sine parte sit hæres institutus:
 quid iuris sit: veluti si tres ex quartis
 partibus hæredes scripti sunt. Et cõ-
 stat vacantem partem singulis tacite
 pro hæreditaria parte accedere,
 & p̄inde haberi, ac si ex tertijs par-
 tibus hæredes scripti essent: & ex di-
 uerso, si plures hæredes scripti in por-
 tionibus sint: tacite singulis decrescen-
 te. vt verbi gratia: si quatuor ex ter-
 tijs partib⁹ hæredes scripti sunt, per
 inde habeantur, ac si vnusquisque ex
 quarta parte scriptus hæres fuisset.
 ¶ Et si plures vnciæ quàm duodecim
 distributæ sint: is, qui sine parte insti-
 tutus est, quod dupondio deest, ha-
 beb̄t. Idemq; erit, si dupondius ex-
 pletus sit: quæ omnes partes ad al-
 sem postea reuocantur, quanuis sint
 plurium vnciarum. ¶ Hæres & pu-
 re, & sub conditione institui potest:
 ex certo tempore, aut ad certũ tem-
 pus, nõ potest: veluti (post quinquẽ-
 nium quàm moriar, vel ex calendis
 illis, vel vsque ad calendas illas hæ-
 res esto.) Deniq; diem adiectum ha-
 beri

DE VVLGA. SVBSTITV. 69

beri pro superuacuo, placet: & per
inde esse, ac si purè hæres institutus
esset. ¶ Impossibilis conditio in insti-
tutionibus & legatis, necnō in fidei-
commissis & libertatibus, pro non
scripta habetur. ¶ Si plures conditio-
nes in institutionibus ascriptæ sunt:
si quidem cōiunctim, vt puta, si illud
& illud factum fuerit: omnibus pa-
rendū est. si separatim, veluti, si illud
aut illud factum erit: cuiuslibet condi-
tionis obtēperare satis est. ¶ Ij quos
nunquam testator vidit, hæredes in-
stitui possunt: veluti si fratris filios
peregrinantes, ignorans qui essent,
hæredes instituerit. Ignorantia enim
testantis, inutilem institutionem nō
facit.

DE VVLGARI SVB-
stitutione. Titulus. XV.

ROTEST autē quis in tes-
tamento suo plures gra-
dus hæredum facere: vt
puta, si ille hæres non e-
rit, ille hæres esto: & de-
inceps in quantum velit testator sub-
stituere. Et nouissimo loco in subsi-
dium, vel seruum necessarium hære-
dem

LIB. II. INSTIT.

dem instituere potest. ¶ Et plures in
 vnus locū possunt substitui: vel vn⁹
 in plurium, vel singuli in singulorū,
 vel inuicem ipsi, qui hæredes institu-
 ti sunt. ¶ Et si ex disparibus partibus
 hæredes scriptos inuicem substitue-
 rit, & nullam mentionem partium
 in substitutiōe habuerit: eas videtur
 in substitutione partes dedisse, quas
 in institutione expressit. & ita diuus
 Pius rescripsit. ¶ Sed si instituto hæ-
 redi, & cohæredi suo substituto dato
 *cohe- alius substitutus fuerit, diui Seuerus
 rede & Antonin⁹ sine distinctione rescri-
 substi- pserunt, ad vtranque partem substi-
 tuto tutum admitti. ¶ Si seruum alienum
 dato quis patremfamiliās arbitratus, hæ-
 ali⁹ ei redem scripserit: & si hæres non es-
 substi- set, Meuium ei substituerit: isq; ser-
 tutus. uus iussu domini adierit hæreditatē
 Meuius substitutus, in partē admit-
 titur. Illa enim verba, si hæres non e-
 rit: in eo quidem, quē alieno iuri sub-
 iectum esse testator scit, sic accipiuntur,
 si neque ipse hæres erit, neque
 alium hæredem effecerit. in eo verò,
 quem patremfamiliās esse arbitra-
 tur, illud significant: si hæreditatem
 sibi,

DE PVPILLA. SVBSTIT. 70

sibi, vel ei, cuius iuri postea subie-
ctus esse coeperit, non adquisierit. Id
que Titus * Caesar in persona Parthe-
ni serui sui constituit.

* Tibe-
rius.

DE PVPILLARI SVB-
stitutione. Titulus. XVI.

Iberis suis impuberibus,
quos in potestate quis
habet, non solum ita, vt
supra diximus, substitue-
re potest, id est, vt si he-
redes ei non extiterint, alius sit ei he-
res: sed eo amplius, vt si haeredes ei
extiterint, & adhuc impuberes mor-
tui fuerint, sit eis aliquis haeres: velu-
t si quis dicat hoc modo: Titius filius
meus haeres mihi esto: & si filius meus
haeres mihi non erit: siue haeres erit,
& prius moriatur, quam in suam tur-
telam venerit: id est, antequam pubes
factus sit: * tunc Seius haeres esto. * non
Quo casu, si quidem non extiterit sunt
haeres filius: tunc substitutus, patri hec. i.
fit haeres. Si vero extiterit haeres si- ante q
lius, & ante pubertatem decesserit, pubes
rit, ipsi filio fit haeres substitutus. factus
Nam moribus institutum est, vt sit.
cum

LIB. II. INSTIT.

cum ei is ætatis filij sint, in qua ipsi sibi testamentum facere non possunt, parentes eis faciant. ¶ Qua ratione excitati, etiam constitutionem posuimus in nostro Codice, qua præsertim est, ut si qui mente captos habeat filios, vel nepotes, vel pronepotes, cuiuscunque sexus vel gradus, liceat eis, etsi puberes sint, ad exemplum pupillaris substitutionis, certas personas substituere. Sin autem resipuerint, eandem substitutionem infirmari sancimus: * & hoc ad exemplum pupillaris substitutionis: quæ postquam pupillus adoleuerit, infirmatur. ¶ Igitur in pupillari substitutione secundum præfatum modum ordinata, duo quodammodo sunt testamenta: alterum patris, alterum filij, tanquam si ipse filius sibi hæredem instituisset: aut certè vnum testamentum est duarum causarum, id est, duarum hæreditatum. Sin autem quis ita formidolosus sit, ut timeat, ne filius suus pupillus adhuc, ex eo, quod palam substitutum acceperit, post obitum eius periculo insidiarum subiaceat, vulgare quidem substitutionem

DE PVPILLA. SVBSTI. 71

nem palam facere, & i primis telar
menti partib⁹ ordinare debet: illam
autem substitutionem, per quam, si
hæres extiterit pupillus, & intra pu
bertatem decesserit, substitutus vo
catur: separatim in inferioribus par
tibus scribere debet: * eamque par
tem proprio lino, propriâq; cera cõ
signare: & in priore parte testamē
ti cauere ne inferiores tabulæ viuo
filio, & adhuc impubere aperiatur.
¶ Illud palam est, non ideo min⁹ va
lere substitutionem impuberis filij,
quod in eisdem tabulis scripta sit,
quibus sibi quisque hæredem insti
tuisset, quanuis pupillo hoc pericu
losum sit. ¶ Non solum autem hæ
redibus institutis impuberibus libe
ris, ita substituere parentes possunt,
vt si hæredes eis extiterint, & ante
pubertatem mortui fuerint, sit eis
hæres is, quem ipsi voluerint: sed e
tiam exhæredatis. Itaque eo casu, si
quid exhæredato pupillo ex hæredi
tibus, legatisve, aut donationibus
propinquorum, aut amicorum ac
quiritum fuerit, id omne ad substi
tutum pertinet. ¶ Quæcunque dixi
mus

* non
est, de
bet.

300
1000

LIB. II. INSTIT.

mus de substitutione impuberum liberorum, vel hæredum institutorum, vel exhæredatorum: eadem etiã de posthumis intelligim⁹. ¶ Liberis autem suis testamentũ nemo facere potest, nisi & sibi faciat. Nam pupillare testamentum, pars & sequela est paterni testamenti: adeò, vt si patris testamentum nõ valeat, nec filij quidem valebit. ¶ Vel singulis liberis, vel ei, qui eorum nouissimus impubes morietur, substitui potest. Singulis quidem, si neminem eorum interstatũ decedere voluerit. Nouissimo, si ius legitimarum hæreditatum inter eum iter eos custodiri velit. ¶ Substituitur autem impuberi, aut nominatim, veluti, Titius hæres esto. * aut generaliter, vt, Quisquis mihi hæres erit. Quibus verbis vocantur ex substitutione, impubere mortuo filio, illi qui & scripti sunt hæredes, & extiterunt, & pro qua parte hæredes facti sunt. ¶ Masculo igitur vsque ad quatuordecim annos substitui potest, foeminae vsque ad duodecim annos: & si hoc tẽpus excesserint, substitutio euanescit. ¶ Extraneo verò, vel

* nõ ẽ,
hæres
esto.

QVI. MO. TESTA. INFIR. 72

vel filio puberi hæredi instituto, ita substituere nemo potest, vt si hæres extiterit, & intra aliquod tēpus decesserit, alius ei sit hæres: sed hoc solum permissum est, vt eū per fidei commissum testator obliget aliq̄ hereditatē eius, vel totam, vel p̄ parte restituere. quod ius quale sit, suo loco trademus.

QVIBVS MODIS TESTAMENTA INFIRMENTUR.

Titulus. XVII.

Titulus. XVII.

Estamentum iure factū, vsque eo valet, donec rumpatur, irritūve fiat.

Rumpitur autem testamentum, cum in eodem

statu manēte testatore, ipsius testamenti vis ^{vis} vitiatur. Si quis enim post factum testamētum adoptauerit sibi filium per Imperatorem, eum, qui est sui iuris: aut per Prætorem (secundum nostrā constitutionem) eū, qui in potestate parētis fuerit: testamentum eius rumpitur, quasi agnatione sui hæredis. ¶ Posteriore quoque testamēto, quod iure perfectū est, superius rumpitur: nec interest an extiterit

rit aliquis hæres ex eo, an non, hoc enim solum spectatur, an aliquo casu existere potuerit. Ideoque si quis aut noluerit hæres esse: aut viuo testatore, aut post mortem eius antequam hæreditatem adierit, decesserit: aut conditione sub qua hæres institutus est, defectus sit: in his casibus paterfamilias intestatus moritur. Nam & prius testamentum non valet, ruptum à posteriore: & posterius æque nullas habet vires, quum ex eo nemo hæres extiterit. ¶ Sed & si priore testamento iure perfecto, posterius æque iure fecerit: etiam si ex certis rebus in eo hæredem instituerit: superius tamen testamentum sublatum esse, diui Severus & Antoninus rescripserunt, cuius constitutionis verba hic inferi iussimus, cum aliud quoque præterea in ea constitutione expressum sit. Imperatores Severus & Antoninus. AA. Cocceio Campano: Testamentum secundo loco factum, licet in eo certarum rerum hæres scriptus sit, perinde iure valere, ac si rerum mentio facta non esset: sed teneri hæredem scriptum, ut contentus

tentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia, hæreditatē restituat n̄s, qui in priore testamento scripti fuerant, propter incerta fideicommissi verba secundo testamento, quibus ut valeret prius testamentum expressum est: dubitari nō oportet. ¶ Et ruptum quidem testamentum hoc modo efficitur. ¶ Alio quoque modo testamenta iure facta, infirmantur: veluti cum is, qui fecerit testamentum, capite diminutus sit. quod quibus modis accidat, primo libro retulimus. ¶ Hoc autem casu irrita fieri testamenta dicuntur: cum alloqui, & quæ rumpuntur, irrita fiunt: & ea quæ statim ab initio nō iure fiunt, irrita sint. Sed & ea, quæ iure facta sunt, & postea per capitis diminutionem irrita fiunt: possum⁹ nihilominus rupta dicere. Sed quia sanè commodius erat singulas causas singulis appellationibus distinguere: ideo quædam non iure facta dicuntur, quædam iure facta rumpi, vel irrita fieri. ¶ Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta, quæ ab initio iure facta, per capitis diminutionem

LIB. II. INSTIT.

tionem irrita facta sunt. Nam si septem testium signis signata sunt, potest scriptus hæres secundum tabulas testamenti bonorum possessionem agnoscere: si modo defunctus, & civis Romanus, & suæ potestatis mortis tempore fuerit. Nam si ideo irritum factum sit testamentum, quia civitatem vel etiam libertatem testator amisit, aut quia in adoptionem se dedit, & mortis tempore in adoptivi patris potestate sit: non potest scriptus hæres secundum tabulas bonorum possessionem petere. ¶ Ex eo autem solo non potest infirmari testamentum, quod postea testator id non luerit valere: vltimoque adeo, ut & si quis post factum prius testamentum, posterius facere coeperit, & aut mortalitate praeventus, aut quia eum eius rei poenituit, id non perfecisset: diuina Pertinacis oratione cautum sit, ne alias tabulae priores iure factae, irritae fiant, nisi sequentes iure ordinate, & perfectae fuerint. Nam imperfectum testamentum, sine dubio nullum est. ¶ Eadem oratione expressit, non admissurum se hereditatem eius, qui

litis

DE INOFFICIO. TESTA. 74

litis causa Principem reliquerit hæ-
redem: neq; tabulas non legitime fa-
ctas, in quibus ipse ob eam causam
hæres institutus erat, probaturū: neq;
ex nuda voce hæredis nomen admis-
surum: neq; ex vlla scriptura cui iu-
ris authoritas desit, aliquid adeptu-
rum. Secūdum hoc diui Seuerus &
Antoninus sapissimè rescripserunt.
Licet enim, inquiunt, legibus soluti
simus, attamen legibus viuimus.

DE INOFFICIOSO
testamento. Titu. XVIII.

VIA plærunque parē-
tes sine causa liberos su-
os exhæredāt, vel omit-
tunt: inductum est, vt
de inofficioso testamē-
to agere possint liberi, qui querunt
aut siquē se exhæredatos, aut iniquē
præteritos: hoc colore, quasi non sa-
næ mentis fuerint quum testamen-
tum ordinarent. Sed hoc dicitur, non
quasi verè furiosus sit: sed rectè qui-
dem fecit testamentum, non autem
ex officio pietatis. Nam si verè fu-
riosus sit, nullum testamentum est.
¶ Nō autē liberis tātum permissum
k ij est

LIB. II. INSTIT.

est testamentum parentum inoffi-
 ciosum accusare: verumetiam libe-
 rorum, parētibus. ¶ Soror autem &
 frater, turpibus personis scriptis hæ-
 redib⁹, ex sacris constitutionib⁹ præ-
 lati sunt. Non ergo contra omnes,
 hæredes agere possūt. Ultra fratres
 igitur & sorores cognati nullo mo-
 do aut agere possunt, aut agentes
 vincere. ¶ Tam autem naturales libe-
 ri, quàm secundum nostræ constitu-
 tionis diuisionem adoptati, ita demū
 de inofficioso testamento agere pos-
 sunt, si nullo alio iure ad defuncti bo-
 na venire possint. Nam qui ad hæ-
 reditatem totam, vel partem ei⁹ alio
 iure veniunt, de inofficioso agere nō
 possunt. ¶ Posthumi quoq⁹, qui nullo
 alio iure venire possunt, de inoffi-
 cioso agere possunt. Sed hæc ita acci-
 pienda sunt, si nihil eis penitus à te-
 statoribus testamento relictum est:
 quod nostra constitutio ad verecun-
 diæ naturæ introduxit. Si verò quan-
 tacunq⁹ pars hæreditatis, vel res eis
 fuerit relicta: de inofficioso querela
 quiescente, id quod eis deest vsque
 ad quartam legitimæ partis, repleat-
 tur,

DE INOFFICIO. TESTA. 75

tur, licet non fuerit adiectum, boni viri arbitratu debere eam compleri.

¶ Si tutor nomine pupilli, cuius tutela iam gerebat, ex testamento patris sui legatum acceperit, quum nihil erat ipsi tutori relictum à patre suo: nihilominus possit * nomine suo de *potes tit.

Sed si e contrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat, de inofficioso egerit, & superatus est: ipse tutor, quod sibi in testamento eodem legatum relictum est, non amittit. ¶ Igitur quartam quis debet habere, ut de inofficioso agere non possit, siue iure hæreditario, siue iure legati, vel fideicommissi, vel mortis causa ei quarta donata fuerit, vel inter viuos, in his tantummodo casibus quorum mentionem facit nostra constitutio, vel alijs modis, qui in nostris constitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus: ita intelligendum est, ut siue vnus fuerit, siue plures quibus agere de inofficioso testamento permittitur: vna quarta eis dari possit: *desunt sequentia.

LIB. II. INSTIT.
DE HAEREDVM QVA

litate, & differentia.

Titulus. XIX.

HAEREDES autē aut
necessarij dicuntur, aut
sui & necessarij, aut ex
tranei. ¶ Necessarij hæ
res, est seruus hæres in-

stitutus: ideo sic appellatus, quia si
ue velit, siue nolit, omnino post mor
tem testatoris prorsus liber & ne
cessarius hæres fit. Vnde qui faculta
tes suas suspectas habent, solent ser
uum suum primo, aut secundo, aut
etiam vltiori gradu hæredē insti
tuere: vt si creditoribus satis nō fiat,
poti⁹ eius hæredis bona, quā ipsi⁹
testatoris, à creditoribus possideant,
vel distrahantur, vel inter eos diuisi
dātur. Pro hoc tamen incommodo,
illud ei commodum præstat, vt ea,
quæ post mortem patroni sui sibi ac
quisierit, ipsi referuentur. Et quāuis
bona defuncti non sufficiant credito
ribus, iterum tamen ex ea causa res
ei⁹, quas sibi acquisierit, nō vaneūt.
¶ Sui autem & necessarij hæres
sunt, veluti filius filia, nepos neptisve

ex

DE HAERE. QVA. & DIF. 76

ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in potestate morientis modo fuerint. Sed vt nepos neptisve sui hæredes sint, non sufficit eum eamve in potestate aui mortis tempore fuisse: sed opus est, vt pater eius viuo patre suo deserit suus hæres esse, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus à patris potestate. Tunc enim nepos neptisve in locum patris sui succedit. ¶ Sed sui quidem hæredes ideo appellantur, quia domestici hæredes sunt, & viuo quoque patre quodammodo domini existimantur. Vnde etiam si quis intestatus moriatur: prima causa est, in successione, liberorum. Necessarii verò ideo dicuntur, quia omnino, siue velint, siue nolint, tam ab intestato, quam ex testamento, ex lege. XII. Tabu. hæredes fiunt. Sed his Prætor permittit volentibus abstinere ab hæreditate, vt potius parentis, quam ipsorum bona similiter à creditoribus possideantur. ¶ Cæteri, qui testatoris iuri subiecti non sunt: extranei hæredes appellantur. Itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, hæredes

*non est, ab

LIB. II. INSTIT.

des à nobis instituti, extranei hæredes nobis videntur. Qua de causa, & qui hæredes à matre instituuntur, eodem numero sunt: quia fœminæ in potestate liberos non habent. ¶ Seruus quoque hæres à domino institutus, & post testamentum factum ab eo manumissus, eodem numero habetur. ¶ In extraneis hæredibus illud obseruatur, vt sit cum eis testamenti factio, siue hæredes ipsi instituantur, siue ñ, qui in potestate eorum sunt. & id duobus temporibus inspicitur: testamenti quidem facti tempore, vt constiterit institutio: mortis verò testatoris, vt effectum habeat. Hoc amplius, & cum adit hæreditatem, esse debet cum eo testamenti factio: siue purè, siue sub conditione hæres institutus sit. Nam ius hæredis eo maxime tempore inspiciendum est, quo acquirit hæreditatē. Medio autem tempore inter factum testamentum, & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentē, mutatio iuris nō nocet hæredi: quia, vt diximus, tria tempora inspicere debent. ¶ Testamenti autem factio nem

DE HAERE. QVALI. 77

nem, non solū is habere videtur, qui testamentum facere potest, sed etiā qui ex alieno testamento, vel ipse capere potest, vel aliū acquirere, licet non possit facere testamentum. Et ideo furiosus, & mutus, & posihumus, & infans, & filius familiās, & seruus alienus, testamenti factionem habere dicuntur. Licet enim testamentum facere non possint: attamen ex testamento, vel sibi, vel aliū acquirere possunt. ¶ Extraneis autem hæredibus deliberandi potestas est de adeunda hæreditate, vel non adeunda. Sed siue is, cui abstinēdi potestas est, immiscuerit se bonis hæreditatis: siue extraneus cui de adeunda hæreditate deliberare licet, adierit: postea relinquendæ hæreditatis facultatem nō habet, nisi minor sit viginti quinque annis. Nam huius ætatis hominibus, sicut in cæteris omnibus causis, deceptis, ita & si temerè damnosam hæreditatem susceperint, Prætor succurrit. Sciendum est tamē dicitur Adrianum etiā maiori viginti quinque annis veniam dedisse, quū post aditam hæreditatem, grāde æs alienum,

LIB. II. INSTIT.

alienum, quod aditæ hæreditatis tē-
 pore latebat, emerfisset. Sed hoc quod
 dem diuus Adrianus cuidam spectat
 li beneficio præstitit: diuus autē Cor-
 dianus postea militibus tātummodo
 hoc concessit: sed nostra beneuolētia
 commuæ omnib⁹ subiectis imperio
 nostro hoc beneficium præstitit: &
 constitutionem tam æquissimam, q̄
 nobilissimam scripsit: cui⁹ tenorem
 si obseruauerit homines, licet eis ad-
 ire hæreditatem, & in tantum tene-
 ri, quantum valere bona hæreditatis
 cōtingit: vt ex hac causa, neq; delibe-
 rationis auxilium sit eis necessariū,
 nisi omilla obseruatione nostræ con-
 stitutionis, & deliberandū existima-
 uerint, & sese veteri grauamini ad-
 tionis supponere maluerint. ¶ Item
 extraneus hæres testamento institut-
 tus, aut ab intestato ad legitimā hæ-
 reditatem vocatus, potest aut p hæ-
 rede gerendo, aut etiam nuda volū-
 tate suscipiendæ hæreditatis, hæres
 fieri. ¶ Pro hærede autē gerere quis
 videtur, si rebus hæreditarijs tanquā
 hæres vtatur, vel vendendo res hæ-
 reditarias, vel prædiā colendo, locā-
 dōve,

DE LEGATIS. 78

dōve, & quoquo modo voluntatem suam declaret, vel re, vel verbis de aduenda hæreditate: dummodo sciat eum in cui⁹ bonis pro hærede gerit, testatum, intestatūve obfisse, & se ei hæredem esse. Pro hærede enim gerere, est pro domino gerere. Veres enim, hæredes pro dominis appellabant. ¶ Sicut autem nuda voluntate extraneus hæres fit: ita cōtraria destinatione statim ab hæreditate repellitur. ¶ Eū, qui surdus vel mutus natus est, vel postea factus, nihil prohibet pro hærede gerere, & acquirere sibi hæreditatem: si tamen intelligit quod agit.

DE LEGATIS.

Titulus. XX.

OST hęc videamus de legatis: quæ pars iuris extra propositam quidē materiam videtur: (nā loquimur de nō iuris finibus, quibus per vniuersitatem res nobis acquiruntur) sed cū omnino de testamento, & de hæredibus qui testamento instituuntur, loquuti sumus;

LIB. II. INSTIT.

mus: non sine causa sequenti loco potest hæc iuris materia tractari.

¶ Legatum itaque, est donatio quedam à defuncto relicta ab hærede præstanda. Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor: per vendicationem, per damnationem, per finendi modum, per præceptionem. Et certa quædam verba cuique generi legatorum assignata erant, per quæ singula genera legatorum significabantur. Sed ex cõstitutionibus diuorum principum sollemnitas huiusmodi verborum penitus sublata est.

¶ Nostra autem constitutio, quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores esse cupientes, & non verbis: sed voluntatibus eorum fauentes, disposuit, ut omnibus legatis vna sit natura: & quibuscumque verbis aliquid relictum sit, liceat legataris id persequi, non solum per actiones personales, sed etiam per in rem, & per hypothecariam. Cuius constitutionis perpensum modum ex ipsius tenore perfectissime accipere possibile est. ¶ Sed non vsque ad eam constitutionem standum esse

esse existimauimus. Cùm enim antiquitatem inuenimus legata quidè strictè cõcludentem: fideicommissis autem, quæ ex voluntate magis descendebant defunctorum, pinguiorè naturam indulgentem: necessarium esse duximus, omnia legata fideicõmissis exæquare, vt nulla sit inter ea differētia: sed quod deest legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum: & si quid ampli⁹ est in legatis, per hoc crescat fideicõmissorum natura. ¶ Sed ne in primis legum curabulis permixtim de his exponendo, studiosis adolescentibus quandã introducamus difficultatem, operæ precium esse duximus interim separatim prius de legatis, & postea de fideicommissis tractare: vt natura vtriusq; iuris cognita, facile possint permixtionem eorum eruditi subtilioribus auribus accipere. ¶ Non solum autè testatoris, vel hæredis res, sed etiam aliena legari potest: ita vt hæres cogatur redimere eã, & præstare: vel si eam non potest redimere, æstimationem eius dare. Sed si talis sit res, cuius commercium nõ est, vel

LIB. II. INSTIT.

*non tío eius debetur: veluti, si quis *can-
 est, q̄s pum Martium, vel basilicas, vel tem-
 pla, vel quæ publico vsui destinata
 sunt, legauerit. Nam nullius momen-
 ti tale legatū est. ¶ Quod autem di-
 ximus alienam rem posse legari: ita
 intelligendum est, si defunctus scier-
 bat alienam rem esse, non si igno-
 rabat. Forsitan enim si sciuisset alie-
 nam rem esse, non legasset. & ita di-
 uis Pius rescripsit. Et veris est ipsū,
 qui agit, id est, legatarium, probare
 oportere sciuisse alienam rem lega-
 re defunctum: nō heredem probare
 oportere, ignorasse alienā: quia sem-
 per necessitas probandi incūbit illi,
 qui agit. ¶ Sed & si rem obligatam
 creditori aliq̄s legauerit, necesse ha-
 bet hæres eam luere. Et in hoc quoq̄
 casu idem placet, quod in re aliena:
 vt ita demum luere necesse habeat
 hæres, si sciebat defunctus rem obli-
 gatam esse. & ita diuis Severus &
 Antoninus rescripserunt. Si tamen
 defunctus voluerit legatarium luere,
 & hoc expresserit: non debet hæres
 eam luere. ¶ Si res aliena legata fue-
 rit

rit: & eius rei viuo testatore legata-
rius dominus factus fuerit: si quidem
ex causa emptionis, ex testamento
actione precium consequi potest. Si
verò ex causa lucratiua, veluti ex do-
natione, vel alia simili causa, agere
non potest. Nam traditum est duas
lucratiuas causas in eundem hominẽ
& eandem rem concurrere nõ pos-
se. Hac ratione, si ex duobus testa-
mentis eadem res eidem debeatur,
interest, vtrum rem, an æstimationẽ
ex testamento consecutus sit. Nam
si rem habet, agere non potest: quia
habet eam ex causa lucratiua. si æsti-
mationem, agere potest. ¶ Ha quoq;
res, quæ in rerum natura non est, si
modo futura est, rectè legatur: ve-
luti fructus, qui in illo fundo nati
erunt: aut quod ex illa ancilla na-
tum erit. ¶ Si eadem res duobus le-
gata sit, siue coniunctim, siue disiu-
ctim, si ambo perueniãt ad legatũ,
scinditur inter eos legatum. Si alter
deficiat, quia aut spreuerit legatum,
aut viuo testatore decesserit, vel alio
quoquo modo defecerit: totum ad
collegatarium pertinet. Coniunctim
autem

LIB. II. INSTIT.

autē legatur, veluti si quis dicat: Titio & Seio hominem Stichum do, lego. Disiunctim ita, Titio hominem Stichum do, lego: Seio hominē Stichum do, lego. Sed & si expresserit eundem hominem Stichum: æque disiunctim legatum intelligitur. ¶ Si cui fundus alienus legatus sit, & emerit proprietatem deducto usufructu, & usufructus ad eum peruenerit: & postea ex testamento agat: reus eum agere, & fūdum petere, Iulianus ait: quia usufructus in petitione seruitutis locum obtinet: sed officio iudicis continetur, vt deducto usufructu iubeat æstimationem præstari. ¶ Sed si rem legatarij quis ei legauerit, inutile est legatum: quia quod proprium est ipsius, amplius ei fieri non potest. Et licet alienauerit eam non debetur, nec ipsa res, nec æstimatione ei. ¶ Si quis rem suam quasi alienam legauerit, valet legatū. Nam plerumque valet, quod in veritate est, quam quod in opinione. Sed & si legatarij esse putauerit, valere constat: quia exitum voluntas defuncti habere potest. ¶ Si rem suam legauerit testator,

DE LEGATIS. 81

tor, posteaque eam alienauerit: Celsus putat, si non adimendi animo uendidit, nihilominus deberi. Idemque diui Severus & Antoninus rescripserunt. Idem rescripserunt eum, qui post testamentum factum praedia, quae legata erant, pignori dedit, admississe legatum non uideri: & ideo legatarium cum haerede eius agere posse, ut praedia a creditore luantur. ¶ Si uero quis partem rei legatae alienauerit: pars, quae non est alienata, omnino debetur, pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit. ¶ Si quis debitori suo liberationem legauerit, legatum utile est: & neque ab ipso debitore, neque ab haerede eius potest haeres petere: neque ab alio, qui haeredis loco sit, sed & potest a debitore conueniri, ut liberet eum. ¶ Potest autem quis, uel etiam ad tempus iubere, ne haeres petat. Ex contrario, si debitor creditori suo quod debet, legauerit: inutile est legatum, si nihil plus est in legato quam in debito, quia nihil amplius per legatum habet. Quod si in diem, uel sub conditione debitum ei, pure legauerit:

LIB. II. INSTIT.

uērit:utile est legatū,propter repre-
 sentationem.Quòd si uiuo testatore
 dies venerit,vel cōditio extiterit:Pa-
 pinianus scripsit,utile esse nihilominus
 legatum,quia semel constitit,q̄
 & verum est.Non enim placuit sen-
 tentia existimātium,extinctum esse
 legatum,quia in eam causam peruē-
 nit,à qua incipere non potest.¶ Sed
 si uxori maritus dotem legauerit,ua-
 let legatum: quia plenius est legatū,
 quàm de dote actio.Sed si quam nō
 accepit dotem,legauerit: diuī Scue-
 rus & Antoninus rescripserunt, si
 quidem simpliciter legauerit,inutile
 esse legatum: si verò certa pecunia,
 vel certum corpus, aut instrumenta
 dotis in prælegando demonstrata
 sunt,ualere legatum.¶ Si res legata
 sine factō hæredis perierit,legatari-
 o decedit.Et si seruus alienus lega-
 tus, sine factō hæredis manumissus
 fuerit,non tenetur hæres.Si verò hæ-
 redis seruus legatus sit, & ipse eum
 manumiserit: teneri ipsum Iulianus
 scripsit:nec interest,sciuerit,an igno-
 rauerit à se legatum esse.Sed & si a-
 lii donauerit seruum: & is, cui dona-
 tus

DE LEGATIS. 82

natus est, eum manumiserit, tenetur hæres, quanuis ignorauerit à se eum legatum esse. Si quis ancillas cū suis natis legauerit: etiam si ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. Idem est, & si ordinarij serui cum vicarijs legati fuerint: quia licet mortui sint ordinarij, tamen vicarij legato cedūt. Sed si seruus fuerit cum peculio legatus: mortuo seruo, vel manumisso, vel alienato, peculij legatum extinguitur. Idem est, si fundus instructus, vel cum instrumento legatus fuerit. Nam fundo alienato, instrumenti legatum extinguitur. ¶ Si grex legatus fuerit, & postea ad vnā ouem peruenerit: quod super fuerit, vëdicari potest. Grege autem legato, etiam eas oues, quæ post testamentū factū gregi adhiūtur, legato cedere, Iulianus ait. Est enim gregis vnū corpus ex distantibus capitibus: sicut ædiū vnū corpus est ex coherentibus lapidibus. ¶ Aedibus deniq; legatis, columnas & marmora, quæ post testamentum factū adiecta sunt, legato dicimus cedere. ¶ Si peculium legatū fuerit, sine du-

LIB. II. INSTIT.

bio quicquid peculio accedit, vel de-
 cedit viuo testatore, legatarum lucro,
 vel damno est. Quod si post mortem
 testatoris, ante aditam hereditatem
 aliquid seruus acquisierit: Iulianus
 ait, si quidem ipsi manumisso pecu-
 lium legatum fuerit: omne, quod an-
 te aditam hereditatem acquisitum
 est, legatario cedere: quia huiusmodi
 legati dies ab adita hereditate cedit.
 sed si extraneo peculium legatum fue-
 rit: non cedere ea legato, nisi ex reb9
 peculiaribus auctum fuerit peculium.
 ¶ Peculium autem, nisi legatum fue-
 rit, manumisso non debetur: quanuis
 si viuis manumiserit, sufficit si non
 adimatur. & ita diui Sewerus & An-
 toninus rescripserunt. Idem rescri-
 pserunt, peculio legato, non videri
 id relictum, vt petitionem habeat pe-
 cuniæ quã in rationes dominicas im-
 penderit. Idem rescripserunt, pecu-
 lium videri legatum, quum ratio-
 nis redditus liber esse iuss9 est, & ex
 eo reliqua inferre. ¶ Tã autem cor-
 porales res legari possunt, quàm in-
 corporales, & ideo quod defuncto
 debetur, potest alicui legari, vt actio-
 nes

DE LEGATIS. 83

nes suas hæres legatario præstet, nisi
 si exegerit viuis testator pecuniam.
 nam hoc casu legatum extinguitur.
 ¶ Sed & tale legatum valet: Dānas
 esto hæres meus domum illius refi-
 cere, vel illum ære alieno liberare.

¶ Si generaliter seruus, vel res alia le-
 getur: electio legatarij est, nisi aliud
 testator dixerit. ¶ Optiōis legatum,
 id est, vbi testator ex seruis suis, vel
 alijs rebus optare legatarium iusse-
 rat, habebat olim in se conditionem:
 & ideo nisi ipse legatarius viuis o-
 ptasset, ad hæredem legatum non
 transmittēbat: sed ex constitutione
 nostra, & hoc in meliorem statum
 reformatum est: & data est licentia
 hæredi legatarij optare seruum, licet
 viuis legatarius hoc non fecerit. Et
 diligentiore tractatu habito, & hoc
 in nostra constitutione additum est,
 siue plures legatarij extiterint, qui-
 bus optio relicta est, & dissentiāt in
 corpore eligendo: siue vnus legatar-
 ius plures hæredes sint, & inter se
 circa optandum dissentiāt, alio aliud
 corpus eligere cupiente: ne pereat le-
 gatum, (quod plarique prudentum

LIB. II. INSTIT.

contra beneuolentiã introducebant)
 fortunam esse debere huius optionis
 iudicem, & sorte hoc esse dirimen-
 dum: vt ad quem sors peruenerit, il-
 lius sententia in optione præcellat.

¶ Legari autem illis solum potest, cũ
 quibus testamenti factio est. ¶ Incer-
 tis verò personis, neque legata, neque
 fideicommissa olim relinqui conce-
 sum erat. Nam nec miles quidem in-
 certæ personę poterat relinquere: vt
 diuus Adrianus rescripsit. Incerta au-
 tem persona videbatur, quam incer-
 ta opinione animo suo testator subi-
 ciebat, veluti, si quis ita dicat, Quicum-
 que filio meo filiam suã in matrimo-
 nium dederit, id est collocauerit, *ei
 hæres meus illũ fundũ dato. ¶ Illud
 quoque quod nō relinquebat, qui post
 testamentum scriptum primi consur-
 les designati essent, æquẽ incertæ per-
 sonę legari videbatur. Et denique mul-
 tæ aliæ huiusmodi species sunt. ¶ Li-
 bertas quoque incertæ personæ non
 videbatur posse dari: quia placebat
 nominatim seruos liberari. ¶ Sub cer-
 ta verò demonstratione, id est, ex cer-
 tis personis incertæ personæ recte le-
 gabatur.

*sup
 sua
 hæc
 sũt, id
 est, col
 locaue
 rit.

gabatur: veluti, Ex cognatis meis q̄
 nunc sunt: si quis filiam meam vxor
 rem duxerit, ei hæres meus illā rem
 dato. ¶ Incertis autem personis lega
 ta vel fideicommissa relicta, & per
 errorem soluta, repeti non posse, sa
 cris cōstitutionib⁹ cautū erat. ¶ Post
 humo quoq; alieno inutiliter antea
 legabatur. Est autem alien⁹ posthu
 mus, q̄ natus inter suos, hæres testa
 tori futurus non est. Ideoq; ex eman
 cipato filio cōcept⁹ nepos, extrane⁹
 erat posthumus auo. Sed nec huius
 modi species penitus est sine iusta e
 mēdatione relicta: cum in nostro Co
 dice constitutio posita sit, per quam
 & huic parti medemur, non solum
 in hereditatibus: sed etiam in legatis
 & fideicommissis. quod euidēter ex
 ipsius constitutionis lectione clare
 scit. ¶ Tutor autem nec per nostram
 constitutionem incertus dari debet:
 quia certo iudicio debet quis pro tu
 tela suæ posteritati cauere. ¶ Posthu
 mus autem alienus hæres institui, &
 antea poterat, & nunc potest: nisi in
 vtero eius sit, quæ iure nostro vxor
 esse non potest. ¶ Si quis in nomi
 ne

LIB. II. INSTIT.

ne, cognomine, prænominē, agno-
 mine legatarij testator errauerit, si
 cum de persona constat, nihilominus va-
 de. let legatum. Idemq; in heredibus ser-
 uatur: & rectē. Nomina enim signi-
 ficandorum hominum gratia reperi-
 ta sunt: qui si alio quolibet modo in-
 telligantur, nihil interest. ¶ Huic p-
 cc xima est illa iuris regula, falsa demō-
 cc stratione legatum nō perimi: veluti,
 si quis ita legauerit: Stichum seruum
 meum vnam do, lego. Licet enim
 non verna, sed emptus sit: si tamen
 de seruo cōstat, vtile est legatum. Et
 conuenienter, si ita demonstrauerit,
 Stichum seruum quem à Scio emit-
 sitq; ab alio emptus, vtile est legatum,
 si de seruo constat. ¶ Longē magis
 legato falsa causa adiecta, nō nocet:
 veluti, cum quis ita dixerit: Titio, qui
 me absente negotia mea curauit, Sti-
 chum do, lego: vel ita: Titio, quia pa-
 trocinio eius capitali crimine libera-
 tus sum, Stichū do, lego. Licet enim
 neque negotia testatoris vnquā gese-
 serit Titius, neq; patrocinio eius li-
 beratus sit: legatum tamē valet. Sed
 si conditionaliter enūciata fuerit cau-
 (a)

DE LEGATIS. 85

fa, aliud iuris est: veluti hoc modo:
 Titio, si negotia mea curauerit, fun-
 dum meum do, lego. ¶ An seruo he-
 redis rectè legemus, quæritur. & cõ-
 stat purè inutiliter legari: nec quic-
 quam proficere, si viuo testatore de
 potestate hæredis exierit: quia quod
 inutile foret legatum, si statim post
 factum testamentum decessisset tes-
 tator: non debet hoc ideo valere, quia
 diutius testator vixerit. Sub cõditio-
 ne verò rectè legatur seruo: vt req-
 ramus, an quo tempore dies legati
 cedit, in potestate hæredis nõ sit. Ex
 diuerso, hærede instituto seruo: quin
 domino rectè etiam sine conditione
 legetur, nõ dubitatur. Nam, etsi sta-
 tim post factum testamētum dece-
 serit testator, non tamen apud eum,
 qui hæres sit, dies legati cedere intel-
 ligitur: cum hæreditas à legato sepa-
 rata sit, & possit per eum seruum al-
 lius hæres effici, si prius, quàm iussu
 domini adeat, in alterius potestatem
 translatus sit: vel manumissus ipse
 hæres efficitur, quibus casibus vtile
 est legatum. Quòd si in eadē causa
 permanserit, & iussu legatarij adie-
 rit,

LIB. II. INSTIT.

rit, euanescit legatum. ¶ Ante hæredis institutionem inutiliter antea legabatur, scilicet quia testamēta vim ex institutione hæredis accipiunt: & ob id veluti caput atq; fundamentū intelligitur totius testamenti, hæredis institutio. Pari ratione, nec libertas ante hæredis institutionem dari poterat. Sed quia iniuile esse putauimus, scripturæ ordinem quidem sequi, (quod & ipsi antiquitati vituperandum fuerat visum) spero autē testatoris voluntatem: per nostram constitutionem, & hoc vitium emendauim⁹: vt liceat, & ante hæredis institutionem, & inter medias hæredū institutiones, legatum relinquere, & multo magis libertatem, cuius vsus fauorabilior est. ¶ Post mortem quoque hæredis aut legatarū, simili modo inutiliter legabatur: veluti, si quis ita dicat: Cūm heres meus mortuus fuerit, do, lego: hęc pridie, quàm hæres aut legatarius morietur. Sed simili modo & hoc correxim⁹, firmitatem huiusmodi legatis ad fideicommissorum similitudinem prestantes: ne in hoc casu deterior causa legatorum

rum, quàm fideicommissorum inueniatur. ¶ Pœnæ quoque nomine iustè liter antea legabatur, & adimebatur vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur, quod coercendæ hæredis causa relinquitur, quò magis aliquid faciat, aut nō faciat: veluti, si quis ita scripserit: hæres meus si filiam suam in matrimonium Titio collocauerit: vel ex diuerso, si nō collocauerit: dato decem aureos Seio. aut si ita scripserit: hæres meus si seruum Stichū alienauerit: vel ex diuerso, si non alienauerit: Titio decem aureos dato. Et intantū hæc regula obseruabatur, vt perquā pluribus principalibus constitutionibus significaretur, nec principem quidem agnosceret, quod ei pœnæ nomine legatum sit. Nec ex militis quidē testamento talia legata valebant: quauis aliæ militum voluntates in ordinandis testamentis valde obseruabantur. Quinetiam nec libertates pœnæ nomine dari posse placebat. Eo amplius nec hæredem pœnæ nomine adijci posse Sabinus existimabat: veluti, si quis ita dicat: Titius hæres

LIB. II. INSTIT.
 res esto: si Titius filiam suam in ma-
 trimonium Seio collocauerit, Seius
 quoque hæres esto. Nihil enim inter-
 erat, qua ratione Titius coerceretur:
 vtrum legati datione, an cohæredis
 adiectione. ¶ Sed huiusmodi scrupu-
 lositas nobis non placuit. Et genera-
 liter ea quæ relinquuntur, licet pænæ
 nomine fuerint relicta, vel adempta,
 vel in alium translata: nihil distare à
 cæteris legatis constituimus, vel in-
 dando, vel in adimendo, vel in trans-
 ferendo: exceptis videlicet his, quæ
 impossibilia sunt, vel legibus interdi-
 cta, aut aliàs probrosa. Huiusmodi
 enim testatorum dispositiones vale-
 re, secta meorum temporum non
 patitur.

DE ADEPTIONE LE-
 gatorum, & translatione
 eorum. Titu. XXI.

*non
 est, &
 trans-
 latione
 eorum.

ADEPTIO legatorum,
 siue eodem testamento
 adimantur, siue codicil-
 lis, firma est: siue contra-
 rii verbis fiat ademptio:
 veluti, si quis ita quid legauerit: do,
 lego: ita adimatur: non do, non lego:
 siue

DE LEGE FALCIDIA. 87

siue non contrarijs, sed alijs quibus-
cunq; verbis. ¶ Transferri quoq; le-
gatum ab alio ad aliū potest: veluti,
si quis ita dixerit: Hominem Stichū,
quem Titio legauī, Seio do, lego: si-
ue in eodem testamento, siue in codi-
cillis hoc fecerit: quo casu simul, &
Titio adimi videtur, & Seio dari.

DE LEGE FALCIDIA.

Titulus. XXII.

UPEREST vt de lege
Falcidia dispiciamus, q̄
modus nouissimē lega-
tis impositus est. Cum
enim olim. XII. tabu. lei-

ge, libera erat legandi potestas, vt li-
ceret, vel totum patrimonium lega-
tis erogare: (quippe cum ea lege ita
cautum esset, Vti quisque legassit,
suz rei ita ius esto) visum est hanc
legandi licentiam coarctare: idque
ipsum testatorū gratia prouisum
est: ob id, quod plarūq; intestati mo-
riebantur, recusantibus scriptis here-
dibus pro nullo aut minimo lucro
hæreditates adire. Et cum super hoc
tam lex Furia, quam lex Voconia
latae

¶ legal
set iug
rei,

LIB. II. INSTIT.

lata sunt, quarum neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur, nouissimè lata est lex Falcidia: qua cauetur, ne plus legare liceat, quam dodrantem totorum bonorum: id est, vt siue vnus hæres institutus sit, siue plures, apud eum eòsve pars quarta remaneat. Et quum quaesitum esset, duobus hæredibus institutis, veluti Titio & Seio: si Titij pars aut tota exhausta sit legatis, quæ nominatim ab eo data sunt, aut supra modum onerata: à Seio verò aut nulla relicta sint legata, aut quæ partem eius duntaxat in partem dimidiâ minuunt: an quia is quartam partem totius hæreditatis, aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta sunt, retinere liceret, * vt quartam partem suæ partis saluam habeat, placuit posse retinere. Etenim in singularibus hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est. ¶ Quantitas autem patrimonij, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tēpore spectatur. Itaq; verbi gratia, si is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habebat, * centum aureos legauerit: nihil lega-

*liceat

*habebat.

legat

DE LEGE FALCIDIA. 88

legatarijs prodest, si ante aditam hereditatem, per seruos hereditarios, aut ex partu ancillarū hereditarium, aut ex foetu pecorum tantum accesserit hereditati, vt centū aureis legatorum nomine erogatis, haeres quartam partem hereditatis habiturus sit: sed necesse est, vt nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diuerso, si septuagintaquinque legauerit, & ante aditam hereditatem intantum decreuerint bona, incendijs fortē, aut naufragijs, aut morte seruorū, vt non amplius quā septuagintaquinque aureorum substantia, vel etiam min⁹ relinquatur, solida legata debentur. Nec ea res damnosa est heredi, cui liberum est non adire hereditatem. quæ res efficit, vt sit necesse legatarijs, ne destituto testamento nihil consequatur, cum herede in portione pacisci. ¶ Cum autem ratio legis Falcidiae ponitur: antè deducitur æs alienum, item funeris impēsa, & precia seruorum manumissorū: tūc demū in reliquo ita ratio habetur, vt ex eo quarta pars apud heredem remaneat, tres verò partes inter legatarios

LIB. II. INSTIT.

legatarios distribuatur, pro rata scilicet portione eius, quod cuiusque eorum legatum fuerit. Itaque si fingamus quadringentos aureos legatos esse: & patrimonii quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum esse: quarta pars legatariorum singulis debet detrahi. Quod si trecentos quinquaginta legatos fingamus, octava debet detrahi. Quod si quingentos legauerit: initio quinta, deinde quarta detrahi debet. Antea enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est: deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet.

DE FIDEICOMMISSARIIS

hereditatibus: & ad senatus
consultum Trebellianum.

Titulus. XXIII.

NUNC transeamus ad fideicommissa: sed prius est, ut de hereditatibus fideicommissariis videamus. Sciendum itaque est, omnia fideicommissa primis temporibus infirma fuisse: quia nemo iustus cogebatur prestare id, de quo rogatus

DE FIDEIC. HAEREDI. 89

rogatus erat. Quibus enim non poterant hæreditatem vel legata relinquere: si relinquebant, fidei committentibus eorum, qui capere ex testamento poterant hæreditatē. Et ideo fideicommissa appellata sunt, quia nullo vinculo iuris, sed tantū pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Postea diuus Augustus primus, semel iterumq; gratia personarū motus, vel quia per ipsius salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignē quorundam perfidiam, iussit Consueilibus auctoritatem suam interponere. Quod quia iustum videbatur, & populare erat: paulatim conuersum est in assiduam iurisdictionem: tantusque eorū fauor factus est, vt paulatim etiam Prætor proprius crearetur, qui de fideicommissis ius diceret: quem fideicommissarium appellabāt.

In primis igitur sciendum est, opus esse vt aliquis recto iure testamento hæres instituatur, eiusq; fideicommittatur, vt eam hæreditatem alij restituat: alioqui inutile est testamētum in quo nemo hæres instituitur. Quum igitur aliquis scripserit: Lucius Tim

m   tius

LIB. II. INSTIT.

tius hæres esto: potest adñcere, Rogo te Luci Titi, vt cum primùm poteris hæreditatem meam adire, eam Caio Seio reddas, restituas. ¶ Potest autem quisque & de parte restituenda hæredem rogare: & liberum est, vel purè, vel sub cõditione relinquere fideicommissum, vel ex certo die. ¶ Restituta autem hæreditate, is quidem, qui restituit, nihilominus hæres permanet: is verò, qui recipit hæreditatem, aliquando hæredis, aliquando legatarij loco habetur. Et Neronis quidem temporibus, Trebellio Maximo, & Annæo Seneca consulibus senatusconsultum factum est, quo cautum est, vt si hæreditas ex fideicommissi causa restituta sit, omnes actiones, quæ iure ciuili hæredi, & in hæredem competenterent, ei & in eum darentur, cui ex fideicommissio restituta esset hæreditas. Post quod senatusconsultum Prætor vtiles actiones ei & in eum, qui recepit hæreditatē, quasi hæredi & in hæredem dare cœpit. ¶ Sed quia hæredes scripti penè totam plerumq; restituere rogabantur,

DE FIDEICOM. HAERE. 90
gabatur, adire hæreditatem ob nul-
lum vel minimũ lucrum recusabãt,
atq; ob id exstinguebantur fideicom-
missa: postea Vespasiani Augusti tẽ-
poribus Pegasio & Pusione consuli-
bus senatus censuit, vt ei, qui rogatus
esset hæreditatem restituere, perin-
deliceret quartam partem retinere,
atque ex lege Falcidia ex legatis re-
tinere conceditur. Ex singulis quo-
que rebus, quæ per fideicommissum
relinquuntur, eadem retentio per-
missa est. Post quod senatusconsul-
tum ipse hæres onera hæreditaria su-
stinebat: ille autem, qui ex fideicom-
missis recipiebat partem hæredita-
tis, legatarij partiarj loco erat: id est
eius legatarij, cui pars honorum le-
gabatur: quæ species legati, partitio
vocabatur: quia cum hærede legata-
rius partiebatur hæreditatem. Vnde
quæ solebant stipulationes inter hæ-
redem & partiarium legatarium in-
terponi, eedem interponebantur in-
ter eum, qui ex fideicommissis rece-
pit hæreditatem, & hæredem, id est,
vt lucrũ & damnũ hæreditariũ pro
rata parte inter eos commune esset.

m ij Ergo

LIB. II. INSTIT.

¶ Ergo si quidem nō plus quā dōdrantem hæreditatis scriptus hæres rogatus sit restituere: tunc ex Trebelliano senatusconsulto restituebatur hæreditas: & in vtrūq; actiones hæreditarię pro rata parte dabantur: in hæredem quidem iure civili: in eum verò, qui recipiebat hæreditatem, ex senatusconsulto Trebelliano, tanquā in hæredē. At si plus, quā dōdrantem, vel etiam totam hæreditatem restituere rogatus esset, locus erat Pegasiano senatuscōsulto: & hæres, qui semel adierat hæreditatē, si modo sua volūtate adierit, siue retinuerat quartam partē, siue retinere noluerit, ipse vniuersa onera hæreditaria sustinebat. Sed quarta quidē tentata: quasi partis, & pro parte stipulationes interponebantur, tanquā inter partiarium legatarium, & hæredem. Si verò totam hæreditatem restitueret: emptæ & venditæ hæreditatis stipulationes interponebantur. Sed si recusabat scriptus hæres adire hæreditatem, ob id, quòd dicat eam sibi suspectā esse quasi damnosam: cauebatur Pegasiano senatusconsulto,

DE FIDEICOM. HAERE. 91

to, vt desiderāte eo, cui restituere rogatus esset, iussu Prætoris adiret & restitueret hæreditatem: perindè quæ ei & in eum, qui reciperet hæreditatem, actiones darètur, ac iuris est, ex Trebelliano senatusconsulto: quo casu nullis stipulationibus opus est: quæ simul & huic, qui restituit, securitas datur: & actiones hæreditariæ ei, & in eum transferuntur, qui recipit hæreditatem: vtroq; senatusconsulto in hac concurrēte specie. ¶ Sed quia stipulationes ex senatusconsulto Pegasiano descendētes, & ipsi antiquitati displicuerunt, & quibusdam casibus captiosas eas homo excelli ingenij Papinianus appellat: & nobis in legibus magis simplicitas, quàm difficultas placet: ideo omnib; nobis suggestis tam similitudinibus, quàm differentijs vtriusq; senatusconsulti, placuit, expulso senatusconsulto Pegasiano, quod postea superuenit, omnè authoritatem Trebelliano senatusconsulto præstare: vt ex eo fideicommissariæ hæreditates restituātur, siue habeat hæres ex voluntate testatoris quartā, siue plus, siue minus, siue nim in hil

LIB. II. INSTIT.

hil penitus: vt tunc quando vel nihil,
 vel minus quarta apud eum remanet,
 liceat ei vel quartam, vel quod
 deest, ex nostra authoritate retine-
 re, vel repetere solutū, quasi ex Tre-
 belliano senatusconsulto, pro rata
 portione actionibus, tam in hæredē,
 quàm in fideicommissarium compe-
 tētibus. Si verò totam hæreditatem
 sponte restituerit: omnes hæredita-
 riæ actiones fideicommissario & ad-
 uersus eum competunt. ¶ Sed etiam
 id, quod præcipuum Pegasiani senat-
 usconsulti fuerat, vt quando recu-
 sabat hæres scriptus sibi datam hæ-
 reditatem adire, necessitas ei impo-
 neretur totam hæreditatem volenti
 fideicommissario restituere, & om-
 nes ad eum, & contra eum transfer-
 re actiones: & hoc transposuimus
 ad senatusconsultum Trebellianum:
 vt ex hoc solo necessitas hæredi im-
 ponatur: si ipso nolente adire, fidei-
 commissarius desideret restitui sibi
 hæreditatem: nullo nec damno, nec
 commodo apud heredem remanen-
 te. ¶ Nihil autem interest, vtrū ali-
 quis ex asse hæres institutus, aut totam

DE FIDEICOM. HAERE. 92
tam hæreditatem, aut pro parte re-
stituere rogatur: an ex parte hæres
institutus, aut totā eam partem, aut
partem partis restituere rogatur.
Nam & hoc casu eadem obseruari
præcipimus, quæ in totius heredita-
tis restitutione dixim⁹. ¶ Si quis vna
aliqua re deducta siue præcepta, quæ
quartam continet, veluti fundo, vel
aliā re, rogatus sit restituere hæredi-
tatem: simili modo ex Trebelliano
senatusconsulto restitutio fiat: perin-
de ac si quarta parte retenta, rogat⁹
esset reliquam hæreditatem restituere.
Sed illud interest, quòd altero casu,
id est, quum deducta siue præcep-
ta aliqua re restituitur hæreditas,
insolidū ex eo senatusconsulto actio-
nes transferuntur: & res quæ remanet
apud hæredem, sine vllō onere
hæreditario apud eū remanet, quasi
ex legato ei acquisita. Altero verò ca-
su, id est, quum quarta parte retenta
rogat⁹ est hæres restituere heredita-
tē, & restituit: scinduntur actiones: &
pro dodrante quidē trāfferuntur ad fi-
deicommissarium: pro quadrāte re-
manent apud hæredem. Quinetiam
m in licet

LIB. II. INSTIT.

Accet vna re aliqua deducta, aut præcepta, restituere aliquis hæreditatem rogatus sit, in qua maxima pars hæreditatis contineatur, æquè insolidè transferuntur actiones. Et secum de liberare debet is, cui restituitur hæreditas, an expediat sibi restitui. Eadè scilicet interueniūt, & si duabus pluribusve deductis præceptisve reb⁹, restituere hæreditatem rogatus sit. Sed & si certa sūma deducta præceptave, quæ quartā, vel etiā maximā partem hæreditatis continet, rogatus sit aliquis hæreditatem restituere, idè iuris est. Quæ autem diximus de eo, qui ex asse institutus est, eadem transferimus & ad eum, qui ex parte hæres scriptus est. ¶ Præterea intestatus quoq; moriturus, potest rogare eum ad quem bona sua vel legitimo iure, vel honorario pertinere intelligit, vt hæreditatem suam totam, partemve eius, aut rem aliquam, veluti fundū, hominem, pecuniā, alicui restituat: cum alioqui legata, nisi ex testamento, non valeant. Eum quoq;, cui aliquid restituatur, potest rogare, vt id rursum alijs, aut totum, aut partem, vel

DE FIDEICOM-HAERE. 93

vel etiam aliquid aliud restituat. ¶ Et
quia prima fideicommissorum cuna,
bula à fide hæredum pendent, & tã
nomen, quàm substantiam acceperunt:
ideo diuus Augustus ad necessitatem
iuris ea retraxit. Nuper & nos eundem
principem superare cõtendentes, ex facto,
quod Tribonianus vir excellentissimus
quæstor* sapiens palatij suggestit,
constitutionem quæstore. per quã
disposuimus, si testator fidei hæredis
sui commissit, ut vel hæreditatem,
vel speciale fideicommissum restituat:
& neq; ex scriptura, neq; ex quinque
testium numero, (qui in fideicommissis
legitimus esse noscitur) possit res
manifestari, sed vel pauciores, quàm
quinque, vel nemo penitus testis
interuenerit: tunc siue pater hæredis,
siue alius quicumque sit, qui fidem
hæredis elegerit, & ab eo restitui
aliquid voluerit: si hæres perfidia
tentus, adimplere fidem recusat,
negando rem ita esse subsecutam:
si fideicommissarius iusiurandum ei
detulerit, cum prius ipse de calumnia
iurauerit: necesse eum habere, vel
iusiurandum subire, quòd nihil
tale

LIB. II. INSTIT.

* vni-
uersa
lis.

tale à testatore audiuit: vel recusanti-
tem, ad fideicommissi, vel vniuersita-
tis, * v[er]o specialis solutionem coarctata-
ri: ne depereat vltima voluntas testa-
toris fidei heredis commissa. Eadem
obseruari censuimus, & si à legatario,
vel fideicommissario aliquid si-
militer relictum sit. Quòd si is, à quo
relictum dicitur: postquam negauerit,
confiteatur quidem aliquid à se
relictum esse, sed ad legis subtilitatē
recurrat: omnino soluere cogendus
est.

DE SINGVLIS RE-
bus per fideicommissum
relictis.
Titulus. XXIII.

POTEST tamen quis et-
iam singulas res per fi-
deicommissum relinquer-
e: veluti fundum, argen-
tum, hominem, vestem,
& pecuniam numeratam: vel ipsum
hæredem rogare, vt alicui restituat,
vel legatarium: quanuis à legatario
legari non possit. ¶ Potest autem nõ
solum proprias res testator per fi-
deicom-

DE SINGV.RE.PER FI. 94
deicommissum relinquere: sed & he
redis aut legatarij, aut fideicommissarij,
aut cuiuslibet alterius. Itaque
& legatarius & fideicommissarius,
non solū de ea re rogari potest, vt eā
alicui restituat, quæ ei relicta sit: sed
etiam de alia, siue ipsius, siue aliena
sit. Hoc solum obseruandum est, ne
plus quisquam rogetur alicui resti
tuere, quam ipse ex testamento ce
perit. Nam quod amplius est, inuti
liter relinquitur. Cū autem aliena
res per fideicommissum relinquatur:
necesse est ei, qui rogatus est, aut ip
sam redimere & præstare, aut æsti
mationem eius soluere. ¶ Libertas
quoque seruo per fideicommissum
dari potest: vt hæres eum rogetur
manumittere, vel legatarius, vel fi
deicommissarius. Nec interest, vtrū
de suo proprio seruo testator ro
get, an de eo, qui ipsius hæredis, aut
legatarij, vel etiam extranei sit. Itaq;
& alienus seruus redimi, & manu
mitti debet. Quod si dominus eum
non vendat: si modo nihil ex iudicio
eius, qui reliquit libertatem, recepit:
non statim extinguitur fideicommissa
ria

LIB. II. INSTIT.

ria libertas, sed differtur: quia possit tempore procedente, ubicunque occasio serui redimendi fuerit, præstari libertas. ¶ Qui autem ex fideicommissi causa manumittitur: non testatoris fit libertus, etiam si testatoris seruus sit, sed eius, qui manumittit. Atque is, qui directo testamento liber esse iubetur, ipsius testatoris libertus fit: qui etiam orcinus appellatur. Nec alius ullus directo ex testamento libertatem habere potest, quam qui utroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamētum, & quo moreretur. Directa autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio seruum manumitti rogat, sed veluti ex suo testamento libertatem ei cōpetere vult. ¶ Verba autē fideicommissorum hæc maximè in usu habentur: peto, rogo, volo, mado, fidei tuę committo: quæ perinde singula firmata sunt, atque si omnia in vnū cōgesta essent.

DE CODICILLIS.

Titulus. XXV.

Ante Augusti

DE CODICILLIS. 95

ANTE Augusti tempo-
 ra constat codicillorum
 ius in usu non fuisse: sed
 primus Lucius Létulus,
 ex cuius persona etiam
 fideicommissa esse cœperunt, codi-
 cillos introduxit. Nam cum decede-
 ret in Africa: scripsit codicillos te-
 stamento cōfirmatos, quibus ab Au-
 gusto petijt per fideicommissum, vt
 faceret aliquid. Et cum diuus Augu-
 stus voluntatem eius impleset: dein-
 ceps reliqui eius auctoritatem secu-
 ti, fideicommissa præstabant: & filia
 Lentuli, legata quæ iure non debe-
 bat, soluit. Dicitur autem Augustus
 conuocasse sapiētes viros, inter quos
 Trebatium quoq̃, cuius tunc autho-
 ritas maxima erat: & quæsisse an
 posset recipi hoc, nec absonans à iu-
 ris ratione codicillorum usus esset:
 & Trebatium suasisse Augusto, q̃
 diceret vtilissimum, & necessarium
 hoc ciuibus esse, propter magnas &
 longas peregrinationes, quæ apud
 veteres fuissent: vbi si quis testamē-
 tum facere non posset, tamen codi-
 cillos posset. Post quæ tēpora, cum
 &

LIB. II. INSTIT.

& Labeo codicillos fecisset: iam ne
 mihi dubium erat, quin codicilli iure
 optimo admitterentur. ¶ Non tantū
 autem testamento factō potest quis
 codicillos facere, sed & intestatus quis
 decedens fideicommittere codicillis
 potest. Sed cum ante testamentū fa-
 ctum codicilli facti erant: Papinianus
 ait, non aliter vires habere, q̄ si spe-
 ciali postea voluntate confirmentur.
 Sed diui Seuerus & Antoninus re-
 scripserūt ex nō codicillis, qui testar-
 mentū præcedunt, posse fideicommis-
 sum peti, si appareat eū, q̄ testame-
 ntū fecit, à voluntate, quam in codicil-
 lis expresserat, nō recessisse. ¶ Codicil-
 lis autē hæreditas, neq; dari, neq;
 adimi potest, ne confundatur ius tes-
 tamentorū & codicillorum: & ideo
 nec exhæreatio scribi. Directō autē
 hæreditas codicillis, neq; dari, neque
 adimi potest. Nā per fideicommissum
 hæreditas codicillis iure relinquitur.
 Nec conditionē hæredi instituto codi-
 cillis adijcere, neq; substituere dire-
 ctō quis potest. ¶ Codicillos autē etiā
 plures quis facere potest: & nullam
 solennitatem ordinationis desiderat.

INSTI-

96
INSTITUTIONVM,
seu elementorum, Iustiniani
sacratissimi principis
Liber III.

DE HAEREDITATI-
bus, quæ ab intestato de-
feruntur.

Titulus I.

INTESTATVS

decedit, qui aut o-
mnino testamen-
tum non fecit: aut
non iure fecit: aut
id quod fecerat, ru-
ptum irritumve fa-
ctum est: aut si ex

eo nemo hæres extiterit. ¶ Intestato-
rum autem hæreditates ex lege. XII.
tabul. primum ad suos hæredes per-
tinent. Sui autem hæredes existimantur,
vt supra diximus, qui in potestate mo-
riētis fuerint: veluti filius filiæve, ne-
pos neptisve ex filio, pronepos prone-
ptisve ex nepote ex filio nato, pagna-
tus pagnatæve. Nec interest, vtrum na-
turales sint liberi, an adoptiui. Quibus
cōnumerari necesse est etiā eos, qui
ex legitimis quidem nuptiis vel matri-
moniiis

LIB. III. INSTIT.

monēs nō sunt, p̄geniti, cui n̄s tamen
 ciuitatum dati, secundum diuālium
 cōstitutionum, quæ super his posita
 sunt tenorem, hæredum suorum iur
 ra nanciscuntur: nec nō eos, quos no
 stræ amplexæ sunt constitutiones: p̄
 quas iussim⁹, vt si quis mulierem in
 suo contubernio copulauerit, nō ab
 initio affectione maritali, eam tamē
 cum qua poterat habere cōiugium:
 & ex ea liberos sustulerit: postea ve
 rō affectione procedente, etiam nu
 ptialia instrumēta cum ea fecerit, &
 filios vel filias habuerit: non solum
 eos liberos, qui post dotē editi sunt,
 iustos, & in potestate patris esse: sed
 etiam anteriores, qui & n̄s, qui post
 ea nati sunt, occasionem legitimi no
 minis præstiterunt. Quod obtinere
 censuimus, & si non progeniti fue
 rint post dotale instrumentum cōfe
 ctum liberi: vel etiam nati, ab hac lu
 ce fuerint subtracti. ¶ Ita demum ta
 men nepos neptisve, pronepos pro
 neptisve, suorum hæredum numero
 sunt, si præcedens persona defuerit in
 potestate parētis esse: siue morte id
 acciderit, siue alia ratiōe, veluti emā
 cipatione.

DE HÆ. QVÆ AB IN. 97.

cupatione. Nam si per id tēpus, quo quis moritur, filius in potestate eius sit: nepos ex eo, suus hæres esse non potest. Idēq; & in cæteris deinceps liberorum personis dictum esse intelligimus. ¶ Posthumi quoq; qui si vivo parente nati essent, in potestate eius futuri forent, sui hæredes sunt.

¶ Sui autem hæredes sūt, etiā ignorantēs: & licet furiosi sint, hæredes possunt existere: quia quibus ex causis ignorantibus nobis acquiritur, ex his causis & furiosis acquiri potest. Et statim à morte parentis, quasi cōtinuatur dominum: & ideo nec tutoris autoritate op⁹ est pupillis: cum etiam ignorantibus acquiratur suis hæredibus hæreditas. Nec curatoris assensu acquiri furioso, sed ipso iure. ¶ Interdum autem, licet in potestate parentis mortis tempore suus hæres non fuerit, tamen suus hæres parenti efficitur: veluti si ab hostibus quis reuersus fuerit post mortem patris sui. Ius em̄ postliminij hoc facit. Per cōtrarium autem hoc euenit, vt licet quis in familia defuncti sit mortis tempore, tamen suus hæres non fiat:

LIB. III. INSTIT.

fiat: veluti si post mortem suam pater iudicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria eius damnata fuerit: suum enim hæredem habere non potest, cum fiscus ei succedat: sed potest dici ipso iure esse suum hæredem, sed desinere. ¶ Cum filius filiiæ, & ex altero filio nepos neptisve existunt, pariter ad hæreditatem aui vocantur: nec qui gradu proximior est, vltiorem excludit. Aequum enim esse videtur, nepotes neptisque in patris sui locum succedere. Pari ratione, & si nepos neptisve sit ex filio, & ex nepote proneptisve, simul vocantur. Et quia placuit nepotes neptisque, item proneptotes proneptisque in parentis sui locum succedere: conueniens esse visum est, non in capita, sed in stirpes hæreditatem diuidi, vt filius partem dimidiam hæreditatis habeat: & ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam. Item si ex duobus filiis nepotes neptisque existant, ex altero vnus forte aut duo, ex altero tres aut quatuor: ad vnum aut duos dimidia pars pertinet, ad tres vel ad quatuor

DE HÆ. QVÆ AB IN. 98.
quatuor altera dimidia. ¶ Cum au-
tem quæritur an quis suus hæres exi-
stere potest: eo tempore quærendū
est, quo certum est aliquem sine te-
stamento decessisse. quod accidit, &
desstituto testamento. Hac ratione, si
filius exhæredatus fuerit, & extra-
neus hæres institutus: & filio mor-
tuo postea certum fuerit hæredem,
institutum ex testamento, non fieri
hæredem, aut quia nolit esse hæres,
aut quia non possit: nepos auo suus
hæres existet: quia quo tempore cer-
tum est intestatum decessisse patrē
familiās, solus inuenitur nepos: &
hoc certum est. Et licet post mortem
aui natus sit, tamen auo viuo con-
ceptus: mortuo patre eius, posteaq;
deserto aui testamento, suus hæres
efficitur. Planè si & conceptus & na-
tus fuerit post mortem aui mortuo
patre suo, desertoque postea aui te-
stamento, suus hæres auo non exi-
stet: quia nullo iure cognationis pa-
trē sui patris attigit. Sed nec ille est
inter liberos aui, quem filius emanci-
patus adoptauerit. Hi autē cum nō
sint sui, quantū ad hereditatē perti-
nēt

LIB. III. INSTIT.
net liberi, neq; honorū possessionem
petere possūt, quasi p̄ximi cognati.
Hæc de suis hæredibus. ¶ Emancipa-
ti autē liberi, iure ciuili nihil iuris ha-
bent. Neque enim sui hæredes sunt,
quā in potestate parētis esse desce-
runt: neque vllō alio iure per legem
XII. tabu. vocantur. Sed Prætor na-
turali æquitate motus, dat eis bono-
rum possessionem. Vnde liberi, peri-
inde ac si in potestate parentis tēpo-
re mortis fuissent: siue soli sint, siue
cum suis hæredibus concurrāt. Itaq;
duobus liberis extantibus, emancipa-
to vno, & eo, qui tempore mortis in
potestate fuerit: sanè quidem is, qui
in potestate fuerit, sol⁹ iure ciuili hæ-
res est, & solus suus hæres. Sed cum
emancipatus beneficio Prætoris in
partē admittitur: euenit vt suus hæ-
res, pro parte hæres fiat. ¶ At n̄, qui
emancipati à parēte, in adoptionem
se dederunt, non admittuntur ad bo-
na naturalis patris quasi liberi: si mo-
do, cum is moreretur, in adoptiua fa-
milia fuerint. Nam viuo eo emanci-
pati ab adoptiuo patre, perinde ad-
mittuntur ad bona naturalis patris:
ac si

DE HÆ. QVAE AB IN. 99.

ac si emancipati ab ipso essent, nec
 vnquam in adoptiua familia fuisset.
 Et conuenienter, quod ad adoptiuū
 patrem pertinet, extraneorum loco
 esse incipiunt. Post mortem verò na-
 turalis patris emancipati ab adopti-
 uo patre: & quantum ad hunc ado-
 ptiuū patrem pertinet, æquè extra-
 neorum loco fiunt: & quantum ad
 naturalis patris bona pertinet, nihilo
 magis liberorum gradum nāciscun-
 tur. Quod ideo sic placuit, quia in-
 quum erat, esse in potestate patris
 adoptiui, ad quos bona naturalis pa-
 tris pertineant: vtrū ad liberos eius,
 an ad agnatos. ¶ Min⁹ ergo iuris ha-
 bēt adoptiui filij, q̄ naturales. Nanq̄
 naturales emancipati, beneficio Præ-
 toris gradum liberorum retinent, li-
 cēt iure ciuili perdant. Adoptiui ve-
 rō emancipati: & iure ciuili perdunt
 gradum liberorum, & à Prætore nō
 adiuuātur: * & rectè. Naturalia em̄ * ad-
 iura ciuilis ratio p̄imere non potest. mittū
 Nec quia desinunt sui hæredes esse: tur.
 possunt desinere filij filiæve aut ne-
 potes neptesve esse. Adoptiui verò
 emancipati, extraneorum loco inci-
 piunt

n in piunt

LIB. III. INSTIT.

piunt esse: quia ius noménque filij
 filiæve, quod per adoptionem confer-
 cuti sunt, alia ciuili ratione, id est, et
 mâcipatione perdunt. ¶ Eadem hæc
 obseruantur, & in ea bonorum pos-
 sensione, quam contra tabulas testat-
 menti parentis liberis præteritis, id
 est, necq; hæredibus institutis, neque
 vt oportet exhæredatis, Prætor pol-
 licetur. Nam eos quidem, qui in por-
 testate mortis tempore fuerint, &
 emancipatos, vocat Prætor ad ean-
 dem bonorum possessionem: eos ve-
 rò, qui in adoptiua familia fuerint p-
 hoc tempus, quo naturalis parens
 moreretur, repellit. Item adoptiuos
 liberos emancipatos ab adoptiuo pa-
 tre, sicut nec ab intestato, ita longè
 minus contra tabulas testamenti ad
 bona eius admittit: quia desinūt in
 numero liberorū eius esse. ¶ Admo-
 nendi tamen sumus: eos, qui in ado-
 ptiua familia sunt, quive post mortē
 naturalis parentis ab adoptiuo patre
 emancipati fuerint: intestato paren-
 te naturali mortuo, licet ea parte edi-
 cti, qua liberi ad bonorum possessio-
 nem vocantur, non admittantur: alia
 tamen

* non
 est,
 nec.
 * non
 admit-
 tit.

DE HÆ. QVÆ AB IN. 100.
tamen parte vocari, scilicet qua co-
gnati defuncti vocantur. Ex qua par-
te ita admittuntur, si neq; sui hære-
des liberi, neq; emancipati obstant,
neq; agnatus quidem ullus interue-
niat. Antè em̄ Prætor liberos vocat
tam suos hæredes, quàm emancipa-
tos: deinde legitimos hæredes, deinde
de proximos cognatos. ¶ Sed ea o-
mnia antiquitati quidè placuerunt,
aliquam autem emendationem à no-
stra constitutione acceperunt, quæ
super his personis composuim⁹, quæ
à patrib⁹ suis naturalib⁹ in adoptio-
nem alijs dantur. Inuenimus etenim
nonnullos casus, in quibus filij & na-
turalium parentum successionē pro-
pter adoptionem amittebāt, & ado-
ptione facilè per emancipationem
soluta, ad neutrius patris successionē
vocabant̄. Hoc solito more corrigē-
tes, constitutionē scripsimus, p̄ quā
definimus, quando parens naturalis
filium suum adoptandū aliñ dederit,
integra om̄ia iura ita seruari, atq; si
in patris naturalis potestate permā-
sisset, nec penit⁹ adoptio fuisset sub-
secuta: nisi i hoc tantūmodo casu, vt
a iij possit

LIB. III. INSTIT.

possit ab intestato ad patris adopti-
 ui venire successionem. Testamento
 autem ab eo facto: neq; iure ciuili,
 neq; prætorio ex hereditate eius ali-
 quid persequi potest, neque contra
 tabulas bonorum possessione agni-
 ta, neque inofficiosi querela institui-
 ta, cum nec necessitas patri adopti-
 uo imponatur, vel hæredem eum in-
 stituere, vel exhæredatum eum fac-
 cere: utpote nullo vinculo naturali con-
 pulatum, neq; si ex Sabiniano sena-
 tusconsulto ex tribus maribus fuerit
 adoptatus. Nam & in huiusmodi ca-
 su, neq; quarta ei seruat, neq; vlla
 actio ad eius persecutionem ei com-
 petit. Nostra autem cōstitutione ex-
 ceptus est is, quem parens naturalis
 adoptandum susceperit. Vtrog; em̄
 iure tam naturali quàm legitimo in

hanc hac persona cōcurrente, pristina iur
 perso- ra in tali adoptione seruam⁹: quem
 nam. admodū si paterfamiliās sese dede-
 rit arrogandum. Quæ specialiter &
 sin- sigillatim ex præfata constitutionis
 gula- tenore possunt colligi. ¶ Item vetu-
 tim. stas ex masculis progenitos plus di-
 ligens, solos nepotes vel neptes, qui
 quæve

DE HÆ. QVÆ AB IN. 107.

quæve ex virili sexu descendunt, ad suorum vocabat successione, & iure agnatorum eos anteponebat: nepotes autem qui ex filiabus nati sunt, & pronepotes ex neptibus, cognatorum loco cõnumerans, post agnatorum lineam eos vocabat, tã in aui vel proavi materni, quàm in auiæ vel proaviæ, siue paternæ, siue maternæ successionem. Divi autem Principes non passi sunt talem cõtra naturam iniuriam sine competenti emendatione relinquere: sed cum nepotis & pronepotis nomen commune sit utrisque tam qui ex masculis, quàm qui ex fœminis descendunt. ideo eundem gradum, & ordinem successionis eis donauerunt. Sed ut amplius aliquid sit eis, qui nõ solum naturæ, sed etiam veteris iuris suffragiis munentur: portionem nepotum, vel nepotum, vel deinceps, de quibus supra diximus, paulo minuendam esse existimauerunt: ut minus tertia parte acciperent, quàm mater eorum, vel auiæ fuerat acceptura, vel pater eorum, vel avus paternus siue maternus, quando fœmina mortua sit cuius

ius

LIB. III. INSTIT.

ius de hereditate agitur: nisi quæ (licet
 soli sint) ad eum, agnatos minimè
 vocabant. Et quemadmodum lex
 XII. tabu. filio mortuo nepotes vel
 neptes, pronepotes vel proneptes in
 locum patris sui ad successionem aui
 sui vocat: ita & principalis disposi-
 tio in locum matris suæ vel auis, eos
 cum iam designata partis tertiæ dis-
 *demi minutione *vocat. Sed nos, cum ad
 nutio/ huc dubitatio maneret inter agnatos
 ne. & memoratos nepotes, quartam par-
 tem substantiæ defuncti agnatis sibi
 vendicantibus ex cuiusdam constitu-
 tionis autoritate: memoratam qui-
 dem constitutionem à nostro Codice
 segregauimus, neque inseri eam ex
 Theodosiano codice in eo concessi-
 mus: nostra autem constitutione pu-
 mulgata, toti iuri eius derogatum est,
 & sanximus, talibus nepotibus ex fili-
 lia, vel pronepotibus ex nepte, & de-
 inceps, superstitibus, agnatos nullam
 partem mortui successionis sibi ven-
 dicare: ne quæ, qui ex transuersa linea
 veniunt, potiores nisi habeantur, qui
 recto iure descendant. Quam consti-
 tutionem nostram obtinere secundum
 sui

DE LEGI. AGNA. SVC. 102.

fui vigore, & tempora, & nunc sancimus: ita tamē, vt quemadmodum inter filios, & nepotes ex filio, antiq̄uitas statuit, non in capita, sed in stirpes diuidi hæreditatem: similiter nos inter filios, & nepotes ex filia, distributionem fieri iubeamus, vel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes & pneptes, & alias deinceps personas: vt vtraque progenies, matris vel patris, auia vel auui, portionem sine vlla diminutiōe *demū consequatur: vt si fortē vnus vel duo nutio-
ex vna parte, ex altera tres aut quatuor extēt: vnus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hæreditatis habeant.

DE LEGITIMA AGNATORUM SUCCESSIONE. Titulus. II.

SI NEMO suus hæres, vel eorū, quos inter suos hæredes Prætor vel constitutiones vocant, existat, qui successione quoquo modo amplectatur: tunc ex lege XII. tabu. ad agnatum proximum

LIB. III. INSTIT.

mum pertinet hæreditas. ¶ Sunt autem agnati (vt primo quoque libro tradidimus) cognati per virilis sexus personas cognatione cõiuncti, quasi à patre connati. Itaq; ex eodem patre nati fratres, agnati sibi sunt, & cõsanguinei vocantur: nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & inuicem is illi agnatus est. Eodẽ numero sunt fratres patruales, id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt: qui etiam consobrini vocantur. Quæ ratione etiam ad plures gradus agnationis peruenire poterimus. ¶ Ij etiam, qui post mortẽ patris nascuntur, iura consanguinitatis nanciscuntur. Non tamẽ omnibus simul agnatis dat lex hæreditatem: sed ñs, qui tunc proximiori gradu sũt, quum certum esse coeperit aliquẽ intestatum decessisse. ¶ Per adoptionem quoq; agnationis ius cõsistit: veluti inter filios naturales, & eos, quos pater eorũ adoptauit. Nec dubiũ est, quin improprie cõsanguinei appellentur. ¶ Item si quis ex cæteris agnatis tuis, veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui

*pro-
 ximio
 res.

DE LEGITI. AGNA. SVC. 103.

qui longiore gradu est, adoptauerit aliquem: agnatus inter suos heredes esse non dubitatur. ¶ Cæterum inter masculos quidē agnationis iure hæreditas: etiam si longissimo gradu sint, vltro citroque capitur. quod ad fœminas verò attinet, ita placebat, vt ipsæ consanguinitatis iure tatum capiant hæreditatem, si sorores sint, vltius non capiant: masculi autem ad earum hæreditates, etiam si longissimo gradu sint, admittantur.

Qua de causa fratris tui aut patru tui filiæ, vel amitæ tuæ hæreditas ad te pertinebat: tua verò ad illas non pertinebat. Quod ideo ita constitutum erat, quia commodius videbatur ita iura constitui, vt plerunq; hæreditates ad masculos confluerent. Sed quia sanè iniquum erat, in vn̄uersum eas quasi extraneas repelli: Prætor eas ad bonorum possessionem admittit ea parte, qua proximū tatis nomine bonorum possessionem pollicetur: ex qua parte ita scilicet admittuntur, si neque agnatus vltius, neque proximior cognatus interueniat. Et hæc quidem lex XII. tabula.

LIB. III. INSTIT.

tabula. nullo modo introduxit: sed simplicitatem legibus amicam amplexa, simili modo omnes agnatos, siue masculos, siue fœminas, cuiuscunque gradus, ad similitudinē suorum inuicem ad successionem vocabat. Media autem iurisprudentiā, quæ erat quidem lege duodecim tabularum iunior: imperiali autem dispositione anterior, subtilitate quadam excogitata, præfatam differentiam inducebat: & penitus eas à successione agnatorum repellebat, & omni alia successione incognita: donec Prætores paulatim asperitatem iuris ciuilibis corrigentes, siue quod deerat adimplentes, humano proposito alium ordinem suis edictis addiderunt: & cognationis lineam proximitatis nomine introducta, per bonorum possessionē eas adiuuabant: & pollicebantur his bonorum possessionem, quæ Unde cognati appellatur. Nos verò legem duodecim tabularum sequentes, & eius vestigia in hac parte conseruantes laudamus quidem Prætores suæ humanitatis, non tamen eos in plenum huius

DE LEGI. AGNA. SVC. 104.

huic causæ mederi inuenimus. Quare etenim vno eodémque gradu naturali concurrente, & agnationis titulis, tam in masculis, quàm in fœminis æqua lance constitutis: masculis quidem dabatur ad successionem venire omnium agnatorum: ex agnatis autem mulieribus nulli pentus nisi soli sorori, ad agnatorū successionem patebat aditus? Ideo nos in planum omnia reducentes, & ad ius duodecim tabularum eandē dispositionem exæquantes: nostra constitutione sancim⁹, omnes legitimas personas, id est, per virilem sexum descendentes, siue masculini generis, siue fœminini sint: simili modo ad iura successionis legitimæ ab intestato vocari secundum sui gradus prærogatiuam: nec ideo excludendas, quia consanguinitatis iura sicut germanæ non habent. ¶ Hoc etiam addendum nostræ constitutioni existimauimus, vt transferatur vnus tantummodo gradus à iure agnationis in legitimam successionem: vt non solum fratris filius & filia, secundum quod iam designauimus, ad successionem

LIB. III. INSTIT.

cessionem patruſui vocentur: ſed
 etiam germanæ conſanguineæ, vel
 ſororis vterinæ filius & filia, ſoli, &
 non deinceps perſonæ vnà cum his
 ad iura auunculi ſui perueniant: &
 mortuo eo, qui patruus quidem eſt,
 ſui fratris filius: auunculus autem ſor-
 roris ſuæ ſoboli ſimili modo ab vtro-
 que latere ſuccedant: tanquam ſi om-
 nnes ex masculis descendentes, legiti-
 timo iure veniant: ſcilicet vbi frater
 & ſoror ſuperſtites non ſunt: his eni-
 m perſonis præcedētibus, & ſuc-
 ceſſionem admittentibus, cæteri gra-
 dus remanent penitus ſemoti: vide-
 licet hæreditate non in ſtirpes, ſed in
 capita diuidenda. ¶ Si plures ſint
 gradus agnatorum: aperte lex XII.
 tabula. proximum vocat. Itaque ſi,
 verbi gratia, ſint defuncti frater, &
 alterius fratris filius, aut patruus, fra-
 ter potior habetur. Et quauis ſin-
 gulari numero vſa lex XII. tabula.
 proximum vocet: tamen dubium
 nõ eſt, quin ſi plures ſint eiſdem gra-
 dus, omnes admittantur. Nam &
 propriè proximus ex pluribus gra-
 dibus intelligitur: & tamen non dubi-
 um

bium est, quin licet vnus sit gradus agnatorum, pertineat ad eos hereditas. ¶ Proximus autem, si quidem nullo testamento facto quisquam decesserit, per hoc tempus requiritur, quo mortuus est is, cuius de hereditate queritur. Quod si facto testamento quisquam decesserit: per hoc tempus requiritur, quo certum esse coeperit nullum ex testamento heredem existiturum. Tunc enim proprie quisque intestatus decessisse intelligit. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo spatio temporis saepe accidit, vt proximior mortuo, proximus esse incipiat, qui moriente testatore, non erat proximus. ¶ Placuit autem in eo genere percipiendarum hereditatum successionem non esse, id est, vt quauis proximus quis secundum ea quae diximus, vocatur ad hereditatem, aut spreuerit hereditatem, aut antequam adiret decesserit: nihilo magis legitimo iure sequentes admittantur. Quod iterum Praetores imperfecto iure corrigentes, non in totum sine admuniculo relinquebant, sed ex cognatione

LIB. III. INSTIT.

torum ordine eos vocabant, utpote
 agnationis iure eis recluso. Sed nos
 nihil perfectissimo iuri deesse cupien-
 tes, nostra constitutione, quam de iu-
 re patronatus, humanitate suggeren-
 te protulimus, sancimus. Successione
 in agnatorum hæreditatibus non esse
 eis denegandam: cum satis absur-
 dum erat, quod cognatis à Prætore
 apertum est, hoc agnatis esse reclu-
 sum: maximè, cum in onere quidem
 tutelarum & primo gradu deficienti-
 te, sequens succedat: ut quod in one-
 re obtinebat, non esset in lucro per-
 missum. ¶ Ad legitimam successionem
 nihilominus vocatur etiam parens,
 qui non contracta fiducia filium vel
 filiam, nepotem vel neptem, ac de iure
 ceps emancipat. quod ex nostra con-
 stitutione omnino inducitur, ut eman-
 cipationes liberorum semper vide-
 deantur quasi contracta fidu-
 cia fieri: cum apud veteres
 non aliter hoc obtinebat,
 nisi specialiter contra-
 cta fiducia parens
 manumissis.

*suc-
 cedit.
 *erat.

set.

De

EX.XII.TAB.ita stri-
cto iure utebatur, & præ-
ponebat masculorū pro-
geniem: & eos, qui per-
tæminini sexus necessi-
tudinem sibi iunguntur, adeo expel-
lebat, vt ne quidem inter matrem &
filium filiamve vltro citroque hære-
ditatis capiendæ ius daret, nisi quod
Prætores ex proximitate cognatorū
eas personas ad successionem, bono-
rū possessione (Vnde cognati) accō-
modata, vocabant. Sed hæ iuris an-
gustia postea emendatæ sunt. Et pri-
mus quidem diuus Claudius matrī
ad solatium liberorum amissorum,
legitimam eorum detulit hereditatē.
Postea autem senatusconsulto Ter-
tulliano, quod diui Adriani temporē
factū est, plenissimè de tristi suc-
cessione matrī, non etiam auiaē defer-
renda cautum est, vt mater ingenua
trium liberorum ius habens, liberti-
na quatuor, ad bona filiorum filia-
rumve admittatur intestatorū mor-
tuorum

LIB. III. INSTIT.

tuorum, licet in potestate parētis sit, ut scilicet cum alieno iuri subiecta est, iussu ei⁹ adeat hæreditatē, cuius iuri subiecta est. ¶ Præferuntur autē matri liberi defuncti, qui sui sunt, quive suorum loco sunt, siue primi gradus, siue vltioris. Sed & filia suæ mortuæ filius vel filia præponitur ex constitutionibus matri defunctæ, id est auæ suæ. Pater verò vtriusque, non etiam auus & proauus matri anteponitur: scilicet cum inter eos solos de hæreditate agitur. Frater autem consanguineus tam filij, quam filia excludebat matrem: soror autem consanguinea pariter cum matre admittebatur. Sed si fuerant frater & soror consanguinei, & mater liberis onerata: frater quidem matrem excludebat, communis autem erat hæreditas ex æquis partibus fratribus & sororibus. Sed nos constitutione quæ in Codice nostro nomine decorato posuimus, matri subueniendum esse existimauimus, respicientes ad naturam & puerperiū, & periculū, & sepe mortē ex hoc casu matribus illata. Ideoq; impium esse credidimus, ca-

sum

sum fortuitum in eius admitti detri-
 mentum. Si enim ingenua ter, vel li-
 bertina quater non peperit: immeri-
 to defraudabatur successione suorum
 liberorum. Quid enim peccauit, si nec
 plures, sed paucos peperit? Et dedi-
 mus ius legitimum plenum matri-
 bus, siue ingenuis, siue libertinis, etsi
 non ter enixa fuerint vel quater, sed
 eum tantum vel eam, qui quæque mor-
 te intercepti sunt, vt sic vocentur in
 liberorum suorum legitimam succes-
 sionem. ¶ Sed cum antea constitutio-
 nes iura legitimæ successionis perscru-
 tantes, partim matrem adiuuabant,
 partim eam prægrauabant, & nec in
 solidum eam vocabant, sed in quibus-
 dam casibus tertiam ei partem ab-
 strahentes, certis legitimis dabant per-
 sonis: in alijs autem contrarium facie-
 bant: nobis visum est recta & simpli-
 ci via matrem omnibus personis le-
 gitimis anteponi, & sine vlla diminu-
 tione * filiorum suorum successionem * demum
 accipere, excepta fratris & sororis ne-
 persona, siue consanguinei sint: siue
 sola cognationis iura habentes: vt
 quemadmodum eam toti alij ordini
 o in legis

LIB. III. INSTIT.

legitimo præposuim⁹: ita omnes fratres & sorores, siue legitimi sint, siue non, ad capiendas hæreditates simul vocemus: ita tamen, vt si quidem soror & mater defuncti vel defunctæ superstitis sint: dimidiam quidem mater, alteram verò dimidiam partem omnes sorores habeant. Si verò matre superstiti & fratre vel fratribus solis, vel etiam cum sororibus, siue legitima, siue sola cognationis iura habentibus, intestatus quis vel intestata moriatur: in capita distribuatur eius hæreditas. ¶ Sed quemadmodum nos matribus prospeximus, ita eas oportet suorum hereditarij consilij consulere: scituris eis, quòd si tutores liberis non petierint, vel in locum remoti aut excusati intra annum petere neglexerint: ab eorum impuberum morientium successione merito repellentur. ¶ Licet autem vulgò quæsitus sit filius filiæve: potest tamen ad bona eius mater ex Tertulliano senatusconsulto admitti.

DE SENATVSCONSVLTO
Orficiano. Titulus. III. pet

ER CONTRA;

rium autem liberi ad bona matrum intestatarum admittuntur ex senatus-

cōsulto Orficiano, quod

Orficio & Ruffo cōsulibus effectum est: quod latū est diui Marci tēpori **non* est, bus: & data est tā filio, quā filiae legitima hæreditas, etiā si alieno iuri *quod* subiecti sint: & preferuntur cōsanguineis & agnatis defuncte matris. Sed *latum* est.

cūm ex hoc senatusconsulto nepotes

& neptes ad auia successionē legitime

mo iure non vocarentur: postea hoc

constitutionibus principalibus emen-

datum est, vt ad similitudinem filio-

rum filiarumque & nepotes & ne-

ptes vocentur. ¶ Sciendū autē est huius-

modi successiones, quæ ex Tertul-

iano & Orficiano senatusconsultis

deferuntur, capitū diminutione **nō* **demi-* perimi, propter illam regulam, qua *nutio-* nouæ hæreditates legitime capitū di- *ne.* minutione non pereunt, sed illæ solæ quæ ex lege. XII. TAB. deferuntur.

¶ Nouissimè sciendū est etiā illos liberos qui vulgo quesiti sunt, ad matris hæreditatem ex hoc senatuscōsul-

LIB. III. INSTIT.

eo admitti. ¶ Si ex pluribus legitimis hæredibus quidam omiserint hæreditatem, vel morte vel alia causa impediti fuerint, quo minus adiret: reliquis qui adierint, accrescit illorū portio: & licet antè decesserint, ad hæredes tamen eorum pertinet.

DE SVCCESIONE
cognatorum. Titulus. V.

POST SVOS hæredes eosque quos inter suos hæredes Prætor & constitutiones vocat, & post legitimos (quorum in numero * quo mero* sūt agnati, & ñ quos in locū agnatorum tam supradicta senatus-consulta, quàm nostra erexit constitutio) proximos cognatos Prætor vocat, qua parte naturalis cognatio spectatur. Nam agnati capite diminuti, quique ex his progeniti sunt: ex lege XII. TAB. inter legitimos non habentur, sed à Prætore tertio ordine vocantur: exceptis solis tantummodo fratre & sorore emancipatis, non etiam liberis eorum, quos lex Anastasiana

* quo
nume
ro.

inob
volun

an

siana

DE SVCCES. COGNA. 109.

fiana cū fratribus integri iuris constitutis, vocat quidem ad legitimā fratris hæreditatem siue sororis, non æquis tamen partibus, sed cum aliqua diminutione, *quam facile est ex ipsius *demi
 constitutionis verbis colligere. Aliis nutio-
 verò agnatis inferioris gradus, licet ne.
 capitis diminutionem passi non sint, tamen anteponit eos, & proculdubio cognatis. ¶ Eos etiam qui per foemini sexus personas ex transverso cognatione iunguntur, tertio gradu proximitatis nomine Prætor ad successionem vocat. Liberi quoque, qui in adoptiva familia sunt, ad naturalium parentum hæreditatem hoc eodem gradu vocantur. ¶ Vulgo quaesitos, nullos habere agnatos, manifestum est: cum agnatio à patre sit, cognatio à matre: hi autem nullū patrē habere intelligantur. Eadē ratione ne inter se quidem possunt videri cōsanguinei esse: quia cōsanguinitatis ius, species est agnationis. Tantum ergo cognati sūt sibi, sicut & matri cognatis sūt. Itaq; omnibus istis ex ea parte competit bonorū possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

¶ Hoc

LIB. III. INSTIT.

Hoc loco & illud necessario ad-
monendi sumus, agnationis quidem
iure admitti aliquem ad hæreditatē,
& si decimo gradu sit: siue de lege
XII. TAB. quæramus, siue de edic-
to, quo Prætor legitimis hæredibus
daturum se bonorum possessor-
nem pollicetur. Proximitatis vero no-
mine ñs solis Prætor promittit bono-
rum possessionem, qui vsque ad se-
xtum gradum cognationis sunt &
ex septimo à *sobrino sobrinâque
nato natæve.

*non
est, a.

DE GRADIBVS CO-
gnationum. Titulus. VI.

HOC loco necessariū est
exponere, quæadmodū
gradus cognationis nu-
merentur. Quare in pri-
mis admonendi sumus
cognitionē aliā suprà numerari, a-
liam infrà: aliam ex transuerso: quæ
etiā à latere dicitur. Superior cogna-
tio est parentum: inferior liberorum:
ex transuerso fratrum sororumve,
& eorum, qui quæve ex his generan-
tur

DE GRADIB. COGNA. 110.

tur, & conuenienter patruus, amita:
 auunculi, matertera. Et superior, qui
 dē & inferior cognatio à primo gra
 du incipit: at ea quæ ex transuerso nu
 meratur, à secundo. ¶ Primo gradu
 est suprâ pater, mater: infrâ filius, fi
 lia. ¶ Secundo gradu suprâ auus, a
 uia: infrâ nepos, neptis: ex transuerso
 frater, & soror. ¶ Tertio gradu su
 præ proauus, proauia: infrâ prone
 pos, proneptis: & ex transuerso fra
 tris sororisque filius, filia: & conue
 nienter patruus & amita, auunculus
 & matertera. Patruus est frater pa
 tris, qui græcè πατράδελφος * appel
 latur. Auunculus est frater matris:
 qui græcè μητράδελφος * dicitur. Et
 vterque promiscuè θείος appellatur
 Amita est patris soror, quæ græcè
 πατράδελφη appellatur. Matertera
 verò matris soror, quæ græcè μη
 τράδελφη dicitur. Et vtraque pro
 miscuè θεία appellatur, Vel apud
 quosdam τιθαί. ¶ Quarto gradu su
 præ abauus, abauia: infrâ abnepos,
 abneptis: ex transuerso fratris soror
 isque, nepos, neptisve: & conue
 nienter patruus magnus, amita ma
 gna

* πατράδελφος
 * μητράδελφος
 * θείος

LIB. III. INSTIT.

gna, id est, auifrater & soror: item
 auunculus magnus, & matertera
 magna, id est, auix frater & soror: cō-
 sobrinus consobrina, id est, qui quæ-
 ve ex sororibus aut fratribus, procre-
 antur. Sed quidā rectè consobrinos
 eos propriè dici putant, quī ex dua-
 bus sororibus progenerantur: quasi
 cōsororinos: eos verò quī ex duobus
 fratribus progenerātur, propriè fra-
 tres patruales vocari. Si autē ex duobus
 fratribus filix nascuntur: sorores
 patruales appellari. At eos q̄ ex fra-
 tre & sorore progenerantur: amiti-
 nos propriè dici putant. Amitæ tuæ
 filij consobrinum te appellant: tu il-
 los amitinos. ¶ Quinto gradu supra
 uus, a-
 dauia
 *adne
 pos,
 adne-
 ptis,
 *ppi⁹
 sobri⁹
 *ppi⁹

ataus, atauia: infra atnepos, atne-
 ptis: *ex trāuerso fratris sororisque
 pronepos, proneptis: & cōueniēter
 propatru⁹, pamita. i. paui frater &
 soror, & proauunculu⁹ & promater-
 tera. i. proauix frater & soror. Item
 fratris patruelis vel sororis patruelis,
 consobri⁹ & consobri⁹, amitini &
 amitine filij filia: ppior sobrinus, p-
 prior sobrina: *hi sūt patruis magni, a-
 mitæ magnæ, auunculi magni, ma-
 terteræ

DE GRADIB. COGNA. III.

terteræ magnæ filius filia. ¶ Sexto gradu supra, tritauus tritauia: infra, trinepos trineptis: ex transuerso fratris sororisq; abnepos abneptisque: & conuenienter abpatruus abamita, id est, abauī frater et soror: abauīculus, abmatertera. i. abauīq; frater & soror: itē ppatruī, pamitæ, proauīculi, promaterteræ fili⁹ filia: itē *propi⁹ sobri⁹ sobri⁹na. Sobrin⁹ve filius, filia: id est sobri⁹ni sobri⁹naque. Itē, qui quēve ex fratribus vel sororibus patruēlibus vel consobri⁹nis vel amitinis nepotes *progenerātur. ¶ Hactenus ostendisse sufficiat, quemadmodū gradus cognationis numerentur. Namque ex his palām est intelligere, quē admodū vltiores quoque gradus numerare debeam⁹: quippe semper generata persona gradum adijcit: vt longē facilius sit respondere, quoto quisque gradu sit, quā propria cognationis appellatione quenquam denotare. ¶ Agnationis quoque gradus eodem modo numerantur. Sed cum magis veritas oculata fide, q̄ per aures animis hominū infigatur, ideo necessarium duximus, post narrationē

LIB. III. INSTIT.
ratione graduum, eos etiam present
ti libro inscribi: quatenus possint &
auribus, & oculorum inspectione
adolescētes perfectissimā graduum
doctrinam adipisci.

¶ Arborem consanguini
tatis habes in magnis
Institutionibus.

DE SERVILI COGNA
tione. Titulus. VII.

NLLVD certum est, ad
seruiles cognationes illā
partem edicti, qua pro
ximitatis nomine bono
rum possessio permitti
tur, * non pertinere. Nam nec villa
*pro
mittit. antiqua lege talis cognatio comput
tabatur. Sed nostra constitutione,
quam pro iure patronatus fecimus,
quod ius vsq; ad nostra tempora sa
tis obscurum, atq; nube plenum, &
vndiq; confusum fuerat, & hoc hu
manitate suggerente concessimus: vt
si quis in seruili constitutus cōsortio,
liberum vel liberos habuerit, siue
ex libera, siue ex seruilis conditionis
muliere: vel contrā serua mulier ex
libero

DE SERVILI COGNA. 112.

libero vel seruo habuerit liberos cuiuscunq; sexus: & ad libertatem his peruenientibus, n̄, qui ex seruili ventre nati sunt, libertatem meruerint: vel dum mulieres liberæ erant, ipsi in seruitute eos habuerint, & postea ad libertatem peruenerint: ut hi omnes ad successionem patris vel matris veniant, patronatus iure in hac parte sopito. Hos enim liberos non solum in suorum parentum successionem, sed etiam alterum in alterius successionem mutua[m] vocauimus, ex illa lege specialiter eos vocantes: siue soli inueniantur, qui in seruitute nati, & postea manumissi sunt: siue vnà cū alijs, qui post libertatem parentum concepti sunt: siue ex eodem patre, siue ex eadem matre, siue ex alijs nuptijs: ad similitudinem eorum, qui ex iustis nuptijs procreati sunt. ¶ Repetitis itaque omnibus, quæ iā tradidimus: apparet non semper eos, qui parē gradū cognatiōis obtinēt, pariter vocari: eoque amplius, ne eum quidem, qui proximior sit cognatus, semper potio[re]m esse. Cum em̄ prima causa sit suorum hæredum,

LIB. III. INSTIT.

hæredum, & eorum, quos inter suos hæredes enumerauimus, apparet potiore esse, quàm fratrem aut patrè matrèmq; defuncti: cum alioqui pariter quidè & mater (vt supra quoq; tradidimus) primum gradum cognationis obtineant: frater verò secundus pronepos autem tertio gradu sit cognationis, & abnepos quarto. Nec interest, an in potestate moriētis fuerit, an non, quod vel emācipatus, vel ex emācipato: aut ex scemineo sexu propagatus est. ¶ Amotis quoque suis hæredibus, & quos inter suos hæredes vocari diximus: agnatus, qui integrum ius habet agnationis, etiā si longissimo gradu sit, plerunque potior habet, quàm proximior cognatus. Nā patruī nepos, vel pronepos, auunculo vel materteræ præfertur. Toties igitur dicimus aut potiore haberi eum, qui proximiorē gradū cognationis obtinet, aut pariter vocari eos, qui cognati sint, quoties neque suorum hæredum iure*, quique inter suos hæredes sunt, neque agnationis iure aliquis præferri debeat. le-
cundū

*non
est, iu-
re.

DE SVCCES. LIBERTO. 113.

cū dum ea, quæ tradidimus: exceptis fratre & sorore emancipatis, qui ad successionem fratrum vel sororū vocantur: qui etsi capite diminuti* sunt, *demū tamen præferuntur cæteris vltioris gradus agnatis.

DE SVCCESIONE LIBERTORUM. Titulus. VIII.

VNC de libertorū bonis videamus. Olim itaque licebat liberto patronum suum impune testamēto præterire. Nā

ita demum lex XII. tabula. ad hereditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, herede suo nullo relicto. Itaque intestato mortuo liberto: si is suum hæredem reliquisset, patrono nihil in bonis eius iuris erat. Et si quidem ex naturalibus liberis aliquem suum hæredem reliquisset, nulla videbatur querela. Si verò adoptivus filius fuisset, aperte iniquum erat, nihil iuris patrono superesse. Qua de causa postea Prætoris adiecto hæc iuris iniquitas emē-

p data

LIB. III. INSTIT.

data est. Siue enim faciebat testamē-
 tum libertus, iubebatur ita testari, vt
 patrono partem dimidiā bonorum
 suorū relinqueret: & si aut nihil, aut
 minus parte dimidia reliquerat, da-
 batur patrono contra tabulas testar-
 menti partis dimidiæ bonorum pos-
 sessio. Siue intestatus moriebatur,
 suo hærede relicto filio adoptiuo, da-
 batur æquè patrono cōtra hunc suū
 hæredem, partis dimidiæ bonorum
 possessio. ¶ Prodesse autem libertis
 solebant ad excludendum patronum
 naturales liberi, non solum quos in
 potestate mortis tempore habebat,
 sed etiā emancipati, & in adoptio-
 nē dati, si modo ex aliqua parte scri-
 pti hæredes erant: aut præteriti, cō-
 tra tabulas bonorum possessionē ex
 ædicto prætorio petierant. Nam ex
 hæredati nullo modo repellebāt pa-
 tronum. Postea uerò lege Papia ad-
 aucta sunt iura patronorum, qui lo-
 cupletiores libertos habebāt. Cautū
 est enim, vt ex bonis eius qui seste-
 riorum *centum milium patrimoniū
 reliquerat, & pauciores, q̄ tres libe-
 ros habebat: siue is testamēto factus,
 siue

* ses-
 tertiu.

DE SVCCES. LIBERTO. 114.

siue intestatus mortuus erat: virilis
pars patrono deberetur. Itaque cum
vñ quidem filiū filiāve hæredem
reliquerat libertus: perinde pars di-
midia debebat patrono, ac si is sine
villo filio filiāve intestat⁹ decessisset:
cum verò duos duāsve hæredes reli-
querat, tertia pars debebatur patro-
no: si tres reliquerat, repellebatur pa-
tronus. Sed nostra constitutio, quam
pro omni natiōe Græca lingua com-
pēdiolo tractatu habito cōposuim⁹:
ita huiusmodi causam definiuit, vt si
quidē libertus vel liberta minores cē-
tenarijs sint, id est, minus centū au-
reis habeant substantiam: sic enim
legis Papiæ summā interpretati su-
mus, vt pro mille sestertijs vnus au-
reus computetur, nullū locū habeat
patronus in eorū successione, si tamē
testamētū fecerint. Sin autē intestati
decesserit, nullo liberorū relicto, tūc
patronatus ius (quod erat ex lege duo-
decim tabularū) integrū reseruauit.
Cum verò maiores cētenarijs sint, si
hæredes vel bonorū possessores liber-
ros habeāt, siue vñ, siue plures: cur-
iulcūq; sexus vel grad⁹, ad eos suc-
cessiones

LIB. III. INSTIT.

cessiones parentū deduxim⁹: patroni omnibus modis vnà cū sua p̄genie semotis. Sin autē sine liberis decesserint, si quidē intestati, ad omnē hæreditatem patronos patronasque vocauim⁹. Si uerò testamētum quiddem fecerint, patronos autē aut patronas præterierint, cū nullos liberos haberent, vel habentes eos exheredauerint, vel mater siue auus maternus eos præterierint, ita quòd nō possint argui inofficiosa eorū testamenta: tunc ex nostra constitutione per bonorum possessionē contra tabulas, nō dimidiam, vt antea, sed tertiam partem bonorum liberti conferantur: vel quod deest eis, ex constitutione nostra repleatur, si quando minus tertia parte bonorum suorum libertus vel liberta eis reliquerit: ita sine onere, vt nec liberis liberti libertæve ex ea parte legata vel fideicommissa præstentur, sed ad cohæredes eorū hoc onus redundet: multis alijs casibus à nobis in præfata constitutione congregatis, quos necessarios esse ad huiusmodi dispositionem iuris perspeximus, vt tam patroni patronasq;

DE SVCCES. LIBERTO. 115.

tronæque, quam liberi eorū: nec nō,
qui ex transuerso latere veniunt vsq̃
ad quintum gradum, ad successionē
libertorum libertarūve vocentur:
sicut ex ea cōstitutione intelligendū
est: vt si eiusdem patroni vel patro-
næ, vel duorū duarūq̃ pluriūve
liberi sint: qui p̃ximior est, ad liberti
vel libertæ vocetur successionem: &
in capita, nō in stirpes diuidatur suc-
cessio: eodem modo & in ijs, qui ex
transuerso latere veniunt seruando.
Penē enim cōsonantia iura ingenui-
tatis & libertinitatis in successionib⁹
fecim⁹. ¶ Sed hæc de ijs libertinis ho-
die dicenda sunt, qui in ciuitatē Ro-
manam peruenerunt, cum nec sint
alij liberi, simul & Dediti ijs & La-
tinis sublatis, cum Latinorum legiti-
mæ successiones nullæ penitus erāt:
quia licet vt liberi vitam suam per-
agebant, attamen ipso vltimo spiri-
tu simul animam atq̃ libertatem a-
mittebāt, & quasi seruorum, ita* bo-
na eorum iure quodammodo pecu-
lū ex lege Iunia Norbana manumif-
lores detinebāt. Postea verò senatus-
cōsulto Largiano cautum fuerat, vt

*non
est, ita

p in liberi

LIB. III. INSTIT.

liberi manumissoris non nominatim
 exheredati facti, extraneis heredibus
 eorum in bonis Latinorum præponeretur.
 Quibus etiam superuenit diui Traiani
 edictum: quod eundem hominem, si
 invito vel ignorante patrono ad ciuitatem
 Romanam venire ex beneficio Principis
 festinabat, faciebat quidem
 viuum ciuem Romanum, Latinum vero
 morientem. Sed nostra constitutio
 propter huiusmodi conditionum
 vices, & alias difficultates, cum ipsis
 Latinis etiam legem Iunia: & senatus
 consultum Largianum, & edictum
 diui Traiani, in perpetuum deleri cen-
 suimus: ut omnes liberti ciuitate Ro-
 mana fruantur: & mirabili modo quibus-
 dam adiectionibus ipsas vias quæ in
 Latinitatem ducebant ad ciuitatem
 Romanam capiendam transposuimus.

DE ASSIGNATIONE LIBERTORUM. Titulus. IX.

IN SVMMMA, quod ad
 bona libertorum attinet:
 admonendi sumus, cen-
 suisse senatum, ut quan-
 vis ad omnes patroni li-
 beros

DE ASSIGNA. LIBERTO. II 6.

beros qui eiusdem gradus sunt, æqualiter bona libertorum pertineant: tamen licere parenti, vni ex liberis assignare libertum, vt post mortem eius, solus is patronus habeatur, cui assignatus est, & cæteri liberi, qui ipsi quoque ad eadem bona, nulla assignatione interueniente pariter admitterent, nihil iuris in his bonis habeant. Sed ita demum pristinum ius recipiunt, si is, cui assignatus est, decesserit nullis liberis relictis. Nec tantum libertum, sed etiam libertam: & non tantum filio, nepotivæ, sed etiã filia nepotivæ assignare permittitur. ¶ Datur autem hæc assignandi facultas ei, qui duos pluresve liberos in potestate habebit: vt eis, quos in potestate habet, assignare libertum libertamve liceat. Vnde quærebatur, si eum, cui assignavit, postea emancipaverit, non evanescat assignatio. Et placuit evanescere, quod & Iuliano, & alijs plerisque visum est. ¶ Nec interest, an testamento quis assignet, an sine testamento. Sed & quibuscumque verbis patronis hoc permittitur facere ex ipso senatusconsulto, quod Claudiani

LIB. III. INSTIT.
* Sa- tēporibus factū est, Suillo, * Ruffo,
bellio. & Hostorio * Scapula consulibus.
* Aste
rio. DE BONORVM POS-
sessionibus. Titulus. X.

Us bonorum possessio-
nis introductum est à
Prætorē emendandi veteris
iuris gratia. Nec solum
in intestatorum hereditatibus
vetus ius eo modo Prætor
emendauit, sicut supra dictū est:
sed in eorum quoq; qui testamento
facto decesserint. Nā si alienus post-
humus hæres fuerit institutus: quan-
uis hæreditatem iure civili adire non
poterat, cum institutio non valebat:
honorario tamen iure bonorum pos-
sessor efficiebatur, videlicet cum à
Prætorē adiuuabatur. sed & is à nos-
tra constitutione hodie recte hæres
instituitur, quasi & iuri * civili nō in-
cognit⁹. Aliquādo tamē, neq; emen-
dandi, neq; impugnandi veteris iuris,
sed magis cōfirmādi gratia: Prætor
pollicetur bonorum possessionē.
Nam illis quoq; qui recte testamēto
facto hæredes instituti sunt: dat
secundū

* iure.

DE BONORVM POS. 117.

secundum tabulas bonorum possessionem. Item ab intestato suos hæredes & agnatos ad bonorum possessionem vocat. Sed & remota quoque bonorum possessione, ad eos pertinet hæreditas iure civili. ¶ Quos autem solus vocat Prætor ad hæreditatem, hæredes quidem ipso iure non fiunt: (nā Prætor hæredem facere nō potest: per legem enim tantum, vel similem iuris constitutionem hæredes fiunt, veluti per senatusconsulta: & cōstitutiones principales) sed quum eis Prætor dat bonorum possessionē, loco hæredum constituuntur, & vocantur bonorum possessores. ¶ Ad huc autem & alios complures gradus Prætor fecit in bonorum possessionibus dandis, dum id agebat, ne quis sine successore moreretur. Nā angustissimis finibus constitutū per legem XII. tabu. ius percipiendarū hæreditatum, Prætor ex bono & æquo dilatauit. ¶ Sunt autem bonorū possessiones ex testamento quidem hæ: Prima, quæ præteritis liberis datur: vocaturque, Contra tabulas. Secunda, quam omnibus iure scriptis hæredibus

LIB. III. INSTIT.

hæredibus Prætor pollicetur: ideoque
 vocatur Secundū tabulas testamen-
 ti. ¶ Et cum de testatis prius locutus
 esset, ad intestatos transitum fecit.
 Et primo loco suis hæredibus, & ijs,
 qui ex ædicio prætoris inter suos hæ-
 redes connumerantur, dat bonorum
 possessionem, quæ vocatur Unde li-
 beri. Secundo, legitimis hæredibus.
 Tertio, decem personis, quas extra-
 neo manumissori præferebat. Sunt
 autem decem personæ hæ: pater, ma-
 ter, avus, avia, tã paterni, quàm ma-
 terni: item filius, filia: nepos, neptis,
 tam ex filio, quàm ex filia: frater, so-
 ror, consanguinei, vel vterini. Quar-
 to, cognatis proximis. Quinto, tanquam
 ex familia. Sexto, patroni patronæque
 liberis, eorumque parètib9. ¶ Septimo,
 viro, & vxori. Octavo, cognatis ma-
 numissoris. ¶ Sed eas quidem præto-
 ria introduxit iurisdictio: à nobis tar-
 men nihil iniuriosum prætermis-
 sum est: sed nostris cõstitutionib9 omnia
 corrigentes: contra tabulas quidem
 & secundum tabulas bonorum pos-
 sessiones admisimus, vtpote necessa-
 rias constitutas, necnon ab intestato
 Unde

*non
 est, te-
 stamē
 ti.

*pa-
 tronæ,
 que, li-
 beris-
 que eo-
 rum, &
 paren-
 tibus.

DE BONORVM POS. 118.

Vnde liberi, & Vnde legitimi bono-
rū possessiones. ¶ Quæ autē in præ-
toris adictō quinto loco posita fue-
rat: id est, Vnde decem personæ: eā
pio proposito, & compendioso ser-
mone superuacuā ostendimus. Cūm
enim præfata bonorum possessio de-
cem personas præponebat extraneo
manumissorī nostra constitutio, quā
de emancipationibus liberorum fe-
cimus: omnibus parentib⁹, eisdēmq;
manumissorib⁹ cōtracta fiducia ma-
numissionē facere dedit: vt ipsa ma-
numissio eorum hoc in se habeat pri-
uilegium, & superuacua fiat supra-
dicta bonorū possessio. Sublata igit
prædicta quinta bonorum possessio-
ne, in gradum eius sextam antea bo-
norum possessionem induximus, &
quintam fecimus, quam Prætor pro-
ximis cognatis pollicetur. ¶ Cūmq;
antea fuerat septimo loco bonorum
possessio tanq̄ ex familia: & octauo
Vnde liberi: patroni patronaq; & *non
parētes eorū, vtrancq; per cōstitutio- est, li-
nem nostrā, quā de iure patronatus beri.
fecimus, penitus euacuauimus. Cūm
enim ad similitudinē successionis in-
genuorum,

LIB. III. INSTIT.

genuorum, libertinorū successiones
 posuerimus (quas vsq; ad quintum
 gradum tantūmodo coarctauimus,
 vt sit aliqua inter ingenuos & liber-
 tinos differentia) sufficit eis tam cō-
 tra tabulas honorū possessio, quā
 Vnde legitimi, & Vnde cognati,
 ex quibus possunt sua iura vendica-
 re: omni scrupulositate & inextrica-
 bili errore istarum duarum honorū
 possessionum resoluta. ¶ Aliam verò
 honorum possessionem, quæ Vnde
 vir & vxor appellatur, & nono lo-
 co inter veteres honorum possessio-
 nes posita fuerat, & i suo vigore ser-
 uauimus, & altiori loco, id est, sexto
 eam posuimus: decima veteri* bono-
 rum possessione, quæ erat Vnde co-
 gnati manumissoris, propter causas
 enumeratas meritò sublata: vt sex tā-
 tummodo honorum possessiões or-
 dinariæ permaneant, suo vigore pol-
 lentes. ¶ Septima eas secuta, quam
 optima ratione Prætores introduxe-
 runt. Nouissimè enim permittitur*
 & dicto ijs etiam honorum possessio,
 quibus vt detur, lege, senatusconsulto,
 vel cōstitutione comprehensum
 est:

* de
cima
quo-
que.

* pro-
mitti-
tur.

DE BONORVM POS. 119.

est: quam neq; bonorū possessioni-
bus, quæ ab intestato veniunt, neq;
hīs, quæ ex testamento sunt, Prætor
stabili iure connumeravit: sed quasi
ultimum & extraordinarium auxi-
lium (prout res exigit) accommoda-
vit, scilicet hīs qui ex legib⁹, senatus-
consultis, constitutionibusve princi-
pum, ex nouo iure, vel ex testamēto,
vel ab intestato veniūt. ¶ Cum igitur
Prætor plures species successionum
introduxisset, eāsque per ordinem dis-
posuisset, & in vnaquaq; specie suc-
cessionis sæpe plures extent dispari
gradu personæ: ne actiones credito-
rum differantur, sed haberent quos
conuenirent: & ne facillè in possessio-
nem bonorum defuncti mittitētur,
& eo modo sibi consulere: ideo pe-
tenda bonorum possessioni certum
tempus præfinit. Liberis itaq; &
parentibus, tã naturalibus, q̄ adopti-
uis in petenda bonorum possessione
annū spatium: cæteris autē agnatis,
vel cognatis, centum dierum dedit.
Et si intra hoc tempus aliquis bono-
rum possessionem non petierit, eius-
dem gradus personis accrescit: vel si
nullus

LIB. III. INSTIT.

nullus sit, deinceps cæteris bonorū possessionem perinde ex successorio ædicto pollicetur: ac si is, qui præcedebat, ex eo numero non esset. Si quis itaq; delatam sibi bonorū possessionem repudiauerit: non quousq; tempus bonorum possessioni præfinitū excesserit, expectatur, sed statim cæteri ex eodem ædicto admittuntur. In petenda autem bonorum possessione dies vtiles singuli considerantur. Sed bene anteriores principes, & huic causæ prouiderunt, ne quis pro petēda bonorū possessione currat: sed quocunq; modo admittētis eam iudicium, intra statuta tamen temporum beneficium.

*curet
*iudicium.

DE ACQUISITIONE PER
arrogationem. Titulus XI.

ST & alterius generis per vniuersitatē successio, quæ neq; lege XII. tabu. neq; Prætoris ædicto, sed eo iure, quod cōsensu receptum est, introducā est. Ecce enim cū paterfamiliās sese in arrogationem

DE ACQVI PER ARRO. 120.

arrogationem dat : omnes res eius corporales & incorporales, quæ quæ ei debitæ sunt, arrogatori antea quidem pleno iure acquirebantur, exceptis hæc, quæ per capitis diminutionem p̄pereūt, quales sunt operarum obligationes, & ius agnationis (vltus etenim & vltusfructus, licet his antea connumerabantur, attamen capitis diminutione minima eos tolli prohibuit nostra cōstitutio) nunc autem nos eandem acquisitionem quæ per arrogationem fiebat, coarctauimus ad similitudinem naturalium parentum. Nihil enim aliud, nisi tantummodo vltusfructus, tam naturalibus parentibus, quam adoptiuis per filios familiās acquiritur in hæc rebus, quæ extrinsecus filiis obueniunt, dominio eis integro seruato. ¶ Mortuo autem filio arrogato in adoptiua familia, etiam dominium rerum eius ad arrogatorem pertransiit: nisi supersint alie personæ, quæ ex constitutione nostra patrem in hæc, quæ acquiri non possunt, antecedant. ¶ Sed ex diuerso, pro eo, quod is debuit qui se in adoptionem dedit: ipso quidem iure arrogator

*demi
nutio
nem.

*demi
nutio
ne.

*famī
liarū.

LIB. III. INSTIT.

rogator non tenetur, sed nomine su-
 li conuenitur; & si noluerit eum de-
 fendere, permittitur creditoribus per
 competentes nostros magistrat⁹ bo-
 na quæ eius cum usufructu futura
 fuissent, si se alieno iuri non subiec-
 set, possidere, & legitimo modo ea
 disponere.

DE EO, CUI LIBERTAS

tis causa bona addicuntur.

Titulus XII.

Accessit nouus casus suc-
 cessionis ex cōstitutione
 diui Marci. Nā si nō, qui
 libertatem acceperunt à
 domino in testamēto, ex
 quo non aditur hæreditas, velint bo-
 na sibi addici libertatum conseruand-
 arum causa, audiuntur. Et ita diui
 Marci rescripto ad Pompilium Rufi-
 fum continetur. verba rescripti ita se
 habent: Si Virgīnio Valenti, qui te-
 stamento suo libertatem quibusdam
 asscripsit, nemine successore ab inter-
 stato existente, in ea causa bona eius
 esse cœperunt, vt venire debeant: is
 cui⁹ de ea re notio est, aditus, ratione
 desiderij

DE EO CUI LIBER. CAV. 121.
desiderij tui habebit, vt libertatū tā
earum, quæ directō, quàm earū, quæ
per speciem fideicōmissi relictæ sūt,
tuendarum gratia addicantur tibi, si
idoneè creditorib⁹ caueris de solido,
quod cuique debetur, soluendo. Et n̄
quidem, quibus directā libertas data
est, perinde liberi erunt, ac si hæredita-
tas adita esset. Ii autem, quos hæres
manumittere rogatus est, à te liber-
tatem consequentur: ita, vt si nō alia
condicione velis tibi bona addici, q̄
vt n̄ etiā, qui directō libertatē acce-
perunt, tui liberti fiant. Nā huic etiā
voluntati tuæ, si n̄, quorum de statu
agitur, consentiant, auctoritatē no-
stram accommodamus. Et ne huius
rescriptionis nostræ emolumentum
alia ratione irritum fiat, si fisc⁹ bona
agnoscere voluerit, & n̄, qui rebus
nostris attendunt: sciant commo-
dario præferendam esse liber-
tatis causam: & ita bona cogenda, vt
libertas n̄s salua sit, qui eam adipisci
potuerunt: ac si hæreditas ex testa-
mento adita esset. ¶ Hoc rescripto
subuentum est, & libertatib⁹, & de-
functis, ne bona eorū à creditoribus
q̄ possi-

LIB. III. INSTIT.

possideant & vaneant. Certè si fuerint hac de causa bona addicta, cessat honorum veditio: existit enim defuncti defensor, & quidem idoneus, qui de solido creditoribus cauet. ¶ In primis hoc rescriptum toties locum habet, quoties testamento libertates datae sunt. Quid ergo si quis intestatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita sit ab intestato hereditas: an fauor constitutionis debet locum habere? Certè si intestatus decesserit, & codicillis dederit libertatem, competere eam, nemini dubium est. Tunc enim constitutioni locum esse verba ostendunt, cum nemo successor ab intestato existat. Ergo quamdiu incertum erit, vtrum existat, an non: cessabit constitutio. Si vero certum esse coeperit, neminem existeret, tunc erit constitutioni locus. ¶ Si is, qui in integrum restitui potest, abstinuerit hereditate: an quauis potest in integrum restitui, potest admitti constitutio, & honorum addictio fieri? Quid ergo si post additionem libertatum conseruandarum causa facta in integrum sit restituta?

Vtq

DE SVC. SVB. QVAE FIE. 122.

Vtq; non erit dicendum reuocari libertates, quia semel competierunt.

¶ Hęc constitutio, libertatū tuendarum causa introducta est. Ergo si libertates nullæ sunt datæ, cessat hæc constitutio. Quid ergo si viuus dederit libertates, vel mortis causa: & ne de hoc quærat, vtrū in fraudē creditorum, an non factū sit, idcirco velint sibi addici bona: an audiēdi sint?

Et magis est vt audiri debeant, & si deficient verba constitutionis. ¶ Sed cum multas diuisiones eiusmodi constitutioni deesse perspexim⁹: lata est à nobis plenissima constitutio, in quā

multæ species collatæ sunt quib⁹ ius huiusmodi successionis plenissimum est effectum: quas ex ipsius lectione constitutionis potest quis cognoscere.

DE SVCCSSIONIBVS

sublati, quæ fiebant per bonorū vditiones, & ex senatuscōsul-

to Claudiano. Titu. XIII.

¶ RANT ante prædictā successionē olim, & aliæ per vniuersitatē successiones: qualis fuerat bonorum emptio, quæ de

q; n̄ bonis

LIB. III. INSTIT.

bonis debitoris v̄dendis, per multas
 ambages fuerat introducta: & tunc
 locum habebat quando iudicia ordi-
 naria in vsu fuerant. sed cum extra-
 ordinarijs iudicijs posteritas vsa est:
 ideo cum ipsis ordinarijs iudicijs etiā
 bonorum venditiones expirauerūt:
 & tantummodo creditoribus datur
 officio iudicis bona possidere: & p-
 ut vtile eis visum est, ea disponere,
 quod ex latiorib⁹ Digestorum libris
 perfectius apparebit. Erat & ex se-
 natuconsulto Claudiano miserabilis
 per vniuersitatem acquisitio, cum li-
 bera mulier seruili amore bacchata,
 ipsam libertatem per senatuconsultu-
 tū amittebat, & cum libertate sub-
 stantiam. quod indignum nostris re-
 ciuitate deleri, & non inseri nostris
 Digestis concessimus.

DE OBLIGATIONIBVS.

Titulus XIII.

VNC trāseamus ad ob-
 ligationes. Obligatio est
 iuris vinculum, quo ne-
 cessitate adstringimur ali-
 cuius rei soluēdæ securi-
 dum

dum nostræ ciuitatis iura. ¶ Omnium
autem obligationum summa diuisio
in duo genera deducitur: *nanq; aut
ciuiles sūt, aut prætorïæ. Ciuiles sūt,
quæ aut legibus constitutæ, aut cer-
to iure ciuili comprobata sunt. Præ-
torïæ sunt, quas Prætor ex sua iuris-
dictione constituit, quæ etiam hono-
rariæ vocantur. ¶ Sequens diuisio in
quatuor species diuiditur. Aut enim
ex contractu sunt, aut quasi ex con-
tractu: aut ex maleficio, aut quasi ex
maleficio. Prius est, vt de his quæ ex
contractu sunt, dispiciamus. Harum
quæ quatuor sunt species. Aut em̄
re contrahunt, aut verbis, aut literis,
aut consensu, de quibus singulis di-
spiciamus.

*didu-
citur.

QVIBVS MODIS

re contrahitur obligatio.

Titulus XV.

E cōtrahitur obligatio,
veluti ex mutui datioe.

Mutui autē obligatio * *datio
in his rebus cōsistit, quæ
pondere, numero, men-

q in surave

LIB. III. INSTIT.

surave constat: veluti vino, oleo, frum-
 mento, pecunia numerata, aere, argen-
 to, auro; quas res aut numerando, aut
 metiendo, aut appendendo in hoc dar-
 mus, vt accipientium fiant. Et quan-
 doq; nobis non eadem res, sed alia
 eiusdem nature & qualitatis reddun-
 tur. Vnde* etiã mutuũ appellatũ
 est, q̄a ita à me tibi datur, vt ex meo
 tuũ fiat: & ex eo contractu nascitur
 actio quæ vocatur cõdictio. Is quoq;
 qui nõ debitum acceperit ab eo, qui
 per errorem soluit, re obligatur: dar-
 turq; agenti contra eum propter re-
 petitionem, cõdictiã actio. Nam
 perinde ab eo cõdici potest, si appa-
 ret eũ dare oportere, ac si mutuũ
 accepisset. Vnde pupillus, si ei sine
 tutoris autoritate indebitũ per er-
 rorem datum est, non tenebitur in-
 debiti cõditiõne, non magis quã
 mutui datione. Sed hæc species obli-
 gationis non videtur ex contractu
 consistere: cum is, qui soluẽdi animo
 dat, magis velit negotium distrahe-
 re, quã contrahere. ¶ Item is, cui
 res aliqua vtenda datur, id est, com-
 modatur, re obligat, & tenetur cõ-
 modati

QVIB. MO. RE. CON. OB. 124.

modati actiōe. Sed is, ab eo, qui mutu-
 tum accepit, longē distat. Nanque
 non ita res datur, vt eius fiat: & ob
 id de ea re ipsa restituenda tēnetur.
 Et is quidem, qui mutuū accepit:
 si quolibet fortuito casu amiserit qđ
 accepit, veluti incendio, ruina, nau-
 fragio, aut latronū hostiūmve incur-
 su, nihilominus obligatus remanet.

¶ At is, qui vtendum accepit: sanē
 quidem exactam diligentiam custo-
 diendæ rei prestare iubetur: nec suffi-
 cit ei tantam diligentiam adhibuisse,
 quantam suis rebus adhibere solitus
 est, si modo alius diligentior poterat
 eam rem custodire: sed propter ma-
 iorem vim, maioresve casus, non te-
 netur: si modo non ipsius culpa is ca-
 sus interuenerit: alioqui si id, qđ tibi
 cōmodatum est domi, peregre tecū
 ferre malueris: & vel incurſu hostiū
 prædonūmve, vel naufragio amise-
 ris: dubium non est, quā de restituē-
 da ea re tenearis. ¶ Cōmodata autē
 res tunc propriē intelligitur, si nulla
 mercede accepta vel cōstituta, res tibi
 vtēda data est: alioqui mercede in-
 terueniēte, locat⁹ tibi vsus rei videt⁹.

LIB. III. INSTIT.

Gratuitum enim debet esse commo-
datum. ¶ Præterea & is, apud quem
res aliqua deponitur, re obligatur:
teneturque actione depositi: quia &
ipse de ea re, quam accepit, restituē-
da tenetur. Sed is ex eo solo tenetur,
si quid dolo commiserit: culpæ autē
nomine, id est, desidæ ac negligē-
tiæ, non tenetur. Ita securus est, qui
parum diligenter custodiā rem fur-
to amiserit: quia qui negligenti ami-
co rem custodiendam tradit: non ei,
sed suæ facilitati id imputare debet.
¶ Creditor quoque qui pignus acce-
pit, re obligatur: quia & ipse de ea
re, quam accepit, restituēda tenetur
actiōe pignoratitia. Sed quia pignus,
vtriusque gratia datur, & debitoris,
quò magis pecunia ei credatur: &
creditoris, quò magis ei in tuto sit
creditū: placuit sufficere, * quòd ad
eam rem custodiendam exactam di-
ligentiam adhiberet: quam si præsti-
terit, & aliquo fortuito casu re ami-
serit: securam esse, nec impediri cre-
ditum petere.

* si eā.
&c.

DE VERBORVM OBLI-
gationibus. Titulus. XVI.
Verbis

VERBIS obligatio con-
 trahitur ex interrogatio-
 ne & responsione, cum
 qd dari fieriue nobis sti-
 pulamur, ex qua duæ pr-
 ficiscuntur actiones, tam condictio
 certi, si certa sit stipulatio, quam ex
 stipulatu, si incerta sit: quæ hoc nomi-
 ne inde vtitur, quod stipulum apud
 veteres firmum appellabatur, forte
 à stipite descendens. ¶ In hac re olim
 talia verba tradita fuerunt: spondes?
 spondeo. promittis? promitto. fidei-
 promittis? fideipromitto. fideiubes?
 fideiubeo. dabis? dabo. facies? faciam.
 Vtrum autè Latina, an Græca, vel
 qualibet alia lingua stipulatio conci-
 piatur, nihil interest: scilicet si vterq;
 stipulantium intellectum eius lingue
 habeat: nec necesse est eadem lingua
 vtrunq; vti, sed sufficit congruenter
 ad interrogata respōdere. Quinetiā
 duo Græci Latina lingua obligatio-
 nem contrahere possunt. ¶ Sed hæc
 solennia verba olim quidē in vsu fue-
 runt: postea autem Leonina consti-
 tutio lata est, quæ solennitate verbo-
 rum sublata, sensum & consonantē
 intellectu

LIB. III. INSTIT.

intellectu ab utraque parte solum desiderat, licet quibuscumque verbis expressum sit. *¶ Omnis stipulatio, aut pure, aut in diem, aut sub conditione fit. Pure, veluti, Quinque aureos dare spondes? idque confestim peti potest. In diem, quum adiecto die, quo pecunia soluat, stipulatio fit: veluti, Decem aureos primis calendis Martius dare spondes? Id autem quod in diem stipulamur: statim quidem debetur, sed peti prius, quam dies venerit, non potest. At ne eo quidem ipso die in quem stipulatio facta est, peti potest: quia totus is dies arbitrio solventis tribui debet. Neque enim certum est eo die in quem promissum est, datum non esse, prius quam is praeterierit. At si ita stipuleris: Decem aureos annuos quoad viam, dare spondes? & pure facta obligatio intelligitur, & perpetuatur, quia ad tempus non potest deberi: sed haeres petendo, pacti exceptione summovebitur. ¶ Sub conditione stipulatio fit, cum in aliquem casum differtur obligatio: ut si aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committatur stipulatio, veluti, Si Titius consul

ful fuerit factus, quinque aureos da-
 re spondes? Si quis ita stipuletur, si
 in Capitolium non ascendero: dare
 spondes? perinde erit, ac si stipulat⁹
 esset, cum morietur, sibi dari. ¶ Ex
 conditionali stipulatione tantum spes
 est debitum iri: eamque ipsam spem
 in heredem transmittimus, si prius,
 quam conditio extet, mors nobis con-
 tingerit. ¶ Loca etiam inferi stipula-
 tioni solent: veluti, Carthagine * Car-
 re spondes? Quæ stipulatio licet pu- thagi-
 re fieri videatur, tamen re ipsa ha- ni, ubi
 bet tempus adiectum, quo promiss- que le-
 sor vtatur ad pecuniam Carthagine ge.
 dandam. Et ideo si quis Romæ ita
 stipuletur: Hodie Carthagine dare
 spondes? inutilis erit stipulatio, quum
 impossibilis sit repromissio. ¶ Con-
 ditiones, quæ ad præsens, vel præ-
 teritum tempus referuntur: aut sta-
 tim infirmant obligationem, aut o-
 mnino non differunt: veluti, si Titius
 consul fuit: vel, si Meuius viuít, dare
 spondes? Nam si ea ita non sunt, ni-
 hil valet stipulatio: sin aut è ita se ha-
 bent, statim valet. Quæ enim per re-
 rum naturam sunt certa, non morantur
 obliga-

LIB. III. INSTIT.

obligationē, licet apud nos incerta
sint. ¶ Non solum res in stipulatum
deduci possunt, sed etiam facta: vt si
stipulemur aliquid fieri, vel nō fieri.
& in huiusmodi stipulationibus opti-
mum erit pœnā subñcere, ne quan-
titas stipulatiōis in incerto sit: ac ne-
cesse sit aētōri probare, quod ei9 in-
ter sit. Itaq; si quis, vt fiat aliquid sti-
puletur: ita adñci pœna debet. Si ita
factum non erit, tunc pœnē nomine
decem aureos dare spondes? Sed si
quædam fieri, quædam non fieri, vna
eademq; conceptione stipuletur qst:
clausula huiusmodi erit adñciēda: Si
aduersus ea factum erit, siue quid ita
factum non fuerit, tunc pœnē nomi-
ne decem aureos dare spondes?

DE DVOBVS REIS

stipulandi & promittendi.

Titulus XVII.

Stipulādi & promit-
tendi, duo pluresve rei
fieri possunt. Stipulādi
ita, si post omniū inter-
rogationem promissor
respōdeat

DE DVO. REIS STIPV. 127.
respondeat, spondeo: ut puta quin
duobus separatim stipulantibus ita
promissor respondeat: Vtrique ve-
strum dare spondeo. Nam si prius
Titio sponderit, deinde alio inter-
roganti respondeat: alia atque alia erit
obligatio, nec creduntur duo rei sti-
pulandi esse. ¶ Duo pluresve rei pro-
mittendi ita fiunt: Meui, decem aureos
dare spondes? & Sei, eosdem decem
aureos dare spondes? si respondeant
singuli separatim: Spondeo. ¶ Ex
huiusmodi obligationibus & stipu-
lationibus solidum singulis debetur:
& promittentes singuli, in solidum
tenentur. In utraque tamen obligatio-
ne vna res vertitur: & vel alter de-
bitum accipiendo, vel alter soluendo,
omnium perimit obligationem, &
omnes liberat. ¶ Ex duobus reis pro-
mittendi, alius pure, alius in diem,
vel sub conditione obligari potest: nec
impedimento erit dies aut conditio,
quo minus ab eo, qui pure obligatus
est, petatur.

DE STIPVLATIONE
seruorum. Titulus XVIII.

Seruus

LIB. III. INSTIT.

SERVUS ex persona
domini ius stipulandi habet. Sed & hæreditas in
plerisque personæ defun-
cti vicem sustinet: ideo
que quod servus hæreditarius ante
aditam hæreditatem stipulatur, ac-
quirit hæreditati: ac per hoc etiam
hæredi postea factæ acquiritur. ¶ Si
ue autem domino, siue sibi, siue con-
seruo suo, siue impersonaliter servus
stipuletur, domino acquirit. Idem iur-
ris est, & in liberis, qui in potestate
patris sunt, ex quibus causis acqui-
rere possunt. ¶ Sed cum factum in
stipulatione continebitur, omnime-
do persona stipulantis continetur: ve-
luti, si servus stipuletur, ut sibi ire ar-
gere liceat: ipse enim tantum prohibe-
beri non debet, non etiam dominus
eius. ¶ Servus communis stipulatio,
unicuique dominorum pro portio-
ne dominæ acquirit, nisi iussu vnus
eorum, aut nominatim alicui eorum
stipulatus est: tunc enim soli ei acqui-
ritur. ¶ Quod servus communis sti-
pulatur, si alteri ex dominis acquiri
nō potest, solidum alteri acquiritur:
veluti,

DE DIVISIO. STIPVLA. 128.
veluti, si res, quā dari stipulatus est,
vnius domini sit.

DE DIVISIONE STIPV-
lationum. Titulus. XIX.

Stipulationum alię sunt
iudiciales, alię prætorię,
alię cōventionales, alię
communes tam prætor-
rię, quàm iudiciales.

Iudiciales sunt dūtaxat, quę à me-
ro iudicis officio proficiscūtur: veluti
de dolo cautio, vel de persequendo
seruo, qui in fuga est, restituendove
precio. ¶ Prætorię sunt, quę à mero
Prætoris officio proficiscuntur: velu-
ti damni infecti, vel legatorum. Præ-
torias autem stipulationes sic exau-
diri oportet, vt in his etiam contine-
antur ædilitię: nā & hæc à iurisdic-
tione Prætoris veniunt. ¶ Conuentiona-
les sunt, quę ex conuentione vtrius-
que partis cōcipiuntur: hoc est, neq;
iussu iudicis, neque iussu Prætoris,
sed ex conuentione contrahentium:
quarum totidem genera sunt, quot,
penē dixerim, rerum cōtrahendarū.
¶ Communes sunt, veluti rē saluam
fore

LIB. III. INSTIT.
fore pupillo: nā & Prætor iubet rem
saluam fore pupillo, caueri: & inter-
dum iudex, si aliter hæc res expediri
non potest, vel de rato stipulatio.

DE INUTILIBVS STI-
pulationibus. Titulus XX.

QVONIAM OMNIS res, quæ domi-
nio nostro subijcitur, in
stipulationē deduci po-
test: siue mobilis sit, siue
soli. At si quis rem, quæ
in rerum natura non est, aut esse nō
potest, dari stipulatus fuerit: veluti
Stichum, qui mortuus sit, quem vi-
uere credebat: aut Hippocentaurū,
qui esse non possit, inutilis erit stipu-
latio. Idem iuris est, si rem sacram,
aut religiosam, quam humani iuris
esse credebat, vel publicā rem, quæ
vsib9 populi perpetuò exposita sit,
vt forum, vel theatrum, vel liberum
hominem, quem seruum esse crede-
bat, vel cuius commercium non ha-
buerit, vel rem suam dari quis stipu-
letur. Nec in pendenti erit stipulatio
ob id, quod publica res in priuatam
deduci,

deduci, & ex libero servus fieri potest, & commercium adipisci stipulator potest, & res sua stipulatoris esse desinere potest, sed protinus inutilis est. ¶ Item contra, licet ab initio utiliter res in stipulatum deducta sit: si tamen postea in aliquam eorum causam, de quibus supra dictum est, sine facto promissoris deuenierit, extinguitur stipulatio. At nec statim ab initio talis stipulatio valebit: Lucium Titium, cum servus erit, dare spondes? & similia. Quæ enim natura sui, dominio nostro exempta sunt, in obligatione deduci nullo modo possunt. ¶ Si quis alium daturum facturumve quid promiserit, non obligabitur: veluti, si spondeat Titium quinque aureos daturum. Quod si effecturum se, ut Titius daret, sponderit: obligatur. ¶ Si quis alii, quam ei, cui iuri subiectus sit, stipuletur: nihil agit. ¶ Plane solutio etiam in extraneam personam conferri potest: veluti, si quis ita stipuletur: Mihi aut Seio dare spondes? ut obligatio quidem stipulatori acquiratur, solui tamẽ Seio etiam invito eo recte possit: ut libe-

LIB. III. INSTIT.

ratio ipso iure contingat: sed ille ad
 uersus Seium habeat mandati actionem.
 ¶ Quod si quis sibi, & alij cuius
 iuri subiectus non sit, dari decem au
 reos stipulatus est, valet quidem sti
 pulatio: sed vtrum totum debeatur
 stipulatori, quod in stipulatione de
 ductum est, an verò pars dimidia: du
 bitatum est: sed placuit, non plus, quàm
 dimidiam partem ei acquiri. ¶ Eiverò,
 qui iuri tuo subiectus est, si stipu
 latus sis, tibi acquiris: quia vox tua,
 tanquam filij sit sicuti & filij vox,
 tanquam tua intelligitur in his rebus, quæ
 tibi acquiri possunt. ¶ Præterea inutilis
 est stipulatio, si quis ad ea, quæ in
 terrogatus fuerit, non respondeat: vel
 stipulatus, si quis decem aureos à te dari sti
 puletur, tu quinque promittas: vel con
 tra. aut si ille pure stipuletur, tu sub
 conditione promittas: vel contra: si mo
 do scilicet id exprimas: id est, sicut
 sub conditione, vel in diem stipulatus,
 tu respondeas: Præsentis die spondes.
 Nam si hoc solùm respondeas, Promittis
 breuiter videris in eandem diem vel con
 ditionem spondidisse. Neque enim ne
 cesse est in respondendo eadem omnia
 repeti

DE INVITILI. STIPVL. 130.

repeti, quæ stipulator expresserit.
 ¶ Itē inutilis est stipulatio, si vel ab
 eo stipuleris, qui tuo iuri subiectus est:
 vel si is à te stipuletur. ¶ Sed servus
 quidem non solum domino suo obli-
 gari non potest, sed ne quidē vlli alijs:
 nisi verò familiās alijs obligari pos-
 sunt. ¶ Mutū neq; stipulari, neq; p-
 mittere posse, palàm est, quod & in-
 furdo receptū est: quia & is, qui sti-
 pulatur, verba promittentis: & is, q-
 p-mittit, verba stipulantis audire de-
 bet. vnde apparet, non de eo nos lo-
 qui, qui tardius exaudit, sed de eo, q-
 omnino non audit. ¶ Furiosus nullū
 negocium gerere potest: quia nō in-
 telligit quod agit. ¶ Pupillus omne
 negocium rectē gerit: ita tamen, vt
 vbi tutoris auctoritas necessaria sit:
 adhibeatur tutor, veluti, si ipse obli-
 getur. Nam alium sibi obligare, etiā
 sine tutoris auctoritate potest. ¶ Sed
 quod diximus de pupillis, vtique de
 his verum est, qui iam habent aliquē
 intellectum. Nam infans, & qui in-
 fantiæ proximus est, non multum à
 furioso distant: quia huiusmodi æta-
 tis pupilli nullū habent intellectum.
 ¶ Sed

LIB. III. INSTIT.

Sed in proximis infantiq̄ propter vtilitatem eorum benignior iuris interpretatio facta est: vt idē iuris habent, quod pubertati proximi: Sed q̄ in potestate parētis est impubes, ne authore quidē patre obligatur. ¶ Si impossibilis conditio obligationibus adñciatur: nihil valet stipulatio. Impossibilis autem cōditio habetur, cui natura impedimento est, quo minus existat: veluti, si quis ita dixerit: Si digito cœlum attigero, dare spondeo. At si ita stipuletur: Si digito cœlum non attigero, dare spondeo: pure facta obligatio intelligitur, idēōq̄ statim peti potest. ¶ Item verborū obligatio inter absentes concepta, inutilis est. Sed quum hoc materiam litii contentiosis hominibus præstabat, forte post tempus tales allegationes opponentibus, & non præsentibus esse, vel se, vel aduersarios suos contendētibus: ideo nostra constitutio propter celeritatem dirimendarum litium introducta est, quam ad Cæsarienses aduocatos scripsimus: per quam dispositum, tales scripturas, quæ præsumptio esse partes indicant, omnino esse credendas.

DE INVTILI STIPV. 131.

credendas, nisi is, qui talibus utit in-
 probis allegationib⁹, manifestissimis
 probationibus, vel per scripturā, vel
 per testes idoneos approbauerit, in
 toto eo die, quo conficiebatur instru-
 mentum, sese, vel aduersarium suum
 in alijs locis esse. ¶ Post mortem suā
 dari sibi nemo stipulari poterat, non
 magis quā post eius mortē à quo
 stipulabatur. At nec is, qui in alicui⁹
 potestate est, post mortem ei⁹ stipu-
 lari poterat, quia patris vel domini
 voce loqui videtur. Sed & si quis ita
 stipuletur, Pridie quā moriar: vel,
 pridie quā morieris, dare spondes?
 inutilis erat stipulatio. Sed cū, vt iā
 dictum est, ex cōsensu contrahentiū
 stipulationes valeant: placuit nobis
 etiam in hunc iuris articulum neces-
 sariam inducere emendationem: vt
 siue post mortem, siue pridie quā
 moriatur stipulator, siue promissor,
 stipulatio concepta sit, stipulatio va-
 leat. ¶ Itē si quis ita stipulatus erat:
 Si naus ex Asia venerit, hodie dare
 spondes? inutilis erat stipulatio: quia
 praeposterē concepta est. Sed cū
 Leo inclytæ recordationis in dotibus

LIB. III. INSTIT.

eandem stipulationem, quæ præposita nuncupatur, non esse reuocandam existimauerit, nobis placuit, & huic perfectum robur accommodare: ut non solum in dotibus, sed etiam in omnibus valeat huiusmodi conceptio stipulationis. ¶ Itæ autem stipulatio concepta, veluti si Titius dicat: Cum moriar, dare spondes: vel cum morieris? & apud veteres utilis erat, & nunc valet. ¶ Item post mortem alterius rectè stipulamur. ¶ Si scriptum in instrumento fuerit promississe aliquem: perinde habetur, atque si interrogatione præcedente responsū sit. ¶ Quoties plures res vna stipulatione comprehenduntur: si quidem promissor simpliciter respondeat, dare spondeo: propter omnes tenetur. Si verò vnam ex his, vel quasdam daturum se sponderit: obligatio in his pro quibus sponderit, contrahitur. Ex pluribus enim stipulationibus vna vel quædam videntur esse perfectæ. Singulas enim res stipulari, & ad singulas respondere debemus. ¶ Alteri stipulari, ut supra dictum est, nemo potest. Inuentæ enim sunt huiusmodi

DE INVTLI. STIPV. 132.

modi stipulationes, vel obligationes ad hoc, vt vnusquisq; acquirat sibi, quod sua interest. cæterum si aliq; detur, nihil interest stipulatoris. Planè si quis velit hoc facere, pœnam stipulari conueniet: vt nisi ita factum sit, vt est comprehensum, committatur pœnæ stipulatio etiam ei, cuius nihil interest. Pœnâ enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quod interest eius: sed quæ sit quantitas in conditione stipulationis. Ergo si quis ita stipuletur, Titio dari: nihil agit. Sed si adiecerit pœnam: Nisi dederis, tot aureos dare spondes? tunc committitur stipulatio. ¶ Sed & si quis stipuletur aliq;, cum eius interesset: placuit stipulationem valere. Nam si is, qui pupilli tutelam administrare cœperat: cesserit administrationem cõtutori suo, & stipuletur rem pupillâ saluam fore: quoniam interest stipulatoris fieri, quod stipulatus est, (cum obligatus futurus esset pupillo, si malè res gesserit) tenet obligatio. Ergo & si quis procuratori suo dari stipulatus sit, habebit vires stipulatio. Et si creditori suo quis stipu

LIB. III. INSTIT.

latus sit: quod sua interest, ne forte
 vel pœna committatur, vel prædia
 distrahantur, quæ pignori data erant,
 valet stipulatio. Versa vice, qui aliud
 facturum promisit: videtur in ea esse
 causa, vt non teneatur, nisi pœnam
 ipse promiserit. ¶ Itē nemo rem suā
 futuram, in eum casum quo sua sit,
 vtiliter stipulatur. ¶ Si de alia re sti-
 pulator senserit: de alia promissor,
 perinde nulla contrahitur obligatio,
 ac si ad interrogatum responsū non
 esset: veluti, si hominem Stichum a
 te quis stipulatus fuerit, tu de Pamy-
 philo senseris, quem Stichum vocari
 credideris. ¶ Quod turpi ex causa pro-
 missum est: veluti, si quis homicidiū,
 vel sacrilegium se facturum promit-
 tat: non valet. ¶ Cū quis sub aliqua
 conditione stipulatus fuerit: licet ante
 te cōditionem decesserit, postea ex-
 stente cōditione hæres eius agere po-
 test. Idem est, & ex promissoris par-
 te. ¶ Qui hoc anno, aut hoc mense
 dari stipulatus est, nisi omnia par-
 tibus anni vel mensis præteritis, non
 recte petet. ¶ Si fundum dari stipu-
 leris, vel hominem: non poteris con-
 tinuè

DE FIDEIVSSORIB. 133.
tinuo agere, nisi tantum spatiū præ-
terierit, quo traditio fieri possit.

DE FIDEIVSSORIBVS.
Titulus XXI.

PRO eo, qui promittit,
solent alij obligari: qui fi-
deiussores appellantur:
quos homines accipere so-
lent, dum curant, vt dili-
gētius sibi cautum sit. ¶ In omnibus
autē obligationibus assumi possunt:
id est, siue re, siue verbis, siue literis,
siue consensu contractæ fuerint. At
nec illud quidem interest, utrū ciui-
lis, an naturalis sit obligatio cui adij-
citur fideiussor: adeo quidem, vt pro-
seruo quoque obligetur, siue extra-
neus sit qui fideiussorem à seruo ac-
cipiat, siue ipse dominus in id, quod
sibi naturaliter debetur. ¶ Fideiussor
nō tantum ipse obligatur, sed etiam
hæredem relinquit obligatum. ¶ Fi-
deiussores & præcedere obligationē,
& sequi potest. ¶ Si plures sint fide-
iussores, quotquot erūt numero, sin-
guli in solidum tenentur. Itaq; liberū
est

LIB. III. INSTIT.

est creditori, à quo velit solidum petere. Sed ex epistola diui Adriani compellitur creditor à singulis, qui modo soluendo sunt, litis contestatae tempore, partes petere. Ideoque si quia ex fideiussoribus eo tempore soluendo non sit, hoc cæteros onerat. Sed si ab vno fideiussore creditor totum consecutus fuerit: huius solius detrimentum erit, si is, pro quo fideiussit, soluendo non sit: & sibi imputare debet, cum potuerit iuari ex epistola diui Adriani: & desiderare, vt pro parte in se detur actio. ¶ Fideiussores ita obligari non possunt, vt plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, accessio est principali obligationi: nec plus in accessione potest esse, quam in principali re. At ex diuerso, vt minus debeant, obligari possunt. Itaque si reus decem aureos promiserit, si fideiussor in quinque recte obligatur: contra vero obligari non potest. Item si ille pure promiserit, fideiussor sub conditione promittere potest: contra vero non potest. Non solum autem in quantitate, sed etiam in tempore

DE LITERA. OBLIGA. 134.

more minus aut plus intelligitur. Plus est enim statim aliquid dare, minus est post tempus dare. ¶ Si quid autē fideiussor pro reo soluerit, eius recuperanda causa habet cum eo mandati iudicium. ¶ Græcè fideiussor ἰγγυσιτις dicitur, qui plerunq; ita accipitur, ac si dixerit: dico q; fideiubeo, volo. ¶ In stipulationibus fideiussorum sciendum est hoc generaliter accipi, ut quodcunq; scriptum sit quasi actum, videatur etiam actum. Ideoq; constat, si qs scripserit se fideiussisse, videri omnia solenniter acta.

* ita accipitur τῆ ἰμῆ τοῖσ τε κελίω ἰγω. ἰ. mea fideiubeo ego. Sed & si dixerit οὐ

DE LITERARVM obligationibus. Titulus XXII.

Lim scriptura fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur: quæ nomina hodie nō sunt in vsu. Planè si quis debere se scripserit, qd sibi numeratū non est: de pecunia minimè numerata, post multum temporis exceptionē opponere

λω, σὶ ue Βοβίλομαι, sed & φημι: ὅ εἰσ εἰτ si dixe

LIB. III. INSTIT.

rit *ἀ-* nere nō potest. Hoc enim sēpissimē
γω, θι- cōstitutum est. sic fit, vt & hodie dō
λω. i. quārī non potest, scriptura obliget
 volo, & ex ea nascitur conditio: cessante
 cupio. scilicet verborum obligatione. ¶ Mul
βεδλ- tum autem tempus in hac exceptiōe
μχι. i. antea quidem ex principalibus con-
 c im stitutionibus vsq; ad quinquennium
 desti- procedebat: sed ne creditores diutiō
 natiōe possint suis pecunijs forsitan defraur
 quadā dari, per constitutionem nostrā tem-
 animi pus coarctatum est: vt ultra biennij
 volo. metas huiusmodi exceptio minime
φμ. i. extendatur.

affir-
 mo. *α'*
γω. i. di
 co.
 E.P.

DE OBLIGATIONIBVS
 ex consensu. Titu. XXIII.

Consensu fiunt obliga-
 tiones in emptionibus,
 vēditionibus, locationi-
 bus, conductionibus, so-
 cietatibus, mandatis.
 Ideo autem istis modis obligatio dicitur
 citur consensu contrahi: quia neque
 scriptura, neq; presentia omnimodo
 opus est: at nec dari quicquā necesse
 est, vt substantiam capiat obligatio: sed

DE EMPTIO. & VENDI. 135.
sed sufficit eos, qui negocia gerunt,
eōsentire. Vnde inter absentes quo-
que talia negocia contrahuntur, vel
per epistolam, vel per nūcium. ¶ Itē
in his cōtractibus alter alteri obliga-
tur in id quod alterum alteri ex bo-
no & æquo præstare oportet: cum
alioquin in verborum obligatiōibus
alius stipuletur, alius promittat.

DE EMPTIONE & VEN-
ditiōe. Titulus XXIII.

EMPTIO & venditiō cō-
trahit̄ simul atq; de præ-
cio cōuenerit, quāuis nō
dum præciū numeratū
sit, ac ne arra quidem da-
ta fuerit. Nam quod arrę nomine da-
tur, argumentū est emptionis & vē-
ditiōis cōtractæ. Sed hoc quidē de
emptionibus & vēditiōib⁹, quæ si-
ne scriptura cōsistunt, obtinere oportet
(nam nihil à nobis in huiusmodi
emptionibus & venditiōibus inno-
uatum est) in his autem, quę scriptur-
a cōficiuntur, non aliter perfectam
esse venditiōem & emptionē con-
stituimus,

LIB. III. INSTIT.

situm, nisi & instrumenta emptio-
 nis fuerint conscripta, vel manu pro-
 pria contrahentium, vel ab alio qui-
 dem scripta, à contrahētibus autem
 subscripta: & si per tabelionē sunt,
 nisi & completiones acceperint, &
 fuerint partibus absoluta. Donec em
 aliquid deest ex his: & pœnitenti-
 locus est, & potest emptor vel vendi-
 tor sine pœna recedere ab emptione
 & venditione. Ita tamen impunè eis
 recedere concedimus, nisi iam arra-
 rum nomine aliquid fuerit datum.
 Hoc enim subsecuto: siue in scriptis,
 siue sine scriptis, venditio celebrata
 est: is, qui recusat adimplere contrah-
 ctum, si quidem est emptor, perdit
 quod dedit: si verò vënditor, duplum
 restituere compellitur, licet super
 arris nihil expressum est. ¶ Precium
 autem constitui oportet. nam nulla
 emptio sine pœcio esse potest. Sed &
 certum esse precium debet: alioqui,
 si inter aliquos ita cōuenerit, ut quā-
 siaret ti Titius rē æstimauerit, tanti sit em-
 ne vē pta: inter veteres satis abūdè q; hoc
 ditio, *dubitabatur, si cōstet venditio, siue
 an nō. non. Sed nostra decisio ita hoc cōstet
 fuit,

DE EMPTIO. & VENDI. 136.

stituit, ut quoties sic composita sit
 venditio, quanti ille aestimauerit: sub
 hac conditione stare contractus, ut
 si quidem ille, qui nominatus est, pre-
 cium definerit: tunc omnimodo se-
 cundum eius aestimationem, & pre-
 cium persoluatur, & res tradatur,
 & venditio ad effectum perducatur
 emptore quidem ex empto actioe,
 venditore ex vendito agente. Sinau-
 tem ille, qui nominatus est: vel nolue-
 rit, vel non potuerit precium defini-
 re: tunc pro nihilo esse venditionem,
 quasi nullo precio statuto. Quod ius
 quum in venditionibus nobis placuit:
 non est absurdum, & in locationibus,
 & in conductionibus trahere. Item
 precium in numerata pecunia consi-
 stere debet. Nam in caeteris rebus,
 an precium esse possit, valde quaer-
 rebatur: veluti an homo, aut fundus,
 aut toga, alterius rei precium esse
 possit. Et Sabinus, & Cassius etiam
 in alia re putant precium posse consi-
 stere: vnde illud est, quod vulgo di-
 cebatur, permutatione rerum, emptio-
 nem & venditionem contrahi: eamque
 speciem emptionis & venditionis ve-
 rissimam

LIB. III. INSTIT

* Græ-
 co poë-
 ta Ho-
 mero.
 * .i. Af-
 fuit ex
 Leno
 ratib9
 tunc
 copia
 vini:
 Cæsar
 tiç infi-
 gnes,
 redi-
 munt
 hîc vi-
 na Pe-
 lasgi.
 Pars
 dedit
 es, niti-
 dū fer-
 rum
 pars
 altera
 bub9
 Ter-

tustissimā esse: argumentōq; utebā-
 tur Græci poëta Homeri, * qui ali-
 quam partem exercitus Achiuorum
 vinum sibi comparasse ait, permuta-
 tatis quibusdam rebus his verbis:
 Νῆες δ' ἐκ λήμνοιο πῦξ ἔσασα μ
 οἶνομάγουσα. ἔνθεμ ἄρ' ὀνί-
 ζοντο καρνηκομόωντες ἄχαιοι
 ἄλλοι μὲν χαλκῶ, ἄλλοι δ' αἶθε-
 ρι σιδήρῳ, ἄλλοι ἰῆρῖνοῖς, ἄλλοι
 δ' αὐτοῖσι βόεσι μ, ἄλλοι δ' ἀ-
 δραπόδεσι. * Diuersæ scholæ au-
 thores contrā sentiebant: alii dç esse
 existimabant permutationem rerū,
 aliud emptionem & venditionem:
 alioqui non posse rem expediri, per-
 mutatis rebus, quæ videatur res ven-
 disse, & quæ precij nomine data esse
 se: nam vtrancq; videri & vānisse, &
 precij nomine datam esse, rationem
 non pati. Sed Procuū sententia, dicē-
 tis permutationem propriā esse separa-
 tiem contractus à vēditione separa-
 tam, merito prævaluit: cum & ipse
 alijs Homericis versibus adiuuaba-
 tur, & validioribus rationibus argu-
 mentabatur.

DE EMPTIO. & VENDI. 137.

mentabatur. quod & anteriores diu
Principes admiserūt, & i nostris Di
gestis latius significatur. ¶ Quū autē
emptio & venditio cōtracta sit: (quā
effici diximus simul, atque de precio
conuenerit) cum sine scriptura res a
gitur, periculū rei venditæ statim ad
emptorem pertinet, tametsi adhuc
ea res emptori tradita non sit. Itaq;
si homo mortuus sit, vel aliqua par
te corporis læsus fuerit, aut ædes to
tæ, vel aliqua ex parte incendio con
sumptæ fuerint, aut fundus vi flumī
nis totus, vel aliqua ex parte ablatu
sit, siue etiam inundatione aquæ, aut
arboribus turbine deiectis, longē mi
nor aut deterior esse cœperit, empto
ris damnum est: cui necesse est, licet
rem non fuerit nactus, precium solu
ere. Quicquid em̄ sine dolo & cul
pa venditoris accidit, in eo venditor
securus est. Sed & si post emptionē
fūdo aliquid per alluionem accesser
rit, ad emptoris commodum perti
net. Nam & commodū eius esse de
bet: cuius periculum est. Quod si fu
gerit homo, qui veniūt, aut surreptus
fuerit, ita vt neq; dolus, neque culpa
vēditoris

gora
diti
piens
hic p
tulit:
ille a
git ip
los,
Ad na
ues
tauros
hic bel
lo cor
pora
capta
Vffici
Affuit
ex Lē
no & c
Cæsa
rię inf
gnes,
redi
mebā
vina
Pelaf
gi:
Aerē

LIB. III. INSTIT.

alij, venditoris interuenerit: animadu-
ferro tendum erit, an custodiam eius vsq;
quidā ad traditionem venditor susceperit.
lucen/ Sanē enim si susceperit, ad ipsius pe-
te, bo- riculum is casus pertinet. si nō susce-
uinis perit: secur⁹ est. Idē & in cæteris ani-
Ter- malibus, cæterisq; reb⁹ intelligim⁹.
gori⁹ Vtiq; tamen vëdicationē rei & cō-
bus q; dictionē exhibere debebit emptori:
dā, bu quia sanē qui nondum rem emptori
b⁹ ple tradidit, adhuc ipse dominus est. Idē
rique, etiā est de furti & de damni iniurie
sed ip/ actione. ¶ Emptio tam sub conditio-
sis mā ne, quā purē contrahi potest. Sub
cipñs cōditiōne: veluti, si Stichus intra cet-
alij. tum diē tibi placuerit, sit tibi emptor
¶ erit. aureis tot. ¶ Loca sacra vꝑ religiosa,
item publica, veluti forum, basilicā,
frustra quis sciēs emit, quæ tamen si
pro pphanis vel priuatis deceptus a
venditore quis emerit, habebit actio-
nem ex empto, quòd nō habere ei li-
ceat: vt consequat, quod sua interest
eum deceptum nō esse. Idē iuris est,
si hominē liberum pro seruo emerit.

DE LOCATIONE &
conductione. Titu. XXV.
Locatio

LOCATIO & conductio proxima est emptioni & venditioni: eisdemque iuris regulis consistit. Nam ut emptio & venditio ita contrahitur, si de pretio conuenerit: sic etiam locatio & conductio ita contrahi intelligitur, si merces constituta sit: & competit locatori quidem locati actio, conductori vero conducti. Et quæ supra diximus, si alieno arbitrio precium permissum fuerit: eadem & de locatōe & conductione dicta esse intelligimus, si alieno arbitrio merces permissa fuerit. **qua* Qua de causa, si fulloni polienda curandave, aut sarcinatori sarcienda vestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta, sed postea tantum daturus, quātum inter eos conuenerit: non proprie locatio & conductio contrahi intelligitur, sed eo nomine actio præscriptis uerbis dat. ¶ Præterea, sicut vulgò quæritur, an permutatis rebus emptio & venditio contraheretur: ita queri solebat de locatione & conductione, si forte rem aliquā utendā siue fruendā

LIB. III. INSTIT.

tibi aliquis dederit, & inuicem à te
 utendam, siue fruendam aliam rem
 acceperit. Et placuit nō esse locatio-
 nem & cōductionem, sed proprium
 genus contractus: veluti, si cum vnū
 bouem quis haberet, & vicinus eius
 vnum: placuerit inter eos, vt per de-
 nos dies inuicem boues cōmodarēt,
 vt opus facerēt: & apud alterum al-
 terius bos perierit: neq; locati, neq;
 conducti, neq; commodati competit
 actio, quia non fuit cōmodatū gra-
 tuitum: verūm præscriptis verbis ut
 gēdum est. ¶ Adeo autem aliquam
 familiaritatem inter se videntur ha-
 bere emptio & vēditio: item locatio
 & cōductio, vt in quibusdam causis
 quæri soleat, vtrum emptio & vē-
 ditio contrahatur, an locatio & con-
 ductio: vt ecce de prædijs, quæ per
 petuo quibusdam fruenda tradunt,
 id est, vt quādiu pensio siue redditus
 pro his domino præstetur, neq; ipsi
 conductor, hæresve eius id prædiū vē-
 diderit, aut donauerit, aut dotis no-
 mine dederit, aliōve quocūq; modo
 alienauerit, auferre liceat. Sed talis
 contractus;

DE LOCA. & CONDV. 139.

contractus, quia inter veteres dubi-
 tabatur, & à quibusdam locatio, à quibusdam
 venditio existimabatur: lex
 Zenoniana lata est, quæ emphyteo-
 seos* contractus propriam statuit na-
 turam, neque ad locationem, neque ad
 venditionem inclinante, sed suis pa-
 ctionibus fulciendam: & si quidem
 aliquid pactum fuerit, hoc ita obtine-
 re, ac si naturalis esset contractus.
 Si autem nihil de periculo rei fuerit
 pactum: tunc si quidem totius rei in-
 teritus accesserit, ad dominum super
 hoc redundare periculum. Si autem
 particularis, ad emphyteoticarium*
 huiusmodi damnum venire, quo iu-
 re vitimur. ¶ Item quaeritur, si cum
 aurifice Titius conuenerit, ut is, ex
 auro suo certi ponderis certaque for-
 mae annulos ei faceret, & acciperet:
 verbi gratia, decem aureos. utrum em-
 ptio & venditio, an locatio & condu-
 ctio contrahi videatur. Cassius ait,
 materiae quidem emptionem & ven-
 ditionem contrahi, operae autem lo-
 cationem & conductionem. Sed pla-
 cuit tantum emptionem & venditio-
 nem contrahi. Quod si suum aurum
 Titius

LIB. III. INSTIT.

Titius dederit mercede p opera cō-
stituta: dubium non est, quin locatio
& cōductio sit. ¶ Conductor autem
omnia secundum legem conductio-
nis facere debet: & si qd in lege præ-
termisū fuerit, id ex bono & æquo
præstare. ¶ Qui pro vsu aut vestimē-
torum, aut argenti, aut iumentī, mer-
cedem aut dedit, aut promissit: ab eo
custodia talis desideratur, qualem di-
ligentissimus paterfamiliās suis rebꝫ
adhibet: quam si præstiterit, & ali-
quo casu fortuito eam rem amiserit:
de restituenda ea nō tenebit. ¶ Mor-
tuo conductore intra tempora con-
ductionis, hæres eius eodem iure in
conductione succedit.

DE SOCIETATE.
Titulus XXVI.

SOCIETATEM cōiū-
solemus, aut totorū bo-
norum, quā Græci spe-
cialiter κοινοκτησίαι * ap-
pellant, aut vnus alicorū
ius negotiationis: veluti mancipiorū
vendendorum, emendorūmque, aut
ceterā

* κοινο-
κτησίαι
αυ.
aliās,
κοινοίαι

olei, aut vini, aut frumenti emēdi vē-
 dendique. Et quidem si nihil de par-
 tibus lucri, & damni nominatim cō-
 uenerit: æquales scilicet partes, & in
 lucro, & in damno spectātur. Quòd
 si expressæ fuerint partes, hæc serua-
 ri debent. Nec enim vnquam dubiū
 fuit, quin valeat conuentio, si duo
 inter se pacti sint, vt ad vnum quidē
 duæ partes, & lucri, & damni perti-
 neant: ad aliū tertiā. De illa sanè con-
 uentione quæsitum est: si Titius &
 Seius inter se pacti sunt, vt ad Titium
 lucri duæ partes pertineant, damni
 tertiā: ad Seium duæ partes damni,
 lucri tertiā: an rata debeat haberi cō-
 uentio. Quintus Mutius contra na-
 turam societatis talem pactiōnē esse
 existimauit, & ob id nō esse ratā ha-
 bendam. Seruius Sulpitius (cui⁹ sen-
 tentia præualuit) contra sensit: quia
 sæpe quorundā ita preciosa est ope-
 ra in societate, vt eos iustum sit con-
 ditione meliori in societate admitti.
 Nā & ita coiri posse societatem non
 dubitatur, vt alter pecuniā cōferat,
 alter nō cōferat, & tñ lucrū iter eos
 cōmune sit: quia sæpe opa alicui⁹ pro
 iū pecuniā

9109. In
 cōmu-
 nica-
 tionē,
 socie-
 tatē,
 colla-
 tionē.

LIB. III. INSTIT.

pecunia valet. Et adeo contra Quir-
 ti Mutij sententiam obtinuit, vt illud
 quoq; confiterit posse conuenire, vt
 quis lucri partem ferat, de damno
 non teneatur: quod & ipsum Seruius
 conuenienter ibi fieri existimauit.
 Quod tamen ita intelligi oportet: vt
 si in alia re lucrum, in alia damnum
 illatum sit: compensatione facta, so-
 lum, quod superest, intelligatur, lucro
 esse. Illud expeditum est, si in vna
 causa pars fuerit expressa: veluti in
 solo lucro, vel in solo damno: in altera
 vero omissa: in eo quoq;, quod præ-
 termisum est, eandem partem seruari.
 Manet autem societas eousq;, do-
 nec in eodem consensu perseverauer-
 rint. At cum aliquis renunciauerit so-
 cietati, soluitur societas. Sed planè si
 quis callidè in hoc renunciauerit so-
 cietati, vt obueniēs aliquod lucrum
 solus habeat: veluti, si totorū bonorū
 socius, cum ab aliquo hæres esset re-
 lictus, in hoc renunciauerit societati,
 vt hæreditatem solus lucrifaceret: co-
 gitur hoc lucrum communicare. Si
 quid verò aliud lucrifaciat, quod nõ
 captauerit, ad ipsam solum pertinet.
 E

Tibi.

DE SOCIETATE. 141.

Ei verò cui renūciatum est: quicquid
 omnino post renūciatam societatem
 acquiritur, soli conceditur. ¶ Soluitur
 adhuc societas, etiā morte socj: quia
 qui societatem contrahit, certā per-
 sonam sibi eligit. ¶ Sed & si consen-
 su pluriū societas contracta sit, mor-
 te vnius socj soluitur: etsi plures su-
 persint, nisi in coeūda societate aliter
 conuenerit. ¶ Item si alicuius rei con-
 tracta societas sit, & finis negocio
 impositus est, finitur societas. ¶ Pu-
 blicatione quoq; distrahi societate,
 manifestū est, scilicet si vniuersa bo-
 na socj publicentur. Nā cum in eius
 locum alius succedat: pro mortuo ha-
 berur. ¶ Item si quis ex socjs mole
 debiti pragrauatus, bonis suis cesse-
 rit, & ideo propter publica aut pri-
 uata debita substantia ei⁹ veneat: sol-
 uitur societas: sed hoc casu, si adhuc
 cōsentiant in societate, noua videtur
 incipere societas. ¶ Socius socio vtrū
 eo nomine tantum teneatur pro so-
 cio actione, si quid dolo commiserit,
 sicut is, qui deponi apud se passus
 est: an etiā culpę, id est, desidie atq;
 negligentie nomine, quaesitum est.
 Praualuit

LIB III. INSTIT.

Præualuit tamen etiam culpæ nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est. Sufficit enim talem diligentiam communib⁹ rebus adhibere socium, qualem suis reb⁹ adhibere solet. Nā qui parum diligentem socium sibi assumit, de se queri debet: hoc est, ꝯ hoc sibi* imputare debet.

DE MANDATO.

Titulus XXVII.

MANDATVM contrahitur quinque modis: siue sua tantum gratia aliquis tibi mandet: siue sua & tua: siue aliena tantum: siue sua & aliena: siue tua & aliena. At si tua tantum gratia mandatum sit, superuacuum est mandatum: & ob id nulla ex eo obligatio, nec mandati inter vos actio nascitur. ¶ Mandatis tantum gratia interuenit mandatum: veluti, si quis tibi mandet ut negocia eius gereres, vel ut fundum ei emereres, vel ut pro eo sponderes. ¶ Tua gratia & mandatis: veluti, si mandet

DE MANDATO. 242.

mandet tibi, vt pecuniam sub vsuris
 crederes ei, qui in rem ipsius mutua
 retur: aut si volente te agere cum eo
 ex fideiussoria causa, mandet tibi, vt
 cum reo agas: periculo mandantis:
 vel vt ipsius periculo supuleris ab
 eo, quem tibi deleget in id, quod ti
 bi debuerat. ¶ Aliena autem tantum
 causa interuenit mandatum: veluti,
 si tibi aliquis mandet, vt Titij nego
 cia gereres: vel vt Titio fundū eme
 res: vel vt p Titio sponderes. ¶ Sua
 & aliena: veluti, si de communibus
 suis, & Titij negocijs gerendis tibi
 mandet: vel vt sibi & Titio fundum
 emerēs, vel vt pro eo & Titio spon
 deres. ¶ Tua & aliena: veluti, si tibi
 mādēt, vt Titio sub vsuris crederes:
 quia si sine vsuris pecuniā crederes,
 aliena tantum gratia intercedit mā
 datum. ¶ Tua tantum gratia interue
 nit mandatum: veluti, si tibi mādēt,
 vt pecunias tuas in emptiones potius
 prædiorū colloces, q̄ fœneres: vel ex
 diuerso, vt pecunias tuas fœneres po
 tius, q̄ in emptiones prædiorum col
 loces. Cuius generis mandatum, ma
 gis consilium, quàm mandatum est:
 &

LIB. III. INSTIT.

& ob id non est obligatorium, quia
 nemo ex consilio mandati obligatur,
 etiam si non expediat ei, cui mandatur:
 cum liberum cuique sit, apud se
 explorare an sibi expediat consilium.
 Itaque si ociosam pecuniam domi te
 habentem hortatus fuerit aliquis, ut
 rem aliquam emereres, vel eam crede-
 res, quamvis non expediat eam tibi
 emisse, vel credidisse, non tamen tibi
 mandati tenet. Et adeo hæc ita sunt,
 ut quaesitum sit, an mandati teneatur,
 qui mandavit tibi, ut pecuniam Titio
 foenerares: sed obtinuit Sabini senten-
 tia, obligatorium esse in hoc casu man-
 datum: quia non aliter Titio credidisse,
 quam si tibi mandatum esset.
 Illud quoque mandatum non est ob-
 ligatorium, quod contra bonos mo-
 res est: veluti, si Titius de furto, aut
 de damno faciendo, aut de iniuria fa-
 cienda mandet tibi: licet enim poena
 istius facti nomine praesiteris: non
 tamen ullam habes aduersus Titium
 actionem. Item, qui exequitur manda-
 tum, non debet excedere fines man-
 dati: ut ecce, si quis usque ad centum
 aureos mandauerit tibi, ut fundum
 emereres,

DE MANDATO. 143.

emeris, vel vt pro Titio sponderes:
 neque pluris emere debes, neque in
 ampliore pecuniâ fideiubere: alioquin
 non habebis cum eo mandati actio:
 nem tadeò quidē, vt Sabino & Cas-
 sio placuerit, etiam si vsq; ad cētum
 aureos cum eo agere volueris, inuti-
 liter te acturum. Sed diuersæ scholæ
 authores rectē vsq; ad centū aureos
 te acturum existimant: quæ sentētia
 sanē benignior est. Quod si minoris
 emeris, habebis scilicet cum eo man-
 dati actionem: quoniam qui mādat,
 vt sibi centū aureorum fundus eme-
 retur, is vtq; mandasse intelligitur,
 vt minoris (si possit) emeretur. ¶ Re-
 tē quoq; mandatum contractum,
 si dum adhuc integra res sit, reuoca-
 tum fuerit, euanelcit. Item si adhuc
 integro mandato, mors alterutrius
 interueniat: id est, vel eius, qui man-
 dauit, vel illius, qui mandatū susce-
 perit, soluitur mandatum. Sed vtili-
 tatis causa receptū est, vt si eo mor-
 tuo, qui tibi mandauerat, tu ignorās
 eum decessisse, executus fueris man-
 datum: posse te agere mādati actio-
 ne: alioqui iusta & probabilis igno-
 rantia

LIB. III. INSTIT.

rantia tibi damnum afferret. Et huc
 simile est, quod placuit, si debitores
 manumisso dispensatore Titij, per
 ignorantiam liberto soluerint, liberari
 eos: cum alioqui stricta iuris ratione
 non possent liberari, quia alij soluis-
 sent, quam cui soluere debuerint.
 ¶ Mandatum non suscipere, cuilibet
 liberum est: susceptum autem con-
 summandum est, aut quamprimum
 renunciandum: ut per semetipsum,
 aut per alium eandem rem manda-
 tor exequatur. Nam nisi ita renuncietur,
 ut integra causa mandatori reser-
 uetur eandem rem explicandi: ni-
 hilominus mandati actio locum ha-
 bet: nisi iusta causa intercesserit, aut
 non renunciandi, aut intempestive
 renunciandi. ¶ Mandatum & in diem
 differri, & sub conditione fieri potest.
 ¶ In summa sciendum est, mandatū,
 nisi gratuitum sit, in aliam formam
 negocij cadere. Nam mercede consti-
 tuta, incipit locatio & conductio esse.
 Et, ut generaliter dicamus, quibus
 casibus sine mercede suscepto offi-
 cio, mandati siue depositi contrahi-
 tur negocium: quibus casibus interueni-
 te

DE OBLIGA. QVAE &c. 144.
te mercede, locatio & conductio in-
telligitur contrahi. Et ideo si fulloni
poliēda curandave quis dederit ve-
stimenta, aut sarcinatori sarcinas:
nulla mercede constituta neq; pmissa,
mandati competit actio.

DE OBLIGATIONIBVS
quæ ex quasi contractu na-
scuntur. Tit. XXVIII.

POST genera cōtractu-
um enumerata, dispiciat
mus etiam de his obliga-
tionibus, quæ quidem
non propriè nasci ex cō-
tractu intelliguntur: sed tamen quia
non ex maleficio substantiā capiunt,
quasi ex contractu nasci videntur.
Igitur cum quis negocia absentis gel-
serit: vltro citroque inter eos nascun-
tur actiones, quæ appellantur nego-
ciorum gestorum: sed domino quidē
rel gestæ, aduersus eum, qui gessit,
directa competit actio: negotiorum
autem gestori, cōtraria, quas ex nul-
lo contractu propriè nasci, manife-
stū est: quippe ita nascunt istæ actio-
nes, si sine mandato quisque alienis
negocijs

LIB. III. INSTIT.

negocijs gerendis se obtulerit: ex qua
 causa si, quorum negocia gesta fue-
 rint, etiam ignorantes obligantur,
 idque utilitatis causa receptum est: ne
 absentium, qui subita festinatione co-
 acti, nulli demandata negotiorum
 suorum administratione, peregre pro-
 fecti essent, desereretur negocia: que
 sane nemo curaturus esset, si de eo,
 quod quis impendisset, nullam habere
 turus esset actionem. ¶ Sicut autem
 is, qui utiliter gessit negocia, dominum
 habet obligatum negotiorum gesto-
 rum: ita & contra iste quoque tenetur,
 ut administrationis reddat rationem:
 quo casu ad exactissimam quisque di-
 ligentiam compellitur reddere ra-
 tionem: nec sufficit talem diligentiam
 adhibere, qualem suis rebus adhibere
 solet: si modo alius diligentior eo
 commodius administraturus esset
 negocia. ¶ Tutores quoque qui tutela
 iudicio tenentur, non proprie ex con-
 tractu obligati esse intelliguntur: (nul-
 lum enim negotium inter tutorem &
 pupillum contrahitur) sed quia sane
 non ex maleficio tenentur, quasi ex
 contractu teneri videntur. Hoc autem
 casu

DE OBLIGA. QVAE. &c. 145.

casu mutuae sunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet tutelae actionem: sed & ex contrario tutor* cum pupillo habet cōtra*
trariam tutelae: si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditoribus eius obligauerit. ¶ Itē si inter aliquos communis res sit sine societate: veluti, quod pariter eis legata donatave esset, & alter eorum alteri ideo teneatur communi diuidendo iudicio, quod solus fructus ex ea re perceperit, aut quod socius eius solus in eam rem necessarias impensas fecerit, nō intelligitur ex cōtractu propriē obligatus esse: quippe nihil inter se contraxerunt: sed quia ex maleficio non tenetur, quasi ex cōtractu teneri videtur. ¶ Idem iuris est de eo, qui cōtra hæredi, familiæ heriscundæ iudicio ex his causis obligatus est. ¶ Hæres quoq; legatorum nomine non propriē ex cōtractu obligatus intelligitur: (neq; enim cum hærede, neque cum defuncto vllum negociū legatarij gessisse propriē dici potest) & tamen quia ex maleficio non est obligatus,

LIB. III. INSTIT.

ligatus, quasi ex cōtractu debere intelligitur. ¶ Item is, cui quis per errorem non debitum soluit: quasi ex cōtractu debere videtur. Adeò enim non intelligitur propriè ex cōtractu obligatus esse, vt si certiozem rationem sequamur, magis, vt supra diximus, ex distractu, quàm ex cōtractu possit dici obligatus esse. Nam qui soluendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, vt distrahat potius negocium, quàm contrahat. Sed tamen perinde is, qui accipit, obligatur, ac si mutuum ei daretur: & ideo cōdictione tenetur. ¶ Ex quibusdam tamen causis repeti nō potest, quod per errorem non debitum solutum sit. Sic namq; definierūt veteres, ex quibus causis inficiando lis crescit, ex his causis non debitum solutum, repeti non posse: veluti ex lege Aquilia, itē ex legato. Quod veteres quidem in his legatis locum habere voluerunt, quæ certa constituta, per damnationem cuique legata fuerant. Nostra autem constitutio, cum vnā naturam omnibus legatis & fideicommissis indulset: huiusmodi augmentū

PER QVAS PERSO. &c: 146.
In omnibus legatis & fideicommissis
extendi voluit: sed non omnibus
legatarijs hoc præbuit, sed tantum
modo in ijs legatis & fideicommissis,
quæ sacrosanctis Ecclesijs, & ceteris
venerabilib9 locis, quæ religionis vel
pietatis intuitu honorantur, relicta
sunt: quæ si indebita soluantur, non
repetuntur.

PER QVAS PERSONAS
nobis obligatio acquiritur.
Titulus XXIX.

PROPOSITIS generib9
obligationum, quæ ex
contractu, vel quasi ex
contractu nascuntur: ad
monendi sumus acquiri
nobis non solum per nosmetipsos,
sed per eas quoque personas, quæ in
nostra potestate sunt: veluti per ser-
uos & filios nostros: vt tamen, quod
per seruos nostros nobis acquiri-
tur, totum nostrum fiat: quod autem
per liberos, quos in potestate habe-
mus, ex obligatione fuerit acquisitum:
hoc diuidatur secundum imaginem
e q̄ rerum

LIB. III. INSTIT.

verum proprietatis & usufructus, quam nostra decrevit constitutio: ut quod ab actione commodum perueniat, huius usufructum quidem habeat pater, proprietatem autem filio seruetur: scilicet patre actionem mouente, secundum nouellae nostrae constitutionis diuisionem. ¶ Item per liberos homines, & alienos seruos, quos bona fide possidemus, acquiritur nobis: sed tantum ex duabus causis, id est, si quid ex operis suis, vel ex re nostra acquirant. ¶ Per eum quoque seruum, in quo usufructum vel usum habemus: similiter ex duabus istis causis nobis acquiritur. ¶ Communem seruum pro dominica parte dominus acquirere certum est: excepto eo, qui nominatim vni stipulando, aut per traditionem accipiēdo, illi soli acquirat: veluti, cum ita stipulatur, Titio domino meo dare spōdes? Sed si dominus vnius iussu seruus fuerit stipulatus: licet antea dubitabatur, tamen post nostram decisionem res expedita est, ut illi tantum acquirat, qui hoc ei facere iussit: ut supra dictum est.

QVIBVS

147.
QVIBVS MODIS TOLLITUR obligatio. Tit. XXX.

Tollitur autem omnis obligatio solutione eius, quod debetur: vel si quis, consentiente creditore, aliud pro alio soluerit. Nec interest, quis soluat, utrum ipse, qui debet, an alius pro eo: liberatur enim & alio solvente, siue sciente, siue ignorante debitore, vel inuito eo solutio fiat. Item si reus soluerit: etiam non, qui pro eo interuenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, si fideiussor soluerit: non enim ipse solus liberatur, sed etiam reus. ¶ Item per acceptilationem tollitur obligatio. Est autem acceptilatio, imaginaria solutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur: id si velit Titius remittere, poterit sic fieri: ut patiatur hanc verba debitorem dicere: Quod ego tibi promisi, habes ne acceptum? & Titius respondeat: Habeo. ¶ Sed & Grece potest acceptilatio fieri: dum modo sic fiat, ut Latinis verbis solet exigi: *ἔχω τὸν ἀποδοτέον*
εἰ μὴ *ἔχω*

* .i. qđ LIB. III. INSTIT
 tibi pρ τὸν ἴχθω. * Quo genere, vt diximus,
 nisi tantum eā soluuntur obligationes,
 habes quæ ex verbis consistunt, non etiam
 acceρ ceteræ. Consentaneum enim visum
 ptū? est, verbis factā obligationem, alijs
 habeo posse verbis dissolui. ¶ Sed & id, qđ
 aliās, alia ex causa debetur, potest in stipu
 ἴχθω lationē deduci, & per acceptilatio
 ἀβων nem dissolui. ¶ Sicut autē quod de
 ἰνδρ betur, pro parte rectē soluitur: ita in
 πικρ parte debiti acceptilatio fieri potest.
 ἴχθω ¶ Est autem prodita stipulatio, quæ
 ἀβων vulgò Aquiliana appellat: per quā
 .i. tot contingit, vt omnium rerum obligat
 denariρ tio in stipulatum deducatur, & ca
 os, haρ per acceptilationem tollatur. Stipu
 bes ne latio enim Aquiliana renouat omnes
 acceρ obligationes, & à Gallo Aquilio, ita
 ptos? composita est: Quicquid te mihi ex
 habeo quacunq; causa dare facere oportet,
 acceρ oportebitve præsens in diemve, aut
 ptos. sub conditione: * quarumcunq; rerū
 * non mihi tecū actio est, quæque abs * te
 ē, aut petitio, vel aduersus te persecutio est,
 sub cō eritve, quódve tu meū habes, teneas,
 ditiōe. possides, dolove malo fecisti, quo mi
 * ad nus possideas: quanticunq; earū rer
 uersρ. rum res erit, tantam pecuniam dari
stipulatus

QVIB. MO. TOL. OBLI. 148. * Age
stipulatus est Aulus Augerius: * spo riu.
pondit Numerius Negidius. * Itē ex * Nū
diuerso Numerius Negidius interro gidius.
gavit Aulum Augerium: Quicquid quod
tibi hodierno die per Aquilianā sti Nūe
pulationē spopondi: id ne omne ha r9 Nū
bes acceptum? Respōdit Aulus Au gidius
gerius: Habeo, acceptūque tuli. Aulo
¶ Præterea nouatione tollitur obli Age
gatio: veluti, si id, quod tibi Seius de riolpo
bebat à Titio dari stipulatus sis. Nā pōdi,
interuentu nouæ personæ, noua na ait, id
scitur obligatio, & prima tollit, trās habe
lata in posteriorem: adeo, vt interdū, ret ne
licet posterior stipulatio inutilis sit, à se ac
tamen prima nouationis iure tolla ceptū:
tur: veluti, si id, quod tu Titio debes, Nūe
à pupillo sine tutoris autoritate sti r9 Nū
pulat9 fuerit: quo casu res amittitur. gidius
Nam & prior debitor liberatur, & Aulū
posterior obligatio nulla est. Nō idē Age
iuris est, si à seruo quis fuerit stipu riū ro
latus. nam tunc prior perinde obli gavit,
gatus manet, ac si postea nullus sti Aulus
pulatus fuisset. Sed si eadem perso Age.
na sit, à qua postea stipuleris: ita de Nūgi
mum nouatio fit, si quid in postero dio ac
ti stipulatione noui sit: fortē si condi ceptū
t iūq tūo, fecit.

LIB. III. INSTIT.

tio, aut dies, aut fideiussor adijciatur,
 aut detrahatur. ¶ Quod autem dixi-
 mus, si conditio adijciatur, nouatio-
 nem fieri: sic intelligi oportet, ut ita
 dicamus factam nouationem, si con-
 ditio extiterit: alioquin si defecerit, du-
 rat prior obligatio. ¶ Sed quum hoc
 quidem inter veteres constabat, tunc
 fieri nouationem, quum nouandi ani-
 mō in secundā obligationem itum
 fuerat: per hoc autem dubium erat,
 quando nouandi animo videret hoc
 fieri: & quosdā de hoc præsumptio-
 nes alij in alijs casibus introducebant:
 ideo nostra processit constitutio, quæ
 apertissimē definiuit, tunc solum nou-
 ationem prioris obligationis fieri:
 quoties hoc ipsum inter cōtrahentes
 expressum fuerit, quod propter nou-
 ationem prioris obligationis cōuer-
 nerunt: alioquin & manere pristinam
 obligationem, & secundam ei accer-
 dere: ut maneat ex vtraque causa obli-
 gatio secundum nostræ constitutio-
 nis definitionem, quam licet ex ipsius
 lectione apertius cognoscere. ¶ Hoc
 amplius, eæ obligationes, quæ con-
 sensu contrahuntur, contraria volū-
 tate

DE OBLIGA. QVAE &c. 149.
tate dissoluuntur. Nam si Titius &
Seius inter se consenserint, vt fundū
Tusculanum emptū Seius haberet
centum aureis: deinde re nondū se-
cuta, id est, neq; precio soluto, neque
fundo tradito, placuerit inter eos, vt
discederetur ab ea emptione & ven-
ditiōe, inuicem liberantur. Idem est
in conductiōe & locatiōe, & in o-
mnibus contractibus, qui ex consen-
su descendunt, sicut iam dictum est.

INSTITVTIONVM,
seu elementorum D. Iustinia-
ni sacratissimi principis,
Liber III.

DE OBLIGATIONIBVS
quæ ex delicto nascuntur.
Titulus I.

VM sit expositū
superiori libro de
obligationibus ex
contractu, & ex
quasi* contractu: *qua-
sequitur, vt de ob- si ex-
ligationib⁹ ex ma-
lesicio, & quasi ex
maleficio,

LIB. III. INSTIT.

maleficio, dispiciamus. Sed illæ quæ
dem, vt suo loco tradidimus, in qua
tuor genera diuiduntur: hæ verò vni
generis sunt. nã omnes ex re nascuntur,
id est, ex ipso maleficio: veluti ex
furto, rapina, damno, aut iniuria.

*non ¶ Furtum est cõtractatio rei fraudulosa
est, rei losa lucri faciendi gratia, vel ipsius rei,
vel etiam vsus eius, possessionisve,
quod lege naturali prohibitum est
admittere. Furtum autem, vel à fur-

*quòd ¶ quò, id est nigro dictum est: quòd clam
appellatur, & obscure fiat, & plerunque nocte
vel à fraude, vel à ferendo, id est, au-
ferendo: vel à Græco sermone, quo
fures appellatur.

*ab eo ¶ Imò & Græci dixerunt.
quod est ¶ Furtorum autem duo sunt genera:
manifestum, & nec manifestum. Nã
conceptum & oblatum, species potius
actionis sunt furto coherentes, quàm
genera furtorum: sicut inferius appa-

*autem ¶ rebit. Manifestus fur est, quæ Græci
appellat: nec solus, qui
in ipso furto deprehenditur: sed etiam
is, qui in eo loco deprehenditur, quo
furtum factum sit: veluti, qui in domo
ac in ipso furto fecit, & nondum egressus ian-
nuam

DE OBLIGA. QVAE &c. 150.
nuam deprehensus fuerit: & qui in soactu
oliueto, oliuarum: aut in vineto vua furâdi
rum furtum fecit, quamdiu in eo oliu dephê
ueto aut vineto deprehensus fuerit. sus, q
Imò vltcrius furtum manifestum est scilicet
extendendum, quamdiu eam rem in fa-
fur tenens visus vel deprehensus fue- ciendo
rit, siue in publico, siue i priuato: vel nō est.
a domino, vel ab alio, antequam eō als est
puenerit, quò deferre vel deponere *ἔρωσιν*
destinasset. Sed si pertulit, quò destri *τοῦτο*
nauit, tametsi deprehendatur cum re *ἢ, q̄*
furtiua, nō est manifestus fur. ¶ Nec dictio
manifestum furtum quid sit, ex ἡς, aduer-
quæ diximus, intelligitur. nam quod biali
manifestū non est: id scilicet nec ma- ter po-
nifestum est. ¶ Conceptum furtum nit: li-
dicitur, cum apud aliquem testibus gnifi-
præsentibus furtiua res quæ sita & cãtq̄ i
inueta sit. nam in eum propria actio ipso
constituta est, quanuis fur non sit: furto
quæ appellatur concepti. ¶ Obla- pprie
tum furtum dicitur, cum res furtiua siue in
ab aliquo tibi oblata sit, eaque apud cōspe-
te concepta sit: vtique si ea mente ti ctu, &
bi data fuerit, vt apud te potius, q̄ p ipso
apud eum, qui dederit, concipere actū
tur. Nam tibi, apud quem conce- ponit.
pta

LIB. III. INSTIT.

pta sit, propria aduersus eū, qui obtulit, quauis fur non sit, constituta est actio: quæ appellatur oblati. ¶ Est etiam prohibiti furti actio aduersus eum, qui furtū querere testibus presentibus volentē prohibuerit. Præterea pœna constituitur ædictio Prætoris per actionem furti non exhibiti, aduersus eum, qui furtiuā rem apud se quæsitam & inuentam non exhibuit. Sed hæ actiones, scilicet concepti & oblati, & furti prohibiti, nec non furti non exhibiti, in desuetudinem abierūt. Quum enim requisitio rei furtiuæ hodie secundum veterem obseruationem non fiat: merito ex consequentia etiam præfatæ actiones ab usu communi recesserūt: cum manifestum sit, quod omnes, qui sciētes rem furtiuam susceperint, & celauerint, furti nec manifesti obnoxii sūt. ¶ Pœna manifesti furti, quadrupli est, tam ex serui, quàm ex liberi personæ: nec manifesti, dupli. ¶ Furtum autem fit, non solum, cum quis interceptiendi causa rem alienam amouet: sed generaliter cum quis alienā rem inuito domino cōtrectat. Itaq; * siue

*ita.

* siue
creditor

DE OBLIGA. QVAE &c. 151.
creditor pignore: siue is, apud quem
res deposita est, ea re vtatur: siue is,
qui rem vtendam accepit, in alium
vsum eā transferat, q̄ cuius gratia ei
data est, furtum committit: veluti, si
quis argētū vtēdum acceperit, quasi
amicos ad cœnam inuitaturus, & id
peregre secum tulerit: aut si quis e-
quum gestandi causa commodatum
sibi, longius aliquò duxerit. quod ve-
teres scripserunt de eo, qui in aciem
equum perduxisset. Placuit tamen
eos, qui reb⁹ commodatis aliter vte-
rentur, quàm vtendas acceperint, ita
furtum committere, si se intelligant
id inuito domino facere: eumq; si in-
tellexisset, non permissurum: at si p-
missurum credant, extra crimen vi-
deri: optima sanè distinctione: quia
furtum sine affectu furandi non cō-
mittitur. Sed & si credat aliquis inui-
to domino se rem commodatam sibi
contrectare, domino autem volente
id fiat: dicitur furtum nō fieri. Vnde
illud quæsitum est: cum Titius seruū
Meuū sollicitauerit, vt quasdam res
domino surriperet, & ad eū perfer-
ret: & seruus id ad Meuium pertu-
lerit:

LIB. III. INSTIT.

lerit: Meuius autem, dum vult Titium
 in ipso delicto deprehendere, permis-
 serit seruo quasdam res ad eum per-
 ferre: vtrum furti, an serui corrupti
 iudicio teneatur Titius, an neutro?
 Et quum nobis super hac dubitatione
 suggestum est, & antiquorum pru-
 dentium super hoc altercationes per-
 speximus, quibusdam neque furti: ne-
 que serui corrupti actionem presta-
 tibus, quibusdam furti tantummodo:
 nos huiusmodi calliditati obuia eun-
 tes, per nostram decisionem sancimus,
 non solum furti actionem, sed & ser-
 ui corrupti contra eum dari. Licet e-
 nim is seruus deterior a sollicitatore
 minime factus est, & ideo non con-
 currant regulæ, quæ serui corrupti
 actionem introducunt: tamen con-
 siliium corruptoris ad perniciem pro-
 bitatis serui introductum est: vt sit
 ei pœnalis actio imposita, tãquam si
 ex huiusmodi impunitate & in alium
 seruum, qui facile posset corrumpi,
 tale facinus a quibusdam perpetre-
 tur. ¶ Interdum etiam liberorum hor-
 minum furtum fit: veluti, si quis liber-
 rorum

DE OBLIGA. QVAE &c. 152.
rorum nostrorum, qui in potestate
nostra sunt, surreptus fuerit. ¶ Ali-
quando autem etiam suæ rei furtum
quis committit: veluti, si debitor rē,
quam creditori pignoris causa de-
dit, subtraxerit. ¶ Interdum quoque
furti tenetur, qui ipse furtum non fe-
cit: qualis est is, cuius ope & consilio
furtum factum est. In quo numero
est, qui tibi nummos excussit, vt ali⁹
eos raperet: aut tibi obstiterit, vt ali⁹
rem tuam exciperet: aut oues tuas,
vel boues fugauerit, vt alius eas ac-
ciperet. Et hoc veteres scripserunt
de eo, qui panno rubro fugauit ar-
mētum. Sed si quid eorum per lasci-
uiam, & non data opera, vt furtum
admitteretur, factum est: in factum
actio dari debet. At vbi ope Meuij
Titius furtum fecerit, ambo furti
tenentur. ¶ Ope & consilio eius quo-
que furtum admitti videtur, qui sca-
las fortè fenestris supponit, aut ipsas
fenestras, vel ostiū effringit, vt alius
furtum faceret: quive ferramēta ad
effringendum, aut scalas, vt fenestris
supponerentur, commodauerit, sciēs
cuius rei gratia commodauerit.

Certè

LIB. III. INSTIT.
¶ Certè qui nullam opem ad furtū
faciendum adhibuit, sed tantum con-
siliū dedit, atq; hortat⁹ est ad fur-
tum faciendum, non tenetur furti.
¶ Ii, qui in parentum vel dominorū
potestate sunt, si rem eis surripiant:
furtū quidem faciunt, & res in fur-
tiuā causam cadit, (nec ob id ab vilo
vsucapi potest, antequam in domini
potestate reuertatur) sed furti actio
nō nascitur: quia nec ex alia vlla cau-
sa potest iter eos actio nasci. Si verò
ope & cōsilio alterius furtum factū
fuerit: quia utiq; furtum cōmittitur,
conuenienter ille furti tenetur: quia
verum est, ope & consilio eius furtū
factum esse. ¶ Furti autem actio ei
competit, cuius interest rem saluam
esse, licet dominus non sit. Itaq; nec
domino aliter competit, quàm si ei⁹
interfit re non perire. Vnde constat
creditorē de pignore surrepto fur-
tis actione agere posse, etiā si idoneū
debitorē habeat: quia expedit ei pi-
gnori potius incūbere, quàm in per-
sonam agere: adeo quidem, vt quan-
uis ipse debitor eam rem surripuerit,
nihilominus creditorī cōpetat actio
furti.

DE OBLIGA. QVAE &c. 153.

furti. ¶ Item si fullo polienda curan-
 dave, aut sarcinator sarcienda vesti-
 menta mercede certa constituta ac-
 ceperit, eaque furto amiserit: ipse
 furti habet actionem, non dominus:
 quia domini nihil interest eam rem
 non perire: quum iudicio locati à ful-
 lone aut sarcinatore rem suam per-
 sequi possit. Sed & bonæ fidei em-
 ptori surrepta re, quam emerit, quã-
 vis dominus non sit, omnino compe-
 tit furti actio, quemadmodum & cre-
 ditori. Fulloni verò & sarcinatori nõ
 aliter furti actionem competere pla-
 cuit, quam si soluendo fuerint, hoc
 est, si domino rei æstimationem solu-
 vere possint. Nam si soluendo non
 sint: tunc quia ab eis suum dominus
 consequi nõ possit, ipsi domino furti
 competit actio: quia hoc casu ipsius
 interest rem saluam esse. Idem est, & si
 in parte soluendo fuerit fullo aut sar-
 cinator. ¶ Quæ de fullone & sarcin-
 tore diximus: eadem & ad eum,
 cui commodata res est, transferenda
 veteres existimabāt. Nã vt ille fullo
 mercedem accipiendo, custodiã præ-
 stat: ita is quoq; qui commodatum

LIB. III. INSTIT.

vtendi causa accepit, similiter neces-
 se habet custodiam præstare. Sed no-
 stra prouidentia etiam hoc in nostris
 decisionibus emēdauit: vt in domini
 voluntate sit, siue commodati actio-
 nem aduersus eum, qui rem commo-
 datam accepit, mouere desideret:
 siue furti aduersus eum, qui rem furti-
 ripuit: & alterutra earum electa, do-
 minum non posse ex pœnitentia ad
 alteram venire actionem: sed si qui-
 dem furem elegerit, illum qui rem
 vtendam accepit, penitus liberari.
 Si autem commodator veniat ad-
 uersus eum, qui rem vtendam acce-
 pit, ipsi quidem nullo modo compe-
 tere posse aduersus furem furti actio-
 nem: eum autem, qui pro re commo-
 data conuenitur, posse aduersus fu-
 rem furti habere actionē: ita tamen,
 si dominus sciens rem esse surreptā,
 aduersus eum, cui res commodata
 fuerit, peruenit. Si autem nesciatur, &
 dubitans rem esse surreptam, apud
 eum commodati actionem institue-
 rit: postea autem re comperta volue-
 rit remittere quidem commodati ac-
 tionem, ad furti autem actionē per-
 uenire:

DE OBLIGA. QVAE &c. 154.
venire: tunc licentia ei conceditur, &
aduersus furē venire, obstaculo nullo
et opponendo, quoniam incertus cō-
stitutus mouit aduersus eum, qui rem
vtendam accepit, commodati actio-
nem, nisi domino ab eo satisfactum
fuerit: tunc etenim omnino furem à
domino, quidem furti actione liberari:
suppositum autem esse ei, qui
pro re sibi commodata domino satis-
fecit: cum manifestissimum sit, etiam
si ab initio dominus actionem com-
modati instituerit, ignarus rem esse
surreptam: postea autem hoc ei co-
gnito, aduersus furem transierit: om-
nino liberari eum, qui rem commo-
datam acceperit, quencunq; causæ
exitum dominus aduersus furem ha-
buerit: eadem definitione obtinente,
siue in parte, siue in solidum soluēdo
sit is, qui rem commodatam accepe-
rit. ¶ Sed is, apud quem res deposita
est, custodiam nō præstat, sed tantū
in eo obnoxius est, si quid ipse dolo
malo fecerit. qua de causa si res ei
surrepta fuerit: quia restituendę eius
rei nomine depositi non tenetur, nec
ob id eius interest rem saluam esse:

LIB. III. INSTIT.

furti agere nō potest, sed furti actio domino competit. ¶ In summa sciendum est quæsitum esse, an impubes rem alienam amouendo, furtum faciat? Et placuit, quia furtum ex affectu furandi consistit, ita demum obligari eo crimine impuberem, si proximus pubertati sit, & ob id intelligat se delinquere. ¶ Furti actio, siue dupli, siue quadrupli, tantū ad pœnæ persecutionem pertinet. Nam ipsi rei persecutionem extrinsecus habet dominus: quam aut vendicādo, aut condicēdo potest auferre. Sed rei vendicatio * quidē aduersus possessorem est: siue fur ipse possidet, siue alius quilibet: condicatio autem aduersus furem ipsum, hæredēve eius, licet non possideat, competit.

DE VI BONORVM RAPTORUM. Titulus II.

*non est, vi.

Vi vi*res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti: (quis enim magis alienam rem inuito domino contrectat, quam qui

DE VI BONO. RAPTO. 155.

qui vi rapit: ideòq; rectè dictum est eum improbum furem esse) sed tamen propriam actionem eius delicti nomine Prætor introduxit, quæ appellatur vi bonorum raptorum: & est intra annum quadrupli, post annum simpli: quæ actio utilis est, etiã si quis vnã rem licet minimam raperit. ¶ Quadruplũ autem non totum pœna est, sicut in actione furti manifesti diximus: sed in quadruplo inest rei psecutio: vt pœna tripli sit, siue comprehendatur raptor in ipso delicto, siue non. Ridiculum enim esset leuioris conditionis esse eum, qui vi rapit, quàm qui clam amouet. ¶ Ita tamen competit hæc actio, si dolo malo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus rem suam esse existimans, & imprudens iuris, eo animo rapuerit, quasi domino liceat etiam per vim rem suam auferre à possessoribus, absolui debet. Cui scilicet conueniens est, nec furti teneri eum qui eodem hoc animo rapuit. ¶ Sed ne dum talia excogitantur, inueniatur via, per quam raptores impune suam exerceant auaritiam: me-

LIB. III. INSTIT.

His diualibus constitutionibus hac
 parte prospectum est, vt nemini li-
 ceat vi rapere, vel rem mobilem, vel
 se mouentem, licet suam eandem rem
 existimet: sed si quis contra statuta
 principum fecerit, a rei quidem suae
 dominio cadere: si autem aliena res
 sit, post restitutionem eius, etiam restitu-
 tionem eiusdem rei prestare. Quod
 non solum in mobilibus rebus quae
 rapi possunt, constitutiones obtine-
 re censuerunt: sed etiam in inuasioni-
 bus, quae circa res soli fiunt: vt ex hac
 causa ab omni rapina homines abstin-
 neant. ¶ Sane in hac actione non videtur
 que spectatur *rem in bonis actoris
 esse. nam siue in bonis sit, siue non: si
 tamen ex bonis sit, locum hac actio-
 ne habebit. Quare siue locata, siue com-
 modata, siue etiam pignorata, siue
 deposita sit res apud Titium, sic vt
 intersit eius eam rem per vim non au-
 ferri: veluti, si in deposita re culpam
 quoque promisit: siue bona fide pos-
 sideat, siue vsumfructum quis habeat
 at in ea, vel quid aliud iuris, vt inter-
 sit eius non rapi: dicendum est ei con-
 petere hanc actionem: non vt domi-
 nium

*expe-
 ctat.

DE LEGE AQVILIA. 156.
nium accipiat, sed illud solum quod
ex bonis ei⁹, qui rapinam passus est:
id est, quod ex substantia eius ablatū
esse proponatur. ¶ Et generaliter
dicendum est, ex quibus causis furti
actio competit in re clam facta, ex
eisdem causis omnes habere hanc ac-
tionem.

DE LEGE AQVILIA.
Titulus III.

DAMNI iniuriæ actio cō-
stituitur per legem A-
quiliam: cuius primo ca-
pite cautū est, vt si quis
alienum hominem, alie-
nāve quadrupedem, quæ pecudū
numero sit, iniuriā occiderit: quanti
ea res in eo anno plurimi fuerit, tā-
tum domino dare dānetur. ¶ Quod
autem non præcisē de quadrupede,
sed de ea tantum, quæ pecudum nu-
mero est, cauetur: eō pertinet, vt ne-
que de feris bestijs, neque de cani-
bus cautum esse intelligamus: sed
de ijs tantum, quæ gregatim pro-
prie pasci dicuntur: quales sunt equi,
v iij muli,

LIB. III. INSTIT.

muli, asini, oues, boues, capræ. De
suis quoque idem placuit. Nam
& sues pecudum appellatione con-
tinentur: quia & hi gregatim pascun-
tur. Sic denique & Homerus in Odyssæa
ait: sicut Aelius Martianus in suis
Institutionibus refert) κλαγγή δὲ ἀσ-

* .i. clā

gor au

tē imē

sus ex

citatus

est suū

strobu

lantium.

alias,

δ' ἄλλοις

τόν γε

οὐδὲν

παρὰ

μένον

δὲ δὲ νί

μονταί

παρὰ κό

ρακ. ②

πρίτρη

ἰπὸ τῆ

βρῆνυ

ωρετο συῶν ἀυλιζομενάων. * ¶ In
iuria autem occidere intelligitur, qui
nullo iure occidit. Itaque qui latronem
insidiatorem occiderit, non tenetur,
utique si aliter periculum effugere non
potest. At ne is quidem hac lege te-
netur, qui casu occidit: si modo cul-
pa eius nulla inueniatur. nam alioqui
non minus quam ex dolo, ex culpa
quisque hac lege tenetur. Itaque si quis
dum iaculis ludit, vel exercitatur, transi-
euntem seruum tuum traiecerit, dis-
tinguitur. Nam si id a milite in eo
campo, ubi solitum est exercitari, ad-
missum est: nulla culpa eius intelligi-
tur. Si alius tale quid admisit, cul-
pæ reus est. Idem iuris est de mili-
te, si in alio loco quam qui ad exerci-
tandum militibus destinatus est, id
admisit. ¶ Item si putator ex arbori-
bus deiecit ramo seruum tuum transi-
euntem

DE LEGE AQUILIA. 157.

euntem occiderit: si prope viam publicam, aut vicinalem id factum est, *om. i.* In neque præclamauit, vt casus euitari uenies posset, culpæ reus est: sed si præclamauit, nec ille curauit præcauere, ex suis culpa est putator. Aequè extra assidèntem culpam esse intelligitur, si seorsum à tē: illi via fortè, vel in medio fundo caderet aut pabat, licet non præclamauit: quia in eo scūtur loco nulli extraneo ius fuerat versan Ad, di. ¶ Præterea si medicus, qui seruū coruū tuū secuit, dereliquerit curationē ei⁹: petrā, & ob id mortuus fuerit seruus, culpæ & iureus erit. Imperitiā quoq; culpæ anxia A. numerat: veluti, si medicus ideo seruū rethuum tuum occiderit: quia malè eum sanum fecuerit, aut perperā ei medicamentum dederit. ¶ Impetu quoq; mularū, quas mulio propter imperitiā retinere nō potuit, si seruus tu⁹ oppressus fuerit, culpæ reus est mulio. Sed, & si propter infirmitatē eas retinere non potuerit, cum alius firmior eas retinere potuisset, æquè culpa tenet. Eadem placuerunt de eo quoq; qui quum equo veheretur, impetum ei⁹ aut propter infirmitatem, aut propter imperitiā suam retinere non potuerit.

LIB. III. INSTIT.

tuërit. ¶ His autē verbis legis, Quā
 ti id in eo anno plurimi fuerit, illa sē
 tentia exprimitur, vt si quis hominē
 tuum, qui hodie claudus, aut man
 cus, aut luscus erit, occiderit, qui in
 eo anno iteger, aut preciosus fuerit:
 non tanti teneatur, quāti hodie erit,
 sed quanti in eo anno plurimi fuerit.
 Qua ratione creditum est pœnalem
 esse huius legis actionem: quia non
 solum tanti quisque obligatur, quā
 tum dāni dederit, sed aliquando lon
 gē pluris. Ideoque constat in hære
 dem eam actionem nō transire: quę
 transitura fuisset, si vltra damnum
 nunquam lis æstimeretur. ¶ Illud nō
 ex verbis legis, sed ex interpretatio
 ne placuit, non solum perempti cor
 poris æstimationem habendam esse,
 secundū ea quę diximus: sed eo am
 plius, quicquid præterea perempto
 eo corpore damni vobis illatum fue
 rit: veluti si seruum tuum hæredem
 ab aliquo institutum, antē quis occi
 derit, quā is iussu tuo hæreditatem
 adierit. Nam hæreditatis quoque a
 missæ rationem esse habendam con
 stat. Item si ex pari mularum, vnam,
 vel

DE LEGE AQUILIA. 158.

vel ex quadrigis equorum, vnū quis occiderit: vel ex comcedis vn⁹ seruus occisus fuerit: non solū occisi fit æstimationio: sed eo amplius id quoq; computatur, quanto depreciati sunt, qui supersunt. ¶ Liberum autem est ei, cuius seruus occisus fuerit: & iudicio priuato legis Aquiliæ damnum persequi, & capitalis criminis eū reum facere. ¶ Capite secundū legis Aquiliæ, in vsu non est. ¶ Capite tertio de omni cætero damno cauetur. Itaque si quis seruum, vel eam quadrupedē quæ pecudum numero est, vulnerauerit: siue eam quadrupedē, quæ pecudum numero non est, veluti canē aut feram bestiam vulnerauerit, aut occiderit, hoc capite actio constituitur. In cæteris quoq; omnib⁹ animalibus, item in omnibus rebus, quæ anima carēt: damnum per iniuriam datum, hac parte vindicatur. Si quid enim vstum, aut ruptum, aut fractū fuerit, actio ex hoc capite constituit: quanquam poterat sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere. Ruptum enim intelligitur, quod quoquo modo corruptum est. Vnde
non

LIB. III. INSTIT.

non solum fracta, aut vsta, sed etiam
 scissa, & collisa, & effusa, & quoquo
 modo perēpta atq; deteriora facta,
 hoc verbo cōtinentur. Deniq; respō-
 sum est, si quis in alienum vinum aut
 oleū, id miscuerit, quo naturalis bo-
 nitas vini aut olei corrumpetur: ex
 hac parte legis Aquiliæ eum teneri.
 Illud palàm est, sicut ex primo capi-
 te ita demum quisq; tenetur, si dolo
 aut culpa eius homo, aut quadrupes
 occisus occisave fuerit: ita ex hoc ca-
 pite, de dolo aut culpa, & de cætero
 dāno quenque teneri. Ex hoc tamen
 capite non quāti in eo anno, sed quā-
 ti in diebus triginta proximis res fue-
 rit, obligatur is, qui damnū dederit.
 At nec plurimū quidem verbum ad-
 ōcitur: sed Sabino rectē placuit, per
 inde habendam æstimationem, ac si
 etiam hac parte plurimū verbū adie-
 ctum fuisset: nā plebem Romanā,
 quæ Aquilio tribuno rogante hanc
 legem tulit, contentam fuisse, quòd
 prima parte eo verbo vsa est. ¶ Cæ-
 terum placuit, ita demū directam,
 ex hac lege actionē esse, si quis præ-
 cipue corpore suo damnū dederit.
 Ideoq;

DE LEGE AQUILIA. 159.

Ideoque in eum, qui alio modo danum dederit, utiles actiones dari solent: veluti, si quis hominem alienum, aut pecus ita incluserit, ut fame necaret: aut iumentum ita vehementer egerit, ut rumperetur: aut pecus intantum exagitauerit, ut precipitaretur: aut si quis alieno seruo persuaserit, ut in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet, & is ascendendo, vel descendendo, aut mortuus, aut aliqua parte corporis laesus fuerit: utilis actio in eum datur. Sed si quis alienum seruum, aut de ponte, aut de ripa in flumen deiecerit, & is suffocatus fuerit: eo, quod proiecit, corpore suo damnum dedisse, non diffuculter intelligi potest: ideoque ipsa lege Aquilia tenetur. Sed si non corpore damnum fuerit datum, neque corpus laesum fuerit, sed alio modo alicui damnum contigerit: cum non sufficiat, neque directa, neque utilis legis Aquiliae actio: placuit eum, qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri: veluti, si quis misericordia ductus, alienum seruum compeditum soluerit, ut fugeret.

DE

¶ β β π ε

l. iniur

ria, cō

tume

lia, in

cōtinē

tia, su

pbia,

peccati

tas, pe

tulātia

flagi

tiū, vi

rupiū.

E. P.

¶ β β π ε

μα. i.

culpa,

crimē,

conui

cium,

expor

stular

tio, ac

cular

tio, idi

gnatio

contro

ucr

LIB. III. INSTIT.

DE INIURIIS.

Titulus III.

GENERALITER iniur
ria dicitur, omne, quod
non iure fit: specialiter a
liās cōtumelia, quę a cō
temnendo dicta est, quā

Græci β β π ε appellat: aliās culpa,
quam Græci β β λ η μ α dicunt: sicut in
lege Aquilia damnum iniuria datū
accipitur: aliās iniquitas & iniustitia,
quam Græci α ν ο μ ι α ν τ χ ο ρ ι α δ ο μ ι α ν τ χ ο ρ
cant. Cum enim Prætor vel iudex nō
iure contra quem pronunciat, iniu
riam accepisse dicitur. ¶ Iniuria autē
culpa, committitur, nō solum cum quis pu
crimē, gno pulsatus, aut fustibus cæsus, vel
conui etiā verberatus erit: sed & si cui con
cium, uitium factum fuerit, siue cuius bo
expor na quasi debitoris, qui nihil deberet,
stular possessa fuerint ab eo, qui intellige
tio, ac bat nihil eum sibi debere; vel si quis
cular ad infamiam alicuius libellū, aut car
tio, idi men, aut historiam scripserit, compo
gnatio fuerit, & diderit, dolōve malo fecerit,
contro quo quid eorum fieret: siue quis ma
ucr tremfamilās, aut prætextatū, præ
textatūve

textatamve affectatus fuerit, siue
 cuius pudicitia attetata esse dicitur:
 & deniq; alijs plurimis modis admit
 ti iniuriam, manifestum est. ¶ Patitur
 autem quis iniuriam non solum per
 semetipsum, sed etiã per liberos su
 os, quos in potestate habet: item per
 uxorem suam: id enim magis preua
 luit. Itaq; si filia alicuius, quæ Titio
 nupta est, iniuriam feceris: nõ solum
 filia nomine tecum iniuriarum agi
 potest, sed etiam patris quoq; & ma
 riti nomine. Contra autem, si viro in
 iuria facta sit, vxor iniuriarum age
 re non potest. Defendi enim vxores
 à viris, non viros ab vxoribus, æ
 quum est. Sed & socer, nurus nomi
 ne, cuius vir in eius potestate est, in
 iuriarum agere potest. ¶ Seruis au
 tem ipsis nulla quidem iniuria fieri
 intelligitur, sed domino per eos fie
 ri videtur: non tamen nõsdem modis,
 quibus etiam per liberos & vxores:
 sed ita, cum quid atrocius cõmissum
 fuerit, & quod apertè ad contume
 liam domini respicit: veluti, si quis a
 lienum seruum atrociter verberaue
 rit: & in hũc casum actio pponitur.

etiam
 actio,
 peti
 tio, a
 ctoris
 libell⁹:
 & q
 cunq;
 iudicia
 ria ple
 cutio
 dicit.
 E.P.
 * .i. ini
 qtatē
 scelus.
 * .i. ini
 iuriã,
 iniusti
 tiam,
 malef
 cium,
 & pro
 quouis
 pctõ
 vsur
 pat sa
 cre lre.
 At si E.P.

LIB. III. INSTIT.

At si quis seruo conuicium fecerit, vel pugno eum percusserit: nulla in eum actio domino competit. ¶ Si cōmuni seruo iniuria facta sit, æquum est, non pro ea parte qua dominus quisq; est, æstimationem iniuriæ fieri, sed ex dominorum persona: quia ipsis fit iniuria. Quòd si vsusfructus in seruo Titij est, proprietas Meuij, magis Meuij iniuria fieri intelligitur. ¶ Sed si libero homini, qui tibi bona fide seruit, iniuria facta sit: nulla tibi actio dabitur, sed suo nomine is experiri poterit: nisi in contumeliã tuam pulsatus sit: tunc enim competit & tibi iniuriarum actio. Idem ergo est, & in seruo alieno bona fide tibi seruiente: vt toties admittatur iniuriarum actio, quoties in tuam contumeliam iniuria ei facta sit. ¶ Pœna autem iniuriarum ex lege XII. tabu. propter membrum quidem ruptũ talio erat: ppter os verò fractũ nummaria pœnae erant constitutæ, quasi in magna veterum paupertate. Sed postea prætores permittebant ipsis, qui iniuriam passi sunt, eã æstimare: vt iudex vel tãti reũ cõdēnet, quanti

quanti iniuriam passus æstimauerit: vel minoris, prout ei visū fuerit. Sed pœna quidem iniuriæ, quæ ex lege XII. tabularum introducta est, in desuetudinem abh̄t: quam autē prætores introduxerunt, (quæ etiam honoraria appellatur) in iudicijs frequentatur. Nam secundum gradum dignitatis, vitæque honestatem, crescit aut minuitur æstimatio iniuriæ. qui gradus cōdemnationis & in seruii persona non immeritō seruatur: ut aliud in seruo actore, aliud in meriti actus homine, aliud in vilissimo, vel compedito ius æstimationis constituitur. ¶ Sed & lex Cornelia de iniurijs loquitur: & iniuriarum actionem introduxit, quæ cōpetit ob eam rem, quòd se pulsatum quis, verberatumve, vel domum suam vi introitam esse dicat. Domum autem accipimus, siue in propria domo quis habitet, siue in conducta, siue gratis, siue hospitio receptus sit. ¶ Atrox iniuria æstimatur, vel ex facto: veluti, si quis ab alio vulneratus sit, vel fistib9 cæsus. Vel ex loco: veluti, si cui in theatro, vel in foro, vel in conspe-

LIB. III. INSTIT.

Etu Prætoris iniuria facta sit. Vel ex
 persona: veluti, si magistratus iniuriã
 passus fuerit: vel si senatori ab humili
 persona iniuria facta sit: aut parer
 ti patronove fiat à liberis, vel liber
 tis. Aliter enim senatoris & paren
 tis patroniq; aliterq; extranei, & hu
 milis personæ iniuria estimatur. Nõ
 nunquam & locus vulneris atrocem
 iniuriam facit: veluti, si in oculo quis
 percussus fuerit. Parui autem refert,
 vtrum patrifamiliã, an filiofamiliã
 talis iniuria facta sit, nam & hæc at
 trox iniuria existimabitur. *¶ In sũ
 ma sciendum est, de omni iniuria, eũ,
 qui passus est, posse vel criminaliter
 agere, vel ciuilitur. Et si quidem ciu
 liter agitur, æstimatione facta secun
 dum quod dictum est, pœna reo im
 ponitur. Sin autem criminaliter, offi
 cio iudicis extraordinaria pœna reo
 irrogatur: hoc videlicet obseruando,
 quod Zenoniana cõstitutio introdu
 xit, vt viri illustres, quique super eos
 sunt, & per procuratores possint a
 ctionem iniuriarum criminaliter, vel
 persequi, vel suscipere, secundũ eius
 tenorem, qui ex ipsa manifestius ap
 paret.

*æsti
 mabi
 tur.

DE OBLIGA. QVAE &c. 162.
paret. ¶ Nō solum autem is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriā: id est, qui percusserit: verū ille quoq; tenetur, qui dolo fecit iniuriam, veluti, qui procuravit, vt cui mala pugno percuteretur. ¶ Hęc actio dissimulatione aboletur: & ideo si quis iniuriā dereliquerit: hoc est, statim passus, ad animum suū non reuocauerit: postea ex pœnitentia remissam iniuriā non poterit recolare.

DE OBLIGATIONIBVS

quæ ex quasi delicto nascuntur. Titulus. V.

Si iudex litem suam fecerit, non propriè ex maleficio obligatus videtur: sed quia neq; ex maleficio, neq; ex contractu obligatus est, & utiq; peccasse aliquid intelligitur, licet p̄ imprudentiam, ideo videtur quasi ex maleficio teneri: & in quantum de ea re æquum religioni iudicantis videbit, pœnam sustinebit. ¶ Item is, ex cuius coenaculo, vel proprio ipsius, vel
x ij cōductio

LIB. III. INSTIT.
condueto, vel in quo gratis habitat,
deiectum effusumve aliquid est, ita
vt alicui noceret: quasi ex maleficio
obligatus intelligitur. Ideo autē non
propriē ex maleficio obligatus intel
ligitur, quia plerunq; ob alterius
culpam tenetur, aut serui, aut liberi.
¶ Cui similis est is, qui ea parte qua
vulgò iter fieri solet, id positum, aut
suspensum habet, quod potest (si ce
ciderit) alicui nocere, quo casu pœna
decem aureorum constituta est. De
eo verò, quod deiectum effusumve
est: dupli, quātum damni datum sit,
constituta est actio. ¶ Ob hominem
verò liberum occisum, quinquaginta
aureorum pœna constituitur. Si
verò viuat, nocitumq; ei esse dicatur:
quantum ob eam rem æquum iudicij
videtur, actio datur. Iudex enim
computare debet mercedes medicis
præstitas, ceteraq; impendia, quę in
curatione facta sunt, præterea ope
ras, quibus caruit, aut cariturus est
ob id, quòd inutilis est factus. ¶ Si
filius familiars seorsum à patre habi
tauerit, & quid ex cœnaculo eius de
iectum effusumve fuerit, siue quid
positum

DE OBLIGA. QVAE &c. 163.
positum suspensumve habuerit, cuius
casus periculosus est: Iuliano placuit
in patrem nullam esse actionem: sed
cum ipso filio agendum esse. Quod
& in filiofamilias iudice obseruandū
est, qui litern suam fecerit. ¶ Item ex-
ercitor nauis, aut cauponæ, aut sta-
buli, de dolo aut furto, quod in nauis,
aut caupona, aut stabulo factū erit,
quasi ex maleficio teneri videtur, si
modo ipsius nullum est maleficio,
sed alicuius eorum, quorum opera na-
uem, aut cauponam, aut stabulū ex-
ercet. Cum enim neque ex maleficio,
neque ex contractu sit aduersus eum
constituta hęc actio, & aliquatenus
culpę reus est, quod opera malorum
hominum vteretur: ideo quasi ex
maleficio teneri videtur. ¶ In
his autem casibus in factū
actio competit: quę he-
redi quidem datur:
aduersus hære-
dem autem
non com-
petit.

LIB. III. INSTIT.
DE ACTIONIBVS.
Titulus VI.

Vperest, vt de actionibus loquamur. ¶ Actio autem nihil aliud est, quod ius persequendi in iudicio, quod sibi debetur.

¶ Omnium autem actionum, quibus inter aliquos apud iudices arbitrose ve de quacunque re quaeritur: summa diuisio in duo genera diducitur. Aut enim in rem sunt, aut in personam. Namque agit vnusquisque, aut cum eo, qui ei obligatus est, vel ex contractu, vel ex maleficio: quo casu perditae sunt actiones in personam, per quas intendit aduersarium ei dare, aut facere oportere, & alijs quibusdam modis. Aut cum eo agit, qui nullo iure ei obligatus est: mouet tamen alicui de aliqua re controuersiam, quo casu perditae actiones in rem sunt: veluti, si rem corporalem possideat quis, quam Titius suam esse, affirmet, possessor autem dominum eius se esse dicat: nam si Titius suam esse intendat, in rem actio est. ¶ Aequè si agat quis ius sibi esse

DE ACTIONIBVS. 164.

esse fundo fortè, vel ædibus vtendi,
 fruendi: vel per fundum vicini eundi,
 agendi: vel ex fundo vicini aquã du-
 cendi: in rem actio est. Eiusdem gene-
 ris est actio de iure prædiorum urba-
 norũ: veluti, si quis agat ius sibi esse
 altius ædes suas tollendi, prospicien-
 diue, vel proñciendi aliquid, vel im-
 mittendi tignũ in vicini ædes. ¶ Con-
 trã quoq; de vsufructu, & de serui-
 tutib; prædiorũ rusticorũ, item præ-
 diorum urbanorum, inuicem quoq;
 proditæ sunt actiones: vt si quis inte-
 dat ius nõ esse aduersario vtendi, fru-
 endi, eundi, agendi, aquãve ducen-
 di: item altius tollendi, prospiciendi-
 ue, vel proñciendi, immittendiue: istæ
 quoq; actiones in rem sunt, sed ne-
 gariu.e. Quod genus actionis in cõ-
 trouersijs rerum corporaliũ p̄ditũ
 non est. Nã in his is agit, q; nõ possi-
 det. Ei verò, qui possidet, nõ est actio
 prodita per quã neget rem actoris
 esse. Sanè vno casu, qui possidet, ni-
 hilominus is actoris partes obtinet:
 sicut in latiorib; Digestorũ libris op-
 portunius apparebit. ¶ Sed istæ qdẽ
 actiones, quarũ mētione habuimus,

LIB. III. INSTIT.

& si quæ sunt similes, ex legitimis
 & ciuilibus causis descendunt. Aliæ
 autem sunt, quas Prætor ex sua iuris-
 dictione comparatas habet, tam in
 rem, quàm in personam: quas & ip-
 sas necessarium est exemplis ostēde-
 re: vt ecce, plerūq; ita permittit Præ-
 tor in rem agere, vt vel actor dicat se
 quasi vsucepisse, quod non vsucepe-
 rit: vel ex diuerso possessor diceret
 aduersarium suum non vsucepisse,
 quod vsuceperit. Namq; si cui ex iur-
 ista causa res aliqua tradita fuerit, ve-
 luti ex causa emptionis, aut donatio-
 nis, aut dotis, aut legatorum, & nec-
 dum eius rei dominus effectus est: si
 eius rei possessionem casu amiserit,
 nullam habet in rem directā actionē
 ad eam persequendam: (quippe ita
 proditæ sunt iure ciuili actiones, vt
 quis dominium suum vindicet) *Hæc
 quia sanè durum erat, eo casu defice-
 re actionem, inuenta est à Præto-
 re actio, in qua dicit is, qui possessionē
 amisit, eam rem se vsucepisse, quam
 vsu non cepit: & ita vindicat suam
 esse: quæ actio, Publiciana appellat,
 quoniam primùm à Publicio Præto-
 re in

*vidi-
cet.

DE ACTIONIBVS. 165.

re in aedictio proposita est. ¶ Rursus
 ex diuerso, si quis quum reipublicæ
 causa abesset, vel in hostiū potestate
 esset, rem eius, qui in ciuitate esset,
 vsuceperit: permittitur domino, si
 possessor reipublicæ causa abesse der
 serit, tunc intra annum rescissa vsuf
 capione eā petere: id est, ita petere,
 vt dicat possessorem vsu nō cepisse,
 & ob id suam rem esse. Quod gen⁹
 actionis & alijs quibusdam * simili g⁹ * qui
 quitate mot⁹ Prætor accommodat: busdā
 sicut ex latiori Digestorum, seu Pā & a
 dectarum volumine intelligere licet. Injs.
 Item si quis in fraudem creditorum
 rem suam alicui tradiderit: bonis eius
 à creditoribus possessis, ex sententia
 Præsidis, permittitur ipsis creditori
 bus rescissa traditiōe eam rem pete
 re, id est, dicere eam rem traditā non
 esse, & ob id in bonis debitoris man
 sisse. ¶ Item Seruiana, & quasi Ser
 uiana, quæ etiam hypothecaria vo
 catur, ex ipsius Prætoris iurisdicō
 ne substantiam capiunt. ¶ Seruiana
 autem experitur quis de rebus color
 ni, quæ pignoris iure pro mercedib⁹
 fundi ei tenetur. Quasi Seruiana au
 tem

LIB. III. INSTIT.

tem est, qua creditores pignora hypothecâsve persequuntur. ¶ Inter pignus autem & hypothecâ quâ tum ad actionem hypothecariam attinet, nihil interest. Nâ de qua re inter creditorem & debitorem conuenerit, ut sit p debito obligata, utraq; hac appellatione cõtinetur. Sed in alijs differentia est. Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quâ simul etiã traditur creditori: maxime si mobilis sit. At eã, quâ sine traditione, nuda conuentione tenetur: proprie hypothecâ appellatione contineri dicimus. ¶ In personam quoque actiones ex sua iurisdictione ppositas habet Prætor, ueluri de pecunia cõstituta. Cui similis uidebat receptitia: sed ex nostra constitutione (cum ea si quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ constituta transfusum est) & ea quasi sua peruacua iussa est cum sua auctoritate à nostris legibus recedere. Item Prætor proposuit actionem de pecunia seruorum, filiorumq; familiãs: & eam, ex qua quæritur, an actor iurauerit, & alias complures. ¶ De constituta

DE ACTIONIBVS. 166.

tituta autem pecunia cum omnibus
 agitur, quicumq; pro se vel pro alio
 soluturos se constituerint, nulla scilicet
 stipulatione interposita. nam alio-
 qui, si stipulationi promiserint, iure civi-
 litententur. ¶ Actiones autem de pe-
 cullo, ideo aduersus patrem domi-
 numve comparauit Prætor, quia li-
 cet ex cõtractu filiorum seruorumve
 ipso iure non teneantur: æquũ tamẽ
 est peculio tenus (quod veluti patri-
 monium est filiorũ filiarũq; item
 seruorum) condemnari eos. ¶ Item si
 quis postulante aduersario iurauerit,
 deberi sibi pecuniam quam peteret,
 nec ei soluatur: iustissimẽ accommo-
 dat ei talem actionem, per quam nõ
 illud querit, an ei pecunia debeat,ur,
 sed an iurauerit. ¶ Pœnales quoque
 actiones Prætor multas ex sua iuris-
 dictione introduxit: veluti aduersus
 eũ, qui quid ex albo eius corrupisset;
 & in eum, qui patronũ vel parentẽ
 in ius vocasset: cum id non impetra-
 set; item aduersus eum, qui vi exeme-
 rit eũ, qui in ius vocaretur: cuiusve
 dolo alius exemerit, & alias innume-
 rabiles. ¶ Præiudiciales actiones in
 rem

LIB III. INSTIT.

rem esse videntur, quales sunt, per
 quas queritur, an aliquis liber, an li-
 bertus sit, vel de partu agnoscendo.
 Ex quibus ferè vna illa legitimã cau-
 sam habet, per quam queritur, an al-
 iquis liber sit: cæteræ ex ipsius Præ-
 toris iurisdictione substantiam capi-
 unt. ¶ Sic itaque discretis actionib⁹,
 certum est non posse actorem suam
 rem ita ab aliquo petere, si apparet
 eum dare oportere. Nec enim quod
 actoris est, id ei dari oportet: quia sci-
 licet dari cuiquã id intelligitur, quod
 ita datur, vt eius fiat. Nec res, quæ iã
 actoris est, magis eius fieri potest.
 ¶ Planè odio furum, quò magis plu-
 ribus actionib⁹ teneantur, effectum
 est, vt extra pœnam dupli aut qua-
 drupli, rei recipiendæ nomine fures
 etiam hac actione teneantur, si ap-
 pareat eos dare oportere: quãuis sit
 aduersus eos etiam hæc in rem actio,
 per quam rem suam quis esse petit.
 ¶ Appellamus autem in rem quidẽ
 actiones, vëdicationes: in personam
 verò actiones, quibus dare aut face-
 re oportere intèditur, condictiones.
 Condicere enim est denunciare, pri-
 sca

DE ACTIONIBVS. 167.

Ica lingua. Nunc verò abusiue dici-
 mus conditionem actionem in per-
 sonam esse: qua actor intendit dari
 sibi oportere. Nulla enim hoc tem-
 pore eo nomine denūciatio fit. ¶ Se-
 quens illa diuisio est, quòd quædam
 actiones rei persequendæ gratia cõ-
 paratæ sunt: quædam pœnæ perse-
 quendæ, quædam mixtæ sunt. ¶ Rei
 persequendæ causa comparatæ sunt
 omnes in rem actiones. Earum verò
 actionum, quæ in personam sunt: eæ
 quidem, quæ ex contractu nascuntur,
 ferè omnes rei persequendæ causa
 comparatæ videntur: veluti, quibus
 mutuum pecuniam, vel in stipulatũ
 deductam, petit actor. Item commo-
 dati, depositi, mandati, pro socio, ex
 empto, vendito, locato, conducto.
 Planè si depositi agatur eo nomine,
 quod tumultus, incendiũ, ruinæ, nauis
 fragmẽ causa depositum sit: in duplũ
 actionem Prætor reddit, si modo cũ
 ipso apud quem depositum sit, aut
 cum hærede eius de dolo ipsius agi-
 tur, quo casu mixta est actio. ¶ Ex
 maleficijs verò proditæ actiones, aliq-
 tantum pœnæ persequendæ causa
 cõparatæ

LIB. III. INSTIT.

comparatae sunt: aliae tam poenae, q̄
 rei persequendae: & ob id mixtae sunt.
 ¶ Poenam tantum persequitur quis
 actione furti. Siue enim manifestu
 gatur, quadrupli: siue non manifestu
 dupli: de sola poena agitur. Nam ip
 sam rem propria actione persequit
 tur quis, id est, suam esse petens, siue
 fur ipse eam rem possideat, siue alius
 quilibet. Eo amplius, aduersus fure
 etiam condictio est rei. ¶ Vi autem
 bonorum raptorum actio mixta est:
 quia in quadruplo, rei persecutio con
 tinetur: poena autem tripli est. ¶ Sed
 & legis Aquiliae actio de damno in
 iuria dato, mixta est, non solum si ad
 uersus inficiatē in duplum agatur:
 sed interdum & si in simplicium quis
 agat: veluti, si quis hominem clau
 dum, aut luscum occiderit, qui in
 eo anno integer, & magni precij
 fuerit. tanti enim damnatur, quanti
 is homo in eo anno plurimi fuerit.
 ¶ Item mixta est actio contra eos, q̄
 relicta sacrosanctis Ecclesijs, vel alijs
 venerabilibus locis, legati, vel fidei
 commissi nomina, dare distulerint:
 vsque

*q̄sq̄.

DE ACTIONIBVS. 168.

vsque adeo, vt etiam in iudicium vo-
 carentur: tunc enim & ipsam rem,
 vel pecuniam, quæ relicta est, dare
 compelluntur, & aliud tantum pro
 poena: & ideo in duplum eius fit cõ-
 demnatio. ¶ Quædam actiones mi-
 xtam causam obtinere videtur, tam
 in rem, quàm in personam: qualis
 est familiae herciscundæ actio, quæ
 competit cohæredibus de diuidenda
 hæreditate. Item communi diuidun-
 do, quæ inter eos reddit, inter quos
 aliquid commune est, vt id diuida-
 tur. Item finium regundorum actio,
 qua inter eos agitur, qui confines ar-
 gros habent: in quibus tribus iudic-
 iis permittitur iudici rem alicui ex
 litigatoribus ex bono & æquo ad-
 iudicare: & si vnus pars prægraua-
 ri videbitur, eum inuicem certa pe-
 cunia alteri condemnare. ¶ Omnes
 autem actiones, vel in simplum con-
 ceptæ sunt, vel in duplum, vel in tri-
 plum, vel in quadruplum: vteriq; au-
 tem nulla actio extenditur. In sim-
 plum agitur, veluti ex stipulatione,
 & mutui datione, ex empto, veni-
 dito, locato, conducto, mandati, & dato.

LIB. III. INSTIT.
& denique ex alijs quàm plurimis
causis. ¶ In duplū agimus, veluti fur-
ti nec manifesti: damni iniuriæ, ex
lege Aquilia, depositi ex quibusdam
causis. Item serui corrupti, quæ com-
petit in eum, cuius hortatu cōsiliove
seruus alienus fugerit, aut cōtumax
aduersus dominum factus est, aut lu-
xuriōsè viuere cœperit, aut denique
quolibet modo deterior factus sit. In
qua actione earum etiā rerū, quas
fugiendo seruus abstulerit, æstimatio
deducitur. Item ex legato, quod ve-
nerabilibus locis relictum est, secun-
dum ea, quæ suprā diximus. ¶ Tripli-
verò agimus, cum quidam maiorem
veræ æstimationis quātitatem libel-
lo cōventionis inserūt: vt ex hac cau-
sa viatores, id est executores litium,
ampliorem summam sportularum
nomine exigent: tūc enim id, quod
propter eorum causam damnū pas-
sus fuerit reus, in triplum ab actore
consequetur: vt in hoc triplo etiā
simpulum, in quo damnū passus est,
connumeretur. Quod nostra Consti-
tutio introduxit, quæ in nostro Co-
dice fulget, quam proculdubio certū
est

DE ACTIONIBVS. 169.

est ex lege condic̄ticia emanare.

¶ Quadrupli autem agitur, veluti furti manifesti: item de eo, quod metus causa factū sit, deq̄ ea pecunia, quæ in hoc data sit, vt is, cui datur calumniæ causa, negocium alicui faceret, vel non faceret. Item ex lege condic̄ticia, nostra constitutio oritur, in quadruplum cōdemnationem imponens n̄s executoribus litium, qui contra nostræ cōstitutionis normam a reis quicquā exegerint. ¶ Sed furti quidem nec manifesti actio, & serui corrupti, a cæteris, de quibus simul locuti sumus, eo differunt: quòd hæ actiões omnimodo dupli sunt: at illæ, id est, dāni iniuriæ ex lege Aquilia, & interdum depositi, inficiatione duplicantur: in cōfitemem autem in simplum dantur. Sed illa, quæ de n̄s competit, quæ relicta venerabilibus locis sunt, non solum inficiatione duplicatur, sed etiam si distulerit relictū solutionem quousq̄ iussu magistratum nostrorum conueniatur. In cōfitemem verò ante, quàm iussu magistratum conueniatur, soluētē, simpli redditur. ¶ Itē actio de eo, qd̄

y metus

LIB. III. INSTIT.

metus causa factum sit: à cæteris de quibus simul locuti sumus: eo differt, quòd eius natura tacitè continetur, vt qui iudicis iussu ipsam rem aëtori restituat, absoluat: quod in cæteris casibus non est ita, sed omnimodo quisq; in quadruplum cõdemnatur: quod est & in furti manifesti aëtiõe.

¶ Actionum autem quædam bonæ fidei sunt, quædam stricti iuris. Bonæ fidei sunt hæ: ex empto, vendito, locato, cõducto, negociorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, tutelæ, commodati, pignoratitia, familiaræ heriscundæ, cõmuni diuidundo, præscriptis verbis, quæ de æstimato proponitur, & ea quæ ex permutatiõne cõpetit, & hæreditatis petitiõ.

*non
est, si
ue.
* esset
an nõ:
nostra
tamen
&c.

erat, siue *inter bonæ fidei iudicia cõnumerãda hæreditatis petitiõ *sit, siue nõ, nostra tamen cõstitutio aperte eã esse bonæ fidei disposuit. ¶ Fuerat antea & rei vxoriæ aëtiõ vna ex bonæ fidei iudicijs: sed cum pleniorẽ esse ex stipulata aëtionem inuenientes, omne ius, quod res vxoria antea habebat, cum multis diuisionibus in aëtionem

DE ACTIONIBVS. 170.

a^{ct}ionem ex stipulatu, quæ de do-
 tibus exigendis proponitur, transtu-
 limus: merito rei uxori^æ a^{ct}ione sub-
 lata, ex stipulatu a^{ct}io quæ p^{ro} ea in-
 troducta est, naturam bonæ fidei iu-
 dici^{um} tantum in exa^{ct}ione dotis me-
 ruit, vt bonæ fidei sit. Sed & tacitam
 ei dedimus hypothecā. Præferri au-
 tem alijs creditoribus in hypothecis
 tunc censuimus, cum ipsa mulier de
 dote sua experiatur: cuius solius pro-
 uidentia hoc induximus. ¶ In bonæ fi-
 dei iudicijs libera potestas permitti
 videtur iudici ex bono & equo æsti-
 mandi, quantum a^{ct}ori restitui de-
 beat. In quo & illud continetur, vt si
 quid inuicem præstare a^{ct}ore^m oportet:
 eo compensato, in reliquum is,
 cum quo a^{ct}um est, debeat conde-
 mnari. ¶ Sed & in stricti iuris iudi-
 cijs ex rescripto diui Marci, opposi-
 ta doli mali exceptione, compensa-
 tio inducebatur. Sed nostra constitu-
 tio easdem compensationes, quæ iu-
 re aperto nituntur, latius introduxit:
 vt a^{ct}iones ipso iure minuât, siue in
 rem, siue iⁿ personam, siue alias qual-
 cunque, excepta sola depositi a^{ct}io:

LIB. III. INSTIT.

ne; cui aliquid compēsationis nomi-
 *sanē. ne opponi, satis *impium esse credi-
 mus: ne sub prætextu compensatio-
 nis, depositarum rerū quis exactio-
 ne defraudetur. ¶ Præterea quasdā
 actiōes arbitrarias, id est, ex arbitrio
 iudicis pendentes appellamus: in quibus,
 nisi arbitrio iudicis is, cum quo
 agitur, auctori satisfaciāt, veluti rem
 restituat, vel exhibeat, vel soluat, vel
 ex noxali causa seruum dedat, con-
 demnari debeat. ¶ Sed istæ actiōes,
 tam in rem, quàm in personam inue-
 niuntur. In rem, veluti Publicianas
 Seruiana de reb⁹ coloni: Quasi Ser-
 uiana, quæ etiam hypothecaria voc-
 catur. In personam, veluti quibus de
 eo agitur, quod vi aut metus causa,
 aut dolo malo factum est. Item cum
 id quod certo loco pmissum est, pe-
 titur. Ad exhibendum quoq; actio,
 ex arbitrio iudicis pēdet. In his enim
 actiōibus & cæteris similibus per-
 mittitur iudici ex bono & æquo se-
 cundū cuiusq; rei, de qua actum est,
 naturam æstimare, quemadmodum
 auctori satisfieri oporteat. ¶ Curare
 autem debet iudex, vt omnino quæ-
 sum

DE ACTIONIBVS. 171.

tum possibile ei sit, certæ pecuniæ
 vel rei sententiam ferat, etiam si de
 incerta quantitate apud eum actum
 est. ¶ Si quis agens, intentione sua pl⁹
 complexus fuerit, quàm ad eū perti-
 neat, causa cadebat: id est, rem amitte-
 tebat: nec facile i integrum restituere-
 batur à Præatore, nisi minor erat vi-
 gintiquinq; annis. Huic enim, sicut
 in alijs causis causa cognita succurre-
 batur, si lapsus iuuentute fuerat: ita
 ei & i hac causa succurri solitū erat.
 Sanè si tam magna causa iusti erro-
 ris interueniebat, vt etiam constatis-
 simus quisq; labi posset: etiam maior
 ri viginti q; annis succurrebatur:
 veluti, si quis totum legatū petierit:
 post deinde prolati fuerint codicilli,
 quibus aut pars legati adempta sit,
 aut quibusdā alijs legata data sint,
 que efficiebant vt plus petisse vide-
 retur petitor quàm dodrantem: atq;
 ideo lege Falcidia legata minuebant.
 ¶ Plus autē quatuor modis petitur:
 re, tempore, loco, & causa. Re, velur
 ti, si quis pro decem aureis qui ei de-
 bebantur, viginti petierit: aut si is cui
 ius ex parte res est, totā eam, vel ma-

LIB. III. INSTIT.

iorem partem suam esse intenderit,
 Tempore, veluti, si quis ante diem,
 vel ante conditionem petierit. Quam
 enim ratione qui tardius soluit quam
 soluere deberet, minus soluere intel-
 ligitur: eadem ratione qui pramatur
 re petit, plus petere videtur. Loco plus
 petitur: veluti, cum quis id quod cer-
 to loco sibi dari stipulatus est, alio
 loco petit, sine commemoratione il-
 lius loci in quo sibi dari stipulatus
 est: verbis gratia, si is qui ita stipulatus
 fuerit, Ephesi dare spondet: Romæ
 pure intēdat sibi dari oportere. Ideo
 autem plus petere intelligitur, quia
 utilitatem quam haberet promissor,
 si Ephesi solueret, adimit ei pura in-
 tentione. Propter quam causam, alio
 loco petenti, arbitraria actio propor-
 nitur: in qua scilicet ratio habetur uti-
 litatis, quæ promissori competitura
 fuisset, si illo loco solueret, quo se so-
 luturum spondit. Quæ utilitas
 plerunque in mercibus maxima in-
 uenitur, veluti vino, oleo, frumen-
 to: quæ per singulas regiones di-
 uersa habent precia. Sed & pecuniæ
 numeratæ non in omnibus regionibus

DE ACTIONIBVS. 172.

bus sub eisdem vsuris fœnerantur.
 Si quis tamen Ephesi petat, id est,
 eo loco petat, quo vt sibi detur sti-
 pulatus est: pura actione rectè agit.
 idque etiam Prætor monstrat: scilicet
 quia utilitas soluendi, salua est
 promissori. ¶ Huic autem, qui loco
 plus petere intelligitur, proximus
 est is, qui causa plus petit: vt ecce,
 si quis ita à te stipuletur, Hominem
 Stichum, aut decē aureos dare spon-
 des? Deinde alterum petat, veluti ho-
 minem tantum, aut decem aureos tan-
 tum. Ideo autem plus petere intelli-
 gitur, quia in eo genere stipulatio-
 nis, promissoris est electio, vtrum pe-
 cuniam, an hominem soluere malit.
 Qui igitur pecuniam tantum, vel ho-
 minem tantum sibi dari oportere in-
 tendit, eripit electionem aduersario:
 & eo modo suam quidem conditio-
 nem meliorem facit: aduersarij ve-
 rò sui deteriolem. Qua de causa ta-
 lis in ea re, pdita est actio, vt quis in-
 tendat hominem Stichū, aut aureos
 decē sibi dari oportere: id est, vt eo-
 dem modo peteret, quo stipulatus
 est. ¶ Præterea si quis generaliter
 y iij hominē

LIB. III. INSTIT.

hominem stipulat⁹ sit, & specialiter Stichum petat: aut generaliter vinū stipulatus sit, & specialiter Campanum petat: aut generaliter purpurā stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat, plus petere intelligitur: quia electionem aduersario tollit, cui stipulationis iure liberum fuit aliud soluere, quàm quod peteret. Quin etiam licet vilissimum sit, quod quis petat: nihilominus plus petere intelligitur: quia sæpe accidit, vt promissori facili⁹ sit illud soluere, quod maioris precij est. ¶ Sed hæc quidem ante in vsu fuerant: postea verò lex Zenoniana, & nostra rem coarctauit. Et si quidem tempore plus fuerit petitū: quid statui oporteat, Zenonis diuæ memoriæ loquitur constitutio. Sin autem quātitate, vel alio modo plus fuerit petitum: in omne, si quod fortè damnum ex hac causa acciderit ei, contra quem plus petitū fuerit, commissā tripli condemnatione, sicut supra diximus, puniatur. ¶ Si minus intētionē sua complexus fuerit actor, quàm ad eū pertineat: veluti, si cum ei decem aurei deberentur,

DE ACTIONIBVS. 173.

tur, quinque sibi dari oportere intendit: aut si cum totus fundus eius esset, partem dimidiam suam esse petierit, sine periculo agit: in reliquum enim nihilominus iudex aduersarius in eodem iudicio ei condemnat, ex constitutione diuæ memoriæ Zenonis. ¶ Si quis aliud pro alio intenderit, nihil eum periclitari placet: sed in eodem iudicio, cognita veritate, errorem suum corrigere ei permittitur: veluti, si is, qui hominem Stichum petere deberet, Erotem petierit: aut si quis ex testamento dari sibi oportere intenderit, quod ex stipulatu debetur. ¶ Sunt præterea quædam actiones, quibus non semper solidum quod nobis debetur, persequimur: sed modo solidum persequimur, modo minus: ut ecce, si in peculium filii seruiue agamus. Nam si non minus in peculio sit, quam persequimur: in solidum dominus patere cõdemnatur: si vero minus inueniatur, eatenus cõdemnat iudex, quatenus in peculio sit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus. ¶ Item si de dote in iudicio mul-

lex

LIB. III. INSTIT.
lier agat: placet eatenus maritū con-
dēnari debere, quatenus facere possi-
fit: id est, quatenus facultates eius pa-
tiantur. Itaque si dotis quantitati con-
currāt facultates eius, insolidum da-
mnatur: si minus, in tantum, quanti-
tum facere potest. Propter retentio-
nem quoque, dotis repetitio minuitur.
Nam ob impensas in res dotales
factas, marito quasi retentio concessa
est: quia ipso iure necessarijs sum-
ptibus dos minuitur: sicut ex latioribus
Digestorum libris cognoscere li-
cet. ¶ Sed & si quis cum parente suo
patronove agat: item si socius cum
socio, iudicio locietatis agat: nō plus
actor consequitur, quā aduersarij
eius facere potest. Idem est, si quis
ex donatione sua conveniatur.
¶ Compensationes quoque opposi-
tæ plerunq; efficiunt, ut minus quis
que consequatur, quā ei debeat.
Nam ex bono & æquo habita ratio-
ne eius, quod invicem actorem ex
eadem causa præstare oportet: in re-
liquum eum, cum quo actum est, con-
demnat, sicut iam dictum est. ¶ Cum
eo quoque, qui creditoribus suis bo-
nis

QVOD CVM EO &c. 174.
nis cessit: si postea aliquid adquisie-
rit, quod idoneum emolumētum ha-
beat: ex integro in id, quod facere
potest, creditores experiantur: inhu-
manum enim erat spoliatū fortunā
suis, in solidum damnari.

QVOD CVM EO QUI
in aliena potestate est, ne-
gociū gestum esse dice-
tur. Titulus VII.

Via tamē superius mē-
tionem habuimus de ac-
tione, qua in peculium
fīliorum familiās seruo-
rumq; agitur: opus est,
vt de hac aēctione & de ceteris, quæ
eorundem nomine in parētes domi-
nosve dari solent, diligentius admo-
neamus. Et quia siue cum seruis ne-
gociū gestum sit, siue cum n̄s, qui in
potestate parētum sunt, eadem ferē
iura seruantur: ne verbosa fiat dispu-
tatio, dirigamus sermonē in personā
serui dominiq;: idē intellectu de li-
beris quoq; & parentib⁹, quorum in
potestate sunt. Nā si quid in his pro-
prie

LIB. III. INSTIT.

priè seruetur, separatim ostendemus.
 ¶ Si igitur iussu domini cum seruo
 negocium gestum erit: in solidum Prætor
 aduersus dominum actionem pollicetur: scilicet quia is, qui ita contrahit, fidem domini sequi videtur. Eadem ratione Prætor duas alias in solidum actiones pollicetur: quarum altera exercitoria, altera institutoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, cum quis seruum suum magistrum nauis præposuerit, & quid cum eo eius rei gratia, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor is appellatur, ad quem cotidianus nauis quaestus pertinet. Institutoria tunc locum habet, cum quis tabernæ fortè, aut cuiuslibet negociationi seruum suum præposuerit: & quid cum eo eius rei causa, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem institutoria appellatur, quia qui negociationibus præponuntur, institutores vocantur. Istas tamè duas actiones Prætor reddit, & si liberum quis hominem, aut alienum seruum nauis, aut tabernæ, aut cuiuslibet negociationi præposuerit: scilicet quia eadem

QVOD CVM EO &c. 175.
dem equitatis ratio etiam eo casu in-
terueniebat. ¶ Introduxit, & aliam
actionem Prætor, quæ tributoria vo-
catur. Nanque si seruus in peculiari
merce sciente domino negocietur: &
quid cum eo eius rei causa contractū
erit: ita Prætor ius dicit, vt quicquid
in his mercibus erit, quodq; inde re-
ceptū erit, id inter dominum, si quid
ei debetur, & cæteros creditores,
prout rata portione distribuatur: & ideo
tributoria vocatur, quia ipsi domino
distributionem Prætor permittit. Nā
si quis ex creditoribus querat, quasi
minus ei tributum sit, quam oportuer-
it, hanc ei actionem accommodat,
quæ tributoria appellatur. ¶ Præter-
ea introducta est actio de peculio: de-
que eo, quod in rem domini versum
erit: vt quanuis sine voluntate domi-
ni negocium gestum erit, tamen siue
quid in re eius versum fuerit, id totū
præstare debeat: siue quid non sit in
rem eius versum, id eatenus præstar-
e debeat, quatenus peculiū patitur.
In rem autem domini versum intelli-
gitur, quicquid necessario in re eius
impēderit seruus: veluti, si mutuatus
pecuniam

LIB. III. INSTIT

pecuniam creditoribus eius soluerit, aut adificia ruentia falsarit, aut familia frumentum emerit: vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit. Itaque si ex decem, puta, aureis, quos seruus tuus à Titio mutuo accepit, creditori tuo quinque aureos soluerit: reliquos vero pro quinque quolibet modo consumpserit: pro quinque quidem insolidum dari debes: pro ceteris vero quinque tantum, quatenus in peculio sit. ex quo scilicet apparet, si toti decem aurei in rem tuam versi fuerint, totos decem aureos Titium consequi posse. Licet enim una est actio, qua de peculio detur eo, quod in rem domini versum sit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque iudex, apud quem de ea actione agitur, ante dispicere solet, an in rem domini versum sit: nec aliter ad peculij estimationem transit, quam si aut nihil in rem domini versum intelligatur, aut non totum. ¶ Cum autem queritur, quantum in peculio sit: ante deducitur, quicquid seruus domino, eive, qui in potestate eius sit, debet: & quod superest, id solum peculium

culium intelligitur. Aliquando tamē
 id, quod ei debet seruus qui in poter
 state domini sit, nō deducitur ex pe
 culio: veluti, si is in ipsius peculio sit,
 quod eō pertinet, vt si quid vicario
 suo seruus debeat: id ex peculio eius
 non deducatur. ¶ Cæterum dubium
 non est, quin is quoque, qui iussu do
 mini contraxerit, cuique infortoria,
 vel exercitoria actio competit: de
 peculio, deque eo quod in rem do
 mini verum est, agere possit. Sed e
 rit stultissim⁹, si omissa actione, qua
 facillimē solidum ex contractu con
 sequi possit, se ad difficultatem per
 ducat probandi in rem domini ver
 sum esse, vel habere seruum peculiū,
 & tantam habere, vt solidum sibi
 solui possit. ¶ Is quoque, cui tributo
 ria actio competit: æquē de peculio,
 & de in rem verso agere potest. Sed
 sanē huic modo tributoria expedit a
 gere, modo de peculio, & de i re ver
 so. Tributoria ideo expedit agere,
 quia in ea domini conditio præcipua
 nō est: id est, quod domino debetur,
 non deducitur: sed eiusdem iuris est
 dominus, cuius & cæteri creditores.

At in

LIB. III. INSTIT.

At in actione de peculio, ante deducitur, quod domino debetur: & in id quod reliquum est, creditori dominus cōdemnatur. Rursus de peculio ideo expedit agere, quod in hac actione totius peculij ratio habetur: at in tributoria, eius tantum, quo negociatur. Et potest quisque tertiam forte partem peculij, aut quarta, vel etiam minima negociari: maiorem autem partem in praedictis, vel mancipiis, aut foenebri pecunia habere. Provt ergo expedit, ita quisque vel hanc actionem, vel illam eligere debet. Certè qui potest probare in rem domini versum esse: de in rem verso agere debet.

¶ Quae diximus de seruo & domino: eadem intelligimus, & de filio & filia, & nepote, & nepte, & patre auove, cuius in potestate sunt. ¶ Illud proprie seruatur in eorum persona, quod senatusconsultum Macedonianum prohibuit, mutuas pecunias dari eis, qui in potestate parentis erunt: & ei, qui crediderit, denegatur actio tam aduersus ipsum filium filiamve, nepotem neptemve, (siue adhuc in potestate sint, siue morte parentis, vel

DE NOXA. ACTIO. 177.

vel emancipatione, suæ potestatis esse ceperint) quàm aduersus patrem aut matrem: siue eos habeat adhuc in potestate, siue emancipauerit. Quæ ideo Senatus prospexit, quia sæpe onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam consumebant, vitæ parentum insidiabantur. Illud in summa admonendi sumus, id quod iussu patris dominive contractum fuerit, quòdque in rem eius verum erit: directò quoque posse à patre dominove condici: tanquam si principaliter cum ipso negotium gestum esset. Eì quoque, qui exercitoria, vel iustitoria actione tenetur, directò posse condici placet: quia huius quoque iussu contractum intelligitur.

DE NOXALIBVS ACTIO-
nibus. Titulus VIII.

FX maleficijs seruorum: veluti, si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut iniuriam comiserint, noxales actiones proditæ sunt: quibus
z dominus

LIB. III. INSTIT.

domino damnato permittitur, aut istis æstimationem sufferre, aut ipsum hominem noxæ dedere. Noxa autem est ipsum corpus, quod nocuit: id est seruus: noxia ipsum maleficium: veluti furtum, damnū, rapina, iniuria. Summa autem ratione permittum est noxæ deditioe fungi. Nāq; erat iniquum, nequitiam eorū ultra ipsorum corpora dominis dānosam esse. ¶ Dominus noxali iudicio serui sui nomine conuentus, seruum actori noxæ dedēdo liberatur: nec minus in perpetuum eius serui dominium a domino transfertur. Sin autem damnū ei, cui deditus est, seruus resarcierit quæsita pecunia: auxilio Prætoris inuito domino manumittetur. ¶ Sunt autem constitutæ noxales actiones, aut legibus, aut adiecto Prætoris. Legibus, veluti furti ex lege XII. tabularum, damni iniuriæ ex lege Aquilia. Adiecto Prætoris, veluti iniuriarum, & vi bonorum raptorum. ¶ Omnis autem noxalis actio caput sequitur. Nam si seruus tuus noxiam commiserit: quamdiu in tua potestate sit, tecum est actio. Si autem in alterius potestate

DE NOXALI ACTIONI. 178.

potestatem peruenerit, cum illo incipit actio esse. At si manumissus fuerit, directio ipse tenetur, & extinguatur noxæ deditio. Ex diuerso quoque directæ actio, noxalis esse incipit. Nam si liber homo noxiam commiserit, & is seruus tuus esse cœperit: (quod quibusdâ casibus effici, primo libro tradidimus) incipit tecum esse noxalis actio, quæ antè directæ fuisset. ¶ Si seruus domino noxiam commiserit, actio nulla nascitur. ¶ Namque inter dominum & eum, qui in potestate eius est, nulla obligatio nasci potest. Ideoq; & si in alienam potestatem seruus peruenerit, aut manumissus fuerit: neq; cum ipso, neque cum eo, cuius nunc in potestate sit, agi potest. Vnde si alienus seruus noxiam tibi commiserit, & is postea in potestate tua esse cœperit, interdicitur actio: quia in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuit. Ideoq; licet exierit de tua potestate, agere non potest: quæadmodum si dominus in seruū suum aliquid commiserit, nec si manumissus aut alienatus fuerit, seruus ullam actionem contra dominum habet.

LIB. III. INSTIT.
re potest. ¶ Sed veteres quidem hoc
in filiis familiis masculis & feminis
admisere: noua autem hominū con-
uersatio huiusmodi asperitatē rectē
respiciendam esse existimauit: & ab
usu communi hoc penitus recessit.
Quis enim patiatur, filium suum, &
maximē filiam, in noxam aliū dare.
vt penē per filij corp⁹ pater magis,
quā filius periclitetur? cū in filia-
bus etiā pudicitiaē fauor hoc bene
excludat. Et ideo placuit, in seruos esse
tantummodo noxales actiōnes esse
proponendas: cū apud veteres le-
gum cōmentatores inuenerimus sa-
pius dictum, ipsos filios familiis pro
suis delictis posse conueniri.

SI QVADRV PVS PAV-
periem fecisse dicatur.
Titulus IX.

*pa-
uore.

Animalium nomine, quæ
ratione carent, si qua la-
sciua, aut feruore, * aut
feritate pauperiem fece-
rit: noxalis actio lege
XII. tabu. prodita est. Quæ animalia
si noxæ

SI QVADRV. PAV. &c. 179.
si noxæ dedantur, proficiunt reo ad
liberationem: quia ita lex XII. tabu-
scripta est: vt puta, Si equus calcitro-
sus calce percusserit: aut bos cornu
petere solitus, cornu petierit. ¶ Hæc
autem actio in ijs, quæ contra natu-
ram mouentur, locum habet. Cæte-
rū si genitalis sit feritas, cessat actio.
Deniq; si vrsus fugerit à domino, &
sic nocuerit: nō potest quondam do-
minus conueniri, quia desijt dominus
esse, vbi fera euasit. ¶ Pauperies autē
est damnum sine iniuria faciētis da-
tum. Nec enim potest animal iniu-
riam fecisse dici, qđ sensu caret. Hæc
quidem ad noxalem pertinet actio-
nem. ¶ Cæterum sciendum est, ædi-
litio ædicto phiberi nos canem, ver-
rem, aprum, vrsū, leonē ibi habere,
quā vulgo iter sit: & si aduersus
ea factum erit, & nocitum libero ho-
mini esse dicatur: quod bonum & æ-
quum iudici videtur, tantū dominus
condemnetur: cæterarū verò rerum,
quantū damnum datū sit, dupli. Pre-
ter has autem ædilitias actiones, &
de pauperie locum habebit. Nunquā
enim actiones, præsertim pœnales,
z iij de eadē

LIB. III. INSTIT.
de eadem re concurrentes, alia aliam
consumit.

DE IIS PER QVOS
agere possumus.
Titulus X.

VNC admonendi su-
mus agere posse quem
libet hominem, aut suo
nomine, aut alieno. Alien-
o, veluti procuratorio,
tutorio, curatorio: cum olim in usu
fuiſſet, alteri⁹ nomine agere non pos-
ſe, niſi pro populo, pro libertate, pro
tutela. Præterea lege Hoſtilia promiſ-
ſum eſt furti agere eorum nomine,
qui apud hoſtes eſſent, aut rei publi-
cæ cauſa abeſſent, quæ in eorum,
cuius tutela eſſent. Sed quia hoc non
minimam incõmoditatem habebat,
quod alieno nomine, neque agere, ne-
que excipere actionem licebat: ceper-
unt homines per procuratores liti-
gare. Nam & morbus, & ætas, &
neceſſaria peregrinatio, itemque alia
multæ cauſæ sæpe hominibus impe-
dimento ſunt, quo minus rem ſuam
ipſi exequi poſſint. ¶ Procurator ne-
que

DE SATISDATIONIB. 180.
que certis verbis, neq; presente sem-
per aduersario, imò plerunq; eo
ignorante constituitur. Cuicumq; em̄
permiseris rem tuam agere, aut de-
fendere: is tuus procurator intelligi-
tur. ¶ Tutores & curatores quēad-
modum constituantur, primo libro
expositum est.

DE SATISDATIONIBVS.
Titulus XI.

Satisfactionū modus
alius antiquitati placuit,
alium nouitas per vsum
amplexa est. Olim em̄
si i rem agebatur, satis-
dare possessor cōpellebatur: vt si vi-
ctus esset, nec rem ipsā restitueret,
neclitis æstimationē: potestas esset
petitori, aut cū eo agendi, aut cū fi-
deiussorib⁹ eius: quę satisfactio appel-
latur, iudicatū solui. Vnde autem sic
appellēt, facile est intelligere. Nāq;
stipulabatur quis, vt solueretur sibi,
quod fuerit iudicatum. Multo magis
is, qui in rem actione cōueniebatur,
satisfacere cogebatur, si alieno nomine
z iū*di*cium

LIB. III. INSTIT.

iudicium accipiebat. Ipse autem, qui in rem agebat, si suo nomine petebat, satisfacere non cogebatur. Procurator verò si in rem agebat, satisfacere iubebatur, rem ratam dominum habiturum. Periculum enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur.

¶ Tutores verò & curatores eodem modo, quo & procuratores satisfacere debere, verba ædicti faciebant: sed aliquando his agentibus satisfactio remittebatur. Hæc ita erant, si in rem agebatur. Si verò in personam, ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione qua in rem agitur: ab eius verò parte, cum quo agitur, si quidem alieno nomine aliquis interueniret, omnimodo satisfaceret: quia nemo defensor in aliena re sine satisfactione idoneus esse creditur. Quòd si proprio nomine aliquis iudicium accipiebat in personam, iudicatum solui satisfacere non cogebatur. ¶ Sed hodie hæc aliter obseruantur. Siue enim quis in re actione conuenitur, siue personali suo nomine: nullam satisfactionem pro litis æstimatione dare compellitur, sed pro sua tantum

DE SATISDATIONI. 181.

tatum persona, quod in iudicio permaneat usque ad terminum litis: vel committitur suae promissioni cum iureiurando: (quam iuratoriam cautionem vocant) vel nudam promissionem, vel satisfactionem pro qualitate personae suae dare compellitur. ¶ Sin autem per procuratorem lis, vel inferatur, vel suscipitur: in actoris quidem persona, si non mandatum actus insinuatum est: vel praesens dominus litis in iudicio procuratoris sui personam confirmaverit: ratam rem dominum habiturum satisfactionem procurator dare compellitur: eodem observando, & si tutor, vel curator, vel aliae tales personae, quae alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibusdam per alium inferunt. Si vero aliquis convenitur: si quidem praesens procuratorem dare paratus est, potest, vel ipse in iudicium venire, & sui procuratoris personam per iudicatum solvi satisfactionem solenni stipulatione firmare: vel extra iudicium satisfactionem exponere, per quam ipse sui procuratoris fideiussor existat pro omnibus iudicatum solvi satisfactionis

LIB. III. INSTIT.

tisdationis clausulis: vbi & de hypo-
 theca suarum rerum cōuenire com-
 pellitur, siue in iudicio promiserit, si-
 ue extra iudicium cauerit, vt tā ipse,
 quā hæredes eius obligentur: alia
 insuper cautela, vel satisfdatione pro-
 pter personam ipsius exponenda, &
 tempore sententiæ recitandæ in iudi-
 cium veniet: vel si nō venerit, omnia
 dabit fideiussor, quæ in cōdemnatio-
 ne cōtinentur, nisi fuerit prouocatū.
 ¶ Si verò reus presto ex quacunque
 causa non fuerit, & alius velit defen-
 sionem eius subire: nulla differentia
 inter actiones in rem, vel personales
 introducenda, potest hoc facere: ita
 tamen, vt satisfdationem, iudicatum
 solui, pro litis præstet æstimatione.
 Nemo enim secundum veterē regu-
 lam, vt iam dictum est, alienæ rei si-
 ne satisfdatione defensor idoneus in-
 telligitur. ¶ Quæ omnia apertius &
 perfectius cotidiano iudiciorum vsu
 in ipsis rerum documentis apparēt.
 ¶ Quam formam non solū in hac re-
 gia vrbe, sed etiā in omnib⁹ nostris
 prouincijs (etsi propter imperitiā
 fortē aliter celebratur) obtinere cen-
 semus.

DE PERPE. & TEMPO. 182.
senus: cum necesse sit omnes puin-
cias, caput omnium nostrarum ciui-
tatum: id est, hanc regiam vrbera,
eiusq; obseruantiam sequi.

DE PERPETVIS & TEM-
poralibus actionibus: & quæ ad
hæredes, & in hæredes trās-
eunt. Titulus. XII.

OC loco admonendi su-
mus, eas quidem actio-
nes, quæ ex lege, senatū
ve cōsulto, siue ex sacris
constitutionibus profici-
sunt, perpetuò solere antiquitas
competere, donec sacre constitutio-
nes, tam in rem quàm in personam
actionibus certos fines dederunt: eas
verò, quæ ex propria Prætoris iuris-
dictione pendent, plerunq; intra an-
num viuere. nam & ipsius Prætoris
intra annum erat imperiū. Aliquan-
do tamen & in perpetuū extendun-
tur, id est, vsq; ad finem constitutio-
nibus introductum: quales sunt eæ,
quas honorū possessori, cæterisq; q;
hæredis loco sunt, accommodat. Furti
quoq;

LIB. III. INSTIT.

quoque manifesti actio, quamvis ex ip-
 sius Prætoris indictione perficatur,
 tamen perpetuo datur: absurdum enim
 esse existimavit anno eam terminari.
 ¶ Non autem omnes actiones, quæ
 in aliquem, aut ipso iure competunt,
 aut à Prætoribus dantur: & in hæredem
 equè competunt, aut dari solent. Est
 enim certissima iuris regula, ex ma-
 litijs pœnales actiones in hæredem
 rei non competere, veluti furti: vi bo-
 norum raptorum, iniuriarum, dani
 iniuriæ. Sed hæredibus huiusmodi ac-
 tiones cõpetunt, nec à Prætoribus de-
 negantur, excepta iniuriarum actio-
 ne, & si qua alia similis inueniatur.
 Aliquando tamen etiam ex contra-
 ctu actio contra hæredem non com-
 petit: veluti cum testator dolose ver-
 satus sit, & ad hæredem eius nihil ex
 eo dolo peruenit. Pœnales autem actio-
 nes, quas supra diximus, si ab ipsis
 principalibus personis fuerint con-
 tractæ, & hæredibus dantur, & con-
 tra hæredes transeunt. ¶ Superest, ut
 admoneamus, quòd si ante rem iudi-
 catam is, cum quo actum est, satisfaci-
 at actori: officio iudicis conuenit eum
 absolueret:

DE EXCEPTIONIBVS. 183.
absoluere: licet in ea causa fuisset iur-
dicij accipiendi tempore, vt damnari
deberet. & hoc est, quod antea vul-
go dicebatur, omnia iudicia absolu-
toria esse.

DE EXCEPTIONIBVS.
Titulus XIII.

SEQVITVR, vt de ex-
ceptionibus dispiciam⁹.
Comparatae autem sūt
exceptiones defendēdo-
rum eorum gratia, cum
quibus agitur. Sæpe enim accidit, vt
licet ipsa persecutio, qua actor expe-
ritur, iusta sit: tamen iniqua sit aduer-
sus eum, cum quo agitur. Verbi gra-
tia, si metu coactus, aut dolo indu-
ctus, aut errore lapsus, stipulā Ti-
tio promisisti, quod non debueras p-
mittere: palam est, iure civili te obli-
gatum esse, & actio, qua intēditur,
dare te oportere, efficax est: sed ini-
quum est te condemnari: idēq; da-
tur tibi exceptio, quod metus causa,
aut doli mali, aut in factum, compo-
sita ad impugnandam actionem.

Idem

LIB. III INSTIT.

¶ Idem iuris est, si quis quasi credēti causa pecuniā à te stipulatus fuerit, neq; numerauerit. Nam eam pecuniā à te petere posse eum, certum est. Dare enim te oportet, cum ex stipulatione tenearis. Sed quia iniquū est, eo nomine te condemnari, placet exceptione pecuniæ non numeratæ te defendi debere. Cuius tēpora nos (secundum quòd iam superioribus libris scriptum est) constitutione nostra coarctauimus. Præterea debitor, si pactus fuerit cum creditore ne à se pecunia peteretur: nihilominus obligatus manet: quia pacto conuentionis obligationes non omnino dissoluntur: quia de causa efficax est aduersus eum actio, quam actor intēdit, si apparet eum dare oportere. Sed quia iniquum est, contra pactiōnem eum cōdemnari: defenditur per exceptionem pacti conuenti. ¶ Aequè si debitor creditore deferente iurauerit nihil se dare oportere, adhuc obligatus permanet: sed quia iniquum est deperitio queri, defenditur per exceptionem iurisiurandi. In his quoque actionibus, quibus in re agitur, equè necessariæ

DE EXCEPTIONIBVS. 184.

necessariæ sunt exceptiones: veluti, si peritorem deferente possessor iurauerit eam rem suam esse, & nihilominus petitor eandem rem vèdicet: licet enim verum sit, quod intendit, id est, rem eius esse, iniquum tamen est possessorem condemnari. ¶ Item si in iudicio tecum actum fuerit, siue in rem, siue in personam: nihilominus obligatio durat, & ideo ipso iure de eadem re postea aduersus te agi potest: sed debes per exceptionem rei iudicatæ adiuuari. ¶ Hæc exempli causa retulisse sufficiat. Alioqui ex quibus multis & varijsque causis ex * quibus ex
 ceptiones necessariæ sint, ex latioribus Digestorum, seu Pandectarum libris intelligi potest. Quarum quædam ex legibus, vel ex his quæ legis vicem obtinent, vel ex ipsius Prætoris iurisdictione substantiam capiunt. ¶ Appellantur autem exceptiones aliæ perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ. Perpetuæ & peremptoriæ sunt, quæ semper agentibus obstant; & semper rem, de qua agitur, perimunt; qualis est exceptio doli mali; & quæ metus causa facta

LIB. III. INSTIT.

sa factum est: & pacti cōuenti, cum
 ita cōuenerit, ne omnino pecunia pe-
 teretur. Temporales atque dilatorie
 sunt, quæ ad tempus nocent, & tē-
 poris dilationem tribuunt: qualis est
 pacti conuenti, cum ita conuenerit,
 ne intra certum tēpus ageretur, ve-
 luti intra quinquennium. nam finito
 eo tēpore, non impeditur actor rem
 exequi. Ergo n̄, quibus intra certum
 tempus agere volentibus obicitur
 exceptio, aut pacti conuenti, aut alia
 similis: differre debent actionem, &
 post tempus agere. Ideo enim & di-
 latorie istæ exceptiones appellatur.
 Alioqui, si intra tempus egerint, ob-
 iectaq; sit exceptio, neq; eo iudicio
 quicquam consequebantur, propter
 exceptionem: neq; post tempus olim
 agere poterant, cum temere rem in
 iudiciū deducebant, & consumebant,
 qua ratione rem amittebant. ¶ Hodie
 autem non ita stricte hoc procedere
 volumus: sed eum, qui ante tempus
 pactiōis, vel obligationis litem inter-
 re ausus sit. Zenonianę constitutioni
 subiaccere censemus, quam sacratissi-
 mus legislator de n̄s, qui tēpore plus
 petierat,

DE EXCEPTIONIBVS. 185.

petierint, ptulit: vt si * inducias, quas * &
 ipse actor sponte indulerit: vel quas
 natura actionis cōtinet, contempse- * si cō-
 rit: * in duplum habeant n̄, qui talem tēpse-
 iniuriam passi sunt: & post eas fini- rit.
 tas non aliter litem suscipiant, nisi o-
 mnes expēsas litis antea acceperint,
 vt actores tali pœna perterriti, tem-
 pora litium doceantur obseruare.
 Præterea etiam ex persona sunt dilato-
 riæ exceptiones: quales sunt procu-
 ratoris, veluti, si per militem aut mu-
 lierem agere quis velit. Nam militi-
 bus, nec p̄ patre, vel matre, vel vxo-
 re, nec ex sacro rescripto procurato-
 rio nomine experiri conceditur: suis
 verò negocijs superesse sine offensa
 militaris disciplinæ possūt. ¶ Eas ve-
 rō exceptiones, quæ olim procurato-
 ribus propter infamiam, vel dantis,
 vel ipsius procuratoris opponaban-
 tur: cū in iudicijs frequentari nullo
 modo perspeximus, cōquiescere san-
 cimus: ne dū de his altercatur, ipsius
 negocij disceptatio proteletur.

DE REPLICATIONIBVS.

Titulus XIII.

A Interdū

LIB. III. INSTIT.

Interdum euenit, vt exceptio, quæ prima facie iusta videtur, tamen iniquæ noceat. quod cum accidit: alia allegatione opus est, adiuuandi actoris gratia, quæ replicatio vocatur: quia per eam replicatur atq; resoluitur ius exceptionis: veluti, quum pactus est aliquis cum debitore suo, ne ab eo pecuniâ petat: deinde postea in contrariū pacti sunt, id est, vt creditori petere liceat: si creditor agat, & excipiat debitor, vt ita demum condemnetur, si non conuenerit, ne eam pecuniâ creditor petat, nocet ei exceptio: conuenit enim ita. nãq; nihilominus hoc verum manet, licet postea in contrariū pacti sunt. Sed quia iniquum est creditorem excludi: replicatio ei dabitur ex posteriore pacto conuenito. Rursus interdum euenit, vt replicatio, quæ prima facie iusta est, iniquæ noceat. quod cum accidit, alia allegatione opus est, adiuuandi rei gratia, quæ duplicatio vocatur. Et si rursus ea prima facie iusta videatur, sed propter aliquam causam actori iniquæ noceat:

DE REPLICATIONIB. 186.

noceat: rursus alia allegatione opus est, qua actor adiuuetur, quæ dicitur triplicatio. Quarum omnium exceptionum usum interdum ulterius, quàm diximus, varietas negotiorum introduxit: quas omnes apertius ex Digestorum latiore volumine facile est cognoscere. ¶ Exceptiones autem, quibus debitor defenditur, plerunque accommodari solent, etiam fideiussori eius, & rectè: quia quod ab his petitur, id ab ipso debitore peti videtur: quia mandati iudicio redditurus est eis, quod non pro eo soluerint. Qua ratione, & si de non petenda pecunia pactus quis cum reo fuerit: placuit perinde succurrendum esse per exceptionem pacti conuenti illis quoque, qui pro eo obligati sunt, ac si etiam cum ipsis pactus esset, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sanè quædam exceptiones non solent his accommodari. Ecce enim debitor, si bonis suis cesserit, & cum eo creditor exeriatur: defenditur per exceptionem, si non bonis cesserit. Sed hæc exceptio fideiussoribus non datur, ideo non scilicet, quia qui alios pro debitore obligat,

A non obligat,

LIB. III. INSTIT.
obligat, hoc maxime prospicit, ut cum
facultatibus lapsus fuerit debitor, possit
sit ab iis, quos pro eo obligauit, sua
consequi.

DE INTERDICTIS.
Titulus XV.

EQVITVR ut dispo-
sitionem de interdictis seu
actionibus, quae pro his
exercentur. Erant autem
interdicta formae atque
conceptiones verborum, quibus Prae-
tor aut iubebat aliquid fieri, aut fieri
prohibebat: quod tunc maxime fie-
bat, cum de possessione, aut quasi
possessione inter aliquos contende-
batur. ¶ Summa autem diuisio interdi-
ctorum haec est, quod aut prohibito-
ria sunt, aut restitutoria, aut exhibito-
ria. ¶ Prohibitoria sunt, quibus Prae-
tor vetat aliquid fieri: veluti vim sine
vitio possidenti: vel mortuum in se-
pulture loco edificari: vel in flumine pu-
blico ripae eius aliquid fieri, quod
peius nauigetur. ¶ Restitutoria sunt,
quibus restitui aliquid iubet: veluti
bonorum

DE INTERDICTIS. 187.

bonorum possessori possessionē eorum, quæ quis pro hærede aut pro possessore possidet ex ea hereditate: aut cum iubet ei, qui vi de possessione fundi dejectus sit, restitui possessionem. ¶ Exhibitoria sunt, per quæ iubet exhiberi: veluti eum, cuius de libertate agitur: aut libertum, cui patronus operas indicere velit: aut parenti liberos, qui in potestate eius sunt. ¶ Sunt tamē, qui putant propriè interdicta ea vocari, quæ prohibitoria sunt, quia interdicere sit denunciare & prohibere: restitutoria autem & exhibitoria, propriè decreta vocari. Sed tamē obtinuit omnia interdicta appellari, quia inter duos dicuntur. ¶ Sequens diuisio interdictorum hæc est, quod quædam adipiscendæ possessionis causa comparata sunt: quædam retinendæ, quædam recuperandæ. ¶ Adipiscendæ possessionis causa interdictum accommodatur bonorum possessori, quod appellatur, Quorum bonorum: eiusque vis & potestas hæc est, vt quod ex istis bonis quisque, quorum possessio alicui data est, pro hærede aut pro possessore possi-

A in deat,

LIB. III. INSTIT.

deat, id ei, cui honorū possessio data est, restituere debeat. Pro hærede autem possidere videtur, qui putat se hæredem esse. Pro possessore is possidet, qui nullo iure rem hereditariā, vel etiam totam hereditatem, sciens ad se non pertinere, possidet. Ideo autem adipiscendæ possessionis vocatur interdictum, quia ei tantum utile est, qui nunc primum conatur adipisci rei possessionem. Itaque si quis adeptus possessionem, amiserit eam: hoc interdictum ei inutile est. Interdictum quoque quod appellatur Saluianum, adipiscendæ possessionis causa comparatum est: eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas pro mercedibus fundi pignori futururas pepigisset. Retinendæ possessionis causa comparata sunt interdicta. Vti possidetis, & Vtrobi, cum ab utraq; parte de proprietate alicuius rei cōtrouersia sit, & antè queratur, vter ex litigatorib; possidere, & vter petere debeat. Nāq; nisi antè exploratum fuerit, vtrius eorum possessio sit, nō potest petitoria actio institui: quia & ciuilib; & naturalis ratio fat

cit,

cit, vt alius possideat, & alius à possideat petat. Et quia longè commodius est & potius, possidere, quàm petere: ideo plerunq̃, & ferè semp ingens existit contentio de ipsa possessione. Commodum autem possidendi in eo est, quòd etiam si eius res non sit, qui possidet: si modo actor non potuerit suam esse probare, remanet in suo loco possessio. propter quam causam cum obscura sũt vtriusq; iura: contra petito rem iudicari solet. ¶ Sed interdicto quidem, Vt possidetis, de fundi vel ædiũ possessione contẽditur: Vtrobĩ verò interdicto, de rerum mobilium possessione. Quorum vis ac potestas plurimam inter se differentiam apud veteres habebat. Nã, vt possidetis interdicto, is vincebat, qui interdicti tempore possidebat: si modo nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab aduersario possessionem: etiam si alium vi expulerat, aut clam arripuerat alienam possessionem: aut precario rogauerat aliquẽ, vt sibi possidere liceret. Vtrobĩ verò interdicto is vincebat, qui maiore parte ei⁹ anni,

A iij   nec vi,

LIB. III. INSTIT.

nec vi, nec clam, nec precario ab aduersario possidebat. ¶ Hodie tamen aliter obseruatur. Nā vtriusq; interdicti potestas, quātum ad possessionē pertinet, exequata est: vt ille vincat, & in re soli, & in re mobili, qui possessionem nec vi, nec clam, nec precario ab aduersario litis contestatæ tempore detinet. ¶ Possidere autem videtur quisq;, non solum si ipse possideat, sed & si eius nomine aliquis in possessione sit: licet is ei⁹ iuris subiectus non sit, qualis est colonus & inquilinus. Per eos quoq;, apud quos deposuerit quis, aut quibus commodauerit, ipse possidere videtur. Et hoc est, quod dicitur, retinere possessionem posse aliquem per quemlibet, qui eius nomine sit in possessione. Quinetiam animo quoq; solo retineri possessionem placet, id est, vt quamuis neq; ipse sit in possessione, neq; eius nomine alius: tamen si non relinquendæ possessionis animo, sed postea reuersur⁹ inde discesserit: retinere possessionem videatur. Ad ipsi⁹ sci vero possessionē per quos aliquis potest, secundo libro exposuimus.

Nec

DE INTERDICTIS. 189.

Nec vlla dubitatio est, quin animo solo adipisci possessionem nemo possit. ¶ Recuperandæ possessionis causa solet interdici, si quis ex possessiõe fundi, vel ædium vi deiectus fuerit. Nam ei proponitur interdictũ Vnde vi, p quod is, qui deiecit, cogitur ei restituere possessionem: licet is ab eo, qui vi deiecit, vi vel clam, vel precario possideat. ¶ Sed ex constitutionibus sacris, vt supra dixim⁹, si quis remper vim occupauerit: si quidem in bonis eius est, dominio eius priuatur. si aliena: post eius restitutionem, etiã æstimationem rei dare vim passus compellitur. Qui autem aliquẽ de possessiõe per vim deiecerit, tenetur lege Iulia de vi priuata, aut de vi publica. sed de vi priuata, si sine armis vim fecerit. si autem cũ armis eum de possessione vi expulerit, de vi publica tenetur. Armorum autem appellatione nõ solũ scuta, & gladios, & galeas, sed & fustes, & lapides significari intelligimus. ¶ Tertia diuisio interdictorum hæc est, quod aut simplicia sũt, aut duplicia. Simplicia sunt, veluti, in quibus, alter actor, al-

ter

LIB. III. INSTIT.

ter reus est: qualia sunt omnia resti-
 tutoria aut exhibitoria. Nam actor
 is est, qui desiderat, aut exhiberi, aut
 restitui: reus autē is est, à quo deside-
 rat ut restituat, aut exhibeat. ¶ Pro-
 hibitoriorum autem interdictorū alia
 simplicia sunt, alia duplicia. Simpli-
 cia sunt, veluti, cum Prætor prohibet
 in loco sacro, vel in flumine publico
 ripæve eius aliquid fieri. Nam actor
 est, qui desiderat ne quid fiat: reus
 est, qui aliquid facere conatur. Du-
 plicia sunt, veluti, Vti posseditis, in-
 terdictum, & Vtrobî. Ideo autem
 duplicia vocantur, quia par vtriusq;
 litigatoris in his cōditio est: nec quis
 quam præcipue reus vel actor intel-
 ligitur, sed vnusquisq; tam rei, quam
 actoris partes sustinet. ¶ De ordine
 & veteri exitu interdicatorum super-
 uacuum est hodie dicere. Nam quo-
 ties extra ordinem ius dicitur, (qua-
 lia sunt hodie omnia iudicia) non est
 necesse reddi interdictum: sed per
 inde iudicatur sine interdicitis,
 ac si utilis actio ex causa
 interdicti reddita
 fuisset.

DE

190.
DE POENA TEMERE LI-
tigantium. Titu. XVI.

Vnc admonendi sumus
magnam curam egisse
eos, qui iura sustinebāt,
ne facîle homines ad li-
tigandum procederēt :
quod & nobis studio est. idq; eo ma-
ximè fieri potest, quòd temeritas tā
agentium, quàm eorum, cum quib9
agitur, modo pecuniaria pœna, mo-
do iurisiurādi religione, modo infā-
miæ metu coercetur. Ecce enim ius-
iurandum omnibus, qui conveniun-
tur, ex cōstitutione nostra defertur.
Nam reus non aliter suis allegatio-
nib9 utitur, nisi prius iurauerit, quòd
putans se bona instantia uti, ad con-
tradendum peruenit. ¶ At aduer-
sus inficiantes, ex quibusdam causis
dupli vel tripli actio constituitur: ve-
luti, si damni iniuriæ, aut legatorum
locis venerabilibus relictorum nomi-
ne agatur. Statim autē ab initio plu-
ris, quàm simpli est actio: veluti fur-
ti manifesti quadrupli, nec manifesti
dupli. Nam ex his & alijs quibusdā
causis,

LIB. III. INSTIT.

causis, siue quis neget, siue fateatur, pluris, quàm simpli, est actio. ¶ Item actoris quoque calumniā coercetur. Nam etiam actor pro calumniā iurare cogitur ex nostra constitutione. ¶ Vtriusq; etiam partis aduocati iusiurandum subeunt, quod alia nostra constitutione comprehensum est.

*veteris.

¶ Hæc autem omnia pro veteri calumniæ actione introducta sunt: quæ in desuetudinem abijt, quia in parte decimam litis actores multabat, quod nusquam factum esse inuenim⁹: sed pro his introductum est, & præfatū iusiurandum, & vt improbus litigator, & damnum, & impensas litis inferre aduersario suo cogatur. ¶ Ex quibusdam iudicijs damnati, ignominiosi fiunt: veluti furti, vi bonorū raptorum, iniuriarum, de dolo: itē tutelæ, mandati, depositi, directis, non contrarijs actionib⁹. Item pro socio: quæ ab vtraq; parte directæ est: & ob id quilibet ex socijs eo iudicio dānatus, ignominia notatur. Sed furti quidem, aut vi bonorum raptorū, aut iniuriarum, aut de dolo, non solum damnati notantur ignominia, sed & pacis

DE OFFICIO IUDICIS. 107.
pacti: & rectè. Plurimū enim inter-
est, utrū ex delicto aliquis, an ex con-
tractu debitor sit. ¶ Omnium autem
actionum instituendarum principiū,
ab ea parte adicti proficiscitur, qua
Prætor edicit, de in ius vocando. Vt
que enim in primis aduersari⁹ in ius
vocandus est: id est, ad eū vocandus,
qui ius dicturus sit. Qua parte Præ-
tor parentibus & patronis, item pa-
rentibus liberisq; patronerum & pa-
tronarum hūc præstat honorem, vt
non aliter liceat liberis libertisq; eos
in ius vocare, quā si id ab ipso Præ-
tore postulauerint, & impetrauerit.
Et si quis aliter vocauerit, si eum pœ-
nam solidorum quinquaginta con-
stituit.

DE OFFICIO IUDICIS.
Titulus XVII.

UPEREST, vt de offi-
cio iudicis dispiciamus.

Et quidē in primis illud
obseruare debet iudex, *non
ne aliter iudicet, quā est,

quod legibus, aut constitutionibus, quod,
aut

LIB. III. INSTIT.

aut moribus proditum est. Ideoque
 si noxali iudicio aditus est, obseruare
 debet, vt si condemnandus videtur
 dominus, ita debeat condemnare:
 Publium Meuium Lucio Titio in de-
 cem aureos condemnno, aut noxam
 dedere. ¶ Et si in rem actū sit coram
 iudice: siue contra petitozem iudica-
 uerit, absoluere debet possessorem:
 siue cōtra possessorem, iubere ei de-
 bet, vt rem ipsam restituat cum fru-
 ctibus. Sed si possessor neget in præ-
 senti se restituere posse, & sine fru-
 stratione videbitur tempus restituē-
 di causa petere: indulgendum est ei:
 vt tamen de litis æstimatione caueat
 cum fideiussore, si intra tēpus quod
 ei datum est, non restituisse. * ¶ Et
 si hæreditas petita sit: eadē circa fru-
 ctus interueniunt, quæ diximus in-
 teruenire de singularum rerum pe-
 titione. Illorum autem fructuū, quos
 culpa sua possessor non perceperit,
 siue illorum quos perceperit: i vtra-
 que actione eadem ratio penē habe-
 tur, si prædo fuerit. Si verò bonæ fi-
 dei possessor fuerit: non habetur ra-
 tio, neque consumptorum, neque non
 perceperit.

DE OFFICIO IUDICIS. 192.

perceptorum. Post inchoatam autē petitionem, etiam illorum fructuum ratio habetur, qui culpa possessoris percepti non sunt, vel percepti consumpti sunt. ¶ Si ad exhibendum actum fuerit, non sufficit, si exhibeat rem is, cum quo actum est, sed opus est, ut etiam rei causam habeat actor, quam habiturus esset, si cum primum ad exhibendum egisset, exhibita res fuisset. Ideoque si iter moras exhibendi vsucapta sit res à possessore, nihilominus condemnabitur. Preterea fructuum medii temporis, id est eius, quod post acceptum ad exhibendum iudicium, ante rem iudicatam intercesserit: rationem habere debet iudex. Quod si neget reus, cum quo ad exhibendum actum est, in presenti se exhibere posse, & tempus exhibendi causa petat, idque sine frustratione postulare videatur, dari ei debet, ut tamen caueat se restituaturum. Quod si neque statim iussu iudicis rem exhibeat, neque postea exhibiturum se caueat: condemnandus sit in id, quod actoris intererat, si ab initio

LIB. III. INSTIT.

initio res exhibita esset. ¶ Si familie
 heriscunda iudicio actum sit, singu-
 las res singulis hæredibus adiudica-
 re debet: & si in alteri⁹ persona præ-
 grauare videatur adiudicatio, debet
 hunc inuicē cohæredi certa pecunia,
 sicut iam dictum est, cōdemnare. Eo
 quoq; nomine cohæredi quisq; suo
 condemnandus est, quod solus fru-
 ctus hæreditarij fundi præceperit, aut
 rem hæreditariã corruperit, aut con-
 sumpserit. Quæ quidem similiter in-
 ter plures quoq; quàm duos cohæ-
 redes subsequuntur. ¶ Eadem inter-
 ueniunt, & si communi diuidendo de
 pluribus rebus actum sit. Quod si de
 vna re, veluti de fundo: si quidē iste
 fundus cōmodè regionibus diuisio-
 nem recipiat, partes eius singulis ad-
 iudicare debet: & si vnus pars præ-
 grauare videbitur: is inuicem certa
 pecunia alteri condemnandus est.
 Quod si commodè diuidi nō possit,
 veluti, si homo fortè aut mulus erit,
 de quo actum sit: tunc totus vni ad-
 iudicandus est: & is inuicem alteri
 certa pecunia condemnandus est. ¶ Si
 finium regundorum actum fuerit,
 dispicere

DE PVBLICIS IVDICIIS. 193.
dispicere debet iudex, an necessaria
sit abiudicatio: quę sanę vno casu ne-
cessaria est, si euidentioribus finibus
distingui agros cōmodius sit, q̄ olim
fuisent distincti. Nam tunc necesse
est ex alterius agro partem aliquam
alterius agri domino adiudicari: quo
casu conueniens est, vt is alteri certa
pecunia debeat condēnari. Eo quoq̄
nomine condemnandus est quisque
hoc iudicio, qđ fortē circa fines aliqd
malitiosē commisit: verbi gratia, qđ
lapides finales furat⁹ est, vel arbores
finales excidit. Cōtumacię quoq̄ no-
mine quisq̄ eo iudicio cōdemnatur:
veluti, si quis iubente iudice metiri a-
gros passus non fuerit. Quod autem
illis iudicijs alicui abiudicatum sit, id
statim eius fit, cui adiudicatum est.

DE PVBLICIS IVDICIIS.
Titulus XVIII.

Pvblica iudicia, neq̄ per
actiones ordinātur, neq̄
omino quicquam simile
habēt cum cæteris iudic-
ijs, de quibus locuti su-
mus, magna q̄ diuersitas eorum est.
B. &

LIB. III. INSTIT.

*insti & in instituendis, & in exercendis. *Pu
 tuen- bilica autem dicta sunt, quod cuius
 do, & ex populo executio eorum plerumq;
 exer- datur. ¶ Publicorum iudiciorū quedā
 cēdo. capitalia sunt, quaedam nō capitalia.
 Capitalia dicim⁹, quę ultimo suppli-
 cio afficiunt homines, vel etiā aquę
 & ignis interditiōe, vel deportatio-
 ne, vel metallo. Cætera, si quę *infa-
 * Sed miam irrogāt cum damno pecuniar.
 eadē. rio: hæc publica quidem sunt, non ta-
 *pctō men capitalia. ¶ Publica autem iudic-
 ribus. cia hæc sunt, lex Iulia maiestatis, quę
 At in eos, qui contra Imperatorem vel
 Bap. Rempublicā aliquid moliti sunt: sūt
 Pi⁹pe vigorem extendit. Cuius pœna, an-
 dicato mæ amissionem sustinet: & memo-
 rib⁹ le ria rei etiā post mortem damnatur.
 gēdū ¶ Item lex Iulia de adulteris coërcē-
 hic p- dis, quę non solum temeratores alie-
 perā narū nuptiarū gladio punit: sed &
 cēset: eos, qui cum masculis nefandam libi-
 vt hic dinem exercere audēt. Eadem * lege
 notat Iulia etiā stupri flagitiū punitur:
 Io. Fer cum quis sine vi vel virginem, vel vir-
 rarius duam honestē viuētē, suprauerit.
 mōta. Pœnam autē eadem lex irrogat stu-
 E.P. pratoribus, *si honesti sunt, publica-
 tionem

DE PVBLICIS IVDICIIS. 194.

tionem partis dimidiæ bonorū: si hu- *coer-
 miles, corporis coërcionē cum rele- citio-
 gatione. ¶ Item lex Cornelia de fici- nem.
 rijs, quæ homicidas ultore ferro per- * hor-
 sequitur, vel eos, qui homines occi- minis.
 dendj causa cum telo ambulant. Te-
 lū autē (vt Caius noster ex interpre-
 tatione legum duodecim tabularum
 scriptum reliquit) vulgo quidē id ap-
 pellatur, quā arcu mittit: sed & omne
 significat, quod manu cuiusq; iacit.
 Sequitur ergo, vt lignum, & lapis,
 & ferrū hoc nomine contineātur. di-
 ctum ab eo, quod in longinquum mitti-
 tur, à Græca voce *τηλόβειν* figuratum.
 Et sic hanc significationem inuenire
 possumus, & in Græco nomine. Nā
 quod nos telū appellamus, illi *βία* &
 appellant. Admonent nos epigram- * fau-
 mata i Xerolopho vrbs lautil limē * stili-
 scripta: me.

¶ Sicarij autem appellantur à *sica*, quod significat ferreum
 cultrum. ¶ Eadē lege, & venefici ca-
 pite damnantur: qui artibus odiosis
 tam venenis, quā fufarris magicis ho-
 mines occiderint, vel mala medica-
 mēta publicè vendiderint. ¶ Alia de:

B ñ inde

LIB. III. INSTIT.

Inde lex asperrimū crimen noua pœ-
 na persequitur: quæ Pōpeia de par-
 riciđs vocatur: quæ cauetur, vt si q̄s
 parētis, aut filij, aut omnino affinitar-
 tis eius, quæ nuncupatione parētum
 continetur, fata præparauerit: siue
 clām, siue palām id ausus fuerit: nec
 non is, cui⁹ dolo malo id factum est,
 vel cōsci⁹ criminis extitit, * licet ex-
 traneus sit, pœna parriciđij puniāt:
 & neq; gladio, neq; ignibus, neq; vli
 aliq̄ solēni pœnæ subiātur, sed in-
 sutus culleo cum Cane, Gallo galli-
 naceo, Vipera & Simia, & inter eas
 ferales angustias comprehensus, se-
 cundum quod regionis qualitas tur-
 lerit, vel in vicinū mare, vel in amnē
 pronātur: vt omniū elementorum
 vsu viuus carere incipiat: & ei cœlū
 superstiti, terra mortuo auferatur. Si
 * non quis autē alias, q̄ * cognatiōe vel affi-
 nitate cōiūctas sibi personas necauerit,
 pœnā legis Cornelie de sicarijs
 sustinebit. ¶ Item lex Cornelia de fal-
 sis, quæ etiā testamentaria vocatur,
 pœnam irrogat ei, qui testamētum,
 vel aliud instrumentum falsum scri-
 pserit, signauerit, recitauerit, subiecerit,

DE PVBLICIS IVDICIIS. 195.

rit, vel signum adulterinum fecerit, sculpsit, expresserit sciens, dolo malo. Eiusq; legis pœna in seruos, vltimum supplicium est: (quod etiã in lege de licarijs & veneficis seruat) in liberos verò deportatio. ¶ Itē lex Iulia de vi publica seu priuata, aduersus eos exeritur, * q vim vel armatã, vel sine armis commiserint. Sed si quidē armata vis arguatur: deportatio ei ex lege Iulia de vi publica irrogatur. Si vero sine armis, in tertiam partem honorũ suorum publicatio imponit. ¶ Si autem per vim raptus virginis vel viduæ, vel sanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus: tunc & raptores, & ij, qui opem huic flagitio dederunt, capite puniuntur secundũ nostræ constitutionis definitionem, ex qua hoc apertius possibile est scire. ¶ Item lex Iulia peculatus, eos puniunt, qui publicam pecuniam, vel rem sacram, vel religiosam furati fuerint. Sed si quidem ipsi iudices tempore administrationis publicas pecunias subtraxerint, capitali animaduersione puniuntur: & non solum hi, sed etiam qui ministerium eis ad hoc exhibue-

* exoritur.

B in rit,

LIB. III. INSTIT.

*sub/
iugen/
tur.

rint, vel qui subtractas ab his sciētes
susceperint. Alij verò, qui in hanc le-
gem inciderint: pœnæ deportationis
subiugantur. ¶ Est & inter publi-
ca iudicia lex Flauia de plagiaris:
quæ interdum capitis pœnam ex sa-
cris constitutionibus irrogat: interdū
leuiorem. ¶ Sunt præterea publica iu-
dicia, lex Iulia de ambitu: lex Iulia re-
petundarum: lex Iulia de annonæ: &
lex Iulia de residuis: quæ de certis ca-
pitulis loquuntur: & animæ quidem
amissionem non irrogant, alijs autē
pœnis eos subiiciunt, qui præcepta
earum neglexerint. ¶ Sed de publi-
cis iudicijs hæc exposuimus, vt vobis
possibile sit summo digito, & quasi
per indicem tetigisse: alioqui diligen-
tior eorum scientia vobis ex latiori-
bus Digestorum, seu Pandectarum
libris Deo propitio aduentura est.

F I N I S.

TABVLA RVBRI-
carum Institutionū.

¶ De litera A.

DE acquisitione per arrogatio-
nem. folio. 119. facie. 2.

De actionibus. folio. 163. fa. 2.

De ademptione legatorum, & trās-
latione eorum. folio. 86. facie. 2.

De adoptionibus. folio. 16. fa. 1.

Ad senatusconsultum Orficianum.
folio. 108. fa. 2.

Ad senatusconsultum Tertullianū.
folio. 106. fa. 1.

Ad senatusconsultum Trebellianū.
folio. 88. fa. 2.

De assignatione libertorum. folio
115. facie. 2.

De Attiliano tutore, & eo qui ex le-
ge Iulia & Titia dabatur. folio
25. facie. 2.

De auctoritate tutorum, vel curato-
rum. folio. 26. fa. 2.

¶ De litera B.

De bonorum possessionibus. folio
116. facie. 2.

¶ De litera C.

De capitis diminutione. folio. 23. fa. 2.

B iij De cod.

TABVLA RVBRICARVM

De codicillis. fo. 95. fa. 1.

De curatoribus. folio. 28. fa. 1.

De litera D.

De diuisione stipulationum. folio 128. facie. 1.

De donationibus. fo. 50. fa. 2.

De duobus reis stipulandi, & pmit-
tendi. folio. 126. facie. 2.

¶ De litera E.

De emptione & venditione. folio 135. facie. 1.

De eo, cui libertatis causa bona ad-
dicuntur. folio. 120. fa. 2.

De exceptionibus. fo. 183. fa. 1.

De excusationibus tutorum vel cu-
ratorum. folio. 30. fa. 1.

De exhæredatione liberorum. folio 63. facie. 2.

¶ De litera F.

De fideicommissariis hæreditatis,
& ad senatusconsultum Trebellia-
num. folio. 88. facie. 2.

De fideiussoribus. fo. 133. facie. 1.

De fiduciaria tutela. fo. 25. fa. 1.

¶ De litera G.

De gradibus cognationum. folio 109. facie. 2.

¶ De litera H.

De hæredi-

INSTITVTIONVM.

De hæredibus instituendis. fol. 66.
facie. 2.

De hæreditatibus quæ ab intestato
deferuntur. folio. 96. facie. 1.

De heredum qualitate & differētia.
folio. 75. facie. 2.

¶ De litera I.

De ingenuis. folio. vñ. fa. 2.

De iniurijs. fo. 159. fa. 2.

De inofficioso testamento. fo. 74.
facie. 1.

De interdictis. folio. 186. fa. 2.

De inutilibus stipulationibus. folio
128. facie. 2.

De his per quos agere possumus.
folio. 179. facie. 2.

De his qui sui vel alieni iuris sunt.
folio. 12. facie 1.

De iure naturali, gentium, & ciuili.
folio. 4. facie. 2.

De iure personarum. fo. 7. fa. 1.

De iure scripto, & non scripto. fo.
lio. 5. facie. 2.

De iustitia & iure. fo. 4. facie. 1.

¶ De litera L.

De legatis. folio. 78. facie. 1.

De lege Aquilia. fo. 156. fa. 1.

De lege Falcidia. fol. 87. fa. 1.
De lege

TABVLA RVBRICARVM	
De lege Fusia Caninia tollenda.	folio. 11. facie. 2.
De legitima agnatorum successioe.	folio. 102. fa. 1.
De legitima agnatorum tutela.	folio. 22. fa. 2.
De legitima parentum tutela.	folio. 24. facie. 2.
De legitima patronorum tutela.	folio. 24. facie. 1.
De libertinis.	fo. 8. fa. 2.
De literarum obligationibus.	folio. 134. facie. 1.
De locatione & conduçione.	folio. 138. facie. 1.
¶ De litera M.	
De mandato.	fo. 141. fa. 2.
De militari testamento.	fo. 60. fa. 1.
¶ De litera N.	
De noxalibus actionibus.	fo. 177. facie. 1.
De nuptijs.	fol. 13. fa. 2.
¶ De litera O.	
De obligationibus.	fo. 122. fa. 2.
De obligationibus ex consensu.	folio. 134. facie. 2.
De obligationibus, quæ ex quasi cõtractu nascuntur.	fol. 144. fa. 1.
	<u>De obliga</u>

INSTITVTIONVM.

De obligationib⁹, quæ ex delicto nascuntur. folio. 149. fa. 1.

De obligationib⁹, quæ ex quasi delicto nascuntur. folio. 162. fa. 1.

De officio iudicis. folio. 191. fa. 1.

¶ De litera P.

De patria potestate. folio. 13. fa. 1.

De perpetuis & temporalib⁹ actiōnib⁹, & quæ ad hæredes, & in hæredes transeunt. folio. 182. fa. 1.

Per quas personas nobis acquiritur. folio. 54. fa. 2.

Per quas personas nobis obligatio acquiritur. folio. 146. facie. 1.

De pœna temerè litigantium. folio. 190. facie. 1.

De publicis iudicijs. folio. 193. fa. 1.

De pupillari substitutione. folio. 70. facie. 1.

¶ De litera Q.

Quibus alienare licet, vel non. folio. 52. facie. 2.

Quibus ex causis manumittere non licet. folio. 9. facie. 2.

Quibus modis ius patriæ potestatis soluitur. folio. 18. facie. 2.

Quibus modis re cōtrahitur obligatio. folio. 123. facie. 1.

Quibus

TABVLA RVERICARVM

Quibus modis testamenta infirmitur. folio. 72. facie. 1.

Quibus modis tollitur obligatio. folio. 147. facie. 1.

Quibus modis tutela finitur. folio. 27. facie. 1.

Quibus nō est permīssum facere testamentum. folio. 61. fa. 2.

Qui testamēto tutores dari possūt. folio. 22. facie. 1.

Quod cum eo qui in aliena potestate est, negocium gestum esse dicitur. folio. 174. facie. 1.

¶ De litera R.

De rebus corporalibus & incorporalibus. folio. 44. fa. 1.

De replicationibus. folio. 185. fa. 2.

De rerum diuisione, & acquirendo ipsarum dominio. folio. 34. fa. 1.

¶ De litera S.

De satisfatione tutorum, vel curatorum. folio. 29. facie. 1.

De satisfationibus. folio. 180. fa. 1.

De senatusconsulto Orficiano. folio. 108. facie. 2.

De senatusconsulto Tertulliano. folio. 106. facie. 1.

De senatusconsulto Trebelliano. folio.

INSTITVTIONVM.

- ho. 88. facie. 2.
De seruii cognatione. fo. III. fa. 2.
De seruitutibus rulticorum prædio-
rum. fo. 44. facie. 2.
De singulis rebus per fideicommis-
sum relictis. fo. 93. fa. 2.
Si quadrupes pauperiem fecisse di-
catur. folio. 178. facie. 2.
De societate. fol. 139. facie. 2.
De stipulatione seruorum. fo. 127.
facie. 2.
De successione cognatorum. folio
108. facie. 2.
De successione libertorū. fo. 113. fa. 2.
De successione sublati, quæ fie-
bant per bonorum vèditiones, &
ex senatusconsulto Claudiano. fo-
lio. 122. facie. 1.
De suspectis tutoribus, vel curatoris
bus. fo. 32. facie. 2.
¶ De litera T.
De testamentis ordinandis. fol. 57.
facie. 1.
De testamento militari. fo. 60. fa. 1.
De tutelis. fo. 21. facie. 1.
¶ De litera V.
De verborum obligationibus. folio
125. facie. 1.

De vi

1536380

TABV. RVBRICA. INSTIT.

De vi bonorum raptorum. fol. 354.
facie. 2.

De vsuscaptionibus, & longi tempor-
ris præscriptionibus. fo. 47. fa. 2.

De vsu & habitatione. fo. 46. fa. 2.

De vsufructu. fo. 45. fa. 2.

De vulgari substitutione. folio. 69.
facie. 1.

FINIS.

Parisijs, ex officina Claudij
Cheuallonij.

Anno 1533

The first thing I did was to
 go to the bank and see
 how the money was
 getting on. I found
 it was all right.

I then went to the
 office and saw
 the manager. He
 was very kind.

I then went to the
 bank and saw
 the cashier. He
 was very kind.

I then went to the
 bank and saw
 the cashier. He
 was very kind.